

**Національна академія наук України
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського**

**АРХІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОПОВІДІ ДИРЕКТОРІВ ДЕПАРТАМЕНТІВ ТА АГЕНТІВ
(ЧЕРВЕНЬ 1918 – СІЧЕНЬ 1922)**

УПОРЯДКУВАВ ВАЛЕНТИН КАВУННИК

Київ 2019

**ARCHIVE DE LA RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE UKRAINIENNE
MINISTÈRE DES AFFAIRES INTÉRIEURS
RAPPORTS DES DIRECTEURS DES DÉPARTEMENTS ET DES AGENTS
(JUN 1918 – JANVIER 1922)**

ÉDITÉ PAR VALENTYN KAVOUNNYK

**ARCHIV VON UKRAINISCHEN VOLKSREPUBLIK
MINISTERIUM FÜR INNERE ANGELEGENHEITEN
BERICHTE VON ABTEILUNGSLEITERN UND AGENTEN
(JUNI 1918 – JANUAR 1922)**

VORBEREITET VON VALENTYN KAVUNNYK

УДК 930.253: 94 (477) УНР «1918/1922»

A 87 Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Доповіді директорів департаментів та агентів (червень 1918 – січень 1922) / Упорядкував Валентин Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2019. 349 с.

ISBN 978-966-02-9163-8 (друковане видання)

ISBN 978-966-02-9164-5 (електронне видання)

У збірнику документів вперше публікуються доповіді директорів про внутрішній устрій, компетенцію та працю департаментів Міністерства внутрішніх справ УНР за червень 1918 – січень 1921 роки. Додатково в збірнику друкуються відомості представників й інформаторів Міністерства про становище на місцях, ставлення селянства до большевиків, денікінців, поляків, специфіки їх агітації. Паралельно з'ясовано ставлення населення до української влади та війська (в тому числі галицької армії) та причини антиєврейських погромів на території Волинської та Подільської губерній.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
(Протокол № 8 від 5 грудня 2019 року)*

Упорядник: Валентин Кавунник

ISBN 978-966-02-9163-8 (друковане видання)

ISBN 978-966-02-9164-5 (електронне видання)

© Кавунник Валентин, упорядкування, передмова, 2019

© Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2019

ЗМІСТ

Подяка	13
Від упорядника	14

АДМІНІСТРАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

Доповідь директора Юліана Шклярєвського, 1 червня 1918	16
--	----

ДЕПАРТАМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ВАРТИ

Доповідь директора Петра Аккермана, 14 червня 1918	19
Доповідь директора Петра Аккермана, 18 червня 1918	19
Доповідь директора Петра Аккермана, липень 1918 [1]	20
Доповідь директора Петра Аккермана, липень 1918 [2]	21
Доповідь директора Петра Аккермана, липень 1918 [3]	22
Доповідь директора Петра Аккермана, липень 1918 [4]	22
Доповідь директора Петра Аккермана, липень 1918 [5]	23
Доповідь директора Петра Аккермана, липень 1918 [6]	24
Доповідь директора Петра Аккермана, 5 липня 1918	26
Доповідь директора Петра Аккермана, 11 липня 1918 [1]	26
Доповідь директора Петра Аккермана, 11 липня 1918 [2]	28
Доповідь директора Петра Аккермана, 11 липня 1918 [3]	29
Доповідь директора Петра Аккермана, 16 липня 1918	29
Доповідь директора Петра Аккермана, 21 липня 1918	30
Доповідь директора Петра Аккермана, 23 липня 1918 [1]	31
Доповідь директора Петра Аккермана, 23 липня 1918 [2]	32
Доповідь директора Петра Аккермана, 25 липня 1918	33
Доповідь директора Петра Аккермана, 27 липня 1918 [1]	34
Доповідь директора Петра Аккермана, 27 липня 1918 [2]	34
Доповідь директора Петра Аккермана, 30 липня 1918	35
Доповідь директора Петра Аккермана, серпень 1918	36
Доповідь директора Петра Аккермана, 2 серпня 1918	37
Доповідь директора Петра Аккермана, 3 серпня 1918	38
Доповідь директора Петра Аккермана, 6 серпня 1918	39
Доповідь директора Петра Аккермана, 8 серпня 1918	40
Доповідь директора Петра Аккермана, 9 серпня 1918 [1]	41

Доповідь директора Петра Аккермана, 9 серпня 1918 [2]	42
Доповідь директора Петра Аккермана, 10 серпня 1918 [1]	44
Доповідь директора Петра Аккермана, 10 серпня 1918 [2]	45
Доповідь директора Петра Аккермана, 13 серпня 1918	46
Доповідь директора Петра Аккермана, 15 серпня 1918 [1]	46
Доповідь директора Петра Аккермана, 15 серпня 1918 [2]	47
Доповідь директора Петра Аккермана, 16 серпня 1918	47
Доповідь директора Петра Аккермана, 19 серпня 1918 [1]	49
Доповідь директора Петра Аккермана, 19 серпня 1918 [2]	50
Доповідь директора Петра Аккермана, 19 серпня 1918 [3]	51
Доповідь директора Петра Аккермана, 20 серпня 1918	51
Доповідь директора Петра Аккермана, 22 серпня 1918	52
Доповідь директора Петра Аккермана, 27 серпня 1918	52
Доповідь директора Петра Аккермана, 29 серпня 1918	53
Доповідь директора Петра Аккермана, серпень 1918	53
Доповідь директора Петра Аккермана, 3 вересня 1918.	56
Доповідь директора Петра Аккермана, 13 вересня 1918.	57
Доповідь директора Петра Аккермана, 17 вересня 1918.	58
Доповідь директора Петра Аккермана, 18 вересня 1918.	58
Доповідь директора Петра Аккермана, 26 вересня 1918.	59
Доповідь директора Петра Аккермана, жовтень 1918.	60
Доповідь директора Петра Аккермана, 8 жовтня 1918	60
Доповідь директора Петра Аккермана, 10 жовтня 1918	61
Доповідь директора Петра Аккермана, 18 жовтня 1918	62
Доповідь директора Петра Аккермана, 31 жовтня 1918	62
Доповідь директора Петра Аккермана, 7 листопада 1918	63
Доповідь директора Петра Аккермана, 3 грудня 1918.	63

АДМІНІСТРАЦІЙНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

Доповідь директора Івана Пащевського, 6 лютого 1919	65
Доповідь директора Івана Пащевського, 10 лютого 1919	66
Доповідь директора Івана Пащевського, 16 лютого 1919	67
Доповідь директора Івана Пащевського, 24 лютого 1919	67
Доповідь директора Івана Пащевського, 2 березня 1919	68
Доповідь директора Івана Пащевського, 20 березня 1919	68
Доповідь директора Івана Пащевського, 28 квітня 1919	70
Доповідь директора Анатолія Матієнка, травень 1919.	71
Доповідь директора Анатолія Матієнка, 15 вересня 1919	73
Доповідь директора Анатолія Матієнка, 1 жовтня 1919.	74

Доповідь директора Юрія Киркиченка, 2 травня 1920	75
Доповідь директора Юрія Киркиченка, травень 1920	77
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 2 червня 1920	79
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 29 червня 1920	79
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 4 вересня 1920	81
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 12 вересня 1920	84
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 15 вересня 1920 [1]	86
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 15 вересня 1920 [2]	87
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 20 вересня 1920	89
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 30 вересня 1920	90
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 13 жовтня 1920	91
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 16 жовтня 1920	94
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 23 жовтня 1920	95
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 29 жовтня 1920	96
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 4 листопада 1920	97
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 1 грудня 1920	98
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 14 лютого 1921	98
Доповідь директора Юрія Киркиченка, березень 1921	101
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 12 серпня 1921	102
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 24 серпня 1921	103
Доповідь директора Юрія Киркиченка, 29 грудня 1921	106

Адміністраційна комісія

Доповідь члена комісії Семена Куриленка, 1921	108
---	-----

Поліційна комісія

Доповідь члена комісії Богаєвського, 1921	117
Доповідь члена комісії Якова Кривицького, 1921	118
Доповідь члена комісії Дмитра Кузьмича, 1921	119
Доповідь члена комісії Семена Куриленка, 1921	121

ПОЛІТИЧНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

Доповідь директора Кульчицького, січень 1919	127
Доповідь директора Кульчицького, 8 лютого 1919	128
Доповідь директора Кульчицького, 10 лютого 1919	128
Доповідь директора Кульчицького, 1919	131
Доповідь директора Кульчицького, 15 квітня 1919	132
Доповідь директора Кульчицького, 3 липня 1919	133

ДЕПАРТАМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Доповідь віцедиректора Василя Шкляра, 24 січня 1920	135
Доповідь віцедиректора Василя Шкляра, 4 травня 1920	136
Доповідь віцедиректора Василя Шкляра, 7 травня 1920	136
Доповідь віцедиректора Василя Шкляра, 8 травня 1920	137
Доповідь віцедиректора Василя Шкляра, 15 травня 1920	138
Доповідь віцедиректора Василя Шкляра, 21 травня 1920	140
Доповідь директора Василя Шкляра, 1 червня 1920	141
Доповідь директора Василя Шкляра, 30 червня 1920	143
Доповідь директора Василя Шкляра, червень 1920	144
Доповідь директора Василя Шкляра, червень 1920	144
Доповідь директора Василя Шкляра, 3 липня 1920	145
Доповідь директора Василя Шкляра, 5 липня 1920	147
Доповідь директора Василя Шкляра, 6 липня 1920	147
Доповідь директора Василя Шкляра, 8 липня 1920	148
Доповідь директора Василя Шкляра, 22 липня 1920	148
Доповідь директора Василя Шкляра, 27 липня 1920	148
Доповідь директора Василя Шкляра, 28 липня 1920	149
Доповідь віцедиректора Северина Івановича, 10 лютого 1921	152
Доповідь директора Северина Івановича, 11 лютого 1921	153
Доповідь начальника адміністративно-політичного відділу, серпень 1921	154

БІЖЕНЕЦЬКИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

Доповідь директора Юрія Старицького, травень 1918 [1]	156
Доповідь директора Юрія Старицького, травень 1918 [2]	158
Доповідь директора Юрія Старицького, травень 1918 [3]	159
Доповідь директора Юрія Старицького, травень 1918 [4]	160
Доповідь директора Юрія Старицького, липень 1918	161
Доповідь директора Юрія Старицького, 16 серпня 1918	161
Доповідь директора Юрія Старицького, серпень 1918 [1]	162
Доповідь директора Юрія Старицького, серпень 1918 [2]	163
Доповідь директора Юрія Старицького, 2 вересня 1918	163
Доповідь директора Юрія Старицького, 9 вересня 1918	164
Доповідь директора Юрія Старицького, 16 жовтня 1918	165
Доповідь директора Юрія Старицького, жовтень 1918 [1]	165
Доповідь директора Юрія Старицького, жовтень 1918 [2]	166
Доповідь директора Юрія Старицького, жовтень 1918 [3]	166
Доповідь директора Юрія Старицького, 13 листопада 1918	167
Доповідь директора Юрія Старицького, 2 грудня 1918	167
Доповідь директора Юрія Старицького, 3 грудня 1918	168

Доповідь директора Юрія Старицького, 28 грудня 1918	168
Доповідь директора Юрія Старицького, січень 1919 [1].....	169
Доповідь директора Юрія Старицького, січень 1919 [2].....	169
Доповідь директора Юрія Старицького, січень 1918 [3].....	171
Доповідь директора Юрія Старицького, 25 січня 1919.....	173
Доповідь директора Юрія Старицького, квітень 1919 [1]	174
Доповідь директора Юрія Старицького, квітень 1919 [2]	175
Доповідь директора Юрія Старицького, травень 1919	176
Доповідь директора Юрія Старицького, 18 червня 1919	177

ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

Доповідь Директора, 16 грудня 1918	178
--	-----

ДЕПАРТАМЕНТ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Доповідь директора Михайла Котляренка, січень 1919	180
Доповідь директора Михайла Котляренка, 1919	186
Доповідь директора Михайла Котляренка, 14 серпня 1919	187
Доповідь директора Михайла Котляренка, 5 квітня 1920	188
Доповідь директора Михайла Котляренка, 2 червня 1920	189
Доповідь директора Петра Тенянка, 23 липня 1920.....	190
Доповідь директора Петра Тенянка, 28 вересня 1920	191
Доповідь директора Петра Тенянка, 30 вересня 1920	191
Доповідь директора Петра Тенянка, 19 лютого 1921	193
Доповідь директора Петра Тенянка, 25 лютого 1921	193
Доповідь директора Петра Тенянка, 28 березня 1921 [1]	193
Доповідь директора Петра Тенянка, 28 березня 1921 [2]	194
Доповідь директора Петра Тенянка, травень 1921.....	194
Доповідь директора Петра Тенянка, 22 червня 1921	194
Доповідь директора Петра Тенянка, серпень 1921.....	195
Доповідь директора Петра Тенянка, 1 жовтня 1921	199
Доповідь директора Петра Тенянка, 30 грудня 1921	200

ГОЛОВНА УПРАВА ВІЙСЬКОВОЇ ПОВИННОСТІ

Доповідь начальника Івана Руденка, 2 травня 1919.....	202
Доповідь начальника Анатолія Матієнка, липень 1919.....	203
Доповідь начальника Івана Шевченка, 2 червня 1920	204
Доповідь начальника Івана Шевченка, червень 1920	205
Доповідь начальника Івана Шевченка, 10 вересня 1920 [1]	206
Доповідь начальника Івана Шевченка, 10 вересня 1920 [2]	207
Доповідь начальника Івана Шевченка, 27 грудня 1920	208

Доповідь начальника Івана Шевченка, січень 1921 [1]	208
Доповідь начальника Івана Шевченка, січень 1921 [2]	209
Доповідь начальника Івана Шевченка, січень 1921 [3]	210
Доповідь начальника Івана Шевченка, січень 1921 [4]	212
Доповідь начальника Івана Шевченка, 1 лютого 1921	213
Доповідь начальника Івана Шевченка, лютий 1921 [1]	213
Доповідь начальника Івана Шевченка, лютий 1921 [2]	214
Доповідь начальника Івана Шевченка, лютий 1921 [3]	214
Доповідь начальника Івана Шевченка, березень 1921 [1]	215
Доповідь начальника Івана Шевченка, березень 1921 [2]	215
Доповідь начальника Івана Шевченка, 28 березня 1921	215
Доповідь начальника Івана Шевченка, квітень 1921	216
Доповідь начальника Івана Шевченка, 14 квітня 1921	217
Доповідь начальника Івана Шевченка, травень 1921	218
Доповідь начальника Юрія Киркиченка, 29 грудня 1921	219

ДЕПАРТАМЕНТ ЗАГАЛЬНИХ СПРАВ

Секретарська частина

Доповідь директора Михайла Матвієвського, лютий 1919	220
Доповідь директора Михайла Матвієвського, квітень 1919 [1]	222
Доповідь директора Михайла Матвієвського, квітень 1919 [2]	222
Доповідь директора Михайла Матвієвського, 2 травня 1919	223
Доповідь директора Михайла Матвієвського, 21 травня 1920	225
Доповідь директора Михайла Матвієвського, травень 1920 [1]	226
Доповідь директора Михайла Матвієвського, травень 1920 [2]	227
Доповідь директора Михайла Матвієвського, 2 червня 1920	228
Доповідь директора Михайла Матвієвського, липень 1920	230
Доповідь директора Дмитра Кузьмича, 15 вересня 1920	232

Адміністраційний відділ

Доповідь представника Міністерства Сергія Бабича, 23 липня 1919	237
Доповідь представника Міністерства Якова Винника, серпень 1919	238
Доповідь представника Міністерства Якова Винника, 27 серпня 1919	242
Доповідь представника Міністерства Якова Винника, 31 вересня 1919	243
Доповідь представника Міністерства Власенка, 7 липня 1919	245
Доповідь представника Міністерства Власенка, 6 серпня 1919	247
Доповідь представника Міністерства Михайла Деркача, 27 липня 1919 [1]	248
Доповідь представника Міністерства Михайла Деркача, 27 липня 1919 [2]	251
Доповідь представника Міністерства Грицька Дубини, 25 серпня 1919	252
Доповідь представника Міністерства Грицька Дубини, 4 вересня 1919	252

Доповідь представника Міністерства Грицька Дубини, 15 вересня 1919	253
Доповідь представника Міністерства Сівера Ільченка, 23 серпня 1919.	254
Доповідь представника Міністерства Сівера Ільченка, 11 вересня 1919.	256
Доповідь представника Міністерства Сівера Ільченка, 15 вересня 1919.	260
Доповідь представника Міністерства Луки Кизими, 9 серпня 1919.	261
Доповідь представника Міністерства Луки Кизими, 10 серпня 1919.	262
Доповідь представника Міністерства Луки Кизими, 15 вересня 1919 [1]	264
Доповідь представника Міністерства Луки Кизими, 15 вересня 1919 [2]	265
Доповідь представника Міністерства Луки Кизими, 9 жовтня 1919	265
Доповідь представника Міністерства Луки Кизими, 16 жовтня 1919	266
Доповідь представника Міністерства Якова Куди, 17 жовтня 1919	266
Доповідь представника Міністерства Андрія Молодоженка, 12 вересня 1919.	276
Доповідь представника Міністерства Василя Музиченка, 8 серпня 1919	278
Доповідь представника Міністерства Василя Музиченка, 2 вересня 1919	279
Доповідь представника Міністерства Василя Омеляненка, 1919	281
Доповідь представника Міністерства Василя Омеляненка, 13 серпня 1919	282
Доповідь представника Міністерства Василя Омеляненка, 4 вересня 1919	284
Доповідь представника Міністерства Харитона Поліщука, вересень 1919.	285
Доповідь представника Міністерства Василя Поплавського, 8 червня 1919	281
Доповідь представника Міністерства Василя Поплавського, 12 червня 1919	293
Доповідь представника Міністерства Василя Поплавського, 15 червня 1919	294
Доповідь представника Міністерства Василя Поплавського, 15 липня 1919	295
Доповідь представника Міністерства Василя Поплавського, 28 липня 1919	298
Доповідь представника Міністерства Василя Поплавського, 27 серпня 1919	300
Доповідь представника Міністерства Володимира Шохіна, 7 вересня 1919.	303
Доповідь інформаторів Міністерства Дмитра Антоненка та Т. Карпенка, 8 серпня 1919.	305
Доповідь інформаторів Міністерства Грицька Артемчука й Аврама Повниці, 7 серпня 1919.	306
Доповідь інформатора Міністерства Миколи Вишневського, 9 серпня 1919.	307
Доповідь інформаторів Міністерства Ларіона Гавриленка та Тимофія Неїзжалога 4 серпня 1919.	308
Доповідь інформатора Міністерства Івана Гоняного, 10 серпня 1919	310
Доповідь інформатора Міністерства Йосипа Мовчана, 6 серпня 1919	312
Доповідь інформаторів Міністерства А. Панасенка та М. Філоненка, 15 серпня 1919.	314
Доповідь інформатора Міністерства «Повстанця», 21 червня 1919	315
Доповідь інформаторів Міністерства П. Рокоса і М. Філоненка, 1919.	318
Доповідь інформатора Міністерства К. Слюсаренка, 9 серпня 1919	320
Доповідь інформатора Міністерства «Чорнодума», 4 вересня 1919.	320

Доповідь інформатора Міністерства, 31 серпня 1919 323

КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА

Доповідь Товариша Міністра Гордія Нянчура, 15 червня 1919 325

Доповідь Товариша Міністра Гордія Нянчура, серпня 1919 329

Доповідь Товариша Міністра Гордія Нянчура, вересень 1919 330

Доповідь начальника Канцелярії Олександра Зеленецького, 31 травня 1920 331

Доповідь Міністра Олександра Саліковського, 22 червня 1920 331

Доповідь начальника Канцелярія Олександра Зеленецького, червень 1920 333

Доповідь Керуючого Міністерством Миколи Літвицького, серпень 1920 334

Доповідь начальника Канцелярії Олександра Зеленецького, 11 вересня 1920 336

Доповідь Керуючого Міністерством Всеволода Гиненко-Савійського,
10 січня 1922 336

Географічний покажчик 340

Іменний покажчик 345

ПОДЯКА

Збірник документів є результатом досліджень, здійснених на виконання гранту Президента України за конкурсним проектом Ф 82.

Дослідження проведене за підтримки керівництва Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України: директора Олександра Васильовича Буханця, заступників директора Наталії Василівни Маковської та Алли Василівни Обжелян, а також за допомогу Оксані Анатоліївни Кузнецовій (сектор користування документами) та Олені Гарольдівни Єфремовій (відділ використання документів).

Найбільшу подяку за забезпечення доступу до архівних оригіналів та копій на мікрофільмах висловлюю Олені Олександрівни Вишневі, Любові Леонідівни Смульській та Тетяні Володимирівни Ямпольській, завідувачам архівосховищ Людмилі Володимирівни Волковій, Анні Володимирівни Підлісній, Тамарі Анатоліївни Платоновій, Аллі Миколаївни Симоновій, а також зберігачам фондів: Катерині Ігорівни Батюк, Ользі Миколаївни Волик, Марії Іванівни Дерді, Олені Анатоліївни Місюкевич, Златі Василівни Пономаренко, Тетяні Миколаївни Русс, Юлії Володимирівни Савченко, Олені Костянтинівни Салай, Наталі Василівни Ткаченко, Тетяні Миколаївни Шлемі.

Особливу подяку упорядник висловлює співробітникам відділу довідкового апарату: Ользі Михайлівни Редько, Тетяні Леонідівни Борсяк, Катерині Володимирівни Сидоровій, Наталі Володимирівни Волковій, Оксані Іванівни Савицькій, Людмилі Володимирівни Ямпольській за допомогу в упорядкуванні недатованих документів, з'ясуванню імен агентів й інформаторів Міністерства внутрішніх справ УНР. Зазначення додаткових примірників стало можливим завдяки сектору публікації документів: Наталії Володимирівни Григорчук, Мадіні Юріївни Білоус та Надії Василівни Савченко.

Підготовці збірника завдячую своїм товаришам Євгену Соломатіну та Віталію Хоменку.

Київ, 24 серпня 1918 року

«Україна для нас оставалась международным субъектом и после того как она перестала быть Народной Республикой и стала Державой...»

*Християн Раковський,
голова Російської мирної делегації*

«Я Вас переб'ю. Я протестую проти цього: з Гетьманом форма правління не змінилася. Гетьманщина є Річ Посполита Українська, тобто Республіка Українська. Прошу це завважити, а коли Ви не знаєте цього історичного факту, то я Вам покажу документи».

*Сергій Шелухин,
голова Української мирної делегації*

Доповіді директорів департаментів та агентів Міністерства внутрішніх справ УНР (червень 1918 – січень 1922)

Реформування державного (адміністрація та місцеве самоврядування) та правоохоронного (державна варта, міліція, Кіш охорони республіканського ладу) управління на основі законодавства бувшої Російської імперії та у відповідності до національних та територіальних потреб Української Народної Республіки, було першочерговим завданням української влади.

Діяльність *Департаменту державної варту*, який до червня 1918 року називався *Адміністраційно-Політичним*, з січня 1919 року – *Адміністраційним департаментом*, регулювалася законом про статут державної варту¹. У січні 1919 року «Осведомительный отдел» цього департаменту був перейменований на «Політичний відділ», а у квітні був розширений до *Політичного департаменту*. У жовтні того ж року був перейменований на *Департамент політичної інформації*².

До червня 1919 року в підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ діяв *Біженецький департамент*. Його головним завданням було матеріальне забезпечення (тимчасове житло, харчування транспортні видатки) біженців з території Волинської, Подільської та Холмської губерній від воєнних дій.

Окремо друкуються рапорт про діяльність *Технічно-господарського департаменту* за 1918 рік, який не функціонував у наступні роки.

У *Департаменті місцевого самоврядування та Головній управі військової повинності* в основному провадилася праця над нормативно-правовими актами щодо організації внутрішнього устрою та компетенції відділів.

¹ Ухвалений Радою Міністрів закон про статут української державної варту, 9 серпня 1918 року // Державний вістник. 1918. № 38 (22 серпня 1918). С. 1.

² Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Звіти Департаментів державної варту та політичної інформації (1918–1922) / Упорядкував В. Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2018. 612 с.

У розпорядженні *Департаменту загальних справ* крім власних звітів по відділах та примірників від інших департаментів, з липня 1919 року знаходилося й діловодство Канцелярії Міністра внутрішніх справ.

В архіві Адміністраційного відділу разом із справозданнями старост і комісарів губерній³ та повітів, отаманів (градоначальників) Києва, Одеси та Миколаєва, зберігаються доповіді *представників та інформаторів* внутрішньополітичного відомства. У цих документах агентами Міністерства, головним чином, з'ясовувалися особливості відновлення на звільнених армією УНР території від большевиків волосних та земельних управ, обрання комісарів. Додатково розглядалося ставлення місцевого населення до української, большевицької, денікінської влади та галицької армії. Особливу увагу приділено встановленню причин антиєврейської агітації та погромів в Волинській та Подільській губерніях, а також польській, большевицькій та денікінській агітації та пропаганди серед населення України.

* * *

Збірник включає 249 документів архіву Міністерства внутрішніх справ Української Народної Республіки, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). У кінці кожного документа зазначено місце зберігання в архіві, спосіб запису інформації (машинопис або рукопис) та кількість примірників.

Тексти друкуються українською та російською мовами. Збережено оригінальну лексику⁴ та синтаксис. Пунктуація та орфографія (переважно фонетичний правопис) замінена сучасною (вживання апострофа, написання префіксів, чергування приголосних у суфіксах, а також написання слів разом, окремо та через дефіс). Уніфіковано написання прізвищ та географічних назв, а також вживання великої букви для посад, назв департаментів, відділів, міністерств УНР.

Римськими цифрами номери армій, корпусів, дивізій, місяців, ранги урядовців, розділи документів, томи та квартали року. Решта числівників подана арабськими цифрами, крім випадків, де дублюється запис суми прописом. Порядкові числівники записані прописом.

Доповіді директорів департаментів систематизуються за хронологією, а представників та інформаторів Міністерства внутрішніх справ УНР – за алфавітом. Недатовані документи упорядковуються за змістом. Вихідні номери документів не друкуються.

Авторські підкреслення замінені курсивом та жирним шрифтом. У квадратних дужках розкрито скорочення, у кутових дужках – непрочитані слова та пошкоджений текст. Помилки беззастережно виправлені.

Валентин Кавунник

³ Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Справоздання губерніяльних старост і комісарів (1918–1920) / Упорядкував В. Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017. 336 с.

⁴ У тому числі: адміністраційний, гімназіяльний, губерніяльний, імперіяліст, імперіялістичний, індустріяльний, колегіяльний, провінціяльний, ріжний, територіяльний..

АДМІНІСТРАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮЛІАНА ШКЛЯРЕВСЬКОГО, 1 ЧЕРВНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 1 июня 1918 года

Доклад

29 мая с[его] г[ода] около 2 ч[асов] дня, в связи предназначавшейся общей забастовкой в г[ороде] Киеве чинов всех министерств, ст[арший] чиновник особ[ых] пор[учений] – и[сполняющего] о[бязанности] начальника Особого (политического) отдела вверенного мне Департамента ст[атский] сов[етник] Л[еоид] Е. Пономарев получил из неподлежащего сомнению секретного агентурного источника сведения, что служащие Министерства внутренних дел того же числа около 6 ч[асов] вечера собирается в д[оме] № 32 по Лютеранской ул[ице] в помещении Беженского департамента для обсуждения и решения вопроса о забастовке во всех департаментах М[инистерст]ва, что главными инициаторами всеобщей забастовке служащих в г[ороде] Киеве является Директор Информационного бюро некто Чудновский и кака-то Ивинская, служащая в Министерстве труда, и что эти же лица совместно с мужем Ивинской являются главными руководителями работы по подготовке всеобщей забастовке в торговых и промышленных заведениях в Киеве и по всей Украине, а также забастовк[ой] на железных дорогах.

Все эти забастовки были предположены к проведению не с целью осуществления каких-либо экономических требований, а исключительно по политическим мотивам, чтобы создать для правительства державы решающие его судьбу затруднения, при которых возможно было бы начать вооруженное выступление рабочих и крестьянских масс для свержения правительства пана Гетмана, причем первые выступления должны будут действовать в Киеве 5 вооруженных отрядов под командой разоруженных сечевиков; вопрос этих выступлений обсуждался на собрании сечевиков в бараках при Михайловском монастыре.

Принятыми мерам было установлено, что действительно 60 человек служащих М[инистерст]ва вн[утренних] справ собрались в д[оме] № 32 по Лютеранской для названной цел, но не в 6 час[ов] веч[ера] 29 мая, а в 3 ч[аса] 15 м[инут] дня, были там до 5 ч[асов] чев[ерга], когда и разошлись, не приняв определенного решения и назначив следующее собрание там же 30 мая в тоже время, когда уже вынесли постановление: путем анкетных листов без подписи выяснить отношение каждого из служащих к вопросу о забастовке.

Вчера, 31 мая, действительно в Административно-Политическом департаменте помощник деловода отдела «Охорони ладу» Негруль, явившись на службу, поручив журналистке канцелярии Марченко анкетные листки всем служащим, кроме служащих Особого отдела, раздать и предложить написать кто из них против за или против забастовок. Из 60 чел[овек], большинство 51 против 9, забастовка была отвергнута пока. (Фамилии 9 за забастовку выясняются).

Одновременно с получением всех вышеуказанных сведений, в целях предупреждения развития преступной агитации главарей всеобщей политической забастовки, я поручил начальнику уголовно-розыскного отделения выяснить личность еврейки Ивинской, ее мужа и др[угих] причастных к делу забастовки лиц, согласно Вашему словесному распоряжению, произвести в них обыски и арестовать их впредь до выяснения их причастности в назревающих событиях.

В 5 ч[асов] утра 31 мая чины уголовной милиции установив путем наблюдения адрес Ивинской, которая нигде не была прописана и ее адреса не было даже в М[инистерст]ве труда, где она по сведениям служила, явились в ее квартиру № 14 дома № 39 по М[алой] Васильковской ул[ице], произвели обыск и задержали ее и ее мужа.

По найденным у них документам, подлежащим большому сомнению в легальности их фамилий, устанавливается:

еврейка Естар Израилевна Альтер-Ивинская, 32 лет служит в М[инистерст]ве труда в должности начальника отдела Общих справ Департамента охраны труда, а ранее с 10 июня 1917 года была на должности и[сполняющей] об[язанностей] секретаря отдела законодательных предложение того же М[инистерст]ва; 16 мая 1917 года проживала в Петербурге;

поляк, политический эмигрант Болеслав Адамович Ивинский по документам русского генерального консульства в Париже от 31 мая / 13 июня 1917 года за № 5 111 прибыл в Петербург через г[ород] Торнео 7 июня 1917 г[ода] 9 октября 1917 г[ода] был на фронте (пропагандистом) и служил в 6-й инженерно-строительной дружине Юг[о-]Зап[адного] фронта, а по свидетельству Загальной канцелярии М[инистерст]ва труда от 16 апреля с[его] г[ода] за № 2 253 состоит помощником начальника Информационного отдела того же М[инистерст]ва и сотрудником и уполномоченным бюро рабочей статистики при Киевском совете профессиональных рабочих союзов.

При обыске у названных Ивинских найдено:

1) печатанная в типографии прокламация «К рабочим и солдатам г[орода] Киева» киевского комитета Р[оссийской] с[оциал]-д[емократической] р[абочей] п[артии] (большевиков);

2) печатанная на типографе резолюция еврейской с[оциал]-д[емократической] р[абочей] п[артии] (Поалей Цион), вынесенная на 1 Всеукраинском съезде профессиональных союзов в мае с[его] г[ода], призывающая к объединению все революционные силы в защиту революции, в целях свержения настоящего правительства и пана Гетмана, для проведения Учредительного собрания, восстановление власти советов рабочих и крестьянства и к восстановлению на Украине Республики;

3) подлинная, написанная, по-видимому, рукой Ивинского резолюция партийного совета большевистских организаций, начинающая с объяснения природы совершенного 28–30 апреля с[его] г[ода] государственного переворота на Украине и оканчивающаяся призывом к агитационной и организационной работе всех революционер[ных] сил, чтобы «реагировать на каждый шаг наступающей реакции противной

народных масс, вскрывать реакционную сущность правительства, использовать внутренние противоречия в среде правящих классов, стремиться при этом подготовить созыв украинского Учредительного собрания, объединить всемирный пролетариат и восстановить интернационал»; (Документ редкий, как подлинный, и дающий возможность привлечь Ивинского и участников совета по 102 ст[атье] Уг[оловного] ул[ожения]);

4) масса революционной переписки и адресов большевистских работников, что указывает, что Ивинские являются самыми серьезными революционными работниками, опасными для державы;

5) весь архив украинских союзов рабочих, из которого видно, что члены этих союзов объединены в центральный комитет союзов не столько для проведения в жизнь каких-либо своих экономических требований, сколько исключительно для целей политических, точно указанных в вышеприведенной резолюции Съезда союзов рабочих, причем из всей переписке этих союзов устанавливается, что активными их членами являются исключительно евреи, что комитеты существуют уже по всем городам и местечкам Украины, что в настоящее время они объединяют 54 030 чел[овек] активных работников (в Киеве – 20 871 чел[овек], из них 18 231 – евреев). Руководителями центрального комитета являются: Слосберг, Рипец, Чемеринский, Мендель, Хейфец, Гинбург, Ейнзайфт, Степа и Горняк.

Перепиской устанавливаются все руководители провинциальных союзов и вероятно по обыскам у них удастся с точностью выяснить всех членов рабочих-большевиков.

Дополнительные следственные действия по Киеву проводятся. Весь материал разрабатывается и детальный доклад по всему материалу в связи с преступной деятельностью Ивинских и др[угих] большевиков будет представлен мною дополнительно по окончании всей ликвидации.

Директор Административно-Политического
департамента Ю[лиан] Шкляревский
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 110. Арк. 2–4. Машинопис. Оригінал.

ДЕПАРТАМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ВАРТИ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 14 ЧЕРВНЯ 1918

Товарищу Міністру внутрішніх дел

Доклад

Київ, 14 юня 1918 г[ода]

Начальник Особого отдела при Штабе Гетмана всей Украины сообщил мне о том, что при произведенных обысках на квартирах лиц, указанных в записке господина Председателя Совета Министров, а именно: Сосновского, Сенгера, Леве и Сокало-Поповского ничего изобличающего их в каких-либо противозаконных действиях не обнаружено, вследствие чего начальником названного отдела Сосновский был из-под стражи немедленно освобожден, что же касается указанных в той же записке, Сенгера и Чухманенко, то принятыми мерами местопребывания их не установлено, и за отсутствием в изъятых при обыске у Леве и Сокало-Поповского документах какого-либо изобличающего материала, задержанные Леве и Сокало-Поповский после допроса перечислены содержанием под стражей в Бульварном районе Киевской столичной милиции за вверенным мне Департаментом.

Соглашаясь с вышеприведенными данными и, принимая во внимание, что в моем распоряжении не имеется новых данных агентурного характера о деятельности вышеназванных лиц, я полагаю бы возможным освободить Леве и Сокало-Поповского из-под стражи, о чем докладываю на Ваше благоусмотрение.

Директор Департамента [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 25. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 24. Рукопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 18 ЧЕРВНЯ 1918

Совершенно секретно. Лично

Господину Міністру внутрішніх дел

Київ, 18 юня 1918 года

Доклад

Доктор Павел Викторович Тремпович был подвергнут обыску совместно с другими железнодорожными служащими, вследствие полученных сведений о готовящейся железнодорожной забастовке, в подготовке к каковой доктор Тремпович должен был играть выдающуюся и руководящую роль. По Вашему приказанию, изложенному в

резолуции Вашей от 8-го числа с[его] м[есяца] у доктора Тремповича был произведен 9 июня обыск, не давший положительных результатов, и так как в означенной резолюции имелось указание на то, что Тремпович может быть подвергнут аресту в зависимости от результатов обыска, то, при отсутствии таковых данных, Тремпович задержанию подвергнут не был. 13-го же числа с[его] м[есяца] г[осподин] Министр путей сообщения обратился лично ко мне с просьбой о безусловном аресте Тремповича, что и было исполнено 15 числа через Особый отдел при Штабе Гетмана.

Представляя при сем в копии секретную записку мою от 14 числа с[его] м[есяца] за № 264 на имя начальника Особого отдела при Штабе Гетмана, докладываю, что, хотя произведенными двукратно обысками у д[окто]ра Тремповича и не добыто уличающих его данных, но так как по имеющимся сведениям, Тремпович является главным организатором железнодорожной забастовки, то дальнейшее пребывание в пределах Украинской Державы, о чем почтительнейше прошу Вашего распоряжения.

Приложение: Копия секретной записки на имя начальника Особого отдела при Штабе Гетмана от 14 июня за № 264.

Директор Департамента державной варты Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 24. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 25. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЛИПЕНЬ 1918 [1]

Господину Министру внутренних дел

Киев, июля 1918 года

Доклад

Державная варта является главным органом борьбы правительства со всякого рода темными силами страны, и естественно, что вся злоба этих темных сил будет направлена против этих преданных долгу, бескорыстных, самоотверженных защитников государственного строя и порядка.

Особо тяжелые условия службы в державной варте, постоянные угрозы здоровью и жизни чинам ее, налагают на правительство обязанность особенно осторожно, внимательно и заботливо относиться к тем же чинам варты, которые явятся пострадавшими при исполнении своих служебных обязанностей.

Не признания принятых на себя обязательств прежними правительствами и опасения оставить свои семьи без всяких средств к жизни, в случае своей гибели в борьбе с темными силами, заставляют многих способных в служебном отношении людей страны, имеющих хотя бы малейшую возможность не принимать участия в организационной работе, оставаться в тени, быть не замеченными и выжидать более благоприятного момента, когда правительственный аппарат наладится, утвердится твердая власть и несение служебных обязанностей будет протекать в более свойственной обстановке. Задача правительства привлечь эти лучшие силы к себе на службу, теперь же проявив заботу к ним и к их семьям, обозначив им их временную утрату трудоспособности, инвалидности, а семье обеспеченное существование на случай смерти.

Из прежнего состава служащих многие есть тоже, которые своей примерной и продолжительной службой заслужили единовременные пособия в различных размерах до 1 000 рублей включительно, но получение которых прежними правительствами

было отложено до окончания войны, что было вызвано финансовыми затруднениями страны, а случившийся позже переворот и совершенно лишил их этой награды.

Привлечь лучших из них на службу крайне желательно, как кадр опытных служащих, но это возможно только при условии, восстановив их в утраченных правах по прослужении в державной варте в течении года.

Разработка пенсионного устава займет много времени и до выработки такого я ходатайствую, представляемые при сем законопроекты провести в спешном порядке, для того, чтобы они привлекли на службу в державную варту лучшие силы страны и тем дали бы возможность поставить державную варту на ту высоту, на которой ей быть надлежит.

При сем прилагается два законопроекта.

Директор Департамента державной варты [Петр Аккерман]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 6. Машинопис. Оригінал

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЛИПЕНЬ 1918 [2]

Господину Министру внутренних дел

Киев, июль 1918 г[ода]

Доклад

Согласно утвержденной сметы державной железнодорожной варты на обмундирование вартовых отпускается в год по 500 руб[лей] на каждого. Имея в виду спешность формирования варты, почти полное отсутствие на рынке необходимых материалов и дороговизну их, а также высокую стоимость работы и невозможность срочно найти достаточное количество портных, необходимо признать, что обмундирование вартовых встретит непреодолимые затруднения и значительную задержку. Вместе с тем лица, принимаемые в варту, будут находиться на службе в одежде не соответствующей, а зачастую даже и оборванной. Такое явление, конечно, нежелательно, тем более, что служба на железнодорожных станциях происходит постоянно на виду у публики и вартовые, как представители державной власти должны не только не вызывать своим видом насмешек, а, напротив, иметь вполне приличный вид и производить благоприятное впечатление.

Вследствие изложенного, полагаю крайне необходимым спешно войти в соглашение с военным ведомством об отпуске по заготовительным ценам из вещевых складов означенного ведомства готовых вещей, как то рубах, шаровар и фуражек, а также шинелей и сапог, причем желательно получить: рубахи, шаровары и фуражки, или сплошь защитного цвета, или, при защитного цвета фуражках и рубахах, однообразные шаровары или черные или темно-синие; в крайнем случае какое-либо не защитное, но однообразное обмундирование мирного времени, причем мундиры и шинели можно будет переделать своими средствами с удалением с них воинских знаков. При этом, впредь до утверждения формы всей державной варты, полагал бы нужным сохранить для вартовых нарукавные повязки зеленого цвета с соответствующей надписью и №, подобно тем, которые носит ныне железнодорожная милиция, на фуражках же иметь кокарды существующего в украинской армии образца.

К сему докладываю, что на обмундирование всей железнодорожной варты потребуются рубахи или мундиры, шаровар, фуражек, шинелей и сапог, считая по одному

комплекту всего на каждого вартового, всего 2 404 комплекта. В случае полной невозможности отпуска упомянутых вещей, желательно отпустить вместо них хотя бы соответствующие материалы.

Директор Департамента державной варты [Петр Аккерман]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 10. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЛИПЕНЬ 1918 [3]

Товарищу Министру внутренних дел

Киев, июль 1918 года

Доклад

Согласно словесному приказанию Вашего Превосходительства, представляя при сем правила совместной работы державной варты с частями оккупационного командования и комендантскими сотнями военного ведомства в деле водворения спокойствия и порядка в стране испрашиваю указаний:

1. Не будет ли признано желательным в частности для Киевской губернии, принимая во внимание близость охваченного беспорядками района к столице, окружить весь означенный район, во многих местах покрытый обширными лесами, кольцом оккупационных войск и помимо боя с мятежниками, при помощи агентов Осведомительного отдела и местной варты, изъять из среды населения зачинщиков беспорядков и лиц враждебно настроенных против водворения правительством спокойствия и порядка.

2. Не будет ли признано желательным, в целях успокоения благожелательно настроенной части населения, лишшающейся при полном разоружении способов защиты от преступных элементов одновременно с общим разоружением расклеить на местах воззвания губерниальных и повитовых старост о причинах вызвавших необходимость срочного всеобщего разоружения и порядке получения обратно отобранного оружия и разрешения на его хранение теми, кто будет признан местным начальством вполне лояльным спокойствия и порядку.

Директор Департамента державной варты [Петр Аккерман]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 25. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЛИПЕНЬ 1918 [4]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, июль 1918 года

Доклад

Черниговский губерниальный староста 16 сего июля за № 483 донес, что 17 минувшего июня чинами сосницкой повитовой варты совместно с германским отрядом и казаками повитовой сотни в лесу между селениями Радомской и Белошицкой Слободой Сосницкого повита, в особом помещении куреня и в селе Перелюб задержана

шайка разбойников из четырех братьев Архипа, Иулиана, Андрея и Степана Хроленков, из коих первый бежал, и к розыску его приняты меры.

При обыске в курене обнаружена пишущая машина, системы «Underwood», ручная бомба, револьвер системы «Smith & Wesson» и к нему коробка патронов, штык от винтовки, 2 топора, 2 бурава, долото, большая нелегальная переписка и несколько экземпляров воззваний от партии анархистов-коммунистов.

Дознанием выяснено, что братья Хроленки, организовав разбойничью шайку под названием анархистов-коммунистов укрывались в помянутом курене и как днем, так и ночью занимались грабежами, и кроме того печатали на пишущей машинке и затем разбрасывали воззвания преступного содержания.

Вся найденная переписка и оружие вместе с копией дознания переданы германскому коменданту м[естечка] Холмов, по ходатайству которого возбуждено перед дивизионным командиром дело о предании задержанных преступников германскому военному суду для суждения по законам военного времени.

Об этом докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр Аккерман]

Начальник осведомительного отдела [Леонид Пономарев]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 15. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЛИПЕНЬ 1918 [5]

Господину Министру внутренних дел

июля 1918 года

Рапорт

Доношу, что 1-го сего июля ко мне явился вольноопределяющийся таращанской державной варты 2-й сотни Николай Авксентьевич Ковалевский и доложил о нижеследующем. В ночь на 30-е июня в 12 часов с окраин г[орода] Таращи послышались частые оружейные выстрелы. Дозоры донесли, что большевики в числе 3–4 тысяч окружают город, что они вооружены пулеметами и орудиями, и имеют большое количество боевых припасов.

Узнав о наступлении большевиков атаман отряда Балицкий приказал отряду собраться; приказание это было исполнено лишь частью отряда, а остальная часть, приблизительно половина, разбежалась. Местная милиция полностью примкнула к большевиками и снабжала последних нужными сведениями. Оставшиеся чины державной варты были постепенно окружены большевиками и попали под пулеметный перекрестный огонь. Из оставшихся верными чинов державной варты были убиты приблизительно человек около 80, в том числе и атаман города Балицкий, а остальные 20 человек, в том числе и ему, удалось выбраться из города и добраться на ст[анцию] Ольшаница. Когда прорвавшиеся чины варты были на ст[анции] Ольшаница, то слышали со стороны г[орода] Таращи орудийные выстрелы.

По слухам, таращанский повитовый староста убит, а также идет поголовная резня интеллигенции и приверженцев существующего строя. Канцелярия варты и казначейство попали в руки большевиков.

По имеющимся сведениям часть отряда большевиков прибыла на подводах в село находящееся в 3-х верст[ах] от города Таращи. Названия села заявитель не помнит.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 45. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЛИПЕНЬ 1918 [6]

Киев, июля 1918 года

Доклад

Для проведения формирования державной железнодорожной варты однообразным для всех семи районов, а также наиболее правильным быстрым и удобным порядком – желательное преподание начальникам районов руководящих указаний по изложенному вопросу. Указание эти должны касаться комплектования личного состава, отвода служебных помещений, обмундирования и вооружения вартовых и порядка и времени принятия в свое ведение жел[езно]дор[ожной] линии и вступление чинов варты в исполнение своих обязанностей:

1) для укомплектования варты классными чинами начальники районов должны наметить кандидатов из числа лиц, подавших прошение и одобренных г[осподином] Директором Департамента или из лиц лично известных, а также рекомендованных начальникам районов. Списки кандидатов с указанием на какие должности намечены, и какие имеют рекомендации, а также с приложением документов должны быть незамедлительно представлены начальниками районов г[осподину] Директору Департамента на утверждение. При этом бывшие жандармские офицеры железнодорожных управлений должны быть желательными кандидатами.

2) Об отводе (предоставленных) помещений начальники районов должны немедленно просить управление железнодорожных дорог, на основании штатов и сношения Министерства вн[утренних] дел с Минист[ерством] путей сообщений. Помещения должны удовлетворять следующим условиям:

а) помещения для районов и приданных к ним частей (школа, швальня и пр[очее]) не должны быть удалены от жел[езно]дор[ожных] станций;

б) помещение для канцелярии отделов и цейхгаузов должны находиться по возможности на станциях или же в непосредственной близости от таковых, причем, если канцелярия не будет находиться в пассажирском здании (на вокзале), то в таковом должно быть отведено кроме того помещение для служебного кабинета начальника отдела.

в) на всех как пассажирских, так и товарных станциях должны быть отведены (на пассажирских станциях в зданиях вокзалов) дежурные комнаты вартовых. Исключения могут быть допущены, с согласия начальника района, для маленьких станций, но в этих случаях для вартовых должны быть предоставлены где-либо в служебных помещениях станции специальные столы для письменных занятий.

г) количество помещений должно быть нижеследующее (в зависимости от размеров):

Для канцелярии района – от 6 до 8 комн[ат] с кухн[ей];

- [Для] швальни и цейхгауза [от] 4 [до] 6 [комнат] с кух[ней];
- [Для] школы резерва [— от] 9 [до] 12 [комнат] с кух[ней];
- Для канцелярии отдела с цейхгаузом от 4 до 5 комн[ат] с кух[ней];
- Квартира начальн[ика] отдела – 5 [до] 6 [комнат] с кух[ней];
- [Квартира] помощ[ика] [отдела] – 4 [до] 5 [комнат] с кух[ней];
- [Квартира] старшего вартового [отдела] 2 ком[наты] и кухня.
- [Квартира] младшего вартового [отдела] – 1 [комната и кухня].

3) Назначенные начальники отделов должны немедленно отправляться к месту назначения, где приступают тотчас же к комплектованию вартовых, принимая таковых на службу первоначально (в течении периода комплектования) своей властью, но условно, т[о] е[сть] не дольше одного месяца, с тем, что дальнейшее и окончательное оставление на службе производится приказом начальника района. На службу могут быть приняты или известные лично начальнику района и отдела (преимущественно бывшие железнодорожные жандармские унт[ер]офицеры) или представившие письменную рекомендацию известных и вполне заслуживающих доверия лиц, при чем эта рекомендация должна быть проверена письменным запросом выдавшего таковую лица, а также о принимаемом на службу должны быть наведены, если это представится возможным, и другие справки. Для поступающих обязательно также представление личных документов. В период комплектования нач[альни]ки отделов и их помощники неустанно ведут занятия по подготовке к службе принимаемых людей.

4) Начальники районов должны быть всегда осведомлены о ходе комплектования отделов, устанавливая порядок осведомления по своему усмотрению. Ежедневно они должны представлять г[осподину] Директору Департамента ведомость о ходе комплектования, с указанием по отдельным числам принятых и числа недостающих вартовых.

5) Когда тот или другой отдел будет укомплектован, хотя бы и не полностью, но на столько, что им может быть принята в свое владение предназначенная ему линия железной дороги, начальник района должен выехать в штаб квартиру этого отдела для осмотра принятых людей, при этом он обязан, на месте или заблаговременно, лично ознакомиться с рекомендациями всех принимаемых на службу. Осмотрев людей и проверив их подготовку к службе, начальник района увольняет непригодных и назначает в школу резерва слабо подготовленных, после чего, если признает возможным, делает распоряжение о принятии отделом в свое ведение назначенной ему линии с такого то числа, о чем доносит г[осподину] Директору Департамента, уведомляет нач[альни]ка жел[езной] дороги и дает телеграмму начальствующим лицам по линии. Расписание станций, на которых должны находиться вартовые, с указанием числа таковых должно быть утверждено нач[альнико]м района и предоставлено г[осподину] Дир[ектору] Депар[тамент]у.

6. Для постройки обмундирования вартовых и для починок, а также для постройки и починки сапог начальники районов должны в спешном порядке, безотлагательно организовать при своих управлениях швейные и сапожные мастерские при них, для чего могут зачислить вартовыми нескольких портных и сапожников, которые в свою очередь могут обучить необходимое число подмастерьев из числа вартовых. При первоначальном обмундировании вартовых необходимо снабдить каждого рубахой, шароварами, сапогами, фуражкой и шинелью, а затем в ближайшее время завести и вторую пару шаровар. Все эти вещи выдаются вартовым под их ответственность, для носки, но остаются принадлежащими казне и в собственность вартовых не переходят.

7. Принимая во внимание чрезвычайную трудность комплектования отделов вартowymi, причем поспешность и отсутствие осторожности в выборе людей может весьма неблагоприятно отозваться на составе их, а также ввиду возможных и даже весьма вероятных затруднений со снабжением людей обмундированием, снаряжением и вооружением, желательнее назначить нормальным сроком для сформированием отделов варты – 1 ½ месяца.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 7–9. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 5 ЛИПНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 5 июля 1918 года

Доклад

Крайне тревожное политическое положение в стране, грозящее катастрофическими осложнениями особенно в связи с наступлением августа месяца, к каковому приурочиваются, согласно получаемым со всех сторон сообщениями, активные выступления крестьянских масс, заставляют, не медля ни одной минуты, приступить к созданию в гор[оде] Киеве осведомительного органа. Создание подобного органа именно в Киеве в первую очередь диктуется теми соображениями, что в Киеве как в столице Украинской Державы сходятся все нити политических организаций, здесь получают директивы провинциальными отделами и здесь же находятся лица, роль коих в политической жизни общеизвестна. Наблюдение за означенными лицами, их связями, разработка агентурных сведений и тому подобная работа по политическому розыску, немислимы без создания осведомительного органа, который начнет функционировать немедленно, впредь до утверждения штатов, и на учреждение какового я полагаю бы необходимость ассигновать из секретных сумм 30 000 рублей.

Докладывая о сем, прошу о срочном удовлетворении настоящего ходатайства, выдав означенную сумму в распоряжение місцевого отамана города Киева.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 7. Рукопис Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 3. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 11 ЛИПНЯ 1918 [1]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 11 июля 1918 года

Доклад

Главной и основной задачей переживаемого момента является необходимым, в возможно кратчайший срок, восстановить административные аппараты на местах и тем обеспечить на территории Украинской Державы государственный порядок и общественную безопасность.

При оценке современных событий, происходящих на территории Украины, не трудно обратить внимание на то, что значительная часть беспорядков, вооруженные восстания и вообще недовольство и брожение среди населения, являются результатом агитации со стороны крайних политических элементов (большевиков, левых соц[иалистов]-рев[олюционеров], анархистов и пр[очие]), а также со стороны различных темных личностей, в сознании коих не могут укладываться нормы правового государственного строя. Подобного рода элементы, не желая признавать принципов государственности и порядка, все еще пытаются надеждами вернуться к недавнему прошлому, когда можно было убивать и грабить безнаказанно, считая, что это диктуется внешними партийными лозунгами.

На ряду с этим, нельзя не отметить также недовольства среди различных слоев населения гетманской властью, усматривающих в подобном образе правления поворот к самодержавию. Все это вместе взятое служит неисчерпаемой темой для самой широкой агитации среди темных масс, в особенности посреди сельского населения, направленной против существующей ныне на Украине правительственной власти.

Средством для активной борьбы с указанными выше преступными политическими элементами, деятельность коих направлена к ниспровержению существующего ныне на Украине государственного и общественного строя, является политический розыск, осуществляемый посредством предложенных к организации для этой цели осведомительных отделов при губернимальных старостах и градоначальниках, штаты коих при сем представляются. (Приложение 1).

Независимо указанных в штатах расходов на содержание служащих для каждого осведомительного отдела потребуется кроме того расходы на содержание секретной агентуры, наблюдательных агентов <...>, а равным образом и на прочие надобности подробно указанных в представленных при сем ведомостях. (Приложение 2).

Помимо осведомительных отделов, подобного рода расходы секретного характера придется производить и Осведомительному отделу Департамента державной варты, в руках коего должно быть сосредоточено центральное руководство всеми политическими розысками на Украине, для чего в распоряжение Директора Департамента державной варты должен быть отпущен особый кредит, согласно прилагаемой ведомости. (Приложение 3).

Переходя в дальнейшем к приведению указанных выше штатов в формальном законодательном порядке, считаю долгом доложить, что через Совет Министров по характеру работы осведомительных отделов, могут быть приведены и опубликованы только штаты самых отделов (Приложение 1); что же касается специальных ассигнований на секретные расходы, как Осведомительного отдела Департамента державной варты, так равно и осведомительных отделов формирующих на территории Украинской Державы (Приложения 2 и 3), то такие должны быть проведены либо в закрытом секретном заседании Совета Министров, либо ассигнованы непосредственно властью самого пана Гетмана под наименованием «Специального кредитного фонда», отпускаемым в распоряжение Министра внутренних дел».

При оставлении штатов Осведомительных отделов, приблизительную руководящую нормою послужили штаты прошлых органов политического розыска; что же касается окладов, то в основу их было принято нормальное расписание окладов содержания центральных правительственных учреждений.

Принимая во внимание особые условия службы осведомительных отделов, необходимо, чтобы служебный состав таковых комплектовался людьми прежде всего

преданным делу, а затем с большим опытом, энергией и безукоризненными в нравственном отношении.

Тяжелая и ответственная работа в осведомительных отделах не редко сопряженная с опасностью для жизни, в особенности же в настоящее тревожное время; непомерная дороговизна жизни, все это да <...> мне сознание полагать, опираясь на <...> авторитетных <...> что подыскать соответственный состав служащих на оклады установлены в штатах одна ли представляется возможным. Считая, что дело политического розыска может быть поставлено на должную высоту только при условии значительной обеспеченности служащих, что даст <...>, как я уже упомянул выше подобрать наилучший контингент по проводимым соображениям я считаю долгом ходатайствовать об увеличении окладов содержания всех чинов осведомительных отделом на 25 % каковую суму отпустить из «Специального секретного фонда» (Приложение 2 и 4).

Представляя при сем на Ваше благоусмотрение штаты и расписание проектируемых секретных расходов по Осведомительному отделу Департамента державной варты и осведомительных отделов при губерниальных старостах и градоначальниках, прошу ходатайства о проведении таковых в спешном порядке и об ассигновании указанных в них сумм, в виде опыта на второе полугодие текущего года.

Положение и штаты Осведомительных отделов при повитовых старостах разрабатываются и будут представлены дополнительно.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 23–24. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 11 ЛИПНЯ 1918 [2]

Совершенно секретно

Господину Товарищу Министру внутренних дел

Киев, 11 июля 1918 года

Доклад

Крайне тревожное политическое положение в Звенигородском, Таращанском и в других уездах Киевской губернии, грозящее катастрофическими осложнениями, особенно в связи с наступлением августа месяца, к каковому времени приурочивается, по полученным сведениям, активное выступление крестьянских масс и непрекращающееся частичное выступление крестьян, заставляет немедленно приступить к организации Осведомительного отдела в Киевской губернии.

Докладывая об изложенном, прошу экстренного распоряжения Киевскому губерниальному старосте об организации Киевского губернского осведомительного отела и об отпуске на этот предмет, впредь до утверждения штатов, из секретных сумм, двадцати пяти (25) тысяч рублей, выдав означенную сумму в распоряжение названного старосты.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 11 ЛИПНЯ 1918 [3]

Київ, 11 юлія 1918 года

Доклад

При разработке представляемых штатов осведомительных отделов не приняты в соображение губернии Таврическая и Воронежская, так как вопрос об организации таковых пока остается открытым.

Положение штаты осведомительных отделом вновь образованных губерний Полесской и Хомлской разрабатываются и буду представлены вслед за сим.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 276. Арк. 8. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 16 ЛИПНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Київ, 16 юлія 1918 года

Доклад

По поступившим в Осведомительный отдел Департамента державной варты сведениям, помощник заведывающего хозяйственным отделом Министерства внутренних дел из матросов Михаил Ефимов[ич] Бовтач, входя в организацию большевиков, неоднократно выступал на собраниях с агитационными речами, а также председательствовал на этих собраниях. Кроме того, когда появились в газетах сообщения о произведенных матросами зверствах над офицерами в гор[оде] Феодосии, некоторые из сослуживцев Бовтача начали высказывать порицание матросам, а [Михаил] Бовтач наоборот высказывал одобрение их действиям и с раздражением заявил своим сослуживцам, что он сам большевик и одобряет их планы и действия, так как находит таковые вполне своевременными и подходящими. После избрания Гетмана, [Михаил] Бовтач приглашал сослуживцев на митинг для обсуждения текущих дел, что подтверждается свидетельскими показаниями.

В виду сего у [Михаила] Бовтача 11 сего июля был произведен обыск и он заключен под стражу; по обыску у [Михаила] Бовтача обнаружены документы, указывающие что он принимал участие в общественных организациях и в организациях социалистического строя, ведомости на выдачу жалованья за май месяц 1918 года чиновникам канцелярии Министерства внутренних дел и переписка частного характера.

В виду вышеизложенного полагал бы в отношении Михаила Бовтача применить закон 2-го августа 1917 года.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 70. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 21 ЛИПНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 21 июля 1918 г[ода]

Доклад

Вследствие личного приказанія Вашего Высокопревосходительства доношу следующее. Чиновник особых поручений I-го разряда при Департаменте державной варты Анатолий Матиенко в рапорте на Ваше имя от 5 июля с[его] г[ода] сослался, между прочим, на факт данного ему мною 8-го юня обещанія числить его к занимаемой должности, а затем, по утверждени штатов, назначить чиновником особых поручений V-го класса. Далее г[осподин] Матиенко указал, что в надежде на выполнение мною означенного обещанія, он отправился 19 юня в г[ород] Гадяч, где 21-го подал прошение об увольнении от должности мирового судьи и там же, уже после этого, получил мое предложение должности деловода. Последнее явилось для него, по его заявлению, совершенно несоответственным. В результате Вы изволили выразить мне свое неудовольствие по поводу того, что г[осподин] Матиенко, предъявив Вам солиднейшую рекомендацію лично известного Вам г[осподина] Мельникова, был поставлен всем изложенным в крайне тяжелое для него положение.

Считаю долгом доложить, что г[осподин] [Анатолий] Матиенко был назначен с 19 апреля на занимаемую им ныне должность не мною, а бывшим Директором Департамента [Юрием] Гаевским (приказ 27 апреля), ныне содержащимся в тюрьме и привлеченным в качестве обвиняемого в соучастии в похищении местного финансиста [Адама] Доброго и предумышленном убийстве некоего Антона Уса. Еще до возникновения второго из этих дел, я, вследствие полученных мною о г[осподине] [Анатолию] Матиенко сведений неблагонадежного характера не счел возможным, в видах пользы дела, иметь его в числе ближайших своих сотрудников в должности чиновника особых поручений V-го класса, почему и предложил ему должность деловода. Когда же выяснилось причастность назначившего его г[осподином] [Юрия] Гаевского к крупным уголовным делам, у меня возникло намерение совершенно изъять из состава служащих Департамента всех лиц, имевших к г[осподину] Гаевскому то или иное отношение и, в частности, г[осподина] [Анатолия] Матиенко.

К изложенному присовокупляю, что для меня представлялось с самого начала характеризующим г[осподина] [Анатолия] Матиенко скорее с отрицательной стороны то обстоятельство, что он, состоя в должности мирового судьи и уехав в отпуск, принял одновременно должность чиновника особых поручений старшего разряда при Административно-Политическом департаменте Министерства внутренних дел. От этом я одновременно сообщил Директору I Департамента Министерства юстиции.

Насколько мне не изменяет память, г[осподин] [Анатолий] Матиенко высказывал мне перед отъездом в Гадяч опасение, что ему придется быть может, отвечать в служебном порядке за 2-х недельную просрочку отпуска и, я полагаю весьма вероятным, что этот факт мог послужить отчасти причиной столь быстрой дачи движения съездом прошения г[осподина] [Анатолия] Матиенко.

Переходя к рапорту на Ваше имя начальника отдела Охороны ладу [Михаила] Матвиевского, должен, прежде всего, отметить, что названный г[осподин] [Михаил] Матвиевский в сущности ничем не обосновал свое мнение о том, что ему придется остаться за штатом кроме ссылки на слухи. Первоначально я заявил г[осподину] [Михаилу] Матвиевскому, что отдел, который он возглавил, упраздняется, но вместе с тем

уверил его в том, что постараюсь позаботиться о дальнейшей его службе. Затем, по мере поступления о нем из многих и различных источников отрицательных сведений, включительно тех, что он будто бы принимал участие в похищении [Адама] Доброго, по убеждениям большевик, у меня возникло колебание: является ли он соответствующим службе в Департаменте вообще.

Дело [Юрия] Гаевского, который 15 апреля назначил г[осподина] [Михаила] Матвиевского на занимаемую им ныне должность еще более убедило меня в необходимости расстаться с ним как и с многими другими. В частности, сведения о [Михаиле] Матвиевском, как о большевике, были получены мною двукратно и от Вас, и от Товарища Министра [Михаила] Вороновича, причем исходили из Дворца пана Гетмана. Касаясь существа рапорта г[осподина] Матвиевского не могу не высказать своего мнения о том, что этому чиновнику неизвестны самые элементарные требования служебной дисциплины. Указав на увольнение мною 12 чиновников (я сделал это, ибо о них не было решительно никакого приказа кем-либо подписанного и предоставил им право подачи вторично прошений) и назначение 45 человек новых служащих, г[осподин] [Михаил] Матвиевский допустил вмешательство в мои распоряжения и критику моих действий, чего я служащим Департамента, в видах пользы дела, решительно не разрешу. В частности большинство новых назначений относилось к Особому отделу до организации и постановки работы в котором г[осподину] [Михаилу] Матвиевскому не должно было быть никакого дела.

В заключение докладываю, что нахожу совершенно невозможным, при создавшихся условиях, оставление на службе в Департаменте как [Анатолия] Матиенко так и [Михаила] Матвиевского.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 1–2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 23 ЛИПНЯ 1918 [1]

Господину Министру внутренних дел

Киев, 23 июля 1918 года

Доклад

В виду необходимости спешно формировать державную железнодорожную варту, согласно утвержденного Радою Министров законопроекта, прошу на основании § 53 Положения об организации украинской державной варты о допущении к исполнению обязанностей атаманов районов железнодорожной варты:

1. Киевского – полковника Оже-де-Ранкура Федора Николаевича.
2. Левобережного – подполковника Азбукина Евгения Петровича.
3. Южного – полковника Иванова Александра Федоровича и
4. Подольского – полковника Зарецкого Павла Александровича.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 23 ЛИПНЯ 1918 [2]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 23 июля 1918 года

Доклад

По полученным мною агентурным сведениям установлено, что из Москвы, по поручению военного комиссара [Льва] Троцкого был командирован в Киев некий [Григорий] Каменев, с целью переманить специалистов и техников военно-авиационного дела в Красную армию, и вывезти ценное авиационное имущество и флот.

Наблюдение установило, что [Григорий] Каменев имел конспиративные свидания на улицах, ресторанах и кофейнях Киева с офицерами авиации и вообще, и особенно частых с [Александром] фон Витте, причем [Григорий] Каменев располагал большими деньгами – пачками тысячерублевых кредитных билетов. [Григорий] Каменев проживает по Виноградской ул[ице] д[ом] № 18, кв[артира] 1, а [Александр] фон Витте – по Садовой ул[ице] д[ом] 5, кв[артира] Закса. Закончив свое дело и сдав отчеты, [Григорий] Каменев собирался выехать в Москву или Курск, к комиссару Кривошееву; [Александр] Витте – к себе на родину, в Люблинскую губернию.

Личности офицеров имевших свидания с [Григорием] Каменевым не установлены; назначено наблюдение.

Произведенным по моему приказанию обыском Григория Михайловича Каменева обнаружено:

1) удостоверения штаба украинской авиации № 7, за подписью Торечнева, что [Григорий] Каменев состоит на службе в 1 авиационном национальном отряде;

2) пропуск коменданта Киева № 8479 на право проезда [Григория] Каменева в Москву и обратно в Киев;

3) пропуск начальника Генерального штаба Российской Федеративной Республики № 5909 на беспрепятственный проезд [Григория] Каменева через демаркационную линию;

4) удостоверение № 78 выданное Народным комиссаром по Воен[ным] и морск[им] делам Главного управления Р[оссийской] Федер[ативной] Комм[унистической] Республики на право проживания в Москве;

5) два чистых бланка Киевского авиационного штаба, один с казенной печатью;

6) чистый бланк Лит. А без печати;

7) записная книжка [Григория] Каменева в которой секретарями мирной делегации Виноградовым написаны следующее удостоверение: «Всем начальникам <...> по линии обороны Курского района. Прошу оказывать содействие к переходу Григория Каменева в Курск к комиссару Кривошееву или его заместителю Алекс[андр] Семен[ович] Виноградова Пд.». Этот знак вероятно условный замещающий печать.

У Александра Сергеевича фон Витте обнаружено: 1) две расписки летчиков, каждая в получении 400 руб[лей], датированные 1 д[ня] июня, г[ород] Москва, подписи не разборчивы; 2) два паспорта на имя [Александра] Витте; 3) пропуск германской комендатуры выехать в г[ород] Люблин; 4) пропуск немецкой комендатуры № 7410, 31/V; 5) письма, записки частного характера и клочки уничтожения писем. За отсутствием хозяина дома остались не осмотренными запертые шкафы; помещения, где они

находятся опечатаны. Обыском не установлена причастность и связь [Александра] Витте с членами мирной делегации, Красной армии и военным Великобритании.

По окончании обыска [Григорий] Каменев просил своего сожителя инструктора воздушного плавания и авиации Горшкову просьбу освободить его из-под ареста.

[Григорий] Каменев и [Александр] Витте заключены под стражу в Лукьяновской тюрьме с зачислением их за Департаментом державной варты.

О вышеизложенном докладываю.

[Директор Департамента державной варты Петр Аккерман]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 99–100. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 98. Машинопис. Оригінал (уривок).

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 25 ЛИПНЯ 1918

Господину Товарищу Министру внутренних дел

Киев, 25 июля 1918 года

Доклад

По докладе списка чинов Особого отдела вверенного мне Департамента, посещавших в июне месяце, по моему распоряжению, в виду спешности неотложности работ в отделе, внеурочные вечерние и дневные праздничные занятия, г[осподином] Министром внутренних дел разрешено было выдать из секретных сумм 6 809 руб[лей] 47 коп[еек].

При составлении списка, до опубликования закона от 26 июня с[его] г[ода] о нормальном расписании окладов содержания служащих в центральных правительственных учреждениях гражданского ведомства, согласно которому уплата содержания производится с 1-го июня с[его] г[ода], приняты были в расчет, при исчислении платы за внутренние занятия, временный оклад содержания, почему и деньги посещавшими занятия выданы в меньшем размере.

В виду изложенного, представляя при сем список чинов Особого отдела, посещавшим внеурочные занятия, прошу разрешения Вашего на выдачу поименованным чинам дополнительно разницы в общей сумме 1 988 руб[лей] 18 коп[еек].

Вместе с тем, прошу Вашего разрешения, на будущее время, выдавать из секретных сумм чинам Особого отдела за внеурочные вечерние и дневные праздничные занятия вознаграждение, не возбуждая всякий раз особого ходатайства.

При этом докладываю, что внеурочные вечерние занятия и праздничные дневные, по моему распоряжению, посещают лишь те из чинов отдела, которые крайне необходимы для пользы дела, не терпящего отлагательства.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Особого отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 27 ЛИПНЯ 1918 [1]

Господину Министру внутренних дел

Киев, 27 июля 1918 года

Доклад

Для успешного выполнения возложенных на чинов железнодорожной варты обязанностей необходимо предоставить им возможность беспрепятственно следовать во всех поездах и на паровозах, а также при экстренной необходимости по делам службы пользоваться железнодорожным телеграфом. А потому ходатайствую о предоставлении права чинам державной железнодорожной варты бесплатного проезда во всех поездах и на паровозах, а также подачи бесплатно служебных телеграмм по железнодорожному телеграфу, применительно к должностным лицам, служащим на железных дорогах, на обязанности которых лежит контроль и надзор по разным частям управления железных дорог.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 27 ЛИПНЯ 1918 [2]

Господину Министру внутренних дел

Киев, 27 июля 1918 года

Доклад

Многосложные обязанности чинов державной железнодорожной варты направленные к охранению порядка, благочиния и общественной безопасности с одной стороны, а с другой к исследованию и пресечению различного рода преступлений, ставить их лицом к лицу к преступным элементам, могущим часто оказать то или иное сопротивление, вследствие чего является необходимым озаботится вооружением упомянутых чинов.

Принимая во внимание обстановку, в которой будет протекать служба вартовых на железной дороге вооружение их должно отвечать всем требования таковой, т[о] е[сть] быть легко и удобно при носке и не стеснять свободы действий. Таким, наиболее подходящим, оружием является бедуты и артиллерийские карабины для вартовых, и бедуты и револьверы для старшин отдела.

В виду изложенного, не признаете ли возможным возбудить перед военным Министерством ходатайство, об отпуске из артиллерийских складов для вооружения чинов железнодорожной варты по штатному числу людей: для старшин – 81 револьвер, для вартовых – 2 437 артиллерийский карабинов, и для тех и других – 2 518 бедутов. Кроме того по 50 шт[ук] патронов на револьвер и по 100 шт[ук] на артиллерийские карабины.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 3. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 30 ЛИПНЯ 1918

Київ, 30 июля 1918 года

Доклад

Департамент державной варты несет обязанности, изложенные в ст[аттях] 361 и 362 части 2 Тома I «Св[ода] зак[онов] быв[шей] Российской империи» по продолжении 1912, 1913 и 1914 годов.

Главные положения означенных статей закона, с соответствующими духу времени изменениями, и легли в основание положения о Департаменте державной варты при детальной разработке деятельности которого положены следующие принципы.

1. Единство высшего наблюдения за деятельностью наружной варты и за уголовным розыском, а также осведомительно-преследующими органами в области политической жизни.

2. Устройство варты с возможным приближением к постановке дела в Западной Европе с исключением всех отрицательных приемов старого времени.

3. Полное единение выработки с представителями судебной власти на местах и

4. Скорейшая ликвидация временных учреждений военного ведомства в лице губернских и уездных комендантов.

Согласно означенному выше положению о Департаменте державной варты, последний ведает дела:

1. По предупреждению и пресечению преступлений и по охране общественной безопасности и порядка.

2. По устройству учреждения варты, по наблюдению за их деятельностью за правильным течением дел в сих учреждениях.

3. По определению, перемещению, увольнению и награждению чинов варты и назначению им пенсий других, законом установленных, денежных выдач.

4. О пограничных сообщениях.

5. О снабжении иностранцев видами на проживание в пределах Украинской Державы и о высылке иностранцев.

6. По проверке показаний лиц, именующих себя за границей украинскими подданными, по передаче на Украину украинских подданных, задержанных за границею, дезертиров и обвиняемых в разных преступлениях.

7. Об учреждении опеки в особых случаях.

8. По надзору за питейными и трактирными заведениями.

9. О мерах безопасности от огня и по надзору за приготовлением, хранением, торговлею и перевозкою пороха и др[угих] взрывчатых веществ.

10. По наблюдению за исполнением узаконений и правил о паспортах и беглых и

11. другие, подробно указанные в подлежащих статях свода законов и в особых узаконениях.

Согласно разработанным Департаментом и одобренным комиссией сенатора Кноля штатам, все делопроизводства Департамента державной варты предложено разделить между пятью отделами (общим, инспекторским, легитимационным, железнодорожным и осведомительным) и секретарской частью на следующих основаниях.

Общий отдел

К предметам его ведомства относится:

1. Учет личного состава Департамент, награды пенсии и пособия чинов Департамента, частей и учреждений державной варты и прочих управлений подведомственных департаменту.
2. Судные дела Департамента, градоначальства и все учреждения державной варты на Украине.
3. Денежные и материальные дела департаментов и тех же местных учреждений.
4. Ревизия денежных и материальных дел тех е учреждений, подчиненных департаменту, кроме контролирования денежной отчетности осведомительных осведомлений
5. Архив.
6. Библиотека.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 4–6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, СЕРПЕНЬ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, августа 1918 года

Доклад

По телеграфному распоряжению г[осподина] Товарища Министра внутренних дел от 30-го июля сего года за № 1013, Осведомительным отделом при Одесском городском атамане было произведено расследование по поводу искажения адресованных в Киев служебных шифрованных телеграмм от имени названного выше атамана.

Хотя данные этого расследования не дают оснований к обвинению кого-либо из чиновников одесского телеграфа в умышленном искажении телеграмм, послуживших предметом расследования, но в тоже время указывают на то, что те ошибки в них, которые допущены при передаче их в Киев, были не случайные, а явились последствием невнимательного отношения к своим обязанностям чиновником названного телеграфа Канаржевской, Михайловой, Медведенко и Легендзевича.

Что же касается чинов киевского телеграфа, где произошло главным образом искажение шифровки вышеозначенных телеграмм, то о действиях этих чиновников расследование еще не произведено.

Попутно с докладываемым расследованием в Одессе выяснено следующее:

1) что большая часть служащих Одесского телеграфа, преимущественно низших рангов, как в нравственном, так и в служебном отношении, за время политических переворотов, в особенности за время большевистского управления, настолько деморализовались, что необходимо для восстановления дисциплины и служебного порядка в телеграфной конторе применить самые строгие меры, тем более, что в настоящее время работа на телеграфе значительно сократилась, и чиновникам приходится дежурить значительно реже (через 8–9 дней);

2) что большинство чиновников малоопытны и неработоспособны;

3) что до настоящего времени в г[ороде] Одессе существуют три исполнительных комитета: Исполнительный комитет почтовых чиновников, Исполнительный комитет телеграфных чиновников г[орода] Одессы и Окружной исполнительный комитет почтово-телеграфных чиновников Одесского округа, хотя первые два комитета в действия начальствующих лиц не вмешивается, зато «Окружной комитет» до сих пор вмешивается в распоряжение начальствующих лиц;

4) что комитеты с начала революции, по своему постановлению, производили вычеты из жалования чиновников по разным отраслям: процент в комитет, процент в окружной, процент в союз, процент в железный фонд и т[ак] д[алее]. До настоящего времени низшие служащие почтово-телеграфной конторы продолжают обращаться со своими просьбами в комитеты, минуя свое начальство; и

5) что в период железнодорожных забастовок в гор[оде] Одессе в почтово-телеграфную контору приходили двое неизвестных, фамилии коих установить не удалось, с просьбой поддержать железнодорожных служащих, но агитация эта успеха не имела.

Докладывая обо всем вышеизложенном, я полагаю бы с своей стороны:

1) произвести надлежащие расследования о действиях в настоящем деле чинов киевского телеграфа;

2) о действиях поименованных в сем докладе чиновников одесского телеграфа сообщить в Управление почт и телеграфов для наложения на виновных соответствующего взыскания;

3) обратить самое серьезное внимание на личный состав телеграфных служащих, не исключая и служащих телефона;

4) запросить начальника киевского почтово-телеграфного округа, известно ли ему о случаях искажения на киевском телеграфе служебных шифрованных телеграмм и, в утвердительном случае, какие меры приняты им к устранению этого явления на будущее время, а равно наложено ли на виновных и в какой мере взыскание за столь важное упущение по службе; и

5) ликвидировать все комитеты почтово-телеграфных служащих в Одессе, исполнение чего возложить на Одесского городского атамана по осведомительному отделу.

Директор Департамента державной варты [Петр Аккерман]

Начальник осведомительного отдела [Леонид Пономарев]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 127–128. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 2 СЕРПНЯ 1918

Киев, 2 августа 1918 года

Доклад

По донесению прикомандированного к Департаменту д[ержавной] варты И.Н. Астафьева некоторые из начальствующих лиц державной варты в Екатеринославской г[убернии] не соответствуют своему назначению как, напр[имер]: н[ачальни]к варты Новомосковского у[езда] Гладлин, бывший близким к большевикам в период их движения, поныне поддерживающий сношения с лицами большевистского направления, начальник варты брянского завода Кривохиж, находившийся на служб при большевиках и досель играющий на популярность допуская митинги собрания рабочих,

письмоводитель I-го участка г[орода] Екатеринослава Гаршин, характеризующийся как безусловно неблагонадежное лицо, причем в донесении указано, что в вышеназванных лицах доложено губерниальному старосте.

Состав государственной варты в Екатеринославской губ[ернии] неудовлетворительный, как укомплектованный из несоответствующих служебным требованиям и условиям элемента, настолько дезорганизованного, что большинство низших служащих явно пропитанных большевизмом. Имеются сведения о соглашении вартовых с большевиками, обезоружение стражников, не сочувствующих антидержавным проявлениям, арест начальствующих лиц в случае восстания. В настоящее время в г[ороде] Екатеринославе из 600 стражников уволено около 400 человек. Преступность в губернии растет, проявляясь не только в виде отдельных грабежей и убийств, но даже в почти планомерной террористической деятельности сильно вооруженных банд, направленных против земельных собственников.

Осведомленность о политическом настроении населения и вредных для державной власти лиц, совершенно отсутствует, несмотря на поступающие в значительном количестве ценные сведения вследствие того, что таковые не регистрируются, не систематизируются, и не разрабатываются за отсутствием на местах надлежащих.

Для утилизации вышеуказанных сведений И. Н. Астафьевым, по соглашению с прокурорским надзором, начальником главной варты и губерниальным старостой приняты меры к их получения и разработки через подходящих лиц. Причем И. Астафьев высказывает мнение, что планомерное и продуктивное использованием добытого материала возможно лишь при надлежаще оборудованной канцелярии и отпуск необходимых для этого средств.

Директора Д[епартамен]та д[ержавной] варты [Петр Аккерман]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 115. Арк. 12. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 3 СЕРПНЯ 1918

Спешно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 3 августа 1918 года

Доклад

Около 2-х часов ночи с 2-го на 3-е сего августа в поезде № 28, шедшем от ст[анции] Фастов на Знаменку, ограблены на перегоне Фастов – Устиновка артельщики Юго-Западных железных дорог Коробов и Шмелев на сумму 918 428 руб[лей] 7 коп[еек]. Ограбление произошло при следующих обстоятельствах: означенные артельщики выехали со ст[анции] Киев под охраню двух стражников Юго-Зап[адной] ж[елезной] д[ороги], вооруженных винтовками в арестантском вагоне, специально для них предоставленном. Артельщики имели при себе в холщевом мишке казенные деньги для расплаты служащим на станциях Фастов, Бобринская и Вознесенск, всего 1 194 636 руб[лей] 86 коп[еек]. Сдав на ст[анции] Фастов 276 208 руб[лей] 79 коп[еек], они с остальными деньгами отправились далее. По их заявлению, по отходе поезда со ст[анции] Фастов, к ним в вагон вошло четверо грабителей, которые связали артельщиков и стражников, ограбили деньги и на ближайшей станции Устиновка вышли из вагона. Связанные артельщики и стражники лишь на ст[анции] Белая Церковь стали

кричать, призывая на помощь во время же стоянки поезда на ст[анции] Устиновка и на разъезде между Устиновкой и Белой Церковью молчали. Почему вагон не был заперт, и почему ограбленные и их охрана не оказали сопротивления, сведений не получено. Грабители, по заявлению ограбленных, были в возрасте от 25 до 28 лет, из них трое с выбритыми усами и бородой; других примет не имеется. Грабители со ст[анции] Устиновка направились на дер[евню] Поличиницы и на Васильков. Ограбленные деньги были украинскими 50-ти рублевками. Об ограблении упомянутых артельщиков железнодорожным стражником ст[анции] Белая Церковь в 4 часа утра была дана телеграмма, которая получена в канцелярии начальника жел[езно]дор[ожной] стражи ст[анции] Киев в 7 часов утра, а доложена ему в 11 часов дня. Означенной стражей никаких мер по этому делу принято не было и в Киевское уголовно-розыскное отделение ими сообщено не было.

По моему распоряжению на ст[анции] Киев, Фастов и Белую Церковь командированы чины Департамента для выяснения обстоятельств дела и принятия необходимых мер. Уголовно-розыскным отделением также командированы чины на железную дорогу и грунтовую дорогу из Васильков в Киев.

Директор Департамента [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 3. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 6 СЕРПНЯ 1918

Зовсім таємно

До пана Міністра справ внутрішніх

Київ, 6 серпня 1918 року

Доклад

Голова Російської мирової делегації п[ан] [Християн] Раковський звернувся до пана Міністра закордонних справ України з листовною просьбою од 31 липня сього року за № 747, в котрій викладає, що Народний комісар пошт і телеграфів Росії, російський дипломатичних гонець та представники ріжних відомств, їдучи з Москви до Києва для участі в працях мирової конференції затримані на ст[анції] Кореньово. З огляду на се пан [Християн] Раковський прохає телеграфного розпорядження про пропуск дипломатичного потягу в складі двох вагонів з окремим паровозом № 2.

В свою чергу голова Української мирової делегації пан [Сергій] Шелухин сповістив пана Міністра закордонних справ України, що на його, [Сергія] Шелухина, запитання голови Російської делегації пан [Християн] Раковський одповів урядовцеві Вербицькому на словах, що з Народним комісаром пошт і телеграфів [Вадимом] Подбельським їде інспектор пошт і телеграфів Вагін та ще служник. Хто ще їде з ними і для чого він не знає.

По словам пана [Сергія] Шелухина, він просив пана [Християна] Раковського дати спис котрий свідчив би про те: хто їде, якої професії та чого саме. Особисто пан [Сергій] Шелухин, по його словам, не розумів для чого саме їдуть сюди Народний комісар пошт [Вадим] Подбельський і інспектор пошт і телеграфів Вагін. По ходові мирових переговорів їх присутність тут, як се з'ясняє пан [Сергій] Шелухин, зовсім не потрібна.

Докладуючи про все вищевикладене з представленням листування по сій справі, я гадав би зі свого боку згодитись з думкою пана голови нашої делегації С[ергія] П[авловича] Шелухина і докладаємо посередництво п[ана] голови Російської делегації п[ана] [Християна] Раковського відхилити.

Представитель Российской мирной делегации г[осподин] [Христиан] Раковский обратился к господину Министру иностранных дел Украины с письменной просьбой от 31 июля сего года за № 747, в которой излагает, что Народный комиссар почт и телеграфов России, российский дипломатический курьер и представители разных ведомств, едущие их Москвы и Киев для участия в работах мирной конференции, задержаны на ст[анции] Коренево. В виду этого г[осподин] [Христиан] Раковский просит телеграфного распоряжения о пропуске дипломатического поезда в составе двух вагонов с отдельным паровозом № 2.

В свою очередь председатель Украинской мирной делегации г[осподин] [Сергей] Шелухин известил г[осподина] Министра иностранных дел Украины, что на его, [Сергея] Шелухина, запрос председатель Российской делегации г[осподин] [Христиан] Раковский ответил чиновнику Вербицкому на словах, что с Народным комиссаром почт и телеграфов едет инспектор почт и телеграфов Вагин да еще служитель. Кто еще едет с ними и для чего – он не знает.

По словам г[осподина] [Сергея] Шелухина, он просил г[осподина] [Христиана] Раковского дать список, который бы свидетельствовал о том: кто едет, какой профессии и чего именно. Лично г[осподин] [Сергей] Шелухин, по его словам не понимает, для чего именно едут сюда Народный комиссар почт [Вадим] Подбельский и инспектор почт и телеграфов Вагин. По ходу мирных переговоров их присутствие здесь, как это поясняет г[осподин] [Сергей] Шелухин, совсем не нужно.

Докладывая обо всем вышеизложенном с представлением поступившей переписки по настоящему делу, я полагаю бы с своей стороны согласится с мнением председателя нашей делегации г[осподина] С[ергея] П[авловича] Шелухина и докладываемое ходатайство г[осподина] председателя Российской делегации г[осподина] [Христиана] Раковского отклонить.

Директор Департаменту державної варті [Петро] Аккерман

Начальник Освідомого відділу [Леонід] Пономарьов

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 36. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 38. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 39–40. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 8 СЕРПНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 8 августа 1918 года

Доклад

Одесский мисцевый атаман телеграммой от 2-го сего августа за № 1049 доносит, что того же 2-го августа генерал Зендлер, поставив австрийскую стражу при всех мельницах и городских продовольственных лавках, воспретил отпуск зерна и продуктов

без его разрешения. Вместо 7 500 пудов зерна необходимого для полуфунтового пайка, населению выдается только 6 000 пудов. Он же настаивает на перемоле 17 000 пудов крупы и зерна, между тем для месячной потребности населения у города недостает 4 800 пудов крупы. Атаман выражает опасение о могущих быть волнениях среди населения.

Из той же телеграммы видно, что неосновательные массовые аресты совсем невинных людей увеличивают тяжесть положение. Кроме того, атаман доносит, что 1-го сего августа австрийскими солдатами совершено нападение на село Татарку Дальницкого района, причем солдаты забрали у населения бесплатно солому. Возмущенные этим жители собрались по набату и угрожали австрийцам расправой. Австрийцы, принуждены были, бросив оружие, отступить. Потерпевших не было.

Сообщая о лишении права производить аресты уголовных и политических преступников, атаман доносит, что благодаря этому и вышеизложенным фактам, условия управления страшно затруднены, является необходимость ряд серьезных вопросов, для какой цели атаман предполагает прибыть первым нормальным поездом.

Об изложенном докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 57. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 58. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 59. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 9 СЕРПНЯ 1918 [1]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 9 августа 1918 года

Доклад

От Украинской мирной делегации получены сведения о том, что по сообщению Российской мирной делегации, комиссар бывшей военно-санитарной организации Государыни Императрицы Александры Федоровны Александр Осипович Волк при назначении ревизии и передаче имущества упомянутой организации Российской центральной коллегии удрал на Украину.

Означенная организация имела большие запасы продовольствия и вообще провианта в украинских городах: Виннице, Харькове и Одессе, на каковое имущество, по предположению российских властей, так или иначе может посягать г[осподин] Волк, пользуясь своими старыми полномочиями.

Для выяснения этого дела и количества имущества на складах вышеупомянутой организации, а также возможности пользования этого имущества в городах Украины, Российской центральной санитарной коллегии командирован на Украину Василий Порфирьевич Шапошников, а Волка названная коллегия просит задержать и лишить его старых полномочий.

Украинская мирная делегация полагает, что упомянутое имущество, будучи расположенным на территории Украины, должно остаться ее собственностью, для чего

необходимо оберегать его от всех тех, кто неправильно желает им распоряжаться, в том числа и от г[осподина] [Василия] Шапошникова.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 60. Машинопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 61. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 9 СЕРПНЯ 1918 [2]

Київ, 9 августа 1918 года

Доклад

В Министерство внутренних дел отовсюду поступают ходатайства о неотложной организации железнодорожной охраны: так как в настоящее время никакой охраны в полосе отчуждений железных дорог нет и существующая ныне железнодорожная стража не только не осуществляет наиглавнейших обязанностей по предупреждению и пресечению преступлений но, по донесению высших судебных властей, во многих случаях прикрывала собою злоумышленников, из среды железнодорожников, а иногда и сама была прикосновенна к этим хищениям.

Так, например, прокурор Харьковской судебной палаты в представлении своему Министру внутренних дел от 10 мая 1918 за № 206 сообщает о непрекращающемся систематическом хищении грузов, особенно ценных настолько что почти не один груз не доходит до места назначения, а между тем, подведомственные ему прокуроры судов, не получают от железнодорожной охраны никаких сведений о производящихся на железных дорогах хищениях. По мнению указанного прокурора палаты в установлении надлежащего института по охране на железных дорогах является настоятельная необходимость. Но при этом успешность действий этого института прокуроров обуславливается тем, чтобы он, институт, был изъят из подчинения ведомству путей сообщения, а находился в подчинении Министерству внутренних дел, по силе же 483–490 ст[атей] «Уст[ава] уг[оловного] судоп[роизводства]» при дознаниях и следственных действиях чины этого института должны быть подведомственны органам прокурорского надзора.

Тоже, что в данное время действует на железных дорогах под видом специальной железнодорожной милиции или стражи, состоящей ведении Министерства путей сообщения, не оправдывает своего назначения и что существование такой охраны вводит в заблуждение обращающихся к ней за защитой, а также уездную державную варту, которая обязанность по производству дознания вполне естественно относить к компетенции железнодорожной охраны и, благодаря этому, по мнению прокурора, вполне возможны случаи несвоевременно обнаружения преступлений в полосе отчуждения железной дороги.

Харьковский губерниальный староста от 29 июня с[его] г[ода] за № 1772 доносит, что на станции Харьков кражи вещей и денег у пассажиров возросли до небывалых размеров, и воры, в виду полного отсутствия надзора, действуют безнаказанно. Обворованные же пассажиры, не находя к кому обратится с заявлением на станции, направляются в ближайший городской участок, который и без того обременен текущими делами по городу. И потому Харьковский губерниальный староста ходатайствует о неотложном формировании державной железнодорожной варты.

Полтавский губерниальный староста 29 июля с[его] г[ода] за № 965, представил обращение к нему начальника работ по постройке железнодорожной линии «Мерефа – Херсон», который ходатайствует об оказании ему содействия чинами державной варты, так как с уничтожением существовавшего до переворота на железных дорогах аппарата по охране порядка, уже второй год строящаяся линия остается без всякой охраны и потому начальник работ, в виду нежелательного положения дела личной имущественной охраны на постройке, обращается к губерниальному старосте с убедительной просьбой: впредь до выработке положения о железнодорожной охране сделать распоряжение об оказании в потребных случаях содействия чинами державной варты, причем начальник работ выражает даже готовность на ассигнованием некоторой суммы на вознаграждение чинов варты и на делопроизводство. Это свое ходатайство начальник работ обращает непосредственно к Полтавскому губерниальному старосте, а не через Министра путей сообщения, в ведении которого состоит строящееся железнодорожная линия.

Нельзя не обратить внимание на то, что во всех вышеупомянутых представлениях указывается на желательность установления железнодорожной охране, в том же порядке, какой существовал до переворота, когда в действиях чиновников общей и железнодорожной полиции существовала полная солидарность, а также и экстерриториальность в расследованиях преступления и розыске злоумышленников.

Кроме указанных должностных лиц сам Министр путей сообщения 31-го июля сего года за № 799 препроводил на имя Министра внутренних дел копию отношения Правления общества железнодорожных ветвей о том, что сооружаемые обществом питательные ветви на Юго-Западных и Южных дорогах находятся совершенно в беззащитном положении и подвергаются постепенному разграблению, и что имущество Общества, пользующегося гарантией казны и представляющее государственное и народное достояние подвергается постеленному уничтожению. Министр путей сообщения просит принять меры по охране упомянутого имущества.

Министерство путей сообщения 10-го июля сего года за № 1271/2459 препровождено на имя Министра внутренних дел перечень случаев крушения поездов, непосредственной причиной которых является злой умысел, и просить сделать соответствующее распоряжение к тому, чтобы положить конец такого рода преступлениям.

Все вышеизложенное настоятельно диктует о необходимости скорейшего создания аппарата по охране общественной безопасности и порядка на железных дорогах, а также по предупреждению и пресечению преступлений. Аппарат этот спроектирован в положении о державной варте одобренном Советом Министров.

Что же касается принципиального вопроса о том, кому этот аппарат должен быть подведомствен, то сама жизнь настоятельно говорит о необходимости сосредоточения власти над однородными органами этого аппарата, преследующего одну цель, как в данном случае всей державной варты в одном лице, в ведении которого находится функционирующее по всей державе столь важные части как осведомительная и уголовно-розыскная; благодаря чему может быть вполне обеспечена как солидарность действий всех чинов державной варты, так и успех обнаружения и розыска преступлений.

Кроме того при широких средствах осведомительности, сосредотачивающиеся в Министерстве внутренних дел, подбор людей для этого аппарата высокой государственной важности, как охранителя порядка безопасности может быть более гарантирован от могущих войти в его состав лиц неблагонадежных. Что, к сожалению,

наблюдается в вновь формируемой Министерством путей сообщения железнодорожной страже. Благодаря чему происходят такие печальные случаи как бывший в ночь со 2 на 3-е августа, когда два артельщика и охраняющие их два железнодорожных стражника только четверьмя злоумышленниками были в вагоне связаны и ограблены на 918 428 руб[лей], причем эти связанные артельщики и их охрана в время стоянки поезда на ст[анции] Устиновка и на разъезде между Устиновкой и Белой Церковью молчали и не поднимали никакой тревоги, несмотря на то, что грабители их оставили еще на ст[анции] Устиновки.

Необходимость сосредоточивания в одном лице власти над всей державной вартой подтверждается и тем, что во время минувшей железнодорожной забастовки не было никаких совместных действий между чинами державной варты, подчиненные Министерству внутренних дел и железнодорожной стражи подчиненной Министерству путей сообщения и Департамент державной варты, располагающей осведомительными данными лишен был возможности давать какие-либо руководящиеся указания железнодорожной стражи, в свою очередь не получая и от нее никаких сведений. Таким образом, закон 2-го ноября 1905 года ныне восстановлен Советом Министров о борьбе с забастовками, в будущем не может быть с успехом осуществлен, если державная железнодорожная варта будет состоят в ведении Министерства путей сообщения.

Что же касается до вновь организуемой ведомством путей сообщения железнодорожной стражи, то таковую, как имеющую воинскую организацию, было бы желательно использовать в настоящее тревожное время как воинскую силу для охраны железнодорожного имущества и грузов, а также и для оказания содействия державной железнодорожной варте. Подчинение же этой железнодорожной стражи как воинской силы могло бы быть сохранено за Министерствами военным и путей сообщения.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 5–6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 10 СЕРПНЯ 1918 [1]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 10 августа 1918 года

Доклад

Из обследования агентурным путем деятельности политических партий в городе Одессе усматривается, что местные революционные организации социалистов-революционеров, социал-демократов и самостийников, объединившись в Национальный украинский союз, ведут, частью легально, при посредстве союзных им культурно-просветительных учреждений, частью тайно, усиленную работу по подготовке всеобщего восстания на Украине, каковое приурочивается ко второй половине августа месяца сего года, ко времени сбора урожая, когда легко буде поднять: в деревнях селянство на почве невыдачи австро-германцам хлеба, а в городах пролетариат – на почве догодовизны и недоедания, так как-де в это время ощущаться острая нужда в хлебе. Конечная цель восстания – ниспровержение пана Гетмана и его правительства за

стремление их к русской ориентации: пан Гетман буде арестован и затем увезен из Киева, члены же правительства подвергнуты аресту.

Центром восстания явится Звенигородский уезд Киевской губернии, где должен находиться руководящий комитет; из Одессы в Звенигородский уезд уже отправляются небольшими партиями офицеры и казаки, преимущественно из бывших украинских частей, боровшихся с большевиками и хорошо известных местным украинским деятелям. Отправкой офицеров ведает бывший член Центральной Рады Пшонек; в состав таковых войск войдут и разоруженные сечевики, находящиеся на территории Украины; план предстоящих операций и партизанской войны разрабатывают офицеры Генерального штаба.

В Одессе в настоящее время находится галицийский социал-демократический кружок, члены которого агитируют в австрийский войсках; агитация имеет большой успех: в настоящее время численность таковых австрийцев, а с ними и сечевиков, доходит до 100 000 человек. В одесских организациях «повстанцев» насчитывается до 200 000 бойцов-украинцев, хорошо вооруженных и снабженных артиллерией.

Руководящую роль на селя приняли: в гор[оде] Одессе – А[нтон] И[осипович] Стрижевский, И[ван] М[итрофанович] Луценко, М. Малиновский и друг[ие]; в Звенигородском уезде: бывший повитовый комендант гор[ода] Звенигороки прапорщик Павловский, матрос Герасим Зинченко и друг[ие].

В самом ближайшем будущем признается необходимой ликвидация установленных уже лиц.

О вышеизложенном докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 4. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 10 СЕРПНЯ 1918 [2]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 10 августа 1918 года

Доклад

Украинская мирная делегация сообщает, что ею получены сведения о том, что с поездом прибывшим из Москвы в средних числах июля месяца сего года, прибыло три вагона большевиков.

Несомненно, что это не члены делегации, так как такого количества людей нет во всей делегации, даже с теми, которые прибыли раньше.

Из того же сообщения видно, что «украинские граждане», которые приехали тем же поездом с условием, что они заплатят за проезд на станции Киев, но денег в украинскую кассу не заплатили и разбежались.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 18. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 196. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 13 СЕРПНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 13 августа 1918 года

Доклад

Служащие ст[анции] Ромоданы, а именно: телеграфист Андрей Григорьев[ич] Горбатовский, весовщик Моисей Петров[ич] Алексеенко, рабочий Иван Тихонов[ич] Некрасов и учитель Иван Иванов[ич] Землянов, арестованы 18-го июля 1918 года Миргородским уездным старостой на основании телеграммы, посланной Департаментом державной Полтавскому губерниальному старосте 16 июля сего года за № 325. Причиной ареста вышепоименованных лиц послужило то, что все они являются членами революционного комитета, опасным, по своей деятельности, для Украинской Державы.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 5. Машинопис. Оригінал.

**ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА,
15 СЕРПНЯ 1918 [1]**

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 15 августа 1918 года

Доклад

Из агентурного обследования настроение среди населения Херсонской губернии усматривается, что хотя левыми социалистами-революционерами и ведется агитация, но таковая не встречает в массах сочувствия: положение выжидающее. Населения, как бы отрезвляется и желает видеть в представителях власти на местах опору в праве и законе, но, к сожалению, некоторые из представителей власти не отвечаю своему назначению, так:

1) Херсонский повитовый староста Л. А. Терентьев, бывший уездный землемер, в административном управлении полный невежда, не имеет никакого общения с населением своего уезда, в уезд не выезжает, хотя этот уезд является, по близости своей к Одессе, серьезным пунктом по противоправительственной агитации;

2) Александрыйский повитовый староста П. И. Мазуркевич, бывший мировой судья, убежден, что в знакомстве с положением на местах никакой надобности не встречается: править-де уездом можно сидя у себя в кабинете, население им очень недовольно;

3) помощник его – Г. А. Петровский, близкий родственник его, бывший мировой судья, разделяет взгляды и проводит положение своего родича Мазуркевича;

4) Тираспольский повитовый староста Хр. Фр. Трестер, колонист, полуграмотный человек, бывший волостной писарь, проведен в старосты местным земельным комитетом.

О вышеизложенном докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман
Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 16. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 15 СЕРПНЯ 1918 [2]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 15 августа 1918 года

Доклад

По поступившим из секретного источника сведениям, из Великороссии прибыли на Украину 3 группы агитаторов с целью поднять восстание против немцев в Киевской, Полтавской и Черниговской губерн[иях]; связь Киева с Черниговом поддерживается по р[еке] Десне. В Полтавской губернии агитаторы связались с бандами «повстанцев». В дальнейшем все сформировавшиеся отряды должны прорвать фронт и соединиться с российскими большевиками для общего удара на Украину.

В Сибири, по распоряжению правительства, формируется украинский сибирский корпус из уроженцев Украины; по сформировании корпус пойдет на Украину для действий против немцев.

Имеются сведения, что в период времени между 15 и 20 сего августа, может осуществиться всеобщая забастовка по почину профессиональных союзов, как протест против германского командования на Украине.

Меры к дальнейшей разработке сведений приняты.

О вышеизложенном докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман
Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 225. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 229. Рукопис. Оригінал.
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 11. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 16 СЕРПНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 16 августа 1918 года

Доклад

С прибытием германских и австро-венгерских войск, восстановлением гетманской власти и с конструированием настоящего правительства на Украине, впервые явилось возможность трудящемуся населению без различия классов и партий приступить к честному труду, а правительству к организации закономерного государственного аппарата.

Вместе с этим переворотом социалистические партии, или вернее их руководители, состоящие в большинстве своем из евреев, стали терять власть над массой населения, власть поддерживаемая путем террора при помощи вооруженных отбросов, отвыкших от труда или просто преступных элементов.

Даже руководители более умеренной социал-демократической партии и те не желали стать на государственную платформу.

В Департамент державной варты за последнее время стали поступать негласные сведения, что киевская организация названной партии, в целях сохранения завоеваний революции, т[о] е[сть] возврата прежней власти, не располагая достаточными силами для борьбы, стала стремиться, не смотря на различие программ, к объединению с другими более левыми партиями.

Достигнув соглашения, руководители повели в массе населения широкую агитацию при помощи своих партийных работников в профессиональных союзах, снабжая последние громадным количеством социалистической литературы, направленной против правительства, зажиточного класса, интеллигенции и Германии.

В целях же агитации и в качестве маяка была выпущена газета «Рабочая сила», помещение редакции которой стало служить местом постоянной встречи партийных деятелей и для обмена мнений.

Насколько агитация успела расшириться и вместе сплотить профессиональные союзы показала недавняя забастовка официантов и печатников в Киеве. Забастовщики не пошли ни на какие уступки в своих требованиях, и, вместе с тем, показали свою демагогическую окраску, а именно, в то время как из-за забастовки не могли выходить ни одна какая бы ни было газета или журнал, «Рабочая жизнь» продолжала регулярно печататься. Затем вместе достигалась и другая цель: обыватель в силу необходимости должен был читать единственный орган, сильно увеличивая круг его читателей и увлекая малосознательных на платформу партийных стремлений.

Такая деятельность с[оциал]-д[емократических] партий и ее союзников понудила Департамент державной варты принять меры к пресечению ее.

Первоначально при содействии германских властей было обыскано правление профессиональных союзов на Фундуклеевской улице (Коллегия Галагана), где был обнаружен запас брошюр вышеуказанного агитационного характера, а затем 4-го сего июля обыскано помещение редакции газеты «Рабочая жизнь», причем были задержаны и собравшиеся там лица в числе 28 человек. У задержанных были также произведены обыски на домах.

Расследованием и осмотром отобранных переписок поступивших в Департамент негласные сведения подтвердились. Было установлено, что действительно с[оциал]-д[емократическая] партия объединилась с более левыми в агитационной работе осторожно подготовку к общему выступлению с целью свержения пана Гетмана, существующего правительства и против германского империализма путем забастовок и иных средств, а в крайних случаях и вооруженного выступления.

Что касается каждого из задержанных 4-го июля в отдельности, то по обнаруженным у них документам из них уличаются как более активные работники социал-демократических организаций, а другие только как члены партии, хотя возможно, что и их деятельность настолько же вредна государству, как и предыдущих, но пока не может быть инкриминируема за обнаружением достаточных документальных данных. Единомыслие же их вполне доказывается, в первых принадлежности к партий и собранием

в одном и партийном места, а во-вторых тем, что будучи 11 июля освобождены из по стражи, уже к 2-му августу, когда снова были предпринятыми меры к их задержанию, то оказалось, что из 28 человек 9 уже успел скрыться, а из числа последних по обыскам документы были обнаружены только у двоих.

Руководствуясь целью преступную деятельность блока левых партий и для укрепления государственного порядка на Украине Департамент державной варты признает необходимым: поименованных согласно прилагаемого списка 19 человек разделить сообразно обнаруженных у них документов на три категории, из которых первые <...> передать в распоряжение германских властей для отправки на работы в Германию, вторую из 12 человек выслать из пределов Украины.

Список лиц содержащихся под стражей

1 категория

1. Андрюшин Федор Михайлович;
2. Павлов Павел Андреевич;
3. Бриллиант Владимир Александрович;
4. Пшеничный Михаил Прокопьевич;
5. Стефановская Клавдия Дмитриевна.

2 категория

1. Чебнобильский Иосиф Элевич;
2. Молигевич Авраам Яковлев;
3. Хайман Самуил Ефимович;
4. Пивовар Мошка Гершкович;
5. Якубский Борис Владимирович;
6. Блювштейн Евгения Семеновна;
7. Гершкович Лев Исаевич;
8. Чежевская Мария Ивановна;
9. Мень Хаим Давидович;

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

И[сполняющий] об[язанности] Начальника

Осведомительного отдела Тышкевич

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 44–45. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 19 СЕРПНЯ 1918 [1]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 19 августа 1918 года

Доклад

Исполняющий обязанности комиссара гор[ода] Николаева Шахота обратился 3-го июля сего года за № 14 к г[осподину] Министру внутренних дел за разъяснением, следует ли чинам вверенной ему варты исполнять требования Департамента

державной варты по делу политического розыска. Причем представил рапорт подведомственных ему начальников районов, в каковых указывалось, что начальники районов как по принципиальным, так и по формальным основаниям, каковых требований исполнять не будут.

Для расследования настоящего дела был командирован в гор[од] Николаев чиновник Департамента державной варты Белевцов, в обязанность которого входила также ликвидация отрицательного и, вообще, неблагонадежного элемента среди служащих в николаевской варте.

Установлено, что и[сполняющий] об[язанности] комиссара Шахота, в действительности Шахотин Павел, уроженец Херсонской губернии, бывший административно-ссылный за принадлежность к с[оциал]-д[емократической] организации; и[сполняющий] об[язанности] начальника варты Ян Зиберт, поляк из города Седлеца, бывший ссылный по суду за принадлежность к польской социалистической партии; в числе старших, классовых, чинов варты имеется еврей.

[Ян] Зиберт, по личным убеждениям, повел агитацию среди чинов варты к неисполнению законных требований Департамента державной варты.

По расследованию 19 чинов варты, в числе их [Павел] Шахотин и [Ян] Зиберт, удалены со службы; дознание о них представлено николаевскому градоначальнику; в отношении 13 человек буе применен закон 2-го августа 1917 года.

В настоящее время инспектором и начальником варты назначен Яшниченко, который и обновит состав николаевской державной варты.

О вышеизложенном докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 12. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 19 СЕРПНЯ 1918 [2]

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 19 августа 1918 года

Доклад

В ночь на 14-е августа в Могилевском уезде вспыхнуло восстание, охватившее всю Кукавскую волость и часть Вендычанской, Лучинецкой и Ярышевской волостей. Восстание, по негласным сведениям, поднято казаками охранной сотни Могилевского уезда, которые пытаются пробраться в Бар для освобождения находящихся там под арестом одного офицера и двенадцати казаков, арестованных по обвинению в вооруженных нападениях и грабежах. 15-го августа расстреляны толпой ехавшие из деревни Струсовой в Кукавку начальник варты Денисиевский и помощник его Сиомашко. В Кукавке убит управляющий именем Завдулевич.

Для подавления восстания отправлены австрийские войска из Могилева, кроме того вызваны войска из Жмеринки и сообщено в Ямполь командиру 35 полка.

Начальник австро-венгерской 6-й стрелковой бригады возбудил ходатайство перед корпусным начальством об объявлении Могилевского уезда на военном положении.

О вышеизложенном докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 13. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 19 СЕРПНЯ 1918 [3]

Господину Министру внутренних дел

Киев, 19 августа 1918 года

Доклад

Впредь до формирования державной железнодорожной варты и вступления ее в исполнение своих обязанностей, Департамент державной варты лишен возможности своевременно получать сведения о важнейших происшествиях на линиях железных дорог. Посему, в целях борьбы с преступными элементами является необходимым, чтобы железнодорожные агенты телеграфировали о важнейших происшествиях на линиях дорог Директору Департамента державной варты.

На основании вышеизложенного прошу Вашего сношения с г[осподином] Министром путей сообщения об отдаче распоряжения начальникам и управляющим железных дорог о том, чтобы они предписали линейным агентам о всех важнейших происшествиях на линиях дорог сообщать по телеграфу Директору Департамента державной варты.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 18. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 19. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 20. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 20 СЕРПНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 20 августа 1918 года

Доклад

Вследствие доклада моего от 27-го июля сего года, Вами был возбужден перед Министерством путей сообщения вопрос о распространении на чинов железнодорожной варты права бесплатного проезда по железным дорогам и пользования железнодорожным телеграфом при сношениях по делам службы.

Неполучением по означенному ходатайству распоряжений затрудняется формирование железнодорожной варты, в виду чего испрашиваю на этот предмет Ваших указаний.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 21. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 22 СЕРПНЯ 1918

Его Высокопревосходительству Господину Министру внутренних дел

Киев, 22 августа 1918 года

Доклад

Киевский губерниальный староста и повитовые старосты Стародубского, Остерского и Борзенского уездов Черниговской губ[ернии] и Кременчугского уезда Полтавской губ[ернии] возбудили ходатайства об отпуске в их распоряжение для вооружения чинов державной варты и добровольческих отрядов оружия по представляемой при сем сводке.

Об вышеизложенном, вследствие личного распоряжения, представляю на благоусмотрение Вашего Высокопревосходительства.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 14. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 27 СЕРПНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 27 августа 1918 года

Доклад

По имевшимся в Осведомительном отделе Департамента державной варты сведениями, помощник заведующего хозяйственным отделом Министерства внутренних дел баталер (из матросов) Михаил Ефимов[ич] Бовтач, входил в организацию большевиков, неоднократно выступал на собраниях с агитационными речами и лично председательствовал на некоторых собраниях. Будучи в 1917 году в Ревеле он был членом районной ради, организатором войсковой комиссии, объединившей в этом городе украинцев, и товарищем председателя. Появившись в Киеве и попав на службу в Хозяйственный отдел М[инистерства] вн[утренних] дел [Михаил] Бовтач и тут проявлял свои большевистские взгляды. Так, когда в г[ороде] Феодосии были большевиками зверски убиты морские офицеры, то на выраженное по этому поводу неодобрение действиями большевиков, [Михаил] Бовтач высказывал, что он сам большевик и вполне одобряет такие действия большевиков, как и все их планы.

При последнем перевороте и по избранию пана Гетмана, когда служащие Министерства вн[утренних] д[ел] собрались в ожидании распоряжений, [Михаил] Бовтач призывал их идти устроить митинг для обсуждения текущих вопросов.

В виду всего этого у [Михаила] Бовтача 11-го июля с[его] г[ода] был произведен обыск, и он заключен под стражу. По обыску у него обнаружены бумаги, указывающие на то, что он принимал деятельное и руководящее участие в организациях общественных и социалистических.

По докладе всего дела г[осподи]ну Товарищу Министра вн[утренних] дел [Михаилу] Вороновичу – 14-го июля последовало распоряжение о применении к Михаилу Бовтачу закона 2 августа 1917 года, а потому все производства 18 июля с[его] г[ода] за № 181 было направлено для исполнения Киевскому мисцевому отаману, который и направил по 23 июля с[его] г[ода] за № 35 в штаб Верховного Главнокомандующего

германскими войсками на Украине и того же числа [Михаил] Бовтач перечислен был дальнейшим содержанием под стражей за германским командованием.

19 августа от германских властей (кап[итан] Гартнерт) поступила просьба о присылке всего имеющегося материала по делу [Михаила] Бовтача для рассмотрения, «иначе должно произойти промедление». Так как, кроме выше доложенных сведений и подтверждающих их свидетельских показаний, никаких новых данных по этому делу в Департамент не поступало, а так как эти данные были уже в рассмотрении германских властей, то, пока, просьба германского командования осталась не исполненной.

В таком положении находится ныне это дело и я, признавая Михаила Бовтача личностью крайне опасной и вредной для общественного порядка и государственного строя Украинской Державы, полагал бы в подтверждении доклада моего от 16-го июля с[его] г[ода] безусловно необходимым применить к [Михаилу] Бовтачу закон 2-го августа 1917 года.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 335. Машинопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 336–337. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 29 СЕРПНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 29 августа 1918 года

Доклад

Черниговский губерниальный староста телеграммой от 28-го сего августа сообщает, что общее положение губернии без перемен. В Черниговском уезде арестовано 44 человека подготовлявших восстание в этом уезде. В Дроздовке Нежинского уезда арестовано 8 раненых бандитов. В Рыльском уезде банды грабят имения Хрущова в Гниловке, в Александровке увозят хлеб. Губерниальный староста обращает внимание на необходимость отодвижения демаркационной линии до Боброво – Студинка, через которые провозятся на Украину оружие.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 17. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, СЕРПЕНЬ 1918

Киев, составлен августа 1918 года

Краткий обзор деятельности Осведомительного отдела

Департамента державной варты Министерства внутренних дел

Согласно распоряжению Вашего Высокопревосходительства, в бытность Вашу Министром внутренних дел было, преступлено к созданию при Административно-Политическом департаменте, ныне Державной варты, Министерства внутренних

дел Особого, так названного «Осведомительного» отдела. Организовать и сформировать таковой было поручено бывшим Директором Департамента Ю[лианом] Н[икифоровичем] Шкляревским старшему чиновнику особых поручений при Департаменте, ныне начальнику Осведомительного отдела, Л[еониду]. Е. Пономареву, который и приступил к выполнению задания в пределах тех материальных средств и личного состава, которые имелись к тому времени на лицо. В дальнейшем работа продолжалась под личным руководством теперешнего Директора департамента П[етра] А[лександровича] Аккермана, когда и выработаны штаты, которые по обстоятельствам службы, требуются для правильной продуктивности деятельности вновь созданного Осведомительного отдела.

Фактически было приступлено к формированию 8-го июня, когда были даны для этой цели первые денежные средства. Ныне отдел подразделен, впредь до расширения всех его функций, на следующие делопроизводства: а) общее (личного состава и хозяйственное), б) секретное, в) агентурное и г) железнодорожной варты. В стадии почти законченного оборудования при этих делопроизводствах находится регистрационная часть; предположена также фотографическая (дактилоскопическая) часть, для чего уже приглашен специалист.

В названные делопроизводства, в зависимости от имевшегося к моменту формирования отдела материала (переписка и дел политического характера), приглашены люди, исключительно могущие гарантировать, по своему служебному цензу, знание службы и специальных сторон дела столь разнообразного и ответственного. Тотчас же начато было оборудование канцелярии отдела в самых скромных размерах, впредь до расширения согласно требованиям работы, и с того же момента начато исполнение и направление бумаг как на месте в Киеве, так и по сношениям с г[осподами] губернскими старостами и градоначальниками всех губерний. Одновременно преступлено было к организации дела правильного, периодического получения с мест сведений и донесений о положении дел в губерниях, разработан вопрос о срочных, экстренных донесениях и в связи со всем этим выработан Л[еономидом]. Е. Пономаревым особый шифр для сношений, недоступны для расшифровки лицам, не знакомым с ключом.

В зависимости от штатов, наличия сил и, главное, средств в то же время преступлено было к организации всех сторон розыска. И в первую очередь была поставлена по мере наличных сил агентурных в г[ороде] Киеве, а рядом с этим поручено чиновнику особых поручений г[осподину] Тышкевичу приступить к собранию материалов к разработке вопроса о постановке розыскного дела и в губерниях. Придавая серьезное значение делу ограждения пределов Украинской Державы от наплыва преступного и оппозиционного элемента, тогда же приступлено было к выработке общего положения о пограничных пунктах и запрошены г[оспода] губернские старосты и градоначальники о представлении своих, по этому поводу, соображений и карт, с указанием на них намеченных таможен, таможенных застав и переходных пунктов, чего, к сожалению, на местах исполнено не было. Наконец, для завершения круга и сферы общего политического розыска представлен на утверждение выработанный временный проект учреждения заграничных розыскных пунктов со штатом к ним.

Обращаясь к обзору работ, выполненных в отдельности каждым из делопроизводства отдела, с момента возникновения и по настоящее время, докладываю, что:

1. По делопроизводству **личного состава** и **хозяйственному** кроме формирования личного состава делопроизводства, заведены дела и распределена работа, установлены сношения по личному составу в губерниях, организована хозяйственная

часть с отчетностью и инструктированы в этом же направлении местные органы, распределены и инструктированы чины отдела, состоящие в прикомандировании при командировках их по различным местам с особыми поручениями и для производства расследований, а также для содействия и связи по взаимной работе с германским командованием как в Киеве, так и на местах.

В дальнейшем с утверждением штатов отдела предстоит немедленно организовать дело пополнения губернских осведомительных отделов лицами, известными своей опытностью, знанием розыскного дела и прошедшими для этого специальный род службы и лично известных, в виду серьезной и крайне ответственной роли этих чинов, при настоящем положении вещей.

В тоже время на делопроизводство ляжет в ближайшем забота о развитии всего дела в прямой зависимости от расширения функций отдела, значительного увеличения численного состава и органов подведомственных и связанных работой с отделами, а это в свою очередь вызовет усиление и развитие хозяйственной части и ее отчетности.

2. По делопроизводству **секретному**, за этот период помимо сформирования личного состава и установления порядка ежедневной работой, выполнено следующее: в зависимости от требований политического положения и момента заведены сводки сведений о настроении населения, организовано и установлено наблюдение за профессиональными союзами и установлено, что под видом этих союзов функционируют в действительности те же «совдепы», вследствие чего некоторые из них уже ликвидированы, разработаны сведения и по ним задержана шайка (Житомир, Бердичев, Киев), подготовлявшая покушение на пана Гетмана, ликвидирована подготовлявшаяся забастовка чинов Министерства внутренних дел, и некоторые арестованы, выяснены те чиновники Министерства внутренних дел, которые выступали во время большевистского восстания, как ярые приверженцы этого направления, и также из числа их некоторые арестованы ([Михаил] Бовтач), установлены и арестованы главные члены железнодорожного комитета, подготовлявшие забастовку железнодорожных служащих, разоблачены преступные замыслы против существующего строя гайдамацкого отряда во главе с Натиевым, арестован некий [Григорий] Каменев, прибывший от народного комиссара [Льва] Троцкого, с целью переманить на службу Советской республики лучших военных летчиков и вывести из Украины имущество воздушного флота. Приняты меры к урегулированию направления местных органов печати, сделаны сношения о решительном предупреждении крестьянского населения на местах о том, что они понесут тяжелую кару в случае упорства по уборке хлеба и в оказании препятствий при выходе на работы. Причем многие агитаторы арестованы, подробно выяснена вредная деятельность «синих жупанов» и воспрещено принимать на службу в державную варту. Установлено наблюдение за работой заседаний комитетов профессиональных союзов, выработаны правила и инструкции для пограничных пунктов и организован ряд таких пунктов.

3. По **агентуре** организовано дело наблюдения, осведомления и освещений слов населения и укомплектования кадровых осведомителей, агентов и наружного наблюдения, заведена отчетность по делу агентуры и наблюдения, организована связь общего направления розыскной работы на местах и по связи с деятельностью отдела. Из данных последнего периода отмечается добытые данные о формировании «хитрых батальонов» и в связи с этим разосланы соответствующие инструкции и указания на места. Добыты материалы о преступных замыслах «сечевиков» в Елисаветградском уезде. Выяснены главные виновники и ряд преступников в Звенигородском и Тарашанском уездах бывшего там восстания, выяснена преступная роль баронессы Марты

Нитц, служившей в Особом отделе, почему она и арестована. В непосредственной зависимости от сформирования на местах Осведомительных отделов в делопроизводстве будут в ближайшем будущем широко разработаны планы дальнейшей работы по розыску и агентурному освещению. По 1-е августа командированы на места в Киев, Екатеринослав, Полтаву, Каменец-Подольск, Херсон, Харьков, Николаев, Одессу, Чернигов и Житомир чиновники для формирования осведомительных отделов, а также командированы чиновники отдела и в другие разные пункты Украинской Державы для наблюдения и всестороннего освещения настроения населения.

4. По делопроизводству **железнодорожной варты** выполнены следующие работы: составлены штаты районов варты, штат отдела железнодорожной варты Департамента, составлена смета на содержание железнодорожной варты, составлена инструкция для пограничных пунктов, инструкция для контрольного пункта по просмотру пассажиров, документов и вещей на ст[анции] Бахмач. Командированы на станции: Бахмач, Гребенка, Киев, Киев пристань, Фастов, Казатин, Жмеринка и Знаменка чиновники в целях осведомления о настроении окружного населения и ликвидации преступного элемента. В дальнейшем в делопроизводстве разрабатываются: инструкция атаманам районов по комплектованию чинами варты, инструкция по ведению хозяйства и отчетности по этой части, правила о порядке представлений донесений чинами железнодорожной варты о чрезвычайных происшествиях инструкция чинам железнодорожной варты по наружной части.

5 и 6. По части регистрации и фотографии начаты работы по организации этого, существенно важного, дела и уже приступлено к фактическому исполнению, так равно уже заведена карточная система регистрации. Обе эти части требуют полного и широкого своего развития, как необходимейший элемент для правильной постановки розыска.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 65–67. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 3 ВЕРЕСНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 3 сентября 1918 года

Доклад

Согласно распоряжению Министерства внутренних дел (по Департаменту державной варты) от 25-го июля сего года за № 1806, был обыскан и арестован 6-го августа сего года в гор[оде] Сквирях Киевской губернии слесарь Ицко Гершев Хмельницкий, который, по имеющимся сведениям, состоял членом правления профессионального союза служащих в торгово-промышленных предприятиях и участвовал на 1 Всеукраинской конференции делегатов профессиональных союзов в г[ороде] Киеве, на какой обсуждались меры, направление к ниспровержению существующего на Украине государственного строя; в большинстве участниками конференции явились «бундовцы», разделяющие платформу нынешних большевиков.

Из произведенного расследования усматривается, что, хотя [Ицко] Хмельницкий и отрицает свою принадлежность к профессиональному союзу в г[ороде] Сквирях, но на заседании такого был и именно в тот момент, когда избирался делегат, согласился

поехать в Киев на 1 Всеукраинскую конференцию и обязался доставить организационный сбор, в размере 2 руб[лей] 95 коп[еек]; приехав в Киев, он сдал конференции деньги, получил квитанцию и присутствовал, будто бы ради любопытства, на первом заседании конференции, где, якобы, дебатировался вопрос о восьмичасовом рабочем дне. Опрошенные горожане, знакомые [Ицка] Хмельницкого, утверждают, что он мало понимает в политических вопросах и к таковым безразличен, но умственный багаж его, как старшего писаря старшего разряда, дает право утверждать, что [Ицко] Хмельницкий все же достаточно осведомлен в политических вопросах; бесспорно принадлежит он к партии Бунд.

В виду изложенного, полагал бы оставить в силе примененный к [Ицку] Хмельницкому закон 2-го августа 1917 года, о чем и докладываю.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

И[сполняющий] об[язанности] начальника Осведомительного отдела Тышкевич

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 23. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 24. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 13 ВЕРЕСНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 13 сентября 1918 г[ода]

Доклад

Киевский градоначальник возбудил ходатайство о выдаче чинами осведомительного отдела при градоначальстве, применительно к чинам Осведомительного отдела вверенного мне Департамента, особой оплаты за вечерние занятия.

Из представленной градоначальником таблицы расчета, усматривается, что при ежедневных 4-х часовых вечерних занятиях, потребуется ежемесячно расходовать по 11 572 руб[ля] 20 к[опеек]. При этом градоначальник заявляет, что плату за вечерние занятия будут получать лишь те чины отдела, которые, по свойству своей работы, вынуждены заниматься, помимо дневных занятий, по вечерам.

Признавая в интересах дела вечерние занятия в Осведомительном отделе Киевского градоначальства не только желательным, но крайне необходимым, прошу разрешения Вашего Высокопревосходительства на выдачу киевскому градоначальнику, согласно таблицы расчета, при сем представляемой, 11 572 руб[ля] 20 к[опеек]. Ежемесячно, и сократных сумм вверенного мне Департамента.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

И[сполняющий] об[язанности] Начальника отдела Тышкевич

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 45. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 96. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 17 ВЕРЕСНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 17 сентября 1918 года

Доклад

Согласно просьбе германского командования Департаментом 17 августа с[его] г[ода] предложено было Киевскому губерниальному старосте командировать в распоряжение германских властей в г[ороде] Киеве одного из чинов Осведомительного отдела в качестве офицера для связи.

Губерниальным старостой командирован чиновник Гартман, который тогда же был назначен в м[естечко] Тальное Уманского уезда. По прибытии к месту назначения в штабе германского командования выяснилось, что обязанностью офицера для связи является организация осведомительно-агитационного бюро, имеющего своей задачей агитацию за существующий строй и осведомление за настроением населения в районе 200–300 верст (диаметром), с центром или в м[естечке] Тальном, или в г[ороде] Звенигородке, причем начальником этого бюро является офицер связи.

Сетью таких бюро, по предположению германских властей, будет покрыто все пространство Украинской Державы.

Принимая во внимание, что для организации такого бюро необходим штат агитаторов и агентов, что для подобной организации необходимо отпуск денег и что осведомительные отделы, имея прямое назначение и ограниченный штат служащих, не могут выполнять функции осведомительно-агитационного бюро, об изложенном доношу Вашему Высокопревосходительству на благоусмотрение, докладывая при этом, что, как видно из донесения Киевского губерниального старосты, германские власти, по имеющимся у него сведениям, в отпуске денег на организацию бюро отказываются.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

Начальник Осведомительного отдела [Леонид] Пономарев

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 35. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 18 ВЕРЕСНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 18 сентября 1918 года

Доклад

15-го июля сего года на имя г[осподина] Министра внутренних дел поступила докладная записка председателя Глуховской уездной земской управы Черниговской губернии А[натолия] Г. Козачка, в которой он указывает, что Глуховский уезд по прежнему остается ареной небывалых беззаконий и ужасов, причем как на факт указывает:

1) что в июне месяце анархистами-коммунистами был совершен налет на имение помещика Бека при с[еле] Заруцком;

2) что в тот же период времени было расстреляно без суда и следствия 43 человека и

3) что в Глуховской тюрьме содержится партия арестантов без постановления об их аресте.

Из донесения Черниговского губерниального старосты на сделанный ему запрос по поводу записки [Анатолия] Козачка видно, что сведения изложенные [Анатолием] Козачком не соответствуют действительности, и получены им из третьих рук, а именно:

1) хотя факт нападения на имение помещика Бека при с[еле] Заруцком действительно и был, но часть бандитов была настигнута и задержана, а другая часть, во время перестрелки, бросила две ручные бомбы, от которых произошел пожар. Во время пожара было слышно много взрывов от спрятанных в клунях и хатах винтовочных патронов, гранат и взрывчатых веществ (рапорт командира конной сотни за № 76);

2) во время перевода арестантов из Глуховской тюрьмы в Кролевецкую на конвой, сопровождавший арестантов, было совершено нападение с целью их освобождения, причем во время перестрелки было убито 30 арестантов (копия рапорта начальника конного отряда);

3) все арестанты Глуховской тюрьмы содержались и содержатся по постановлениям должностных лиц (сношение губерниального старосты).

При собрании сведений по докладной записке [Анатолия] Козачка выяснилась между прочим и личность самого А[натолия] Г. Козачка, как принимавшее живейшее участие в судьбах многих арестованных и особенно хлопотавшего об освобождении из под ареста перед приходом в Глухов большевиков. Он требовал освобождения членов военно-революционного комитета, которые, позже, во время большевиков особенно проявили себя бесчинствами и убийствами (сообщение коменданта Глуховского повіта № 36). Кроме того, из письма, приложенного к переписке, видно, что Анатолий Козачек за 3 года до войны судился Киевским военно-окружным судом за вооруженное сопротивление, за что был приговорен к смертной казни, но чем окончилось дело, сведений не имеется.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

И[сполняющий] об[язанности] Начальник осведомительного отдела Тышкевич

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 189. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 188. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 26 ВЕРЕСНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 26 сентября 1918 года

Доклад

Атаман Левобережного района державной железнодорожной варты рапортом своим за № 328 от 27-го сентября 1918 года донес мне, что, по полученным им от начальника гомельского отдела вверенного ему района сведениями, 17-го сентября с[его] г[ода] немецкими властями в гомельских мастерских был произведен обыск, причем на чердаке колесного цеха, между двумя капитальными стенами найдено было 220 шт[ук] совершенно новых драгунского образца винтовок, 2 новых пулемета, 26 пулеметных лент с патронами и 3 ящика патронов.

Количество наведенного оружия, место его нахождения и легкость произведенного обыска – все это является неопровержимым доказательством неработоспособности и, даже больше, незнания основных условий своей работы политическими комиссарами железных дорог и чинами железнодорожной охраны.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 57. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, ЖОВТЕНЬ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, октябрь 1918 года

Доклад

27 сентября в селении Бучки Черниговской губернии по распоряжению коменанта 3-го куреня 2-го Запорожского полка были арестованы 4 офицера и 17 вартowych Новгород-Северской вартовой команды. Арестованные препровождались в штаб полка в с[ело] Воронок Стародубовского уезда и по пути в с[ело] Демьянках ночью арестованные офицеры были вытащены из помещения, выпороты шомполами, и избиты до потери сознания, и в таком виде брошены на землю до утра. Солдаты угрожали все время самосудом и только 1-го октября по настойчивому требованию районного начальника варты были выданы ему и доставлены в Новгород-Северск.

Исключительный, беспрецедентный этот случай вызывает кранеe опасение о возможной совместной работе на службе державы чинов украинских войсковых частей и чинов варты, в особенности в настоящее время и настоятельно требует, по моему мнению, принятия самых энергичных мер к недопущению повторения чего-либо подобного, и в тоже время, особо примерного наказания за такое выдающееся самоуправство, как начальствующих лиц 2-го Запорожского куреня, так и солдат этой части виновных в истязании чинов варты.

За Директора Департамента державной варты

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 50. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 8 ЖОВТНЯ 1918

Киев, 8 октября 1918 года

Доклад

С развитием движения по границам Украинской Державы, прилагающим к Донской области, Чорному морю, Румынии Бессарабии и с прорывом через эти границы, спасающихся после поражения отдельных большевистских банд, производящих в прилегающих районах Украинской Державы грабежи и насилия, и одиночных большевистских агитаторов, волнующих местное население, является неотложная надобность в срочной организации Министерством внутренних дел пограничных и наблюдательных пунктов по этой границе, в целях оказания всестороннего содействия гражданам Украинской Державы и для осведомительных в прилегающем к границе районе.

Виду особых обстоятельств настоящего времени и в связи с этим, изменяющиеся полосы Украинской Державы обстановке, вызывающей необходимость в немедленном применении к местным условиям контрольных пограничных пунктов является необходимость для срочности исполнения и успешности дела наблюдения и контроля, предоставлять изменения мест расположения пограничных пунктов и распределения их по классам и увеличение и уменьшение их личного состава, власти Министерства внутренних дел с тем, чтобы общее число личного состава всех пунктов и кредит на их содержание не превышали бы общего числа личного состава и кредита, установленных утвержденными законодательным порядком штатами пограничных пунктов.

Оклад содержания начальнику пограничного пункта Одесса порт показать в проекте штата выше окладов прочих пограничных пунктов I-го разряда на 1 200 р[ублей] в год, в виду особой дороговизны в г[ороде] Одесса и серьезности этого пункта.

Пограничный пункт на ст[анции] Луганск проводится отдельным штатом, в виду необходимости по местным условиям вести в штат его 2-х начальников наблюдательных пунктов.

Пограничным пунктам на ст[анциях] Овидиополь и Херсон определенных мест для входящих в штат их наблюдательных пунктов не указывается; проверка чинами наблюдательных пунктов будет производится по указанию начальников пограничных пунктов, периодически на разных ближайших тыловых станциях.

Прилагая при сем временное положение о вновь учреждаемых пограничных пунктах, расписание с указанием мест их размещения, проект 4-х временных штатов этих пунктов и ведомость расходов потребных на организацию их, прошу представления Вашего Высокопревосходительства об утверждении штатов названных пунктов законодательным порядком.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 264. Арк. 37. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 10 ЖОВТНЯ 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 10 октября 1918 года

Доклад

Киевский губерниальный староста возбудил ходатайство о выдаче чинам подведомственного ему Осведомительного отдела особой платы за вечерние занятия применительно к чинам Осведомительного отдела вверенного мне Департамента.

Из представленной губерниальной старостой ведомости видно, что при ежедневных 4-х часовых вечерних занятиях месячный расход выразится в сумме 7 233 руб[ля] 33 коп[ейки], причем вечерние занятия будут посещать лишь те чины отдела, пребывание которых вечерами является крайне необходимым.

Признавая, что в интересах дела вечерние занятия в Осведомительном отделе Киевского губерниального старосты необходимы, прошу разрешения Вашего Высокопревосходительства на выдачу губерниальному старосте ежемесячно по 7 233 р[убля] 33 к[опейки], согласно представляемой при сем ведомости.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 18. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 41. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 18 ЖОВТНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 18 октября 1918 года

Доклад

В виду переживаемого тревожного времени представляется срочно и насущно необходимым ассигнование из фонда на борьбу с повстанческим движением 2 000 000 рублей на предмет усиления состава как Осведомительного отдела вверенного мне Департамента, так равно и осведомительных отделов при губернских старостах и градоначальниках, а также на цели розыска.

Об изложенном ходатайствую.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 47. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 31 ЖОВТНЯ 1918

Киев, 31 октября 1918 года

Доклад

Екатеринославский присяжный поверенный Полонский подал 26 мая сего года жалобу на Екатеринославского губернского коменданта Осипенко, распоряжением которого были закрыты в г[ороде] Екатеринослав все социалистические газеты, а в том числе и газета «Рабочая борьба», служившая органов партии социал-демократов меньшевиков. Полонский обратился к Осипенко как член вышеназванной партии с просьбой разрешить издать в Екатеринославе новую ежедневную газету «Наш луч», которая, как полагал Полонский, должна была заменить закрытую газету «Рабочая борьба». Однако, и газета «Наш луч» после выхода четвертого номера была закрыта.

Закрытие газеты было произведено помощником начальника екатеринославского уголовно-розыскного отделения Ковалевским, который арестовал ответственного редактора Самохвалова, нанеся ему при аресте оскорбление словами. Полонскому же явившемуся в комендатуру за выяснением причин ареста газеты было объявлено, что газета закрыта за возбуждение одной части населения против другой. Так как, по мнению Полонского, это обвинение не обосновано то он прост разрешения Вашего высокопревосходительства продолжить издание газеты «Наш Луч», под редакцией того же Самохвалова или другого лица, которое своевременно укажет Полонский.

Екатеринославский губернский староста запрошенный по содержанию жалобы Полонского, сношением от 3 сего октября за №9037 уведомил Департамент державной варты что газета «Наш Луч», издаваемая Полонским, была закрыта 22-го мая сего года бывшим помощником начальника екатеринославского 4-го уголовно-розыскного отделения Ковалевским, одновременно арестовавшим и редактора этой газеты Самохвалова.

Самохвалов содержался в тюрьме с 22 по 31 мая сего года по приказу помощника юрисконсула при штабе губернского коменданта сотника Антонова, из чего явствует, что Ковалевский действовал по поручению губернской комендатуры. Газета «Наш Луч» со времени закрытия не издаётся. Своих соображений о возможности открытия газеты губернский староста не высказывает.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 115. Арк. 165. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 7 ЛИСТОПАДА 1918

Совершенно секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 7 ноября 1918 года

Доклад

В настоящее время с открытием деятельности державной железнодорожной варты является необходимым выяснение вопроса о выдаче удостоверения на право ношения и хранения оружия служащим и проживающим в полосе отчуждения железных дорог.

Практика дела показывает, что атаманы районов и начальники отделов, близко стоящие по службе к служащим железной дороги и обязанные знать таковых с их нравственной и политической стороны, имеют возможность определить кому из железнодорожных служащих может быть выдано разрешение на право получения оружия.

В виду вышеизложенных соображений, испрашиваю разрешения Вашего Высочайшего превосходительства предоставить право атаманам районов и начальникам отделов державной железнодорожной варты выдачу разрешений на право приобретения и хранения оружия железнодорожным служащим и проживающим в полосе отчуждения железных дорог.

Директор Департамента державной варты [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 71. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА АККЕРМАНА, 3 ГРУДНЯ 1918

Господину Министру внутренних дел

Киев, 3 декабря 1918 года

Доклад

Киевский губерниальный староста возбудил ходатайство о выдаче чинам организованной осведомительным при нем отделом контрразведки особых суточных денег в размере: классным чинам по 20 руб[лей] и наблюдательным агентам по 10 рубл[ей] в сутки.

Организованная осведомительным отделом при Киевском губернском старосте отделом контрразведка освещает всю прифронтовую полосу по правому берегу Днепра и тыл по левому берегу Днепра, уходя вглубь Черниговской губернии до ст[анции] Бровары и далее.

Нахождение чинов означенной контрразведки в порученных им районах – в сфере ружейного и артиллерийского огня – и связанный с этим положением риск выходят далеко за пределы обычных служебных обязанностей.

Успех работ контрразведки усматривается из донесений и сводок; военное же командование неоднократно высказывало свою благодарность чинам контрразведки за их работу, обеспечившую фронт и тыл от предательства.

В виду изложенного и принимая во внимание, что чины державной варты за исполнение тех же обязанностей получают на основании приказа Главнокомандующего особые суточные, прошу распоряжения Вашего Высокопревосходительства на выдачу классным чинам означенной выше контрразведки суточных денег по 20 рубл[лей] и наблюдательным агентам по 10 рубл[ей] в сутки.

Директор Департамента [Петр] Аккерман

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 95. Машинопис. Оригінал.

АДМІНІСТРАЦІЙНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО, 6 ЛЮТОГО 1919

До pana Міністра внутрішніх справ

6 лютого 1919 року

Доклад

Завдяки тому, що в м[істі] Вінниці скопалося дуже багато евакуйованих губерніяльних, повітових комісарів, губерніяльних, повітових комендантів, міліціонерів і козаків комендантських сотень, я гадав би щоб пан Міністр внутрішніх справ в порозумінні з Військовим міністром зробили розпорядження, аби комендантські сотні з комендантами задля охорони ладу на території України були послані в різні місцевості Волині, Поділля і Київщини, а також і благонадійний елемент із міліціонерів для посилення кадру міліції.

Щоб начальник міліції м[іста] Вінниці вжив заходи щоб із Вінниці відправлені були всі ті особи, які не зв'язані з м[істом] Вінницею службою і занятієм і цим розгрузить м[істо] Вінниці від населення.

Заходи відносно міліції, комендантських сотень необхідні ще і через те що в разі міліціонери і козаки остануються надалі без діла і безо всякої дисципліни і догляду то, вони дезорганізуються і поповнять ряди большевиків.

Прикладаючи при цьому посвідчення на доручення мені формувать окремий отряд по боротьбі з анархією, мушу зауважити, що як це виявилось із розмов з Директором політичного департаменту, військова влада ні в якому разі не може погодитися на формування зазначеного отряду.

З огляду на становище на внутрішньому і зовнішньому фронтах я гадав би, що взагалі всім співробітникам Міністерства внутрішніх справ по згоді з Військовим міністерством необхідно запропонувати уступити до армії.

Докладно про це скажу при особистому докладі.

Прохаю pana Міністра вжити самих рішучих заходів, аби були видані кошти на задовольняння співробітників.

Директор Адміністраційного департаменту [Іван] Пащевський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 99. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО, 10 ЛЮТОГО 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

10 лютого 1919 року

Доклад

Маю за честь представити пану Міністрові доклад Директора Політичного департаменту Кульчицького і зауважити, що штати Політичного департаменту в законодавчому порядку не затверджені, а тому Політичного департаменту, яко юридичного лица, не існує.

Директорові Кульчицькому я рахую необхідним передати лише листування Політичного відділу Адміністраційно-Політичного департаменту; що ж торкається передачі грошових книжок, то вони мусять залишитись при Адміністраційно-Політичному департаменті для відчотності перед контролем в разі ревізії.

При Адміністраційно-Політичному департаменті у м[істі] Вінниці мається на ходу 4 самохіда, які куплені за бюджет Департаменту і являються власністю Адміністраційно-Політичного департаменту, а не Політичного відділу.

Із м[іста] Києва не вивезено 4 самохіда Адміністраційно-Політичного департаменту лише через те, що вони були на умислі зіпсовані якимись злочинцями, про що складен протокол. Весь гараж Міністерства внутрішніх справ в кількості 60 машин, по словам директора Кульчицького, продан директором Технічно-Господарського департаменту Міністерства внутрішніх справ – Корпусу січевих стрільців за 200 000 карбованців, а тому я гадав би, що директору Кульчицькому досить автомобіля одного, якого він одержав від Корпусу січових стрільців.

Для роз'їзду по ділам служби при Адміністраційно-Політичному департаментові мусить залишитись 4 машини.

Машини ці обслуговують Міністра і товаришів внутрішніх справ, президіум Трудового конгресу, а часами і членів Директорії. Я сам купив для Департаменту дві машини і заплати за них 25 000 карбованців.

Згідно розпорядження пана Міністра я можу продати один самохід директору Кульчицькому, но не в якому разі ні Політичному департаменту, якого юридично не існує, а решту – Технічно-Господарському департаменту, в разі буде виплачена вартість самохідів по постанові відповідної оціночної комісії і на придбання коней і возів будуть дані кошти.

Замість самохідів я заведу 3 фургона, 1 легковий екіпаж, 8 упряжних коней і 2 верхових. З придбанням цього і утриманням треба 59 000 карбованців, а в рік – 624 000 карбованців.

Директор Адміністраційного департаменту [Іван] Пащевський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 176. Арк. 2. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 39. Арк. 2. Машинопис. Примірник.

**ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО,
16 ЛЮТОГО 1919**

До pana Міністра внутрішніх справ

16 лютого 1919 року

Доклад

Маю за честь докласти пану Міністру, що аби уникнути большевицького руху у м[істі] Вінниці зо всіма наслідками, я гадаю прийняти слідуєчи екстрені міри:

1. Привести всю міліцію евакуйовану у м[істо] Вінницю у бойову готовність; підчинити її Адміністраційно-Політичному департаменту; озброїти до кулеметів включно. Поділити на чоти і примусити нести варту покіль не сформується резерв міліції.

2. Після видачі особливим комендантом м[іста] Вінниці обов'язкової постанови про заборону, під страхом розстрілу, переховувати зброю, призначати повальні труси м[істі] Вінниці і осіб, які переховувати будуть зброю без законних підстав, після наказу коменданта розстрілювать.

3. Прохаю негайно затвердити штати окремого отряду-резерва міліції і видати мені аванс в 10 000 000 на організацію резерва міліції.

4. По розпорядженню ставки отаман Богацький зі сією міліцією, а головне гуцулами виїздить в Житомир і м[істі] Вінниця остається під охороною двох комендантських сотень м[іста] Вінниці, що являється дуже небезпечно.

5. З огляду на той розгاردіаш, який панує вчора між представниками військової влади я гадав би скликати нараду у pana Міністра з представників військової влади Особливого коменданта Говенко, повітового коменданта, командіра Подільського корпусу, коменданта Директорії, Директора Політичного і Адміністраційного департаменту, аби вирішити хто в разі большевистського вибуха мусить керувати військовими силами м[іста] Вінниці і в якому становищі мусить бути міліція.

Директор Адміністраційного департаменту [Іван] Пащевський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 175. Арк. 11. Машинопис. Оригінал.

**ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО,
24 ЛЮТОГО 1919**

Пану Міністру внутрішніх справ

24 лютого 1919 року

Доклад

Маю за честь надіслати пану Міністрові копію доклада від 15-го лютого 1919 року помічника Подільського губерніяльного комісара [Семена] Куриленко і докласти:

Згідно матеріалам слідчої комісії про повстання у м[істі] Проскурові, гадаю необхідним закрити негайно на Поділлю, Волині, Київщині усі професійні робітничі союзи і совіти робітничих депутатів в разі виявиться шляхом трусу що, професійний робітний союз і совіти робітничих депутатів мають склади своїх осіб, які зовсім не належать до робітників і по справкам у матеріалах слідчої комісії м[іста] Проскурів причастні до повстання в м[істі] Проскурові.

Роззброїти і закрити назавше жидівські товарищества самоохорони, бойові організації партій Поалей-Целей і Бунда. Звернути увагу що у земських управах маються російські соціалісти ліві есдекі, ліві есери, які не визнаючи Української Держави підтримують анархію і більшовізм на Україні.

Зокрема необхідно звернути увагу на Кам'янець-Подільську земську управу. Бригаду запоріжців пересунути із міста Проскуріва перевести необхідно на відпочинок у друге місто, а комісара і коменданта м[іста] Проскурова звільнити з посад.

Що торкається протокола засідання губерніяльного комісара Поділля, то я рахував би що, питання по утриманню міліції і охорону Поділля позитивно вирішиться, коли Рада Міністрів ухвалить нові штати міліції і штати отряду резерва міліції.

Карно-розшукуючі відділи по закону 9-го серпня 1918 року підлягають к Міністерству внутрішніх справ. Аванс на утримання міліції і карно-розшукуючих відділів негайно відпустити.

Директор Департаменту [Іван Пащевський]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 162. Арк. 24. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО, 2 БЕРЕЗНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

2 березоля 1919 року

Доклад

Від 27 лютого 1919 року у божевільному будинку розміщені і поступили на доповідь галицька жандармерія на чолі з полковником [Левом] Індишевським. По розпорядженню члена Директорії професора Федора Петровича Швеца школа жандармерії поступила на доповідь з резерва міліції. Для резерва міліції придбано 68 коней, яких необхідно теж харчувати. В резерві міліції маються 375 людей. Позичково одержані гроші 275 000 цілком витрачені, а тому я знова прохаю пана Міністра дозволити мені негайно отримати позичково 1 000 000 карбованців до затвердження в законодавчому порядку Корпуса охорони ладу і спокою на Україні, і до відкриття в законодавчому порядку обіцяних 24 000 000 кредита.

Директор Департаменту [Іван] Пащевський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 29. Машинопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 30. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО 20 БЕРЕЗНЯ 1919

Пану Міністрові внутрішніх справ

Копія Раді Міністрів і Директорії

Донесення

На мій рапорт від 16/ІІІ [19]19 року про хворість з проханням дати 2-х місячний відпуск або звільнити мене Вами, не звертаючи уваги на мій рапорт від 17/ІІІ [19]19 року повернені без розгляду попереднього рапорту, положена резолюція «звільнити». При цьому надсилаю свідоцтво лікаря про свою хворість, пояснюючу записку

і прохаю знищити вищезгадану резолюцію як жорстоку і несправедливу. До мого відома дошло, що деякі урядові особи розповсюджують чутки, буцімто у мене знаходяться на руках кошти, відпущені Департаменту, а тому я примушений рішуче заявити, що ніяких скарбових грошей в своєму розпорядженні я не маю і додаю, що всі справи і грошові справоздання знаходяться у скарбника Департаменту Тронько.

Необхідно затребувати відчет по авансу від комісара [Дмитра] Дігченка в 20 000 карб[ованців] і урядовця [Степана] Кузика на 20 000 кар[бованців] по організації резерва міліції.

Директор Адміністраційного департаменту [Іван] Пащевський
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 24. Машинопис. Оригінал.

Пояснююча записка

20 березоля 1919 року

Маю за честь пояснити мотиви, які визвали мій рапорт від 16/III [19]19 року з проханням про відпуск на 2 місяці або одставку. Револьюційним комітетом 14 грудня 1918 року я запрошений на посаду Директора Департаменту з огляду на мої великі послуги українському народу. Хто як не я боровся за український рух при Гетьмані. Хто як не я допомагав українцям одержувати міністерські портфелі, про що добре відомо Товаришу Голови Національного Союзу п[ану] [Андрію] Лещенко, членам союзу М[иколі] Левицькому, [Макару] Кушніру і другим. Я, утворивши Всеукраїнський союз хліборобів-власників розбив «Протофіс» і обласний Союз власників, які хтіли приєднати Україну до Росії, а [Павлу] Скоропадському за це обіцяли Галицьку корону.

За час повстання Директорії я протестом до Ради німецьких солдат і депутаціям схилив київський німецький гарнізон на бік Директорії, а через членів Союзу хліборобів допомагав повстанню на місцях, розкладав сердюків, підготовляв повстання в Києві. З перших часів моєї праці я зустрів недовір'я до всіх начинань, а деякі особи вороже відносилися до самого факту, що я на посаді Директора Адміністраційного департаменту.

Замість жандармів, і провокаторів, і поліцаїв я в Департаменті і повсюду призначав свідомих, національно-вихованих українців і дбав, щоб налагодити Адміністраційний апарат, але усі мої заходи ні до чого не привели.

1. Корпус німців для забезпечення спокою України не був зайнятий. Д[октор] Душек, якого я двічі водив на прийом до п[ана] Міністра внутрішніх справ поїхав в Селезію ні з чим.

2. Амуниції і військового приладдя навіть з танками по пропозиції того же Душека Україна в Германії не захтіла купити.

3. Виписані по моєй ініціативі жандари-гуцули 500 чол[овік] віддані були в розпорядження д[обродія] Богацького, забрані потім на фронт і зараз майже розгубилися.

4. Адміністраційний і фінансовий відділи Загального департаменту і нові штати Адміністраційного департаменту не затвержені і досі, а тому отримується така ситуація: призначення інших урядовців міліції і фінансування виходить від Загального департаменту, а відповідальність падає на Адміністраційний департамент.

5. Штати підвищеного утримання чинів міліції інструкції затвержені.

6. Із недовір'я особисто до мене штучно затверджений Директор Політичного департаменту і без затвердження існує цілий Департамент політичний.

7. П[ан] Міністр внутрішніх справ зібрав з великим труднощам вивезений із Києва власний гараж Департаменту, тоді як Технічний Господарський департамент мав 60 авто Міністерства внутрішніх справ, продав за 200 000 кар[бованців] Корпусу січових стрільців і <...> Міністра побажалося мати власний гараж.

8. Утворений резерв міліції по мойому плану та ініціативі злитий з школою жан-дармерії д[обродія] [Лева]Індишевського наслідком чого із наведених фактів видно, що я поставлений був увесь час в неможливі умови праці. Як до цього додати, що кредити Департаменту на 1919 рік до 12 березоля не були одкриті; що через прикомандировану особу [Якіма] Христича та агента-провокатора Ямпольського та других збиралися відомості про діяльність Департаменту і установлен був надзор надо мною, то стане цілком зрозумілим, чого я примушений був прохати відпуску або звільнення мене з посади.

Україна гине від партійних суперечок. Україну можна спасти назавше двома засобами: або помиритися з українськими лівими есерами і більшовиками з тим, щоб об'єднавшись ударити на російських більшовиків і поляків, або завести військову диктатуру з трьома міністрами. Остання краще в тому відношенню, що дасть можливість уникнути війни з Антантою і поступово перейти до справжнього народоправства, позбавившись надалі від будівлі якої диктатури.

Стративши здоровля, попсувавши особисте життя, все, що я добув чесною працею, я заявляю, що при вищенаведених умовах я працювати не можу, бо не хочу допомагати руйнуванню України.

Всім урядовим особам, які мають сумнів в моїй щирій любові до України я о цім заявляю: я самостійник, не соціаліст. 20 років працюю і за це одсидів по тюрмах, відбув і 6 років ссылки в Сибіру. Працю в українському уряді почав з урядовця особливих поручень Генерального секретаря внутрішніх справ В[олодимира] К[ириловича] Винниченко. При довір'ї, коштах я був би українським [Ігорем] Кістяковським і в сотню раз більш зробив би, ніж до цього часу зроблено для української державності, а зараз я примушен зробитися на деякий час емігрантом.

Директор Адміністраційного [Іван] Пащевський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 35. Арк. 25–26. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ІВАНА ПАЩЕВСЬКОГО, 28 КВІТНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Рівне, 28 квітня 1919 року

Доклад

При відбудуванні адміністраційного апарату на Вкраїні уряд повинен буде деякі форми цього апарату відкинути завдяки тому, що вони вже оджили свій вік, і нові форми апарату пристосувати до вимог часу, науки, культур й життя.

В першу чергу, я гадаю, такі зміни й таке пристосування повинно торкнутись апарату міліції зовнішньої й тайної (карно-розшукні відділи).

Винайти для цієї галузі адміністраційного апарату якісь конкретні нові форми неможливо, позаяк життя потребує, щоби ці форми були взяті з життя ж і не були б цілком штучні, а тому і з огляду на те, що в Західній Європі ці форми найбільш відповідають вимогам життя, науки й культури, я гадав би конче необхідним, перед

реконструкцією у нас апарата міліції, в подробицях ознайомитись з конструкцією його в Західній Європі, а особливо в Швейцарії, Франції й Англії.

В сучасний мент центральні інституції українського уряду в такому становищі, завдяки браку самих популярних підручників і неможливості їх придбати, що не можуть провести цю справу навіть теоретично, та й одно лише теоретичне ознайомлення у всякому разі не буде доцільним і не досягне своєї мети, позаяк у цьому разі не може бути виявлено, наскільки та чи інша конструкція, та чи інша форма дійсно відповідає вимогам життя й своїм завданням.

Я гадаю, що таке ознайомлення можливо провести на місцю, і тому гадав би цілком необхідним, аби український уряд командировав певну людину за кордон, скажемо в Швейцарію, Францію й Англію, на певний термін, де ця людина, за допомогою місцевої влади, в подробицях ознайомила б, наскільки дана конструкція апарату дійсно відповідає вимогам життя й своїм завданням.

При поверненню назад особа, яка буде командирована, мусить представити свій детальний доклад і всі матеріали на розгляд особливій комісії, а остання вже повинна буде вирішити, яка з форм може бути нами використана як зразок, і яким чином її можливо пристосувати до нашого державного устрою, ступеню нашого культурного розвитку, і вимогам життя і часу.

Командировка ця, я гадаю, при невеликих матеріальних витратах дасть дуже й дуже корисні наслідки.

Позаяк Директором Адміністраційного департаменту зараз призначено п[ана] Богацького і в Департаменті зараз є повний майже склад співробітників, необхідних для біжучої справи, я вважаю можливим і навіть необхідним призначити для цієї командировки кого-небудь із значніших співробітників Департаменту.

Особа, яку буде командировано, крім того, може взяти на себе справу по придбанню для центральних інституцій необхідних для них підручників, брак яких часто й густо дає себе знати.

В[иконуючий] об[ов'язки] Директора
Адміністраційного департаменту [Анатолій] Матієнко
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 33. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА АНАТОЛІЯ МАТІЄНКА, ТРАВЕНЬ 1919

До п[ана] Директора Канцелярії Міністра внутрішніх справ

Рівне, травня 1919 р[оку]

У відповідь на відношення від 26 квітня б[іжучого] р[оку] за Ч[астиною] 612 маю за честь повідомити, що згідно постанови Ради Міністрів затвердженої п[аном] Гетьманом 15 серпня головні функції Адміністраційно-політичного департаменту слідує:

1. Загальний відділ:

- а) учёт персонального складу Д[епартамен]ту, нагороди, пенсії і допомогу урядовцям Д[епартамен]ту, частин і управлінь, підлеглих Д[епартамен]ту;
- б) судові справи Д[епартамен]ту, отаманств і всіх таких же інституцій на Україні;
- в) грошові, скарбові справи Д[епартамен]ту і тих же інституцій;

г) ревізія грошових і скарбових справ тих же інституцій за винятком контролювання грошової відчитності освідомних установ;

д) архів;

е) бібліотека.

2. Інспекторський відділ:

а) справи по організації інституцій міліції на Україні;

б) по формуванню міліції озброєної і технічному керуванню її діяльності;

в) учёт персонального складу міліції на Україні, призначення, пересування і звільнення старших чинів варті;

г) по остереженню і недопущенню до виконання злочинств;

д) інспекція і загальне керування карно-розшукуючою міліцією;

е) реєстрація злочинних елементів, видавання і розсилка гончих обіжників;

ж) організація антропометричних, фотографічних і дактилоскопічних кабінетів при Д[епартамен]ті і доглядка за ними на місцях;

з) догляд за шинками і рестораціями;

і) о таємній продажі виробу спиртусових напоїв;

и) нагляд над убогими;

к) о средствах осторожности проти вогню, о надзорі к виготовленню в приватних місцях, хороненням і перевозкою пороховибухових матерій.

3. Легітимаційний відділ:

а) справи по надзору за виконанням закону і правил о паспортах і о правах на проживання на Україні чужоземців;

б) заосмотрювання чужоземців документами на проживання в Україні і о прогнанні їх з території України;

в) о проверці заяв осіб, які проживають за кордонами і називають себе українськими підданими; о передачі на Україну українських громадян, затриманих за кордоном, а також дезертирів і злочинців;

г) спис чужоземців;

д) спис українських підданців, які перебувають за кордоном;

е) о заснованню опекуничих закладів в особливих випадках;

ж) о прикордонних зносінах.

4. Залізничний відділ:

а) формування залізничної міліції, озброєння її і технічний провід її діяльності;

б) спис персонального складу, призначення, пересування, і звільнення урядовців залізничної міліції;

в) інспекція і загальне керування службою урядовців.

5. Освідомний відділ:

а) справи попередженню і недопущенню до виконання зловживань проти державного порядку;

б) справи і листування о зловживаннях проти держави в порядку «Положення про охорону держави»;

в) по справам інспектіровання місцевих освідомних відділів державної варті, контролюванню грошової відчитності їх.

6. Секретарська частина:

- [а)] одержання і розподілення пошти по відділам Департаменту;
- б) загальна журнальна частина всього Департаменту;
- в) особисте листування Директора Департаменту.

За Директора Департаменту А[натолій] Матієнко

Начальник Відділу

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 30. Арк. 10–11. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА АНАТОЛІЯ МАТІЄНКА, 15 ВЕРЕСНЯ 1919

До pana Міністра внутрішніх справ

15 вересня 1919 року

Доклад

Подільський губерніяльний комісар зазначає в своїм відношенню від 4/IX ц[ього] р[оку] Ч[астина] 4212, в справі організації міліції, потребу переведення в життя в найкоротшому часі слідуєчих трьох пунктів:

- 1) щоб при міліції могли служити й військовообов'язані;
- 2) щоб кожний міліціонер крім платні одержував повне обмундирування;
- 3) щоб були відпущені на міліцію і карний розшук всі потрібні кредити згідно штатам.

На ці пункти завважую зі свого боку оце:

1) що згідно закону 27 травня 1919 року, в міліції можуть служити військовообов'язані, коли вони прийняті на службу до оголошення мобілізації їх років; приймати з тих людей, які вже належать відправці до війська незручно, бо це визве зловживання і недоцільно, бо мобілізація більш як за 20 років, звичайно, у нас не оголошувалась, таким чином, для міліції залишається контингент солідних робітників 30–35 річного віку, заповняти ж склад міліції одними людьми молодими не буде корисним для справи;

2) що по закону міліціонери повинні одягатись і узуватись за рахунок скарбу, але коли ця справа затримується, то лише завдяки тяжкому фінансовому становищу Республіки й відсутності на ринку сукна й шкіри;

3) що всі потрібні кредити на міліцію й карно-розшукні відділи будуть відкриті негайно по затвердженню загального кошторису М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав], який вже вироблений і направлений до бюджетної комісії.

Тому я гадав би вимоги губерніяльного комісара Поділля по першому пункту визнати недоцільними, а по другому – передчасними, що ж торкається третього пункту вимог, то до своєчасного задоволення їх вжиті всі заходи.

Директор Департаменту [Анатолій Матієнко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 175. Арк. 134. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 175. Арк. 135. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА АНАТОЛІЯ МАТІЄНКА, 1 ЖОВТНЯ 1919

Вінниця 1 жовтня 1919 р[оку]

Високоповажний пане Докторе

Користуючись нагодою щоби зробити Вам коротенький доклад про те, що я бачив в Проскурові, Староконстантинові, Летичеві, Літині і Вінниці.

I. Проскурів. Міліція як повітова, так і міська поставлена більш-менш гарно. Канцелярії вповні ще не налагоджені, але це зло загального характеру завдяки відсутності паперу й книжок. Наружна служба провадиться добре. Карно-розшукний відділ поставлений, оскільки це є можливим у наші часи, ідеально. Начальника проскурівського карно-розшукного відділу, на мій погляд, слід мати на увазі при зміщенню посади начальника відділу київського чи одеського. Судова влада має в ньому найкращого співробітника, як зауважив товариш прокуратора м[іста] Проскурова. Мобілізація пройшла зле, але при мені почалась перевірка по селах. Наслідків не знаю.

II. Староконстантинів. Міліція зорганізована гарно. Начальник повітової міліції гарний організатор і людина по інформаціям чесна. Начальник міського району – поручник Янківський, бувший комендант повіту Бережани. Людина з надзвичайною енергією. Я дуже просив би пропонувати його комісару Поділля як кандидата на посаду начальника міліції в Кам'янець чи Вінницю. Мобілізація пройшла більш-менш успішно, але мобілізовані наполовину повтікали з військової частини (з запасового Кошу с[ічових] с[трільців]). Це вина вже військової влади. Карно-розшукний відділ не годиться нікуди.

III. Летичів. Мобілізація дала до 6 000, але завдяки військовій владі з них в війську є не більше 500. Військовими частинами не надсилались до військового начальника прийомщики, збірний пункт не був оборудований. Міліція своєму призначенню не відповідає. Є відомості про надзвичайні зловживання. Один з начальників районів нажив за 1½ місяця 600 000 карб[ованців]. Хабарі беруть майже всі. Слава про летицьку міліцію дійшла до Проскурова і до Літина. Карно-розшукний відділ поставлений добре, але відповідна праця ще не налагоджена за відсутністю приладдя й карток.

IV. Літин. Міліція поставлена гарно. Карно-розшукний відділ лише починає працюю. Мобілізація зараз іде і йде дуже гарно. Боюсь лише, що військові її зопсують. Загальну справу в повіті псує ворожнеча двох помічників комісара (сам комісар хворий), ця ворожнеча відбивається на всьому.

V. Вінницької міліції ще не оглянув. Почав працюю лише вчора.

Загальний висновок. Необхідно зараз же перевести кредити на утримання міліції і карно-розшукних відділів по 1 січня 1920 року, а також відпустити гроші на задоволення резервових сотень.

2. Негайно передати резервові сотні до відповідних сотень Кошу о[хорони] р[еспубліканського] л[аду].

3. Забезпечити міліцію одягом і чоботями на зиму.

4. Допомогти міліції матеріально шляхом утворення в повітах кооперативів для неї, улаштування кухонь, постачання хлібом по твердій ціні і т[аке] і[нше].

5. Перевести ревізію у чинів міліції Летич[івського] повіту.

6. Просити Г[оловному] у[правлінню] г[енерального] ш[табу] зробити розпорядження, аби військові частини акуратно надсилали прийомщиків до військових начальників.

7. Просити Г[оловне] у[правління] г[енерального] ш[табу] звернути особливу увагу на оборудовання збірних пунктів у військових начальників.

8. Просити Г[оловне] у[правління] г[енерального] ш[табу] аби мобілізовані і рекрути переважно посилались в галицькі частини, де немає такої дезерції, як із наших частин.

9. Необхідно аби губ[ерніяльні] і повітові комісари при призначенню міліції просили у Адміністраційного департаменту рекомендації.

Про Вінницьку міську міліцію і про к[арно-]р[озшукний] відділ дуже погані відомості, але я їх ще не перевірів.

З глибокою пошаною, А[натолій] Матієнко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 71. Арк. 161. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 71. Арк. 162. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 2 ТРАВНЯ 1920

Міністру внутрішніх справ

м[істо] Вінниця, 2 травня 1920 року

Доклад

В найближчі часи буде переведена реорганізація самого центрального апарату Міністерства внутрішніх справ на принципі більшої доцільності в розподіленні праці між окремими департаментами.

Департамент політичної інформації має вийти в склад Департаменту безпеченства, як один з його відділів – відділ освідомляючий. Самостійне існування такої інституції в правовій державі є виключеним. Місцеві установи цього Департаменту, а саме губерніяльні та повітові політичні відділи мусять бути скасованими. Замість них при губерніяльних та повітових комісарах будуть по одному урядовцю для доручень, яким буде доручатись керування таємною агентурою, що буде збирати відомості про антидержавні елементи. Жодних акцій в розумінні арештів, трусів і т[акого] інш[ого] агенти ці провадить не будуть. Зібрані відомості, коли їх буде досить для притягнення винуватого до карної відповідальності, будуть передаватись карно-розшукуючій та судовій владі по належності.

Одним з найважливіших завдань Міністерства внутрішніх справ є утворення одноетапного органу безпеченства. Таким органом має бути Корпус державної жандармерії безпеченства по зразку австрійської жандармерії та польської поліції. Організація жандармерії, дисципліна виховання і вишколення провадиться на зразок військовий. Жандармерія буде уявляти з себе виконавчий орган державної влади і своїм завданням матиме охорону безпечності, спокою і порядку публічного.

На чолі жандармерії стоїть командир Корпусу жандармерії з правами Товариша Міністра, при ньому штаб, який відає організацією, інспекцією, поповненням, озброєнням, постачанням і вишколенням жандармерії. В губерніях – командири губерніяльної жандармерії, а в повітах – командири жандармерії повітової. Повіт поділяється на райони – один на кожную волость з вахмістром на чолі. Дрібніші наділи не допускаються. В районах кількості від 15 до 25 жандармів. В губерніяльних та значних повітових містах жандармерія організується по зразку жандармерії губерніяльної та повітової. На залізницях, водних шляхах і портах жандармерія організується в той же спосіб. Вишколення і виховання жандармерії провадиться в окремих школах.

Всі інституції безпеченства, існувавші до тепер (міліція, кіш охорони, горожанська охорона, державна варта) касуються. Карно-розвідчі відділи лишаються до передачі їх в відомство Міністерства юстиції, але скорочуються.

Відповідні законопроекти щодо реорганізації Міністерства внутрішніх справ і утворення жандармерії виробляються. Жандармерія має бути введеною негайно і підготовча робота провадиться. Тимчасово поновляється в звільнених місцях лише інститут народної міліції.

Директор Адміністраційного департаменту [Юрій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 536. Арк. 5–6. Машинопис. Оригінал.

Поділ праці між поодинокими відділами Адміністраційного департаменту М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]

Загальний відділ:

1. Діловодство: учёт персонального складу Департаменту, нагороди, пенсії і допомоги персональному складу Департаменту і всієї міліції.

2. Діловодство: грошові і матеріальні справи Департаменту і всієї міліції, ревізія цієї галузі на місцях.

3. Діловодство: судові справи Департаменту та всієї міліції.

Архів.

Бібліотека.

Інспекторський відділ:

1. Діловодство: організація і формування міліції і технічне керування її діяльністю.

2. Діловодство: учёт персонального складу міліції, підготовка, призначення, переміщення і звільнення старших чинів останньої.

3. Діловодство: інспекція і загальне керівництво службою, загальною і розшукною міліцією на місцях і озброєння останньої.

4. Діловодство: реєстрація злочинних елементів, видання розшукних обіжників, організація центрального і місцевого фотографічних і дактилоскопічних кабінетів, і догляд за роботою останніх.

5. Діловодство: догляд за питейними закладами та таємною торгівлею і виробкою спиртових напитків, догляд за волоцюжництвом, протипожежні заходи, догляд за виготованням, переховуванням і перевозкою пороху і, взагалі, вибухаючих матеріалів.

Легітимаційний відділ

1. Діловодство: справи по догляду за виконанням законів і правил про підданство і паспорти, про право на прожиття чужинців на Україні, учёт чужинців, постачання їх документами на прожиття на Україні і висилка чужинців за межі держави.

2. Діловодство: учёт українських підданців, що перебувають за кордоном, перевірка свідчень осіб, які живуть за кордоном і іменують себе українськими підданцями, передача на Україну українських підданців, затриманих за кордоном, дезертирів і злочинців, а також встановлення опіки в особливих випадках.

За Директора Адміністраційного відділу Я[ків] Кривицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 9. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 17. Арк. 3. Машинопис. Примірник.

**Розділ функцій поміж інспекторським та загальним відділами
Адміністраційного департаменту**

Загальний відділ завідує:

- 1) призначенням по Департаменту;
- 2) папери та листування загального характеру;
- 3) редагування та видача наказів по Департаменту;
- 4) обіжники загального характеру;
- 5) листування та зносини з господарчою частиною та другими департаментами міністерства;
- 6) видача посвідок та легітимацій персонального складу Департаменту;
- 7) ведення по службових списів персонального складу Департаменту;
- 8) судові справи за персональний склад Департаменту.

Інспекторський відділ:

- 1) персональний склад та штати міліції на місцях;
- 2) обіжники по керуванню міліції;
- 3) листування по міліції;
- 4) інспектірування та догляд за міліцією;
- 5) звіти діяльності міліції та випадків на місцях;
- 6) скарги на міліцію;
- 7) керування та догляд по карно-розшукнім відділі;
- 8) керування та догляд по освідомляючій міліції;
- 9) таємне листування по всякій міліції;
- 10) Судові справи за чинів міліції.

Начальник загального відділу

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, ТРАВЕНЬ 1920

Таємно

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад в справі оновлення діяльності

Політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ

Згідно з невідмінним законом про утворення в складі Міністерства внутрішніх справ Департаменту політичної інформації цей департамент і його губерніяльні та повітові відділи мусять поновити свою діяльність разом з поновленням діяльності інших державних інституцій. Але в сей мент, коли державне будівництво ставиться на правний ґрунт неможливо погодитись з самостійним одвертим існуванням такої установи.

Не кажучи вже про конституційні держави, навіть в державах монархічних політичний розшук прикритий якимсь фіговим листочком. У нас же ця інституція існує одверто і самостійно, має своїх урядовців, свої величезні кошти й т[ак]е інш[е].

Пояснити таке становище можливо лише або нерозумінням системи управління, або спекуляцією на страх перед різними політичними ворогами та партіями.

На жаль, в сучасний мент потрібні органи, які стежили б за антидержавним елементом і не давали б йому змоги вести свою руйнуючу роботу, але такі органи треба утворити в той спосіб, який і доцільний, і випробуваний всіма державами світа та й зараз існує в деяких. А саме: замість окремого Політичного департаменту при Департаменті безпеченства (у нас він зараз зветься Адміністративний) має бути відкритий Освідомлюючий відділ, на який покладається стеження за антидержавним рухом в Республіці, відповідна реєстрація, видання обіжників і т[аке] інш[e].

При губерніяльних комісарах закладаються окремі освідомлюючі діловодства. На чолі такого діловодства стоїть відповідна людина, урядовець для доручень, який обирається самим комісаром. Цей урядовець є докладчиком комісарові в справах стану губернії щодо політичного руху. При йому може бути заведена таємна агентура для виявлення політичних злочинів й злочинців особливо важливих.

При повітових комісарах для таємних справ політичної інформації встановлюється один урядовець для доручень, який є докладчик комісара. Урядовцю доручається організація таємної агентури на повіті.

Всі кошти на таємну агентуру відпускаються комісаром по належності й комісари розпоряджуються й відповідають за ці кошти.

В випадках виявлення карних політичних вчинків і по з'ясуванню таємним шляхом винуватих, все листування передається судовій владі чи карно-розшуковому відділу по належності. При потребі заарештування комісар дає відповідне зарядження міліції чи жандармерії. Коли злочин нез'ясований остільки, що виноватого можна притягнути до судової відповідальності, а шкідливість антидержавної діяльності тої чи іншої особи досить ясна, то комісару, згідно з законом, надано право таку особу затримати під арештом в порядку адміністративному.

Лише така організація політичного розшуку є доцільною й відповідаючою інтересам і держави і людності. Комісар – вищий представник влади на місці, особа довірена в повній мірі і через те немає жодних підстав не довірити йому направлення діяльності політичної інформації. Передача такій особі розпорядження коштами на цю потребу забезпече, що вони дійсно будуть витрачатись по призначенню, а не будуть зникати кудись в безодню.

Вважаю, що лише в такому розумінню може бути поновлена діяльність органів політичного розшуку до скасування Політичного департаменту й утворення замість нього відповідної сталої організації.

При цьому не можу не додати, що попередня діяльність Політичного департаменту й його відділів викликала лише обурення людності й користі майже жодної не принесла, а коштувала надзвичайно дорого. Ім'я «Сірка» та подібних осіб з їх ганебними звичками й прийомами досить дискредитували Політичний департамент і не варто його поновлювати в нових обставинах і нових засадах державного будівництва.

В[иконуючий] об[ов'язки] Товариша Міністра

Директор Адміністративного департаменту [Юрій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 341. Арк. 14–15. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 2 ЧЕРВНЯ 1920

П[ану] Міністрові внутрішні справ

2 червня 1920 року

Доклад

Адміністраційний департамент розпочав свою працю більш-менш подібну до нормальної лише в м[істі] Вінниці 15 травня б[іжучого] р[оку] в кількості 9 співробітників, разом з Директором Департаментом.

За цей час:

- 1) переглянуто й приведено до порядку всі справи й листування за 1919 рік, яких не було знищено в евакуаційну добу кінця 1919 року;
- 2) розроблено «Статут жандармерії безпеченства»;
- 3) вироблено законопроекта про реєстрацію населення міст і містечок та інструкцію до цього законопроекту і реєстраційну картку;
- 4) складено законопроекта про встановлення в складі народної міліції карно-розшукних відділів;
- 5) розроблено законопроекта про збільшення платні співробітникам народної міліції;
- 6) підготовлено зразки звітів для статистичних відомостей по народній міліції;
- 7) складено інструкцію для діяльності губерніяльних комісарів щодо народної міліції;
- 8) розглядається загальна інструкція співробітникам народної міліції, а також інструкція для співробітників карно-розшукуючих відділів міліції.
- 9) переводилось біжуче листування.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко

За начальника загального відділу [Нещеретний]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 400. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 29 ЧЕРВНЯ 1920

Панові Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Подільський, 29 червня 1920 року

Доклад

22 біжучого червня Адміністративний департамент прибув до м[іста] Кам'янець-Подільського і розташувався в будинку бувш[ого] Кам[']янець[']-Под[ільського] губерніяльного правління. Брак відповідного поміщення і меблі по сей час не дає змоги розпочати більш-менш нормальну працю. Чужа влада, що посідає в Кам'янці-Под[ільському], весь час відносилась до інтересів влади УНР майже байдуже. Що ж до Головноуповноваженого уряду УНР, то для допомоги прибувшим Міністерствам у нього не було ні відповідної влади, ні належного апарату. Отже через те міністерства розміщені там, де було зовсім ніким не зайнято, але в поміщеннях жодної меблі немає, і урядувати приходиться на підлозі. Теж можна сказати і про помешкання для урядовців, навіть вищих і самих міністрів.

Повна відсутність плану евакуації, співчуття і допомоги з боку влади польської відбувались в той спосіб, що самий незначний польський урядовець розташований краще як навіть наші міністри. Якщо додати до цього те, що були численні випадки, коли для маленького польського урядовця викидали з кімнати на вулицю наших значних урядовців, то картина початку евакуаційного життя в м[істі] Кам'янці-Под[ільському] буде досить повна.

В таких обставинах розпочалась державна робота в м[істі] Кам'янці-Под[ільському]. Уже з 22 червня стали до Департаменту звертатись начальники різних міліцій і навіть комісари, що прибули сюди зі своїми людьми. Тут виявилось, що при евакуації їх з місць не було не тільки жодного плану, а навіть жодного толкового розпорядження з боку відповідних комісарів.

Так, наприклад, начальник хмельницької міської міліції Гусар доложив мені, що він одержав від начальника літинської міліції Тищенка розпорядження про евакуацію по телефону такого змісту, що ніби все пропало і кожен тікай куди влучиш і якомога подальші. Таким чином в той мент, коли ні Літин, ні Хмельник ще не були зайняті ворогом, міліція вже розбіглась і деяка частина її забігла аж до Кам'янця. Вся прибувша міліція в першу чергу стала вимагати грошей за попередню службу, деякі просто казали, що як грошей не получать, то кидають все і більше на українську державну службу їх ніякими благами не заманиш. Тут виявилась повна відсутність елементарного поняття людей про дисципліну і порядок.

Користуючись з резолюції Вашої з 19/IV про прилучення деяких частин міліції до Адміністративного департаменту для вишколення і несення служби я доручив начальникові київської столичної міліції Імергліку скупчити і зорганізувати тих чинів міліції, які прибувають до Кам'янця й яких по обставинах часу не можна відправити в розпорядження подільського губерніяльного комісара. Наказав я йому також відібрати у прибуваючих чинів міліції державне майно по опису і під відповідні розписки, аби це майно не пішло на продаж. Під поміщення для міліції був зайнятий дім учительської семінарії на Кишиневській вулиці. Всім прибувшим я наказав вести учёт, зорганізувати їх на військовий зразок, і провадити військовий вишкіл. Для харчування людей видано Імергліку 500 000 карбованців авансом з позички в 1 000 000 карбованців, взятої Директором Загального департаменту у Головноуповноваженого. Харчування повинно було вестись зі спільного казана, а витратам ведеться окремий рахунок для кожної особи, і гроші будуть стягнуті з платні, належачій кожному по службі. Одночасно мною наказано було начальникові штабу Кошу охорони п[ану] [Дмитру] Кузьмичу і п[ану] Імергліку виробити план теоретичного й практичного навчання чинів міліції, згідно з моїми загальними щодо цього вказівками.

Всіх прибувших чинів міліції в Кам'янець-Под[ільському] і поступивших під команду п[ана] Імергліка було на 29 червня 214 чоловік, в тім числі 103 начальствующих осіб і 111 міліціонерів. З цієї кількості коло 170 чоловік живе в будинку учительської семінарії, в тім числі всі міліціонери, решта – начальники – в приватних квартирах.

Крім цих 214 чинників міліції ще прибуло 22 чина вінницької міської міліції, які містяться окремо від команди п[ана] Імергліка, але маються на учёті. Тих, що не поступили на учёт і за свій страх і ризик шатаються по місту, буде не більше пів сотні. Таким чином, всього міліціонерів в Кам'янці-Под[ільському] в сучасний мент не більше 300 чоловік, рахуючи начальників міліції, їх помічників і урядовців.

Команда п[ана] Імергліка перебуває в тяжких умовах і люди сплять на підлозі, поміщення тісне. Вживаються заходи розшукати ще вільне поміщення і вже найдена

зала в Пушкінському домі, де може бути розташовано до 150 мільйонерів. В Духовній семінарії також є дві вільних зали, де можна розташувати до 200 чоловік, але адміністрація семінарії дуже негативно відноситься до цього, і справа ще не полагоджена. Вживались заходи розташувати людей в найближчих селах, між іншим і в с[елі] Панівцях. Але всі будинки там остільки зруйновані, без вікон, без дверей, що ні в якому разі не можуть бути пристосовані для розміщення в них людей без капітального ремонту.

Хорих між чинами п[ана] Імергліка поки що немає. Але тіснота приміщення уявляє небезпеку пошесті. Харчування проводиться з казана, до якого прилучено 177 чоловік, решта – особи начальствующі – харчуються окремо.

Вся команда п[ана] Імергліка складена в сотню, яка поділена чотири чоти: 1) старшинська, 2) мільйонери галичани, 3) підстаршини і 4) мільйонери наддніпрянці. Начальствующі особи в сотні і чотах обрані і призначені п[аном] Імергліком. Вишкіл і порядок встановлений по зразку бувшої австрійської жандармерії і сучасної польської поліції.

Для практичного ознайомлення зі службою щоденно наряжаються чотири варти: 1) до Державного банку, 2) до Державної скарбниці, 3) до Міністерства внутрішніх справ і 4) до гаражу Міністерства внутрішніх справ. Цю варту щоденно несуть 19 чоловік.

Програм теоретичного і практичного навчання міліції буде закінчений цими днями і представлений Вам для затвердження. Як мені доведено п[аном] Імергліком між чинами міліції як начальствующими так і мільйонерами, досить багато людей, які цілком не відповідають службі безпечності. Я доручив йому скласти окремих список цих людей і представлю Вам на розпорядження.

Персонально на мене значна кількість вищих і нижчих чинів міліції зробила вражіння людей, випадково попавших до міліції, недисциплінованих, і в службі поліційній нічого не розуміючих. Про це свідчить також і та паніка при евакуації, яку вони утворили, залишаючи свої місця не останніми, а майже першими.

Таке ж вражіння на мене зробила і більшість комісарів, здібних не до організації і порядку, а до дезорганізації і анархії.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 1–2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 4 ВЕРЕСНЯ 1920

Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 4 вересня 1920 року

Доклад

В сучасний мент в Адміністративнім департаменті провадиться робота по виборці і систематизації існуючих законів, щодо влади на місцях, а також розроблення інструкцій та законопроектів, щодо організації, прав та обов'язків місцевої влади.

Цю надзвичайно широку і трудну роботу проводить невеличка купка співробітників Департаменту в кількості всього 6 чоловік, в тому числі 3 комісара. Отже, цілком зрозуміло, що виконання покладених завдань за браком сил не може бути ні досить ґрунтовним, ні досить скорим.

Притягнути ж до роботи більше сил не можна, бо їх не має. Крім вказаної вище роботи потрібно негайно намітити певних людей в кандидати на губерніяльних та повітових комісарів та начальників міліції. Намітити таких осіб обов'язково хочь на одну губернію, аби на свою територію вступити уже з готовим апаратом, а не метушитись на перших же кроках в пошукуванні людей, замість негайної і рішучої державної праці на обнятій території.

Це завдання легко мають вирішити майбутні курси для інструкторів. На курсах буде змога ознайомитись з людьми і придивитись, хто і до чого здатний. Але намічення людей на різні посади хочь тимчасово має бути переведено негайно, аби при обнятті території ці люде були надіслані на місця.

Дальше завдання Департаменту полягає в підготовці належної кількості примірників інструкцій та збірників існуючих законів, щоб видати їх кожному чинникові влади, аби він мав у себе в руках підручник, в якому зазначені його права і обов'язки.

В цій справі провадиться належна робота і щодо міліції, то вона вже майже скінчена і інструкції для міліції підготовляються для Вашого затвердження і друку.

При перебрані влади чинниками уряду УНР робота Департаменту буде полягати в вищим керування адміністраційним апаратом, згідно з компетенцією Департаменту та Вашими вказівками. Разом з тим не може припинятися робота і по складанню різних інструкцій, обіжників та законопроектів, щодо організації і компетенції адміністративної влади, та порядку виконання законів.

Щодо конкретних найближчих завдань законодавчих в сфері управління на місцях, то вони, на мою думку, мають бути такого роду:

Фундамент всього державного життя і будівництва є село; і коли село добре зорганізовано, коли воно визнає владу і піде за нею, то зроблена сама важка і відповідальна робота. Село має бути організованим так, щоб ця організація йому була відома, відповідала його інтересам, користувалась його повагою, була йому рідною. В сей мент, коли життя села страшенно зруйновано, коли через село пройшло декілька влад, коли організацію його шарпали на всякі лади, коли йому старалися накинути різне обличчя і коли всі ці спроби не довели до бажаних наслідків, ясно одно, що стара організація села є найбільш доцільною, найбільше відповідаючою його життю, його вимогам. Не треба запліщувати очей на надзвичайну важливість цього питання, а треба це ясно собі уявити і твердо приступити до діла. Коли село добре збудовано і задоволено, то решта питань буде легко розв'язана. Найбільш доцільна для села організація та, яка витворена самим народом і лише зафіксована в IX томі «С[вода] з[аконов] Р[осийской] и[мперии]». Дальші кроки організації влади мусять спиратися на село і мусять бути пристосовані так, щоб стежити за селом і ним керувати.

Хиба нашої влади весь час була та, що вона мало звертала уваги на село, копалася весь час в місті, і рахувалася лише з містами. Багато комісарів навіть і не бачили села. Ця головна наша сила нехтувалася. Для багатьох чинників влади село якась невідома звірюка, від якої треба лише взяти і хліб, і гроші, і козака. Село дійсно є тією овечкою, що дає і молоко, і м'ясо, і одяг. Отже її треба кохати. Тому головне завдання адміністратора – це знати село, вийти йому в довір'я, захищати його інтереси. Та тільки влада, яка спирається на села, є владою народною, є владою ґрунтовною. Треба посилати на села по можливості найкращих адміністраторів. Треба, щоб найкращі адміністратори були близькі до села, часто бували в селах, знали життя села. Нічого робити над селами експерименти щодо його організації; воно свою організацію само витворило. Треба лише вміти керувати цією організацією, а для того влада має бути близькою до села.

Одна з найбільших перешкод до наближення до села, це є величезна територія повітів. Повітові комісари через те не знають села, не бувають там і не можуть знати його життя, його потреб. Отже, ясно, що треба зменшити повіти в той спосіб, щоб влада, яка відповідає повітовому комісарові, мала би фізичну змогу хоч один раз на місяць бути в кожному селі. Бувший російський уряд це добре відчував, він, в своєму специфічному розумінні, піклувався про село, міцно тримав його в своїх руках, мав досить наглядачів та контрольорів для села. На кожний повіт було 4–8 земських начальників або мирових посередників, які входили в життя села, опікували його.

Царська система опікування над селом знищена, але замість неї нічого не утворено. Не треба влади над селом в такому розумінню як були земські начальники та мирові посередники, але треба не в меншій кількості як було в Росії представників влади, зв'язуючих село з владою повітовою, губерніяльною і центральною. Отже для того необхідно в кожному повіті ввести таку кількість помічників повітового комісара, як колись було в тім повіті земських начальників або мирових посередників, і дати кожному певну територію, де він і мусе перебувати. Ці помічники комісарів мають виконувати функції бувших земських начальників та мирових посередників. Помічники повітових комісарів мають з'їжджати на повітові з'їзди для вирішення деяких справ, які по закону вирішувались повітовими з'їздами земських начальників або мирових посередників.

До вироблення більш відповідних законів і організації повітової влади, необхідно використати бувший досвід, бувші організації, змінивши лише їх назви і відкинувши деякі одіозні функції. Само собою розуміється, що нова влада має керуватись новими принципами і пам'ятати, що вона для народу, а не нарід для неї.

З'їздами помічників повітових комісарів буде полагоджена також справа адміністративної юстиції щодо села, а саме: інститут повітових одноперсонних адміністративних суддів треба скасувати і цих суддів ввести, як судовий елемент, в з'їзди помічників повітових комісарів. Життя вже показало, що цілком окремий адміністративний суд недоцільний при сучаснім стані нашої культури та громадянської свідомості. Вийшло те, що адміністративний суддя лишився без діла, ніхто до нього не звертається, і, щоб він зайво не одержував платні, Міністерство юстиції зробило з нього добавочного повітового судового слідчого. Явище ненормальне. Між тим, коли адміністративний суддя ввійде в склад з'їзду помічників повіткомісарів, як голова з'їзду чи обов'язковий член, то для нього буде досить належної роботи, і кожне питання в з'їзді буде освітлено з боку правного, з боку закону.

Повіткомісар буде владою об'єднуючою і координуючою діяльність повітових властей, якщо не буде визнано більш доцільним його владу пристосувати до влади председателя з'їзду мирових посередників.

Організована в такий спосіб повітова влада буде уявляти з себе стройну і доцільну систему без жодних перерв і твердо зв'яже село з повітом, через повіт з губернією, а через губернію з владою центральною.

Щодо організації губерніяльної адміністративної влади, то сучасне її положення надзвичайно важке і абсолютно позбавляючи її можливості керувати губернією. Евакуаційне законодавство уряду УНР зруйнувало всю стару систему управління губернією і замість тієї системи дало лише одного губерніяльного комісара згідно з положенням про комісарів Тимчасового російського уряду, не дало навіть і свого положення. Законом 31 липня 1919 року (В[істник] д[ержавних] з[аконів] Ч[астина] 31) скасовані губерніяльні по селянським ділам присутствія, а законом 15 серпня 1919 року (Вістник] держ[авних] зак[онів] Ч[астина] 33) скасовані губерніяльні правління. Замість

цих надзвичайно важливих інституцій нічого не утворено. Справи їх передані в різні народні управи, де вони і утонули. В необмеженій майже по території губернії залишився один губерніяльний комісар з двома, трьома помічниками, і управління, замість колегіального, як то було при губерніяльних присутствіях, стало персональним; появилася цивільна отаманія.

Вийшло так, що влада уряду УНР за час після скасування вищевказаних колегіальних установ, не мала в своєму обсягу повної губернії, а лише шматки різних губерній. Але і на такій території яскраво виявилася повна несостоятельность нового устрою губерніяльної влади. Яскраво доказано, що треба спочатку витворити щось нове і лише тоді скасовувати старе.

Отже, таке становище губерніяльної влад абсолютно неможливе і вимагає негайного перегляду вказаних вище законів і може, навіть, припинення чинності цих законів на деякий час, до утворення нових інституцій, які замінять інституції намічені до скасування. Двох думок не може бути про необхідність в губернії такої колегіальної установи, якою було губерніяльне правління, та ще деякі скасовані інституції.

Щодо губерніяльної адміністративної юстиції, то вона з більшим успіхом і здатністю до життя може бути витворена в такий же спосіб, як і юстиція повітова, себто замість адміністративних відділів окружного суду може бути встановлена мішана колегія з представників влади судової і адміністративної.

Поновлена по такому плану адміністративна губерніяльна влада не буде гостро відрізнитися від бувшої раніше в царські часи губерніяльної влади, але буде мати всі необхідні елементи для належного управління і справедливого та законного задоволення інтересів населення. Вища керуюча адміністрацією влада належить Міністру внутрішніх справ, а остання інстанція адміністративного суду – Адміністративному департаменту Надвищого суду.

В випадку Вашої, пане Міністре, згоди з вищенаведеним планом розвинення повітової та губерніяльної влади Департамент може в мірі своїх невеличких сил приступити до складання відповідних законопроектів. Доклади в справі поліції загальної, карно-розшукної та політичної будуть представлені окремо.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 499. Арк. 3–4. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 3–5. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 12 ВЕРЕСНЯ 1920

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 12 вересня 1920 року

Доклад

Після евакуації з міста Кам'янця-Подільського уряду УНР згідно з постановою Ради Народних Міністрів в Адміністраційнім департаменті було залишено для праці спочатку 3-х душ, а далі 8 чоловік, з яких тільки 3-х з вищою освітою.

Між тим роботи є величезна сила і при такій кількості людей з вищою освітою ця робота не може бути виконаною своєчасно. Весь адміністраційний апарат зруйнований і те, що залишилось – комісари – є лише зачатком адміністративної влади. Отже, з

менту переходу до Адміністративного департаменту (в серпні) керування загальною місцевою адміністрацією були вжиті всі заходи, аби з'ясувати становище адміністративного апарату і намітити план необхідних реформ та найголовніших завдань місцевої адміністрації.

З цією метою при Департаменті зложена окрема комісія, яка переглядає всі існуючі закони для адміністрації і виробляє статут для губерніяльної та повітової влади. Завдяки грандіозності цієї роботи і браку належної кількості і якості робітників, праця не може йти так скоро як того вимагає сучасний мент.

Далі, з метою виховання хоть невеличкої кількості більш-менш досвідчених чинників адміністрації та поліції вироблений план курсів інструкторів адміністрації і міліції. Відповідний закон вже затверджений Головою Директорії, але ціла низка перешкод не дає змоги негайно відчинити курси. Є надія, що курси відкриються цими днями.

Окремими особами, прилученими до Департаменту, по його вказівкам, вироблений цілий ряд інструкцій для місцевої адміністрації, а також загальна інструкція для міліції. Ці інструкції остаточно зараз розглядаються двома комісіями, що утворені при Департаменті.

Крім того, провадиться виборка всіх законів УНР, що стосуються до Міністерства внутрішніх справ, з метою видати їх окремим виданням. Нарешті, виробляються деякі надзвичайно необхідні законопроекти, наприклад, про реєстрацію людності, мешкаючої на території УНР (цей законопроект внесений в Раду Міністрів), і закон про реквізицію помешкань для державних інституцій та урядових осіб.

Оце все, що по цей мент зроблено Адміністративним департаментом.

План майбутньої роботи Департаменту такий:

- 1) скінчити в найближчий термін всю розпочату роботу і вироблені законопроекти внести на розгляд законодавчих установ;
- 2) розробити законопроекти по реорганізації загальної міліції, карного та політичного розшуку;
- 3) переглянути в окремій міжвідомствений комісії розділ V Т[ому] IV «Св[ода] зак[онов]» «О повинностях», і розроблений законопроект внести на розгляд законодавчих установ;
- 4) біжуча робота по організації та керуванню загальною місцевою адміністрацією та міліцією.

По цей мент ухвалений Радою Народних Міністрів лише закон про п'ятитижньові курси для інструкторів по адміністрації та міліції.

Складені два законопроекти: 1) про реєстрацію людності, мешкаючої на території УНР і 2) про реквізицію помешкань для державних інституцій та урядових осіб.

Розробляються і намічені законопроекти про організацію і компетенцію губерніяльної та повітової влади, закони про натуральні та грошові повинності і закони про реорганізацію народної міліції.

Крім того, розробляються інструкції для чинів адміністрації та міліції.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко

За секретаря Нещеретний

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 41–42. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 6–7. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 15 ВЕРЕСНЯ 1920 [1]

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 15 вересня 1920 року

Доклад

Маю за шану докласти, що з менту Вашого від'їзду по сей час неупинно продовжується робота комісії по виробленню статуту про організацію губерніяльної, повітової та волосної влади. При цьому додаються деякі видруковані протоколи засідань комісії та матеріалів.

Крім того, мною складена окрема комісія під головуванням Віцедиректора [Якова] Кривицького для перегляду і остаточного зредагування «Загальної інструкції чинникам народної міліції» УНР. В цю комісію входе 7 чоловік старих галицьких і бувших російських поліціантів, що перебувають на службі в Міністерстві внутрішніх справ. Нарешті, продовжується виборка і систематизація законів, виданих українською владою.

Щодо школи, то відповідне помешкання було получено на другий день після Вашого відбуття із Тарнова. Зараз же було зроблено розпорядження про переїзд резерву комісарів і міліції до Тарнова. Але їхати зразу не можна було, бо був припинений рух по залізницям, а на третій день польська влада відібрала відведене для школи помешкання, бо прийшли сюди запасові військові частини. Дано було друге помешкання, але вчора й те відібрано з тих же причин. Завдяки цьому відкрити школу немає фізичної змоги. Я зробив розпорядження, аби в Мельцях читались визначеними для того особами інструкції для міліції та деякі закони. Читання провадиться з навчанням практично складати протоколи, відношення, постанови і т[аке] і[нше].

При цьому надсилаю мій доклад в справі деякої реорганізації народної міліції.

Мушу зазначити, що брак певних керуючих вказівок з боку Міністра щодо організації і напрямку діяльності адміністраційного і поліційного апарату перешкоджає продуктивній діяльності обох комісій, які керуються або виробленим ними планом, або моїми вказівками. Між тим плани комісій та мої вказівки можуть суперечити тій системі управління, яку має на меті Міністр внутрішніх справ чи Голова Директорії. Коли Вами одержані в цьому відношенні якісь вказівки від Голови Директорії чи від Кабінету Міністрів, прошу повідомити мене для керування і для вказівок комісіям.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко

Р[ост] S[criptum]. Позаяк не було копій протоколів комісії, то надсилаю Вам, пане Міністре, на розгляд все діло по виробленими Статуту місцевої влади з проханням повернути це діло мені при першій же нагоді.

Директор Депар[тамен]ту Юр[ій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 8. Машинопис. Оригінал.

Досвід недавнього минулого показав, що між представниками міліції та карного розшуку завдяки відсутності сталих положень про розмежування компетенції цих чинників міліції, родственності їх функцій та рівності положень, завше виникали на ґрунті розмежування прав та обов'язків непорозуміння, які лише шкодили справі розшуку. Аби усунути ці хиби на майбутній час, пропоную губерніяльним комісарам

до видачі певних положень щодо розмежування компетенції поодиноких чинників загальної та карно-розшукної міліції, керуватися слідуючим:

При організації влади на місцях карно-розшукних відділів як окремих органів тимчасово зовсім не поновляти, а лише призначити, крім існуючих по штатам, ще по одному помічнику начальника повітової чи міської міліції в кожному повіті, та по одному помічнику начальника району на кожний район міліції в місті чи повіті.

Посади ці обсадити за рахунок штатів карно-розшукних відділів і цих помічників іменувати «помічником начальника міліції (чи району) по карній частині». На помічників начальників районів по карній частині накласти обов'язки виключно провадити розшук.

При міліціях та районах закласти карні столи, яким доручити реєстрацію злочинців та ведення розшукного алфавіту. Кадрів агентів карного розшуку не вводити, а лише надати право помічникам по карній частині користуватися в справах розшуку усяким вільним від служби міліціонером.

В разі замітного поширення злочинств в тім чи іншій повіті губерніяльним комісарам надається право своїм наказом збільшити працюючих по розшуку чинів міліції на двох і навіть трьох агентів в районі. Аби не витратити для цього штатів загальної міліції, агенти як і постійні помічники начальників по карній частині, призначаються служачи ми повітового карно-розшукного відділу з відкомандируванням для праці по розшуку в тому чи іншому районі.

В Києві, Одесі, Миколаєві та Катеринославі карний розшук поновляється старим порядком, але штати заповнюються з таким рощотом, аби в перших двох містах (Києві, Одесі) на кожний район припадало не більше 4-х, а в останніх – не більше 3-х агентів.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 16. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 15 ВЕРЕСНЯ 1920 [2]

П[ану] Міністру внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 15 вересня 1920 року

Доклад

По закону з 25 липня 1919 року про штати народної міліції доручено Міністрові внутрішніх справ в порозумінню з Міністром юстиції виробити й затвердити інструкцію про устрій та порядок діяльності народної міліції, до часу переведення в життя вказаної інструкції народна міліція існує згідно зі статутом державної варті (ст[атті] 1, 2 і 3 закону 25 липня 1919 р[оку] «Віст[ника] держ[авних] зак[онів] Ч[астина] 30, і закон 9 серпня 1918 року «Державн[ого] віст[ника]» Ч[астини] 38 і 39). Таким чином, ще рік тому назад Рада Міністрів УНР прийшла до переконання, що існуюча організація народної міліції, яка основана на законі про державну варту, хибна, недоцільна і не відповідає вимогам життя.

Ціла низка подій не дала змоги розпочати надзвичайно важливу роботу про реорганізацію поліцейного апарату, і лише в травні місяці б[іжучого] р[оку] в м[істі] Вінниці Адміністративним департаментом був розроблений законопроект про реорганізацію народної міліції і перетворення її в жандармерію. Законопроект був

начорно переглянутий Радою Міністра внутрішніх справ, яка принципово його ухвалила. Дальша робота в цій справі була припинена за зміною особи Міністра внутрішніх справ. Новий Міністр віднісся до закону негативно, але жодних своїх вказівок щодо майбутньої організації поліцейного апарату не дав. Потім надійшли події евакуації і справа з реорганізацією міліції замерла.

В сучасний мент, коли можливий поворот уряду УНР на свою територію, знов гостро виникає питання про реорганізацію міліції або усунення хоч би деяких хиб її організації. Одною з головних хиб організації міліції те, що вона, згідно з ст[аттями] 1, 2 та 3 закону про державну варту, цілком підлягає губерніяльним та повітовим комісарам, від яких залеже керування міліцією, щодо її завдань і призначення службових осіб. Така цілковита підлеглисть міліції комісарам може бути виправдана лише в тім разі, коли б комісари були ідеальними адміністраторами, чого не було й бути не може. Більшість повітових комісарів люди цілком неграмотні в справах адміністраційних і, як показав досвід, використовують міліцію, як свою персональну охорону, а в деяких випадках як опричнину, щодо зловживань яких допускаються комісари.

Призначення комісарами начальників міліції веде до того, що вони вибирають на ці посади тих людей, які відповідають їх погляду на міліцію, як на орган персонально належачий комісарові. Такі вирази як «моя міліція», «що схочу, те і роблю з міліцією», звичайні в устах цих неграмотних чинників влади УНР. Коли сам комісар не знає і не бажає знати ні вимог законів, ні самих законів, то нетрудно уявити собі що таке буде «його міліція» – це в повному розумінню слова «банда». Ця «банда» має деяку зброю. Спираючись на міліцію як озброєну силу, комісар уявляє з себе в повному розумінню слова «цивільного отамана». Така місцева влада ні в якому разі не може дати ні порядку, ні спокою, ні поваги до уряду УНР, а хвилює і дратує населення. Завдяки нераціональній організації загально-адміністративного місцевого апарату, перевірка діяльності ріжних комісарів абсолютно неможлива. Отже, на місцях робиться не те чого вимагають державні інтереси, а те чого хочеться тому чи іншому комісарові, словом, повне, необмежене свавілля.

Завданням нашого поліцейного апарату є охорона порядку, спокою і безпечності та попередження, виявлення й розслід карних вчинків. Отже він має бути організованим так, аби мав змогу виконати своє завдання. Для цього він мусе бути цілком окремою інституцією, яка повинна мати свою власну організацію, систему підлеглих і т[ак] інш[е]. Ця інституція мусе виконувати всі законні вимоги і адміністративної, і судової влади та самоврядувань. Поставити ж її в **персональну** залежність від тієї чи іншої влади, це значе зв'язати їй руки і ноги. Навіть в тих випадках, коли комісар дає цілком незаконні розпорядження, чинник міліції мусе виконувати, бо інакше його комісар вижене зі служби. Коли ж міліція буде цілком незалежна від комісарів, щодо призначін та звільнень з посад, то незаконних розпоряджень вона не буде виконувати і сам комісар обережеться видавати такі розпорядження.

При такій організації міліції і при такому порядку відношення до комісарів, комісари мають змогу стежити за виконанням міліцією їх законних розпоряджень, не будучи зв'язаними з нею відповідальністю за її вчинки, а міліція не допустить виконанням незаконних розпоряджень комісарів. Лише в цьому разі є надія завести лад і спокій і добитись пошани населення до уряду. Таким чином, необхідно, аби на чолі міліції в державі стояла особа під назвою, скажем, головного коменданта міліції, яка б в справах міліції підлягала б лише Міністрові внутрішніх справ. При цій особі має бути відповідне управління. На чолі міліції в губернії стоїть губерніяльний комендант міліції, який підлягає лише головному комендантові, а в повіті – повітовий комендант,

якій підлягає комендантові губерніяльному. При комендантах мають бути відповідні управління. Коменданти в межах прав, встановлених загальними законами, признають і звільняють службових осіб міліції. Вони керують діяльністю міліції щодо технічного виконання нею своїх завдань, задоволення утриманням, інспекцією і т[аким] ін[шим].

Коли на таку реорганізацію народної міліції буде Ваша, пане Міністре, згода, то в найскоршім часі будуть Департаментом вироблен відповідний законопроект і штати. Вважаю необхідним сказати, що сучасна організація міліції абсолютно не відповідає вимогам життя й державного правопорядку, що точно зазначено і в вищенаведеному законі 25 липня 1919 року.

Директор Адміністраційного департаменту [Юрій] Киркиченко

Секретар Нещеретний

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 9–10. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 20 ВЕРЕСНЯ 1920

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 20 вересня 1920 року

Доклад

Досвід минулого свідчить про те, що встановленню спокію й безпечності на місцях після звільнення території УНР від ворогів шкодять різні банди, які організуються або з рештки розбитого ворога, або з елементів людності, що звикла жити грабунками і ніяк не може призвичаїтись до чесного труда. Ці банди роблять наскоки на проїжджі дороги і припиняють торговельний рух, на села і на окремі дома, а після наскоків ховаються в лісах, яругах та інших укритих місцях.

Боротись з такими бандами військова сила не може, бо банда несподівано то з'являється, то зникає в різних місцях. Загальна чи карна міліція, в такому її стані як вона є зараз, також позбавлена можливості знищити ці банди. І, отже, якась сотня бандитів, розкидана на території двох – трьох повітів, майже припиняє всяку комунікацію, торговельний рух і роботу державних та громадських установ. Таким чином боротьба з цими бандами є одним з перших пекучих питань менту.

Для успіху цієї боротьби, на мій погляд, необхідно зробити наступне:

Негайно зорганізувати літучий кінний отряд в кількості 50 чоловік, добре озброєний і з відповідною кількістю начальників. Такий отряд має об'їхати кожен з повітів, заїжджає у всі міста, з'ясовує де і які грабунки були. Грабіжників отряд виловлює і передає відповідній владі для видачі надзвичайному військовому суду. Уже одно появлення отряду в різних місцях звільненої території зроби відповідний вплив на грабіжників і заспокоює впливе на людність.

В цей мент вже з'ясувалось, що в тій міліції, що залишена в курені польової варти, а також і між чинами резерву, є відповідні люди. Порядок діяльності і підлеглості такого отряду може бути встановлений окремою інструкцією Міністра внутрішніх справ.

Коли на заснування такого отряду буде Ваша принципова згода, то Департамент в срочному порядку виробе відповідного законопроекта.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко
За секретаря Нещеретний
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 11. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 30 ВЕРЕСНЯ 1920

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 30 вересня 1920 року

Доклад про становище служби охорони шляхів

При відновленні державного життя на теренах УНР, звільнених від ворога, слід звернути найпильнішу увагу на охорону шляхів. Залізниці, водні та інші шляхи – це кровоносні суди та нерви держави, і охорона цих органів мусить бути поставленою на належну височінь. Між тим в системі поліційного апарату УНР цілком викреслена охорона шляхів.

Згідно з законом гетьманським про державну варту (9 серпня 1918 р[оку] «Д[ержавний] в[істник] Ч[астина] 38) охорона залізниць була покладена на окремі райони залізничної державної варти (районів було встановлено 7); на чолі кожного району стояв отаман, який безпосередньо підлягав Директорові Департаменту державної варти. Райони поділялись на філії (арт[икули] 50–68 закону про державну варту. Таку організацію можливо визнати і правильною, і доцільною, але з причини ріжних заворушень в державі організація ця не була цілком переведена в життя, і охорона залізниць була доручена ріжним військовим інституціям. В часи Директорії охорона залізниць була покладена на 1 залізничну бригаду в кількості 5 куренів, а сама бригада законом 24 січня 1919 року передана до Міністерства шляхів. Нарешті вказаним Міністерством бригада ця була розформована, і в сучасний мент в цій справі порожнє місце.

Годі казати про величезне значіння залізниць і інших шляхів та про необхідність їх належної охорони. Питання може полягати лише в тім як має бути організована ця охорона і в відомстві якого Міністерства знаходиться. Справа зовнішньої охорони залізниць, себто від нападу ворога на залізниці і зруйнування ним чи окремих частин залізниці, чи якихось будівель, я не буду торкатися, бо ясно, що таку охорону в полісі, де може бути озброєний ворог, мусе нести військо.

Що ж до так званої внутрішньої охорони залізниць, то, як видно з попереднього законодавства уряду Директорії, виникла думка, що така охорона може належати Міністерству шляхів (закон 24 січня 1919 р[оку] «Вістн[ик] держ[авних] зак[онів] Ч[астина] 10). З таким положенням ні в якому разі погодитись неможливо. По шляхам іде величезний рух людності, пересовуються і елементи добродчинні і елементи злочинні, які несуть з собою загрозу життю, майну, ладу і спокою як для окремих осіб, так і для всієї держави. Охорона ж ладу і спокою та безпечності індивідуальної чи державної, належить до завдання Міністерства справ внутрішніх, до його спеціального органу – народної міліції. Отже, не може бути, навіть, жодної розмови про передачу охорони шляхів не Міністерству внутрішніх справ, а якомусь іншому Міністерству. Крім того, невеликий навіть досвід підлеглості чинників охорони шляхів службовим особам Міністерства шляхів виявив величезну шкоду такого стану для справи. Чинник охорони в великій кількості випадків мусить стежити також і за діяльністю службовців шляхів, що цілком неможливо при його підлеглості цім службовцям. При встановленні

нормального товарного руху на залізницях таке становище загрожує повною катастрофою торговельного обороту і пишними квітками хабарництва та ріжних зловживань. Між тим при охороні шляхів, належачий до Міністерства внутрішніх справ, виконується завдання контролю руху злочинного елементу та завдання індивідуальної і публічної безпечності, а також встановлюється важливий принцип співділення двох відомств.

До якої інституції Міністерства справ внутрішніх треба передати охорону залізниць? Відповідь може бути лише одна – до народної міліції, яка згідно з законом 4-го січня 1919 року замінила державну варту. Законом 25 липня 1919 року Рада Міністрів УНР визнала хибність закона гетьманського про державну варту і арт[икулом] 3 доручили Міністрові внутрішніх справ в порозумінні з Міністром юстиції виробити і затвердити інструкцію про устрій та порядок діяльності народної міліції; до розроблення ж такої інструкції має чинність закон про державну варту (арт[икул] 2 закону 25 липня 1919 року). По сей день така інструкція не вироблена і всі проекти на реорганізацію міліції не одержали затвердження. Отже ясно, що закон про державну варту має чинність і зараз, а через те в справі встановлення охорони шляхів повинно керуватись сказаним законом, до вироблення іншої якої організації.

Про вищенаведене маю за шану докласти Вам, пане Міністре, і, на випадок Вашої згоди з основним положенням цього доклада, негайно буде розроблена Департаментом належна інструкція про встановлення і поповнення залізничної народної міліції.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко

Секретар Нещеретний

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 12–13. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 14–15. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 530. Арк. 19, 23. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 530. Арк. 20, 24. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 530. Арк. 21–22. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 13 ЖОВТНЯ 1920

Пояснююча записка до закону про утворення Адміністративного департаменту Міністерства внутрішніх справ та до штатів його

1. Потреба в утворенні Департаменту

З самого біглого огляду функцій відділу можна переконатися, що скупчення такої низки справ не під силу для відділу. І не дивно: справа адміністрації остільки широка, що скупчуватися в відділі не може. До того, ще багато справ, які підлягають компетенції центральної адміністративної установи не ввійшли до компетенції відділу. Крім цього зараз, по скасуванню Міністерства преси і інформації і майбутнім скасуванні Департаменту політичної інформації сила справ має бути прилучена сюди ж. До цього часу ненормальність становища відділу доходила до абсурда: всі справи адміністрації керувались Адміністративним відділом, який входив в склад Департаменту загальних справ, справи ж міліції, органу підлеглого адміністрації окремим департаментом. Правда, зараз цю хибу усунуто переводом відділу про який іде річ, до Адміністративного департаменту. Але перш усього, Адміністративний департамент має свої спеціальні завдання – справи безпеченства (між іншим сама назва Департаменту лишилася від Адміністративно-Політичного після виключення з його компетенції

справ політичної інформації виділених в окремий Департамент і справ адміністрації, перебраних чомусь Департаментом загальних справ), а крім того, сам остільки обтяжений справами поліції, що придати до нього ще функції адміністрації, це значить перегрузити до стану безсилля. В зв'язку з вищенаведеним необхідно:

а) всі справи по центральному керуванню адміністрації скупити в окремому Департаменті, а звідси – Адміністраційний відділ і мав би бути переформований в Департамент адміністраційний;

б) сучасний Департамент адміністраційний, згідно з його функціями, переіменувати в Департамент «Безпеченства», «Поліції», «Міліції» чи т[аке] ін[ше].

в) Департамент політичної інформації, який віджив своє і зараз фактично не існує, треба б нарешті остаточно скасувати, розділивши його справи між департаментами Поліції і Адміністрації.

Таке переформування є справою негайною, поки Міністерство, в силу обставин, є в стадії підготовчої та організаційної праці. Тоді ж коли прийде час керовничої праці, про переформування не може бути й мови, а існувати далі в такому вигляді Міністерство не може, бо перегруженість і перемішання функцій департаментів спричинилося до повної хаотичності і затягнення справ внутрішнього управління, що надзвичайно некорисно відбивається на праці підлеглих Міністерству місцевих органів адміністрації.

2. Функції та компетенція запроєктованого Департаменту

Департамент відає:

- 1) всіма справами по організації адміністраційного апарату України;
- 2) справами реформування адміністраційного управління;
- 3) всіма справами по призначенню, підвищенню, переміщенню та увільненню осіб адміністраційного управління;
- 4) всіма справами товариств, союзів, діяльність яких виходить за межі губернії;
- 5) справами з'їздів конференцій та інших зборів, організації, які не мають зареєстрованих статутів, або статутами яких це не передбачено;
- 6) справами друку й преси за межами компетенції органів губерніяльної влади;
- 7) всіма справами адміністраційного характеру, які виходять за межі адміністраційних органів губерніяльної влади;
- 8) справами суперечок о компетенцію між адміністраційними органами на місцях, оскільки ці суперечки не розв'язуються губерніяльними адміністраційними органами.

В сфері зазначених функцій Департамент:

- 1) заготовлює відповідні законопроекти;
- 2) представляє кандидатів на посади по адміністрації, які заміщаються владою Міністра; провадить реєстрацію таких осіб, робить представлення Міністрові, щодо підвищення, переміщення та звільнення цих осіб;
- 3) приймає адресовані на ім'я Міністра скарги на чинність губерніяльних адміністраційних органів;
- 4) видає дозволи на з'їзди, конференції та збори всеукраїнського характеру організацій, які не мають зареєстрованих статутів або статутами яких не передбачено таких з'їздів, конференцій і т[аке] ін[ше].

5) за підписом Міністра видає циркуляри, накази та розпорядження органам місцевої адміністрації;

6) заготовлює проекти обов'язкових постанов Міністра внутрішніх справ;

7) складає інструкції для органів адміністрації;

8) тримає невпинний зв'язок Міністерства з місцевими адміністраційними установами, коректує їх діяльність вказівками та розпорядженнями в межах ст[атті] 236 Т[ому] II Ч[астини] 2 Кн[ижки] 5 «Св[ода] Зак[онов]» (ст[аття] 236: «Все Департаменти можуть непосредственно сноситься с губернаторами; но не имеют права требовать от них объяснений и еще менее делать им замечаний»);

9) видає дозволи на улаштування лотерей в межах законів;

10) вкладає інструкції згідно з відповідними статтями «Устава о предупреждении и пресечении преступлений» щодо «Судных касс».

3. Штати Департаменту

Для виконання покладених на Департамент обов'язків його необхідно побудувати так:

1) Канцелярія Департаменту (на правах відділу), яка складається з 2 діловодств;

2) відділ загальний складається з 2 [діловодств];

3) відділ місцевої адміністрації з 4 [діловодств];

4) відділ охорони законного ладу 5 [діловодств].

Разом 13 діловодств

Персональний склад:

Секретар призначається для залагодження справ, які виникають з особистих розпоряджень Міністра, направлених до Директора Департаменту, справи, які виникають з розпорядження самого Директора, справ секретних та справ, які Директор призначить для безпосереднього свого відому.

Старші діловоди призначаються з таким рахунком, аби в кожному відділі був один старший діловод на два діловодства;

Діловоди обсаджують решту діловодств. Крім того один діловод дається в допомогу секретареві департаменту.

Помічники діловода призначаються по одному на кожне діловодство.

Урядовці I-ї ранги	по одному на кожне діловодство
Урядовці II-ї ранги	
Урядовці III-ї ранги	

Примітка: в допомогу секретареві Д[епартамен]ту призначаються два урядовця I-ї ранги та два II-ї ранги; два урядовця III-ї ранги призначаються для допомоги в реєстратурі Д[епартамен]ту.

Старші журналісти для провадження реєстратури та експедиції Департаменту (один з них провадить журнал вступаючих листувань, другий з допомогою урядовця III-ї ранги, виходяще листування та експедицію).

Журналісти по одному на відділ для провадження настільних журналів відділу.

Екзекутор для завідування майном, бібліотекою та канцелярським приладдям Департаменту.

Урядовці для особливих доручень необхідні для підтримання невинного зв'язку з органами адміністраційної влади на місцях і мають майже цілий час бути в роз'їздах, за винятком тих, які будуть необхідні для самого Департаменту.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 549. Арк. 11–12. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 16 ЖОВТНЯ 1920

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

Тарнів, 16 жовтня 1920 року

Доклад

Комісія по розробленню інструкції для чинів народної міліції лише збрала чорновий матеріал. Копію всього матеріяла забрав з собою Голова комісії Віцедиректор Департаменту [Яків] Кривицький, якого відряджено до Цивільного управління в Головній команді Військ УНР. В Департаменті залишився один примірник матеріялу. Це цілком **сирий** матеріал, якого необхідно переробити, погоджувати в частинах, пристосувати до нових законів і т[ак]е ін[ше]. Роботу цю перевозжу я персонально і можу скінчити на протязі приблизно одного місяця, можливо, що і скорше. Після обробки інструкцію має ствердити Міністр. В сучасний мент я скінчив обробку загальних правил і правил для збереження зброї, які і додаю в одному примірнику.

Зараз народна міліція **мусе** керуватись загальною інструкцією, ствердженою Міністром п[аном] І[сааком] Мазепою 18 червня 1919 року. Примірник цієї інструкції при цьому додаю.

Щодо **карно-розшукної міліції**, то вона мусить керуватись в справах виявлення й розсліду карних вчинків інструкціями прокурорівки судових палат, київської одеської і харківської по належності, які мають законну силу. Примірники таких інструкцій можна одержати в окружних судах, у прокурорів, товаришів прокурорів, судових слідчих та при бувших поліцейських управліннях і станових квартирах.

Щодо штатів народної міліції, то вони оголошені в «Вістнику державних законів» за 1919 рік, Ч[астина] 30. Примірник повного збірника цього вісника взяв з собою п[ан] [Яків] Кривицький; можна дістати примірник в Державній Канцелярії.

Вважаю необхідним зазначити про мій доклад в справі залізничної міліції, бо резолюції Вашої на той доклад я не одержав. В справі ж залізничної охорони все скасовано і нічого не утворено. На всякий випадок посилаю копію мого в цій справі докладу.

Відносно закону про реєстрацію мною зложено інструкцію до арт[икулу] 2 закону і надіслано Вам на затвердження, після чого можна негайно друкувати картки й інструкції й розсилати комісарам.

Затвердженого Радою Міністрів зразку реєстраційної картки Державна Канцелярія не прислала, я просив п[ана] Пирлавку, який їде до Станіславова, взяти в Державній Канцелярії картку і доставити мені.

Директор Адміністраційного департаменту [Юрій Киркиченко]

Секретар [Нещеретний]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 530. Арк. 17. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 530. Арк. 18. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 23 ЖОВТНЯ 1920

П[анову] Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 23 жовтня 1920 року

Доклад

В середині серпня місяця б[іжучого] р[оку] до дорученого мені Адміністративного департаменту був прилучений зі складу Загального департаменту Адміністративний відділ, який керував загальною адміністрацією на місцях.

Ознайомившись зі станом справ Адміністративного відділу й положенням загальної місцевої адміністрації я знайшов, що положення загального адміністративного апарату на місцях треба назвати майже катастрофічним, і що необхідно негайно приступити до роботи по реорганізації цього апарату і зібрання для його керування існуючих законів та правил. Про це мною був поданий Керуючому Міністерством відповідний доклад.

Для переведення вказаної роботи необхідні були значні сили й наукові, й практичні. В розпорядженні у Департаменту був лише резерв міліції та комісаріатів, а людей здебільшого мало відповідаючих висунутим завданням.

Все ж мною була заложена при Департаменті комісія в складі начальника Адміністративного відділу [Юрія] Гаєвського, на якого я поклав головування в комісії, губерніяльного комісара Волині [Семена] Куриленка, повітових комісарів Говоруна й [Василя] Шумського і помічника начальника київської сторожі Калинича. Цій комісії мною було дано завдання переглянути всі існуючі закони й на підставі них та того, що дав досвід останніх років, скласти проект статуту губерніяльної, повітової та волосної влади. Комісія енергійно взялась за роботу й виготовила деякі законопроекти, які були внесені в Раду Міністрів без докладного й остаточного ширшого обговорення, й без порозуміння з іншими зацікавленими міністерствами. Скінчить свого завдання комісія не встигла за біжучими подіями й зараз закликана майже в повному складі до роботи в Цивільному управлінні при Головній команді військ УНР.

Одночасно в Департаменті була вироблена інструкція для губерніяльних, повітових і дивізійних комісарів на перші часи їх діяльності по поповненню влади УНР в місцевостях, звільнених від ворога. Ця інструкція 25/IX затверджена Керуючим Міністерством надрукована і зараз вживається.

Разом з тим мною були використані всі більш-менш значні сили міліції, з яких була зложена мною окрема комісія під головуванням Віцедиректора Департаменту [Якова] Кривицького для розроблення загальної «інструкції» для народної міліції УНР. Ця комісія лише встигла зібрати сирий матеріал для інструкції й припинила свою діяльність, позаяк всім членам її прийшлося виїхати для участі в активній роботі по будуванню влади на звільненім від ворога терені України.

В сучасний мент мною провадиться праця по розробленню вказаної загальної інструкції для народної міліції УНР. Використуються як матеріали, що зібрані були комісією, так і інструкції польської поліції й жандармерії австрійської.

На протязі приблизно тижня робота ця мною буде скінчена й інструкція представлена Вам для затвердження, після чого її потрібно буде надрукувати в необхідній кількості примірників й розіслати для користування на місцях.

Надалі мною намічена робота по розробленню інструкцій спеціальних, а саме: для міліції карно-розшукууючої і для міліції залізничної. На решті потрібно заготовити

окремі інструкції для кожного чинника міліції, а саме: міліціонера, начальника району й начальників повітової та міської міліції.

Для переведення вказаної роботи необхідні сили в кількості 3–4-х осіб з вищою правничою освітою й відповідним адміністративно-поліційним досвідом. Таких сил зараз в Департаменті немає і їх можна знайти лише на терені України. Для цього, коли буде на то Ваша згода, мені необхідно буде виїхати до Кам'янка й там підібрати відповідних людей. Про вищенаведене маю за шану докласти на Ваше розпорядження.

Директор Департаменту [Юрій Киркиченко]
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 19–20. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 29 ЖОВТНЯ 1920

П[анові] Міністру внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 29 жовтня 1920 року

Доклад

Організація майбутньої роботи по розробленню для міліції інструкцій спеціальних, а саме для карно-розшукної міліції і для міліції залізничної, мною передбачається така:

З осіб, яких буде закликано до цієї роботи, треба утворити окрему комісію, яка намітить всі ті питання, на які повинна бути відповідь в інструкції. В комісію необхідно запросити представників від Міністерства юстиції щодо питання про інструкцію для карно-розшукної міліції, і від Міністерства шляхів щодо питань про інструкцію для залізничної міліції.

Після обговорення всіх питань, до яких будуть стосуватися інструкції, кожному з членів комісії буде доручено розробити певний відділ тієї чи іншої інструкції. По розробленні кожного окремого питання членами комісії матеріали будуть вступати на обговорення пленуму комісії, де і будуть остаточно прийматись і редагуватись. По скінченні кожної інструкції вона буде зачитуватись в цілому на пленумі комісії. За основу щодо робіт комісії буде взятий «Статут української державної варти», позаяк він не відмінений і вважається основним організаційним законом народної міліції УНР. Матеріалом для інструкцій будуть існуючі законом інструкції для поліції прокурорів судових палат та інструкції «Чинам жандармских полицейских управлений же[лезных] дорог».

Щодо розроблення інструкцій для окремих чинників міліції, то ця робота буде провадитись в другу чергу, і в той же спосіб як і при розробленні інструкцій для карно-розшукної і залізничної міліції.

Замість себе я вважав би можливим в Міністерстві залишити в[иконуючого] о[бов'язки] Віцедиректора Канцелярії Міністра [Левка] Науменка як найстаршого по посаді, а виконання обов'язків Директора Адміністративного департаменту доручити начальнику відділу того ж Департаменту п[ану] М. Терлецькому.

Щодо посад, на які можна б було запросити тих осіб, яких мені вдалося б підібрати на Вкраїні, то при Адміністративнім департаменті є вільних 2 вакансії начальників відділів, 2 урядовців до доручень V класи і 2 урядовців до доручень VI класи. При цьому маю за шану додати щодо евакуації на територію Польщі в Адміністративнім департаменті такі посади були обсажені особами з вищою правничою освітою.

До вищеназваного має за шану докласти, що законом з 25 липня 1919 року (В[істник] д[ержавних] зак[онів] за 1919 рік Ч[астина] 30) Рада Міністрів доручила Міністрові внутрішніх справ в порозумінню з Міністерством юстиції на зміну закону про державну варту розробити інструкцію про організацію народної міліції (арт[икул] 2 закону 25 липня 1919 р[оку]).

В виконанню вказаного доручення Ради Міністрів ще в травні 1920 р[оку] Адміністративним департаментом згідно з загальним відділом вказівками бувшого тоді Міністром п[ана] [Михайла] Білинського було вироблено нову організацію поліцейного апарату під назвою «Корпус жандармерії безпечності». Статут цього «Корпусу» мною був представлений Вам перед евакуацією до Польщі, але Ви не погодились з основними засадами наміченої організації.

В м[істі] Тарнові мною питання про реорганізацію міліції було порушено окремим докладом перед Керуючим Міністерством п[аном] [Миколою] Літвицьким, але належних вказівок щодо виконання постанови Ради Міністрів 25 липня 1919 року мною не одержано. В такому стані справа знаходиться й в сей мент. Порушено мною, також, окремим докладом і питання про залізничну міліцію, позаяк після скасування залізничної варті й розформування залізничної бригади в справі охорони залізниць лишилось порожнє місце.

Отже, людей, які можуть бути запрошені на службу в Адміністративнім департаменті можливо було б використати і для складання статуту нової організації міліції, коли в цьому відношенні будуть від Вас одержані належні вказівки.

Директор Департаменту [Юрій Киркиченко]

Секретар Нещеретний

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 17–18. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 4 ЛИСТОПАДА 1920

м[істо] Тарнів, 4 листопада 1920 року

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

Доклад

При цьому маю за шану представити мною розроблену Загальну інструкцію для народної міліції УНР для розгляду й затвердження. Вважаю, що її перед затвердженням необхідно було б розглянути в комісії, складеній з представників міністерств Юстиції, Фінансів, Здоровля й опікування, Шляхів, Народного господарства й Військового при обов'язковій моїй участі.

Тут в Тарнові скласти такої комісії неможливо. Цими днями оповіщено, що ніби 8-го листопаду всі рештки міністерств виїдуть до Кам'янця-Подільського. Коли це дійсно так, то справа з комісією буде розв'язана в найкращий спосіб.

Мною виробляються зараз ще деякі додатки до інструкцій, які по скінченні будуть Вам представлені.

Директор Адміністратійного департаменту [Юрій] Киркиченко

Секретар [Нещеретний]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 510. Арк. 21. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 1 ГРУДНЯ 1920

1 грудня 1920 р[оку]

Звіт діяльності Адміністраційного департаменту Міністерства внутрішніх справ за час перебування в Тарнові, а також план діяльності на ближчий час

Виконано:

1. Видано громадянам УНР 470 закордонних паспортів і легітимацій.
2. Проведена реєстрація евакуйованих урядовців місцевих установ розташованих в м[істах] Ченстохові і Каліші.
3. Складен видатковий розпис на січень – квітень 1921 р[оку].
4. Приймається участь в складанню Статуту М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав].
5. Відновлена праця комісії по виробленню Статуту для місцевих адміністративних установ.

В найближчому часі праця Департаменту покладається:

1. В перегляді виробленої загальної інструкції для міліції, в розробленні інструкції по переведенню карних справ для чого засновується Поліційна комісія.
2. В перегляді та перекладі законів російських, що стосуються до адміністрації, та виробці нових законів (Адміністраційна комісія).
3. В перегляді законів, координації їх і розробці нових в справах як реквізиції помешкань, підвод, харчових реквізицій для військових потреб і оцінки як по реквізиціям, так і по збиткам зв'язаним з військовими подіями і діяльністю окупантів, а також оцінок по вивласненням майна і оцінок по примусовим роботам (Реквізиційна комісія).
4. Прийом участі в двох комісіях урядовців Департаменту, а саме: в комісіях по самоврядуванню та військовій повинності.

Директор Департаменту [Яків] Кривицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 691. Арк. 2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 14 ЛЮТОГО 1921

П[анові] Міністрові внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 14 лютого 1921 року

Рапорт

Під час евакуації Уряду УНР з м[іста] Кам'янець-Подільського в липні місяці 1919 року я з причин, про котрі в свій час дав належні словні й письмовні пояснення, прибув до місця осідку уряду в м[істі] Тарнові, неділі на 3 пізніше як другі урядовці.

В Міністерстві я зразу помітив до себе якесь підозріле відношення. В списки закликаєних до праці мене не було занесено. Я подав Керуючому Міністерством тов[аришу] Мін[істру] [Миколі] Літвицькому рапорта про відправку мене на фронт. З неділю рапорт лежав без руху, а нарешті п[ан] [Микола] Літвицький заявив, що моя робота потрібна в Міністерстві й повернув мого рапорта. Я енергійно взявся за працю, до якої притягнув всіх, хто більш-менш міг продуктивно трудитись над тими питаннями, що необхідно було вирішити.

Про цю роботу своєчасно були подані мною доклади. Але, не вважаючи на мою роботу, я бачив, що атмосфера коло мене страшенно напружена. Виявилось, що за час моєї відсутності Віцедиректор [Яків] Кривицький напружував всі зусилля, щоб виставити мене в найбільш негативнім вигляді. Ким-то було пущено, ніби я вкрав 5 000 000 карб[ованців] і втік до Румунії. Пан [Яків] Кривицький цей наклеп скрізь розповсюджував в такій формі: «Чули, що кажуть про [Юрія] Киркиченка ніби хапнув 5 000 000 і втік...».

Наклеп був остільки абсурдний, що я навіть і уваги не звернув на нього, лише став обережним з п[аном] [Яковом] Кривицьким. Нічого худого нікому не зробив, хотів і мав підстави; наприклад, деякі чинники міліції доклали мені, що він в Кам'янці взяв дві скарбових шинелі, одну для себе, а другу для жінки, в той час як міліціонерам ні в що було вдягтись. Ці шинелі, здається, у нього й зараз.

Скільки я не бився щоб налагодити відносини з Керуючим Міністерством, не міг цього добитись, видно було, що хтось йому про мене подає паскудні інформації. Деякі разів я заявляв, що в таких обставинах служити не можу і подаю в відставку. Навкруги мого прізвища ходили самі абсурдні чутки, самі дикі обвинувачення. Хто їх пускав, довідатись я не міг, але мені казали п[ани] [М.] Богаєвський та Нещеретний, що це діло п[анів] [Якова] Кривицького й [Юрія] Гаєвського, які тільки й мріють про те аби бути директорами департаментів.

Перед виїздом п[ана] [Миколи] Літвицького на фронт мені донесли, що він казав комісарам, ніби мене за 3 дні не буде в Міністер[ст]ві. Між тим в розмові зі мною п[ан] [Микола] Літвицький казав, що питання про мою відставку він не порушує.

Я ніколи не був кар'єристом, посад високих не шукав і не шукаю, а працював же і працюю лише зі щирої любові до своєї Вітчизни. Революція застала мене на посаді військового слідчого в особливо складних справах Київської військової округи і я одним з перших приєднався до національного і державного українського руху. На державній службі я служу 18 років, завше відносився до діла щиро, віддавав йому весь розум, всі свої знання. В боротьбі за українську суверенність я втратив майже все – сім'ю, здоров'я, власність.

Отже, мені було страшенно обідно, що не тільки не ціниться моя робота, а мене в кожную хвилину готові вигнати, як самого ледачого наймита. Ви розумієте, пане Міністре, що чоловік з сивою головою й таким службовим стажем як мій не може легко миритись з несправедливим до себе відношенням. Між тим я весь час іспитував цю несправедливість.

Коли я приїхав до Тарнова з початку грудня, то побачив, що відношення до мене стало ще гірше як було. Зрештою Ви командируете мене для участі в Комісії по ліквідації й уцьоту державного майна в Ченстохові. Пробув я там з причин, про які подав окремого рапорта, 39 днів, а коли вернувся, то Ви через п[ана] [Всеволода] Дмитрієва запропонували мені подати в відставку. Мені Ви сказали лише один мотив – я не «підійшов», не наладив в Міністерстві «простих, товариських відносин». І Ви, і я розуміємо, що цього занадто мало, щоб звільнити в відставку чоловіка з відповідним службовим минулим. Але мене так втомили всі закулісні махінації, наклепи, інтриги, що ведуться проти мене, що я вирішив задовольнити всіх і вийти в відставку.

Після розмови в цій справі з Вами до мене підійшов п[ан] [Яків] Кривицький і заявив, що йому говорили, ніби я і Тов[ариш] Мін[істра] п[ан] [Петро] Видибіда на ліквідації майна в м[істі] Ченстохові заробили по 2 500 000 мар[ок]. Крім того мені доведено, що Вам поданий доклад про мої зловживання при ліквідації майна в м[істі]

Ченстохові, і що в цій справі поїхав туди Тов[ариш] Мін[істра] [Микола] Літвицький робити розслід. Нарешті я узнав, що за мною стежать ціла низка ріжних агентів. Таким чином проти мене виникають певні обвинувачення, і коли я зараз вийду в відставку, то і маленький зрозуміє це так, що дійсно я злодій і що за мої зловживання мене звільнено зі служби. Для мене, що чесно прослужив 18 років, це велике нещастя, і я мушу оборонити свою честь.

Я спитав 12 лютого п[ана] [Якова] Кривицького хто йому казав про мене, він відповів ніби забув. Пам'ятаючи, що і восени п[ан] [Яків] Кривицький дуже детально розповсюджував про мене дурниці, я вирішив що або він сам це видумав, або якийсь його приятель.

Вчора, 13 лютого, в «Брістолі», я підійшов до нього і попросив так щоб другі не чули сказати, хто саме йому передавав про мої зловживання. Він відмовився. Тоді я сказав, що як протягом 2-х днів він скаже, то я буду вважати, що це він сам видумав на мене. Він відповів, що все рівно не скаже. На мої слова, що таких «мерзавців», які розпускають ганебні наклепи, стидно укривати, що за такі наклепи «б'ють по морді», він підвищеним тоном крикнув мені: «Так я згори кажу Вам, що не назву того чоловіка, а Вам, коли хочете, зараз наб'ю морду». Це було в Бюро біженців в присутності декількох чоловік. Я відповів, що прийшов не битися з ним, а знати, хто про мене розпускає гадості. Він знову відповів мені підвищеним голосом загрозою побити мене. Підійшов начальник Бюро і попросив припинити суперечки в такій гострій формі. Я відповів, що деякі особи в прилюдних місцях не тільки кричать, а і убивають і вийшов з поміщення. Поводження моє в той мент було таке, що треба було або битись з п[аном] [Яковом] Кривицьким, або вийти. Унизить себе до бійки при таких обставинах я не міг. Поведінка п[ана] [Якова] Кривицького і небажання назвати особу, яка розпускає про мене наклепи свідчить про його велику ненависть до мене й про те, що він годен все зробити мені на шкоду.

За день перед тим я зробив п[ану] [Якову] Кривицькому зауваження за те, що він підписав декілька наказів по Департаменту (один навіть про звільнення урядовця І-ї ранги Новікова), які були видані в Тарнополі, коли сам [Яків] Кривицький був в м[істі] Кам'янці-Под[ільському]. Така підпис з формального боку є вчинком застереженим 362 арт[икулом] «Улож[енія] о нак[азаніях]...» і я просив п[ана] [Якова] Кривицького надалі бути обережнішим. Крім того, висловив йому своє незадоволення за те, що без порозуміння зі мною він порушив питання про призначення п[ана] Танашевича на посаду начальника відділу.

Отже, вважаю, що п[ан] [Яків] Кривицький образив мене на словах прилюдно з приводу служби і в урядовім місці. Вчинок цей передбачений 2 Ч[астиною] 394 арт[икулу] «Улож[енія] о наказ[аніях]...». Опріч того мені говорив директор Заг[ального] де[партаменту] п[ан] [Дмитро] Кузьмич, що п[ан] [Яків] Кривицький під час мого перебування в м[істі] Ченстохові в урядові години в поміщенні Міністерств і в присутності безпосередне підложних мені урядовців дозволив собі насміхатись надо мною й розказувати їм ріжні видумки про мою поведінку в м[істі] Ченстохові. Такий вчинок п[ана] [Якова] Кривицького відносно мене як свого прямого й безпосереднього начальника і передбачений 1 Ч[астиною] 394 ст[атті] «Улож[енія] о наказ[аніях]...».

Все вищенаведене дає мені право і накладає на мене обов'язок боронити свою честь і добре незаплямоване ім'я. Отже маю за шану просити:

1. Призначити розслід про мої ніби службові зловживання й зловживання при ліквідації державного майна в м[істі] Ченстохові.

2. Призначити розслід в справі образи мене п[аном] [Яковом] Кривицьким як свого безпосереднього начальника.

3. В залежності від наслідків розслідів порушити карне переслідування проти мене та п[ана] [Якова] Кривицького.

Директор Департаменту Юр[ій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 431. Арк. 4–6. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, БЕРЕЗЕНЬ 1921

Звіт про працю Адміністраційного департаменту М[іністерств]ва внутрішніх справ за час по 12-е березня 1921 року

З 6-го по 12-е березня б[іжучого] р[оку] відбулося 5 засідань Адміністраційної комісії при Міністерстві внутрішніх справ між головуванням Товариша М[іністр]а внутрішніх справ п[ана] [Всеволода] Гиненко-Савійського.

Заслухані були доклади членів Комісії про тип адміністраційної організації і значені головні провідні точки що до організації адміністраційного апарату на Україні. Ці точки суть:

- 1) організація адміністраційної місцевої влади має бути типу континентального;
- 2) в адміністративному управлінню визнати принцип одноособовості, не виключаючи і колегії в окремих випадках;
- 3) обшир діяльності і компетенція адміністрації має своєю основою систему децентричну;
- 4) захист публічного права переводиться через адміністративні установи.

Прийняті загальні засади щодо адміністраційного розподілу України. З міркувань практичного підходу до справи Комісія ухвалила механічний, а не органічний (на землі) розподіл. Визнано (в схемі адміністраційних установ) що волость повинна бути скасованою, як зайвий попередник в адміністраційному апараті. Ухвалена така схема: 1) губернія, 2) округа (з 3–4 повітів), 3) повіт, 4) район (3–4–5 волостей) і 5) село (громада).

Обговорювалось питання про найменування начальників адміністраційних одиниць. Розвідка в цім напрямку доручена членам Комісії п[анам] [Семену] Куриленко та [Юрію] Киркиченко.

Член Комісії [Семен] Куриленко представив доклад з цього приводу, по якому УНР щодо місцевого її адміністраційного управління поділяється на 1) воеводства (був[ші] губернії), 2) округи, 3) повіти, 4) райони і 5) громади. Щодо найменування керівників цими адміністраційними одиницями, то після дискусій, ухвалено: воеводством керує воевода, округою – начальник округи, повітом – повітовий староста, районом – помічник повітового старости і громадою – сільський староста. Ухвалено обшир і контингент громади, а саме: «Заселена місцевість, що має коло 100 дворів, або коло п'ятсот душ правного населення, є громада». Міста УНР мають назви: «Воеводські, окружні, повітові і неповітові». Приступлено до розгляду проекту загальних положень про воеводу, представленого членом комісії п[аном] [Семеном] Куриленко. Заслухано заяву члена комісії п[ана] [Юрія] Киркиченка про доцільність з боку практичності переведення адміністраційного розподілу України надати адміністраційним

округам назву «земля». Цю думку ухвалено, занести до протоколу. Питання про воєводу і його функції ухвалено внести на розгляд Ради Міністра.

Провадилась біжуча праця.

Директор Департаменту [Юрій Киркиченко]

Начальник відділу [Нещеретний]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 690. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 12 СЕРПНЯ 1921

12 серпня 1921 р[оку]

До Канцелярії Міністра внутрішніх справ

На відношення від 10-го серпня б[іжучого] р[оку] Адміністраційний департамент повідомляє, що за минулий час по Адміністраційному департаменту переведена така праця:

- 1) вироблено проекти інструкції для чинів міліції;
- 2) улаштовано й закінчено адміністраційні курси для службовців адміністрації та міліції, переведено іспити більш 40 осіб і видано відповідні атестати;
- 3) складено проекта статуту Корпусу жандармерії;
- 4) складено загальний Статут Міністерства і Статут Міністерства внутрішніх справ;
- 5) при участі Адміністраційного департаменту складено проект закону про громадянство;
- 6) на Адміністраційний департамент покладено стеження за внутрішнім порядком в готелі «Брістоль».

Крім того, весь час провадилась: біжуча праця, видача закордонних паспортів, праця по скороченню штатів урядовців як Адміністраційного департаменту так і місцевих установ.

В сей час провадиться:

- 1) дальша праця по складанню адміністраційного статуту та по виробленню закону про орган безпеченства (про організацію місцевих органів загальної адміністрації УНР та права, обов'язки й порядок діяльності служби безпеченства), який вже майже закінчено;
- 2) біжуча праця;
- 3) видача закордонних паспортів;
- 4) скорочення штатів;
- 5) визначення в комісії строку служби урядовців, що їх звільняється за штат;
- 6) перевірення в спеціальній комісії: службового становища зголошующих урядовців, претензій про видачу платні за попередній час;
- 7) перевірка грошових справоздань був[шого] Цивільного управління і підотчотних йому осіб.

В найближчому часі має бути:

- 1) складена інструкція для служачих жандармерії;

- 2) вироблені інструкції в додаток до адміністративного статуту;
- 3) складена ціла низка циркулярів по різним питанням адміністрації та поліції;
- 4) переглянуто деякі закони, як-то: статут про паспорти і т[ак] ін[ше].

Спис персонального складу Адміністративного департаменту на 1-е серпня при цьому прикладається.

Директор Департаменту [Юрій Киркиченко]

Начальник відділу [Нещеретний]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 691. Арк. 31. Машинопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 691. Арк. 30. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 24 СЕРПНЯ 1921

Таємно

До pana Міністра внутрішніх справ

24 серпня 1921 року

Доповідь

Маю за шану доповісти, що виконуючи припис Ваш з 13 серпня Ч[астини] 30, я 17 серпня від'їхав до м[іст] Львова, Здолбунова та Рівного.

Мною встановлено, що в прикордонній полосі на терені Польщі зараз перебуває велика кількість українців, що переїхала й майже щодня переїжджає та переходє з большевицької України. Єсть тут також значна кількість як урядовців, що евакуйовались з урядом УНР в листопаді 1920 року, так і військових, які або не пішли до таборів, або залишили їх в останні часи. Ці люди не мають жодного певного діла й добувають шматок хліба різними випадковими заробітками та дрібною спекуляцією. Жодної організації, яка б піклувалась про біженців-українців в прикордонній смузі немає, немає ні бюро, ні комітетів і кожен мусить дбати сам про себе.

Pana Граната, якому ніби було доручено організувати в Рівному бюро українських біженців, я здибав лише випадково. Виявилось, що він бюро не зорганізував і живе не в Рівному, а в селі десь коло Луцька; займається він дрібною торгівлею по селах.

Польська влада відносився до українців прихильно, дозволяє жити кожному, де він бажає і не перешкоджає відкриттю торговельних підприємств. Цим скористувались деякі евакуйовані кооператори, які заклали цілий кооперативний союз. Робота тільки розпочалась, але вже дала добрі наслідки. В цей союз стремлять більш здібні до ганделю українці, решта ж почуває себе одірваною, немощною. Мені приходилось балакати з деякими представниками місцевої польської влади. Вони висловлювали своє здивовання, що в прикордонній смузі немає жодної установи для опікування й захисту українських біженців і вказували на росіян, які міцно зорганізовані.

Дійсно, майже в кожному більш-менш значному прикордонному місці під фірмою відділів російського Червоного хреста існують бюро російських біженців. Ці бюро доставляють біженцям росіянам матеріальну допомогу, роботу, правничий захист, дешево їжу. Вони ж використовують для росіян ту допомогу, що дають різним біженцям англійські, американські та інші чужоземні благодійні установи. А головне ці бюро та їх дешеві їдальні є осередками, що з'єднують, організують і зміцнюють російську еміграцію, яка почуває себе не розпорошеною й одинокою, а міцною, організованою.

Щоденно в їдальнях обідають нові люди, біженці, які прибувають від большевиків і привозять з собою останні новини большевицького життя. Тут в їдальнях можна одержати самі свіжі й повні інформації, часописи і т[акє] ін[ше].

До українців російські установи відносяться неприхильно навіть вороже. Бували випадки, що деякі з українських біженців звертались одержати дешевий обід. Але досить назвати себе українцем, або в розмові вжити українське слово, чи вираз, навіть виявити український акцент, як в обіді відмовляють під ріжними причинами. До росіян польська влада відноситься більш обережно, не так прихильно як до українців. Отже, росіяни вживають всіх заходів, щоб скористатися для себе добрим відношенням до українців влади польської. Часто росіяни в тих випадках, коли корисно для них, називають себе українцями, навіть засновують торговельні підприємства під українськими заслонами.

В цих відділах російського Червоного хреста, їдальнях, та торговельних закладах працюють росіяни ріжних станів та фахів. Дуже багато є старшин навіть високих рангів та генерального штабу. Як уже я зазначив, коло тих установ гуртується й об'єднується російська еміграція, яка завдяки цим закладам завше в курсі тогочасних справ. Робе все це таке враження, що досить одного слова заклику як вся російська прикордонна еміграція організованою міцною силою піде туди й стане там, де того будуть вимагати чи то обставини, чи то державні інтереси. У всякому разі бігати, шукати й скликати нічого, бо всі на місцях і коли треба відомо, де хто знаходиться.

Люди, що обслуговують ці установи та заклади, добре забезпечені платнею й прибутками від торговельних закладів. Зараз місто Рівне уявляє з себе великий центр, де життя кипить. Торговельні зносини з большевиками надзвичайно енергійно провадяться шляхом контрабанди, якою займаються теж переважно росіяни, і вони приносять з того боку самі свіжі інформації майже щоденно.

Короткий час мого перебування в прикордонній смузі цілком переконав мене в великій і негайній необхідності відкриття в м[істах] Рівному, Корці, Острозі, Тарнополі та Сарнах відділів комітету допомоги біженцям-українцям. З газет мені відомо, що статут цього комітету уже затверджений Міністром внутрішніх справ, причому, згідно зі статутом, Комітет має право закладати ріжного роду установи: кооперативи, їдальні, бюро юридичної допомоги і т[акє] інш[е]. Отже, на підставі цього статуту відкриття потрібних установ є ділом нескладним. Щодо коштів, то вони потрібні лише на перші часи, а надалі ці установи не тільки окуплять самі себе, а ще будуть давати значний прибуток. Наприклад, відділ в м[істі] Рівному можна зорганізувати з їдальнею, кооперативом і юридичною допомогою. Їдальня за допомогою чужоземних благодійних установ та прибутків від платних обідів буде цілком окуплювати себе. Кооператив, завдяки великій потребі крама, безумовно буде давати значний прибуток. Юридичну допомогу можна встановити платною хоча б для місцевого населення. Всякого рода адвокати настільки дорого беруть з населення за пораду, що в таке бюро народ повалив би валом. Правників для цього у нас досить й вони можуть працювати за невеличку платню плюс відсоток прибутків за поради. Щодо обслуговування других установ комітету, то у нас цілком відповідних людей більше ніж потрібно, і кожен з великою охотою піде працювати в таку установу.

Коли грошовий стан скарбниці не дозволяє зараз відкрити декілька таких відділів комітету, то відкриття в м[істі] Рівному є конечною державною потребою. Одним з найважливіших завдань державного центру має бути об'єднання розпорошеної української еміграції. Де ж найкраще перевести це об'єднання при неможливості урядової

роботи як не в закладах такого роду, як відділи комітету. Уряд робе лише ініціативу, дає засоби грошові лише для розпочаття діла, а там діло само піде, само себе окупить.

Мені здається, що цілком досить коло 1 000 000 марок, щоб заснувати такий відділ в м[істі] Рівному й міцно його поставити. Певен що місяць – два він себе окупить і поверне взяті на початок діла гроші. Такий комітет в м[істі] Рівному об'єднає коло себе значну кількість української еміграції в цьому, я б сказав найважливішому, районі й зорганізує і це діло відповідних чинників, скористає при першій потребі. Крім того, до установ комітету щодня прибуватимуть нові, свіжі люди, які щодня будуть приносити свіжі інформації з того боку. Я сам бачив, як щоденно прибував один потяг з біженцями до Рівного. Серед біженців багато українців. Деякі питали мене чи є в Рівному будь-які українські благодійні установи, щоб звернутись за допомогою, і я мусив казати, що таких установ поки що немає.

Щоб там не казали, а встановлення таких комітетів підняло б самий престиж українського імені. Один значний військовий польський мій знайомий, ще з часів російської служби, між іншим казав: «Мені прямо боляче, що українці наче навмисно не хотять нічого робити, наче навмисно ховають своє ім'я. Ми поляки тут тільки й чуємо про Росію та потреби російської еміграції, українці мовчать, ніби їх немає, або їм нічого не треба. Ми і ненавидимо, і боїмося росіян, але вони нас просто заставляють їм помогати. Між тим українців ми любимо, відчуваємо спільність наших інтересів і допомагали б радо, та вони чи не хотять, чи не вміють сказати про себе й взяти цю допомогу». Особливо поляки бояться російської монархічної течії, яка, на мій погляд, має певне гніздо і в Рівному. Щодо постановки нашої інформації в прикордонній смузі, то на жаль, вона організована недостаточно, не має належних грошових засобів і бракує в ній людей. Через те всі відомості або випадкові, або непевні, або спізнені.

Нарешті вважаю необхідним декілька слів сказати про настрої, які панують на тім боці, і які мені вдалося чути від осіб, що самі звідтіля прибули. Всі ждуть перевороту. Переворот мусить бути не пізніше 2-х місяців. Він підготовлюється у всеросійському масштабі, себто захоплює і Україну. Його готувлять з'єднані протибольшовицькі сили і має він скінчитися монархією і єдиною неділимою Росією. Українська національна свідомість велика, але ще не настільки міцна, щоб рішуче боротися за самостійну українську державність.

Ім'я Отамана [Симона] Петлюри, й його чекають на правім березі; Лівобережжя його майже не знає. Щоб мати успіх Отаман [Симон] Петлюра мусить почати діло й прийти до того менту, поки почнеться переворот. Успіх Отамана [Симона] Петлюри на правім березі цілком забезпечений, піде за ним і старий, і малий. Лівий берег піде за правим. В багатьох місцях Правобережжя в споминає, що казав і писав Отаман [Симон] Петлюра про большевиків і каються, що в свій час його не послушали і не дали йому допомоги.

Як характерний рис в споминаю такий випадок. Один залізничник м[істечка] Здолбунова був звільнений зі служби. У м[істечку] Славуті в нього є трохи землі й домик, все ж майно рухоме знаходиться в м[істечку] Здолбунові. Щоб перевезти це майно до м[істечка] Славуті треба дозвіл большевицької влади. Залізничник звернувся до комісара в Славуті. Той відповів, що дозволе перевезти лише по дві пари білизни на кожную особу, по два костюми, по парі чобіт та саме необхідне в господарстві. Решта буде відібрана. Перевезти все можуть дозволити лише в Києві. Коли ж залізничник попросив у нього перепустки до Києва, то комісар посовітував не їхати туди, а трохи підждати, «бо можуть скоро бути переміни». Себто комісар казав про можливість

скорого перевороту. Це було в перших числах серпня. Залізничник до Києва не поїхав і зараз ще сидить в Здолбунові та чекає на скору зміну влади у більшовиків.

Кінчаючи свою доповідь, повторюю, що найскорше встановлення хоч би в одному м[істі] Рівному відділу комітету допомоги українським біженцям є кінцевою державною вимогою. Бажано було б такий відділ зразу ж заснувати і в Тарнополі чи Скалі. Ці комітети з'єднають і зорганізують українську еміграцію, піддержать її до майбутньої потреби; крім того, принесуть велику користь щодо інформації належних чинників відносно стану і настрою людності по тім боці, і, нарешті, шляхом ніби торговельних зносин, можуть налагодити і допомогти широким зносинам з тим боком та проти-більшовицькій агітації.

Відкриття таких комітетів особливо вимагається в сучасний мент не тільки з огляду на державну необхідність, а і з огляду на те, що необхідно допомогти сотням і тисячам звільнених за штат як урядовців; так і взагалі українським біженцям. Фактом звільнення за штат уряд лише юридично розв'язує питання про урядовців, морально ж він з ними зв'язаний і відповідає в повній силі за їх участь перед громадянством і Україною.

Комітети ж, коли на чолі їх будуть енергійні люди, зможуть організувати ріжного рода артилі, спілки і т[ак]е інш[е], і тим не тільки допоможуть українцям матеріально, але й будуть мати з ними міцний моральний зв'язок. Лише при існуванні таких інституцій як комітети не порветься зв'язок широких українських громадських кол з державним центром, який в них найде в свою чергу піддержку і моральну і матеріальну.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 681. Арк. 14–16. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 29 ГРУДНЯ 1921

До пана Міністра внутрішніх справ

Звіт про діяльність Департаменту за 1921 рік

Ще в 1920 році Міністерство внутрішніх справ яскраво відчуло всі хиби існувавшої тоді системи місцевої адміністрації та поліції безпеченства. Життя рішучо вимагало реформ, але в Міністерстві бракувало належних сил з теоретичними знаннями й практичним адміністраційним досвідом і через те справа перегляду адміністраційної системи відкладалася, вносились лише невеличкі корективи, що їх розробили дві комісії, засновані Директором Адміністраційного департаменту при самім Департаменті.

Катастрофа восени 1921 року застала негайно приступити до ґрунтованого перегляду всіх основ державного будування і в тім числі системи місцевої адміністрації та поліції безпеченства. Ще в грудні 1920 року було організовано чотири комісії при Міністерстві внутрішніх справ для розроблення стройної системи внутрішньої адміністрації, а саме:

- 1) Комісія адміністраційна для розроблення системи місцевої адміністрації;
- 2) Комісія поліційна для реформ органів безпеченства;
- 3) Комісія самоврядування для вироблення системи місцевого самоврядування і
- 4) Комісія реквізичійна для перегляду, систематизації і виправлення всього, що стосується до вивласнення приватного майна на користь інтересів державних.

Кожна комісія мала свої сепаратні засідання, а для розроблення і погодження за-садничих принципів встановлені були спільні засідання всіх комісій під головуванням Міністра.

Для роботи в цих комісіях були мобілізовані всі більш-менш значні сили, якими розпоряджувало Міністерство. З перших же кроків з'ясувалось, що цих сил занадто мало для підняття такої величезної роботи, і через те Комісія реквізичійна мусила припинити свою роботу після первих же засідань. Праця ж в трьох інших комісіях провадилася з повним напруженням сил їх членів, причому великою перешкодою була відсутність примірників законодавства російського та необхідних підручників.

В сферу діяльності Адміністраційного департаменту входила робота всіх комісій за виключенням Комісії самоврядуової; робота тих комісія дала такі наслідки:

Комісія адміністраційна. Розроблено «Адміністраційний статут», який в закінченому вигляді внесено в Раду Міністрів для дальшого законодавчого руху. Основною ідеєю цього статуту та організації місцевої адміністраційної влади взята ідея широкого місцевого самоврядування під стислим доглядом, вказівками і контролем влади місцевої державної. Для здійснення вказаного завдання вся територія України залишилася поділеною на губернії, як то було за часів Росії, губернія розділена на повіти, теж в тих же російських межах, а кожен повіт поділено на райони, які складаються з громад. Кожен повіт має 3 – 4 райони. На чолі губернії стоїть генеральний староста, на чолі повіту – повітовий староста, а району – підстароста району. Таким чином, волость, як адміністраційна одиниця, відкинута. При складанні Статуту малося на увазі, що з часом відпаде також і повіт, якого завдання і адміністраційні функції перейдуть до району. Також відпаде і губернія, замість якої з декількох повітів організуються «землі», як то мала на увазі і Центральна Рада.

Такого іменно адміністраційного розподілу вимагає само життя, а також і історичні традиції. Досвід показав, що нагляд, керування і контролювання такого розміру територіями як наші губернії та повіти, абсолютно не під силу для самого доброзичливого адміністраційного апарату, особливо в часи, коли нормальне життя культурної країни поставе перед адміністрацією широкі вимоги, щодо добробуту та безпечності краю. Тимчасове залишення двох старих ступенів адміністраційного розподілу, вимагається необхідністю поступового переведення в життя нової адміністраційної організації, а також відсутністю для одночасового переведення реформи необхідних коштів та інтелігентних сил.

Поліційна комісія. Завданням Поліційної комісії було утворення єдиного державного органу безпечності. Комісія стала на тому, що такий орган мусить бути підлеглим лише органам влади державної адміністраційної і цілком незалежним від цієї влади щодо внутрішньої своєї організації. Вказані принципи вкладені в вироблений Комісією «Статут корпусу жандармерії», який в сучасний мент має вже силу закону. Корпус жандармерії є утворений на військовий взірець єдиний орган безпеченства, маючий свою окрему організацію і підлягаючий державній адміністраційній владі лише щодо виконання своїх завдань. Згідно зі статутом і тими основними функціями, які має виконувати Корпус жандармерії, жандармерія поділяється на загальну, залізничну, прикордонну, портову і річну. Маючи загальну внутрішню організацію і уявляючи єдиний в державі орган безпечності, жандармерія має також і окремі фахові організації, які з'єднані під одним керуванням то на самій горі (залізнична жандармерія), то в органах губерніяльних (прикордонна, портова і річна жандармерії). Жандармерія не виступає як орган боротьби з антидержавними карними вчинками, і в обсягу

такого роду справ виконує лише завдання характеру загального. Крім «Статуту корпусу жандармерії» Поліційною комісією розроблена загальна інструкція для жандармерії, а в сучасний мент розробляється інструкція для залізничної жандармерії. Перша інструкція затверджена Міністром внутрішніх справ і має обов'язуючу силу.

Реквізичійна комісія. Як зазначено вище, ця комісія мусіла припинити свою роботу після декількох перших засідань завдяки тому, що кожен з членів цієї комісії входив в склад одної або двох других комісій, і через те фактично не міг з користю працювати над завданням цієї комісії. Крім участі та роботи в зазначених вище комісіях персональний склад Департаменту провадив роботу по перекладу деяких необхідних російських законів та інструкцій, а також по збору та систематизації існуючих законів щодо адміністрації. (Між іншим перекладено «Устав о предуп[реждении] и пресе[чении] прест[уплений]» і інструкцію Прокурора одеської судової палати службовцям міліції, і видано «Підручник для адміністрації»). Незалежно від цього, склад Департаменту брав участь в законодавчих роботах як других департаментів, так і інших відомств.

Нарешті Департаментом буди улаштовані і переведні п'ятижильові курси для інструкторів по адміністрації і поліції. Прослухало курси коло 200 службовців адміністрації і поліції, з котрих коло 50 було переекзаменовано особливою комісією і 45 слухачам видані окремі атестати.

Крім зазначеної вище законодавчої та виховавчої роботи, Департаментом протягом року переведена велика робота біжучого характеру по задоволенню коло 5 000 осіб різних службових станів, що були прилучені до Департаменту і лише з вересня поступово звільнялися за штат. Департаментом переведена також значна робота по організації кадрів Корпусу жандармерії.

Директор Департаменту [Юрій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 829. Арк. 1–2. Машинопис. Оригінал.

Адміністраційна комісія

ДОПОВІДЬ ЧЛЕНА КОМІСІЇ СЕМЕНА КУРИЛЕНКА, 1921

Про тип адміністраційної організації

Досвід минулого показав, що організація нашої адміністрації цілковито не відповідає тим завданням, які на її покладається при відбудуванні національно-державного життя. У нас бракує не лише певного окреслення функцій тих чи інших чинників адміністраційної влади (напр[иклад] начальника повіту), але у нас бракує самої адміністраційної системи; засад, тої провідної думки, що визначила би напрямок діяльності адміністраційних органів і допомагала би адміністратору знаходити вихід у таких випадках, де бракує певних вказівок. Через це в діяльності нашої адміністрації панує хаос, що завжди дуже тяжко відбивається на населенні та шкодить інтересам державним. Звичайно, при такому стані річей є один вихід: **перевести** повну ґрунтовну адміністраційну **реформу**.

Але, на жаль, в сучасний мент приступити до цього ми не в стані з багатьох причин. Перш над усе, зараз відчувається брак відповідних фахових сил, потрібних матеріалів, умови праці дуже тяжкі і по-друге при переведенню будь-якої реформи потрібно брати на увагу голос ширших кол місцевого населення, чого нині досягнути неможливо. Через це приходиться в силу обставин скористуватися лише тими матеріалами, що маютьесь в розпорядженні М[іністерст]ва внутрішніх справ та сконструювати їх по якійсь певній системі адміністраційної організації.

Звичайно, держава засвоює собі таку систему, яка відповідає цілому її державно-національному укладу, всім тим особливостям, що з причин географічних, економічних, антропологічних, історичних та інших, відрізняють націю чи нарід одної держави від другої. Але, знов таки, нині ми не маємо змоги вивчити всі ці точки, а тому лишається на мою думку, єдиний шлях, яким повинна йти адміністраційна комісія нині, а саме: покласти за підставу своєї праці повну провідну думку, на ґрунті якої сконструювати систему нашої адміністраційної організації. Для цього необхідно:

- а) взяти на увагу научні дані щодо існуючих систем організації адміністраційного управління,
- б) користуючись з генетичного метода прослідкувати розвиток адміністраційної організації нашої держави,
- в) вивчити приводи, що мали вплив на ріжні зміни нашої адміністраційної конструкції і
- г) на підставі здобутих таким чином вислідів зробити відповідні висновки.

При переведенню цієї праці необхідно стати на ґрунт цілком об'єктивний, уникнути політичної партійності, бо остання завжди має тенденцію збільшувати моменти «бажаного», «долженствующего» на шкоду «сущого».

I

Адміністраційна наука, об'єднуючи системи адміністраційного управління ріжних держав в більш ширшій категорії, визначає певні типи щодо адміністраційної організації, а саме: англо-американський та континентальний.

В Англії та Сполучених Штатах усе місцеве управління організовано на ґрунті самоврядування: роля, яку відіграють центральні правительственні установи відносно органів місцевого управління, звичайно, полягає лише у виконанню функцій догляду.

Навпаки, во Франції, Пруссії та в більшості інших держав європейського континента адміністраційна уявляє собою певний компроміс між системою правительственних та громадських інституцій: державне управління поділяється поміж представниками центральної влади і органами громадськими, які обираються місцевим населенням, причому діяльність цих органів самоврядування проходить не тільки під доглядом, але ж і під власним керівництвом центральних чи місцевих державних установ. (Про організацію адміністрації в Англії, Америці, Франції див[іться] мій доклад в справах Комісії поліційної).

Звертаючи увагу на систему організації адміністраційних **установ** маю зазначити лише дві точки, які бувають установи:

- 1) щодо обширу їх діяльності та степені влади і
- 2) щодо розподілу між урядовими особами, з яких складається адміністраційна установа, її службових завдань.

По першому пакту: установи поділяються на центральні та місцеві. Центральні установи поширюють свою діяльність на цілу територію держави і суть установи вищі, які керують місцевими установами; останні діють лише на обширі визначеного терену. **Такий адміністраційний устрій, при якому державне управління зосереджується переважно в центральних установах, називається централістичним.** Засади **централізації** є протилежна засада **деконцентрації** та **децентралізації**. При **деконцентрації** влада управління переважно зосереджується у місцевих правительственных установах, при **децентралізації** – у громадських установах. Засади **децентралізації** найпоширеніше здійснюються в Англії та 3'єднаних Штатах. **Деконцентрація** зменшує незручності строго централістичної системи.

По другому пакту: установи поділяються на одноособові, колегіальні та бюрократичні. Щодо останніх, то їх потрібно вважати не за самостійний третій вид, а яко окрему форму конструкції будь-то особових чи колегіальних установ. Кожна з цих форм адміністраційних установ має свої переваги: одноособова – дає можливість провадити чинність адміністрації швидше, вчасно вирішувати справи і тим зміцнювати владу, особливо в сучасний мент; колегіальність сприяє обережності в вирішенню справ, але разом з тим вона шкідливо відбивається на почуттю відповідальності; при бюрократичній формі досягається єдність в управлінню.

Щодо **засобів забезпечення законності** чинників адміністраційної влади маю подати слідуєчі міркування: «Закон не єсть чинне (действующее) право, а лише план чи проєкт майбутнього й бажаного правопорядка» ([Бернгард фон] Бюлов). Все одно чи звертається закон до громадянина чи до урядової особи, він має перед собою звичайних людей, які можуть робити помилки, які мають свої слабості та хиби, недбальство на інші вади. В який би спосіб не провадилось законом регулювання взаємовідносин між урядовими особами та громадянами, одним лише фактом свого існування він не виключає можливості для органів управління чинити непоправно. Щоби попередити його або, принаймні, одстранити чи знесилити шкідливі наслідки порушень права, потрібні окремі засоби для захисту публічного права. **Такі засоби дає адміністраційна юстиція**, яка уявляє собою оскарження актів управління в спосіб судовий.

Адміністраційне право знає три типи організації адміністраційної юстиції:

1) французький, по якому повнення функцій адміністраційної юстиції покладається на окремі адміністраційні органи (Державна рада, Рада префектур);

2) германський, де маються окремі адміністраційні суди вищих інстанцій, нижча інстанція не судова і

3) в Англії та Америці повнення функцій адміністраційної юстиції покладено на звичайні судові органи (мирові судді, коронний суд).

В Росії не було судового оскарження актів управління: Сенат (адміністраційні департаменти його), яко вищий орган адміністраційної юстиції, по способу переведення адміністраційних справ не був, власне, органом судовим. Далі, ріжні мішані «присутствия» (губернське по земським та міським справах присутствие, губернське присутствие, що відало селянськими установами, губернські і міські по справах про товариства та спілки присутствия) виконували і функції адміністраційні і функції адміністраційного догляду та юрисдикції. Ці «присутствия» були цілком залежні від губернаторів та інших чинників адміністраційної влади. Усі справи в присутствиях фактично вирішувались губернатором та т[ак] зв[аними] «непременными членами». Будучи залежними від органів адміністраційної влади, присутствие не задовольняли ґрунтованим умовинам доцільності організації адміністраційної юстиції.

Такий стан річей дуже шкідливо відбився в Росії на адміністрації. Громадянин фактично був позбавлений можливості захищати свої публічні права; органи самоврядування знаходились під тиском місцевих адміністраторів; вищі чинники адміністраційної влади на місцях не були зв'язані будь-якими (незалежними) від них органом влади, який в той чи інший спосіб примушував би їх виконувати закон. Через такі обставини в Росії панувало дуже широко адміністраційне свавільство. Таке негативне явище не можна вважати наслідком ані централізації, ані одноособовості в управлінні, ані того, що чинникам адміністраційної влади були надалі значно широкі права, ані того, що органи самоврядування таких прав не мали. Адміністраційне свавільство виникло через те, що бракувало такого судового органу, який би зміг сказати своє авторитетне слово, коли чинив непоправно навіть самий високий урядовець адміністраційної установи; і коли такого органу не буде, то нема жодної гарантії, що свавільство адміністрації, невиконання нею самою законів пануватиме при будь-якій системі, навіть найдемократичнішій. Це треба завжди мати на увазі особливо при вирішенні питання про систему адміністраційного управління на Україні.

II

Україна до революції 1917 року в адміністраційному відношенні підлягала законам був[шої] Російської імперії. Там за основу адміністраційної організації був покладений тип континентальний, з деякими варіаціями відносно принципів централізації та колегіальності.

Звичайно, був[шу] Росію вважають типічною державою, де централістична та одноособова система адміністраційного управління була розвинена до свого апогея, і в цьому вбачають причини всіх негативних явищ внутрішнього управління Росії, які, нібито, в значній степені спричинилися до всіх тяжких наслідків російської революції. Така точка погляду засвоєна обивателем, який дивиться на явища й розуміє їх так, як вони стоять перед його очима, без жодного аналізу та вивчення. Коли ж ми схочемо їх вивчити та проаналізувати, то мусимо звернутися насамперед до відповідних законів, потім до явищ (фактів) і, нарешті, зробити висновки. Отже, коли в такий спосіб ми будемо підходити до внутрішнього управління б[увшої] Російської імперії, то забачимо, що воно не було там цілком централістичне і одноособове: принцип деконцентрації уявляють із себе такі уряди, як намісник, генерал-губернатор, губернатор, а прикладом колегіальності служить «Губернское правление», яке по закону (ст[атеї] 436 і 440 Т[ому] II) єсть: «Высшее в губернии место подчиненное непосредственному Сенату». Але все ж таки факт залишається фактом: ані «губернское правление», ані «губернатор» в такому виді як вони існували в Росії, не можуть задовольнити нас тепер і не через те, що вони були централістичні чи колегіальні, а з деяких інших причин. Отже, для виявлення цих причин нам необхідно буде вжити генетичного методу і, починаючи від аналізу місцевих адміністраційних установ був[шої] Російської держави, історично прослідкувати за розвитком адміністраційної організації під час революції 1917 року і до цього часу.

1. Уряд губернатора весь час перебував без цілком певного правного окреслення. Цьому урядові історично були надані такі риси яко: «Голова и хозяин губернии», «Представитель высшей правительственной власти в губернии». Але ж встановлення міністерств і безпосередня підлеглисть їм цілого ряду місцевих органів в дійсності внесли значні зміни в уряд губернатора: він залишається переважно на чолі лише тих місцевих інституцій, які знаходились у відомстві М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]. Таким чином їх хазяїна губерній, начальника її, губернатор стає в положення відомственного органа М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]. Далі, в законі бракувало

певного окреслення прав губернатора jako місцевого органа влади. Функції цієї влади були дуже розпливчаті. По загальному правилу губернатор при виконанні своїх обов'язків повинен додержуватись порядку, який є встановлений законом для кожного роду справ. Грунтовні засади, які визначають цей порядок полягають в тому, що губернатор не повинен чинити особисто, а завжди через будь-який орган (губ[ернские] прав[ления], губ[ернские] присутст[вия], комитеты), але в справах негайних, таємних він дає розпорядження від свого імені. Крім того, губернаторам надається можливість уникати встановленого законом порядком і в інших випадках. Нарешті, йому рекомендується уникати безпосередніх формальних зносин з правительственными інституціями та урядовими особами, а вживати засобів неофіційних: «словесных замечаний и внушений – словесного и так сказать приватного сообщения своих мыслей и видов правительства» ([статті] 415–417).

2. Губернское правление, яке по закону є «высшее в губернии место непосредственно подчиненное Сенату» ([статті] 436 і 440), зі зміцненням влади губернатора утратила свою самостійність і перетворилася, проти букви закону, в канцелярію губернатора. Як оповідає проф[есор] [Микола] Лазаревський: «На практиці вирішення справ в губерніяльному правлінні переводилося так, що постановам губернатора надається складна форма журналу засідання, яке в дійсності ніколи не відбувалося, причому в журналі підводяться мотиви до попередньої резолюції губернатора; виготовлений в такий спосіб журнал подається членам правління до підпису».

Коли до цього додамо як зле стояла в Росії справа адміністраційної юстиції, що мною вже було зазначено вище, то можна зробити такі висновки:

а) по змісту закона централістична система російської адміністраційної організації була обмежена в спосіб деконцентрації через надання місцевим чинникам адміністраційної влади ширших прав;

б) одноособовість в управлінні, що могла потягнути за собою чи то адміністраційне свавільство чи то деякі хиби при вирішенню справ була обмежена засадами колегіальності;

в) але на практиці мета законодавця не була досягнена: в Росії панувало адміністраційне свавільство, і сталося так не з приводу централізації та одноособовості, а з браком належних органів адміністраційної юстиції; спричинилося до того не ..., а...

[3.] Цілком зрозуміло, що революція 1917 року всіма силами реагувала на негативні явища російської адміністрації, але не реагування стало на хибний шлях, воно, так би мовити, набрало поваги стихійності як завжди є стихійна сама революція. Всім, хто став на бік революції, хотілося на новому ґрунті збудувати новий найкращий державний будинок. Російські теоретики державного та адміністраційного права у революційному запалі бажали перенести на терен був[шої] Російської імперії англо-американський тип адміністраційної організації.

Проти централізації державного управління, ще притому в рамках полумонархічного, полуконституційного устрою Росії, зо всіма їх негативними явищами, виступає явний, нічим не прикритий, децентралізм. Цю ідею революція 1917 року піднесла до самої гори на своєму червоному прапорі чисто теоретичного демократизму. Всі закони російського Тимчасового уряду просякнуті одною провідною думкою: втілити в життя демократичні й децентралістичні теорії, може на підставі того, що вони до того чи іншого ступеня прийняті в найбільш старих найбільш культурних, найбільш цивілізованих державах. «Нарід сам через свої органи самоврядування все зробить що йому потрібно», – таке було гасло перших кроків Російської революції. І Тимчасовий

російський уряд взяв від органів адміністраційної влади всю активність та передав її органам самоврядування, а на місце адміністратора поставив «око» – догляд з боку представника центрального уряду. Якщо «око» постереже в діяльності органів самоврядування порушення або суперечність законам – воно протестує зі свого кабінету в залу суду, який вирішить справу («Временное положение о губ[ернских] и уезд[ных] комиссарах» 19/IX 1917 року ст[атті] 1, 9, 11; «Положение о милиции»).

Хвиля децентралізму покотилася ще далі. На з'їзді губерніяльних комісарів та представників виконавчих комітетів в серпні 1918 року в Петербурзі, коли обговорювалося питання про права та обов'язки комісарів, на естраді появився 17-ти років ноша і від імені «Исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и солдатских депутатов» заявив: «Не треба “ока”, не треба комісарів уряду; наш нарід настільки доспів до суто демократичного устрою, що жодного контролю не вимагає». Що було б далі якби поступовало російське демократичне законодавство, коли б не жовтеньська большевицька революція, невідомо, але у нас, на Україні, де большевизм появивсь значно пізніш, виявилось, що життя суто наукових теорій державного будівництва не прийняло.

Виявилось, що органи самоврядування, утворені на засадах суто демократичних, яких тільки теорія знала, не були в стані здійснити покладених на них нових завдань. До цих органів перейшли певні функції адміністраційної влади, а також всі справи щодо охорони громадянського безпеченства. Ці органи «колегіяльно» почали будувати заново цілком зруйнований апарат старої поліції, появилася демократична «міліція» – опора молодій демократичній державі. Дійсно, цей орган був «демократичним» зо всіх боків; кого тільки не було в складі міліції: починаючи від дезертирів і карних елементів, що їх випущено було на підставі амністії з в'язниць, і кінчаючи каліками-офіцерами – все було тут, не було тільки старих «городових», старих «поліцейських». Керівники міліції (начальники) мінялися майже щотижня; міські думи та земські управи не мали часу вирішати свої інші справи, окрім справ міліцейських; на порядку денному кожного їх засідання, обов'язково, було надруковано: «Избрание нового начальника милиции». Для характеристики приведу фактичні дані з практики, хто по обранню органів самоврядування перебував на урядах начальників повітових та міських міліцій на протязі 2–3 місяців: учений спеціаліст-метеоролог, він же завідувачий музеєм; учитель математики гімназії; санітар шпиталю; учитель початкової школи; позбавлений прав капітан російської армії, засуджений на 6 місяців у в'язницю за кражу; партійний діяч соц[іаліст]-рев[олюціонер], провокатор, заарештований при вик[онанні] обов'язків нач[альника] міл[іції] по телеграмі з Харкова; судовий пристав; нарешті, донський козак-юрист в ранзі хорунжого. Можна собі уявити, що то були за «органи громадянського безпеченства». Органи самоврядування в жодний спосіб не могли зорганізувати охорону безпеченства своїх громадян, не дивлячись на те, що дуже багато часу та енергії витрачали на міліцію. Міліції фактично не було, а те що звалося «міліцією» викликало цілком слушне обурення громадянства; міліція стає юморескою та предметом сатири.

Зле стояла справа з фінансового боку: кому з громадян була охота платити податки на те, з чого він жодної користі не мав, да к тому ж не було кому стягати цих податків. Нарешті, міські та земські управи починають вимагати від правительства дуже значних дотацій на утримання міліції.

Таку спадщину одержало українське правительство Центральної Ради. Воно під вимогами життя починає відмовлятися від принципів чистого демократизму. Але замість того, щоби використати досвід минулого, перевести таку відмову в спосіб

будь-якої певної системи, правительство своїми розпорядженнями починає само вносити дезорганізацію в справи внутрішнього управління. Міністерство вн[утрішніх] справ Центр[альної] Ради обіжним розпорядженням передає всі справи міліції до губернiяльних та повітових комісарів. Стало ще гірше: система, яку російський уряд все ж таки мав, закони, на підставі тієї системи їм видані, залишаються, змінюються лише персони, які також не мали певного досвіду і фаху. Таке ненормальне положення залишається й досі). Як приклад наведу існування посади інспектора міліції. Що це за урядова особа? Де, в якому законі, окреслені його права та обов'язки? Яке його відношення до різних органів адміністраційної влади, в яких стосунках він знаходиться, наприклад, з начальником повіту, який через підлеглого йому начальника міліції, керує справами повітової міліції?

Скільки непорозумінь на місцях виникало з приводу цього, скільки дезорганізацій вносилося в справи міліції через те, що українське законодавство рецепувало те, що воно знаходило на місцях та, не рахуючись з системою, лише накладало латки.

4. У вересні 1919 року Міністр внутр[ішніх] справ УНР [Ісаак] Мазепа видає обіжник до п[анів] губернiяльних і повітових комісарів «Про тимчасову організацію влади на місцях». Звернемо увагу на деякі точки цього обіжника:

1) представник адміністраційної влади в селі (сільський комісар) **затверджується** повітовим комісаром;

2) сільський комісар має повноту влади в селі: він скликає й розпускає сільський сход, обов'язково головує на ньому в противному разі постанови сходу вважають «неправомочними і незаконними», веде енергійну боротьбу з агітацією проти УНР, має право заарештовувати агітаторів та «грабіжників-комуністів»;

3) повітовий комісар **затверджує** або касує постанови та приговори сільських сходів; він має право арешту до 10 днів **підозрілих** в антиреспубліканській діяльності осіб; призначає начальника повітової міліції;

4) губернiяльний комісар організовує в губернії міліцію та взагалі повинен забезпечувати населенню порядок та спокій; він має право видавати обов'язкові постанови «щодо охорони громадського порядку, спокою і республіканського ладу» та карати за невиконання їх в адміністраційному порядку штрафом до 6 000 гривень, або арештом до 3-х місяців.

З цього видно, що революційно-соціалістичний уряд [Ісаака] Мазепи засвоїв багато точок, що стосуються до континентального типу адміністраційного управління; він пориває з принципами адміністраційного управління російського Тимчасового уряду, одмовляється од засад суто демократичних конкретніше, ніж це зробив уряду Центральної Ради. Правда, крапки над «і» ще не було поставлено: з ідеєю російського Тимчасового уряду формально ще не було розірвано, але її вже було ґрунтовно змінено.

На перший погляд може здатися що це не так, що моя думка хибна, бо вересеньський обіжник Міністра внутр[ішніх] справ п[ана] [Ісаака] Мазепи (від 10/IX 1919 р[оку] № 1738) є лише обіжник, який не зміняє й не скасовує закона, а закон залишається попередній, себто «Постановление Временного правительства» від 19/IX 1917 р[оку] про губернiяльних та повітових комісарів. Це лише мотив формальний. Але по суті після обіжника комісари керують міліцією, затверджують чи скасовують приговори сільських сходів, мають право позасудового арешту, накладають в порядку адміністраційному кари і т[ому] п[одібне], що суперечить арт[икулю] XI «Постановл[енія] Врем[енного] прав[ительства]», ст[аттям] 9, 10, 23, 29, 30 «Врем[енного] положенія о губ[ернских] и уезд[ных] комиссарах».

З правничої точки погляду в даному випадкові Міністр перевисив компетенцію своєї влади і належить до відповідальності, а обіжник повинен бути скасований. Але ж фактично, коли б це питання було порушено в такій площі, то напевне можна сказати, що був би скасований закон, а не обіжник, бо останній не був видуманий Міністром вн[утрішніх] справ із своєї голови, а виник наслідком з'їзду революційних комісарів, майже виключно ес-серів та ес-деків. Це не якийсь твір теоретика, вченого, або реакційне чи контрреволюційне бажання чинника влади, а «голос з місць», зафіксовані на папері та скріплені підписом Міністра [Ісаака] Мазепи домагання соціалістичних комісарів, які бажали в той чи інший спосіб, чи правно чи неправно побороти анархію на місцях і встановити порядок. З цієї самої точки погляду нас і цікавить обіжник.

Отже тепер, скинемо оком на еволюцію адміністративного управління на Україні од кінця б[увшої] Рос[ійської] імперії до сього часу, од П Т[ому] «Св[ода] зак[онов]» до обіжника Міністра [Ісаака] Мазепи, і забачимо, що, почавши од засад типа континентального з централізацією, ми пройшли через Англію чи Америку, на власні очі побачили та реально відчули, що таке є децентралізм, різна колегіальність; помалу почали повертатись назад і, нарешті, підійшли знову майже до П Т[ому].

Чому так сталося, які тому були приводи?

III

Колись [Михайло Салтиков-] Шедрін дуже влучно сказав: «Что русскому хорошо, то немцу смерть». Стосуючи цю приказку до нашої теми, треба сказати, не все те, що добре в Англії та Америці буде завжди добрим для України. Колись настане час, що й ми дійдемо до широких засад самоврядування, а поки треба лише прагнути до того, підготовлювати ґрунт, а не займатися штучним пересаджуванням тої чи іншої системи на свою землю. Абстрактно закон може бути найкращим по своїм засадам, а конкретні наслідки його, при переведенню в життя, можуть бути найшкідливіші, найгірші через те, що здійснення такого закону буде вимагати даних, яких та чи інша держава не буде в стані виявити. Наколи ми звернемося до історичного розвитку форм державного устрою, то зобачимо, що кожний нарід, кожна держава пройшла певні етапи на протязі століть од абсолютизма до народоправства, од поліційної опеки до здійснення засад ідеї самоврядування. І сталося так не через бажання чи небажання правителів або пануючих класів, а через певні соціально-економічні закони, які стало діють і керують взаємовідношеннями людей незалежно від бажання чи небажання поодиноких законодавців чи законодавчих установ. Таких соціально-економічних законів не можна змінити, або скасувати законами політичними.

Наша історія адміністративного управління наочно показує, що Україна не мала в собі всіх тих даних, які уможливили б державі засвоїти принципи адміністративного управління Англії чи Америки, що штучно були нав'язані нам рос[ійським] Тимч[асовим] урядом. Точки, що їх приведено мною вище, яко доводи цієї думки вище, якраз свідчать тому, що партійні правительства УНР по своїх політичних переконаннях бажали здійснення, власне, суто демократичних ідей, але ж хоч-не-хоч примушені були під впливом самого життя, себто законів соціально-економічних, відмовлятися од багатьох положень і ставати на інший шлях. Ми не можемо закидати тим правительствам будь-яких реакційних чи реставраційних замірів, навпаки, вони були надто революційні та демократичні і їм відмовлятися од бажаних теорій було не легко. Через те я навмисне поминув деякі акти гетьманського правительства, бо вважаю його неукраїнським, реакційним і, навіть, реставраційним.

Тепер привидимось через які саме причини Україна не могла засвоїти собі принципи найдемократичних теорій адміністраційного управління. Перш над усе, демократична теорія адміністраційного управління, по якій функції місцевої адміністраційної влади зосереджуються у громадських установах, вимагає:

- 1) відповідної степені культурності народу;
- 2) його виховання в певному напрямку щодо розуміння обов'язків громадянина відносно держави і
- 3) взагалі певного розвитку правового почуття.

Щодо цих моментів то, на мою думку, не можу бути ріжних думок: в історії нашого народу не було тих позитивних явищ, які сприяли би розвиткові культури, освіти, правового почуття та взагалі всього того, що є потрібним для держави високої культури. Подивимосся на англійця і на українця з точки погляду вищезазначених моментів і ми зразу спостережемо ту велику ріжницю, яка є між англічанином та українцем. В 1215 році Англія мала т[ак] з[вану] «Велику Хартію Вільностей» і в дусі цієї Хартії йшло виховання народу. Через те англійська нація на протязі дев'яти століть певно засвоїла собі традиції вільного народу. Але ж ми до 1917 року перебували під державним керівництвом поліційної опеки, і само собою розуміється, позбавившись цієї опеки на протязі дуже короткого часу не могли засвоїти собі все те, що необхідно мати для утворення правової держави на принципах широкого децентралізму. Треба пережити ще період, в якій ми зможемо посилити і свою культурність і своє розуміння обов'язків громадянина, і своє правне почуття.

IV

На підставі вищезазначених міркувань на мою думку можна прийняти такі висновки:

1. За основу адміністраційної організації у нас на Україні прийняти **тип континентальний**, по якому місцеве управління організується на певному компромісі між системою правительственних та громадських установ:

а) функції господарчо-економічні, поліція, медично-санітарна, соціального опікування, справи будівничі та т[ому] п[одібне] покласти на орган самоврядування, що діють під доглядом, а в окремо визначених випадках і під керуванням центральних та місцевих правительственних органів;

б) безпосереднє керування (управління) справами щодо охорони правопорядку, поліції безпеченства, пресою та друком, згромадженнями та об'єднаннями покласти на органи правительственні.

2. Організацію адміністраційних установ щодо обширу їх діяльності та степені влади, перевести в спосіб переважно **деконцентричний**.

3. Щодо розподілу між урядовими особами, з яких складається адміністраційна установа, її службових завдань, засвоїти систему одноособового управління, з допущенням в деяких випадках колегій, яко органів дорадчих.

4. Захист публічних прав перевести в спосіб організації спеціально судових установ, окрім інстанцій самої нижчої.

Член комісії [Семен] Куриленко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 9. Арк. 12–26. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 81. Арк. 1–15. Машинопис. Примірник.

Поліційна комісія

ДОПОВІДЬ ЧЛЕНА КОМІСІЇ М. БОГАЄВСЬКОГО, 1921

Політичний розшук

Коли політичний розшук необхідний для постійної боротьби з ворогами державності взагалі і, зокрема, УНР, і завданням його мусить бути:

1) стеження за напрямком діяльності особ і організацій опозиційних уряду даної державності і самій конструкції державності;

2) стеження за настроєм населення відносно впливу урядового авторитету в цілях оцінки сили уряду;

3) своєчасне попередження і припинення актів руйнуючих державність – необхідно утворити окремий апарат, який би був оком і ухом уряду і отражав, як в дзеркалі, настрої громадянства, його окремих груп і впливових осіб.

Такий апарат не може бути явним для загалу громадянства, і тому не може своєї діяльності переводити так, аби окремі особи цього апарату при виконанні тих чи інших завдань виявляли громадянству своє обличчя, тим більше що ці особи повинні бути серед ріжних верств, станів, професій і кол громадянства. Тому головним завданням цього апарату повинно бути стеження за настроями, діяльністю і окремими вчинками як осіб так і угруповань.

Що ж до функцій попереджаючих і припиняючих певні акти протидержавного злочину, то ці функції повинен переводити апарат загальнодержавної поліції під керівництвом і вказівками апарату політичного, причому участь органів політичного апарату в цих функціях необхідна і можлива, але в лише замаскованому виді в формі притягнення громадянства яко закликаних свідків правності чинності урядових органів. При цьому треба додати, що розуміння органів загальнодержавної зовнішньої поліції, мусять бути в буквальному значенні поліції загальнодержавної і ні в якому разі не може примішуватися і притягуватися до цієї роботи чинники поліції, які притягаються до виконання їх обов'язків в порядку натуральної повинності. Випадки притягнення її можливі були б лише яко окремих громадян свідків, чого во всякому разі необхідно уникати, в цілях авторитету цієї останньої поліції.

Так розуміючи цей апарат, гадаю можливим переведення слідств і розслідувань у справах політичних покладати на нього, але не на таємну агентуру. Дальніші ж розслідування, труси і виймки в цілях юридичного обґрунтування певних фактів і явищ полягають на зовнішній державній поліції під керуванням і контролем політичних органів.

Зразком такої організації може служити Корпус жандармерії бувшої Росії (II Кн[и-га] «Св[одов] з[аконов] р[аспоряжений]» 1869 р[оку]).

М. Богаєвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 12. Арк. 99. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ЧЛЕНА КОМІСІЇ ЯКОВА КРИВИЦЬКОГО, 1921

Про карний розшук

Утворення сталого органу безпеченства звертало на себе велику увагу у всіх народів та їх урядів, бо всім було зрозуміло, що та держава, яка не може дати крепкого органу безпеченства не має права на існування.

Бувша Російська держава, на законах якої виростало сучасне населення України, стояло на ґрунті щодо організації поліції та її функцій – охорони законного ладу і публічного порядку – за з'єднання з органом, на який покладалися обов'язки розсліду по карним справам та розшуку злочинців. Ст[аття] 784 Т[ому] II (Общ[ее] учр[еждение] губ[ернского]) зазначає: «Становой пристав, получив сведение о чрезвычайных в его стане происшествиях, или учинении важных преступлений (йде перелічення всіх злочинів)... доносит уездному полицейскому управлению о важнейших из них нарочным, давая знать в узаконенный срок судебному следователю и прокурору или его товарищу... между тем он, не упуская времени, старается... разбойников и других преступников взять под стражу, производит дознание по горячим следам о том, когда, кем, где, что и каким образом учинено».

Закони бувшої Австрійської держави 1852 року та існуючі закони Річипосполитої Польської (Устав поліції панствової 24 липня 1919 року та закон 19 грудня 1919 р[оку] про організацію поліції панствової), щодо функцій жандармерії чи поліції дотримуються того ж погляду, а саме: в руках Міністерства справ внутрішніх знаходиться поліція, що не тільки стежить за охорону ладу та спокію, але й переводить розсліди в випадках порушень законів. Існуючий закон в Українській Народній Республіці (9 серпня 1918 р[оку]) про утворення Державної варти покладає на ню через окремі підлегли Міністерству внутрішніх справ органи обов'язки карного розшуку.

Організація апарату, що не тільки стежить за виконанням законів, але й переводить розсліди в випадках порушень законів, на мій погляд, є цілком слушна. Для яскравості возьму організацію поліції в повіті на Україні. Повіт поділяється на окремі відділи, в яких в залежності від території, кількості населення та настрою його, мається та чи інша кількість поліції. Керівники її, маючи у себе всі заходи для цього, збільшують в міру конечності цей апарат в місцевостях, що по тим чи другим причинам мають таку потребу. Цей апарат повинен і підтримувати спокій і вести активну боротьбу з злочинцями. В крайніх лише випадках, коли злочинний елемент скупчився в великі сили (шайки розбишак, злодіїв та дезертирів) і коли в поліції почувається недостача власними засобами обезвредити їх може бути через представника вищої влади викликано для допомоги військово.

Цей, на мій погляд, нормальний стан річей вимагає, аби організація органу безпеченства була міцна, аби вона виявляла з себе апарат, що був би подібен до військової частини-корпусу, де маються потрібні для боротьби всі роди війська та зброї, де розвідка та літаки попереджують мозок корпусу (штаб його) про місце перебування ворога, про його силу та підготовчу до нападу роботу, де на підставі цих попереджень мозок вживає заходів обезвредити головними силами ворога, де для переслідування ворога мається кіннота і т[ак] і [нше]. І все це знаходиться в руках однієї особи, що дає йому можливість в любий мент кинути на ворога потрібну силу.

Не менш трудна і, я б сказав, більш серйозна робота – боротьба з внутрішнім ворогом, а тому повинно скупчити в одних руках органи, що як слідкують за охороною ладу та спокою і попереджують порушення їх, так і ведуть боротьбу зі злочинцями.

Населення України звикле до такої організації поліції й йому було б трудно звичайовуватись до другої організації її. Коли ж мати на увазі ту розпушеність, яка з менту революції панує на всім терені нашої землі, а також що для боротьби з цим уряд УНР стає на твердий ґрунт напіввійськової організації поліції, на що будуть витрачатися величезні кошти, то, на мій погляд, не має рації поділяти цей апарат поміж двома відомствам, а саме: поліцію безпеченства – орган, що стоїть на сторожі виконання законів, залишати в Міністерстві внутрішніх справ, а карний розшук, що переслідує порушуючих ці закони передати іншому Міністерстві. А навпаки для успішної боротьби з злочинним елементом є призначити обидва ці апарати звести в одно ціле і віддати під керування одній голові – Міністерству внутрішніх справ.

Член поліційної комісії Я[ків] Кривицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 680. Арк. 17–18. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 12. Арк. 97–98. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ЧЛЕНА КОМІСІЇ ДМИТРА КУЗЬМИЧА, 1921

Короткий нарис організації служби безпеченства

1. Та система організації поліції, котра лишилась Українській Народній Республіці яко спадщина від Російського тимчасового уряду в найкорочшому часі дала свої негативні наслідки. Причиною цього було з одного боку, те, що місцева адміністрація по обставинах часу була майже безсила в справі належної організації поліції. В той же час, центр не мав змоги організувати поліцію на належних підставах; одною з важливих перешкод йому на цьому шляху була існуюча організація загальної адміністрації, складною частиною якої була поліція.

2. В початку 1919 року в сферу близьких до керування адміністраційно-політичним апаратом появивсь новий напрям в справі організації служби безпеченства, а саме: що поліцію належить виділити в окремий однолітний орган, зорганізувати його якнайкраще і дати готовим до розпорядимості загальної адміністрації. Результатом такого напрямку в справі організації поліції було утворення в кінці лютого 1919 року Коша охорони республіканського ладу. Але ж позаяк в керувавших тоді адміністраційно-політичним апаратом сферах не було єдності думок щодо підстав організації поліції, отже і Кіш ох[орони] респ[убліканського] ладу не вилився в будь-яку певну організацію. Це була організована на зразок військового корпусу сила для несення служби безпеченства; але ж на яких підставах вона повинна нести цю службу, чим керуватись – вирішено не було. До цього належить додати, що представники місцевої адміністрації та більшість земських діячів були проти будь-якої реформи поліційного апарату. Перші вбачали в цьому замах на їх права, останні – замах на демократію.

При таких обставинах Кіш охорони респ[убліканського] ладу проіснував до кінця 1919 року поруч з міліцією, повнячи однакові з нею функції. Треба зазначити, однак, що він весь час вів боротьбу за скасування міліції й передачу йому всієї служби безпеченства (в результаті цієї боротьби з 1 січня 1920 р[оку] до нього повинні були перейти від міліції карно-розшукні відділи).

Не дивлячись на цей невдалий досвід, в травню 1920 року знову почалися роботи по реорганізації служби безпеченства на нових підставах. Але ж численні евакуації та зміна в поглядах на принципи організації служби безпеченства спричинилися до того, що справа ця загальмувалася.

3. Переходячи тепер до справи реорганізації служби безпеченства я мушу зазначити головні хиби існуючої досі організації поліції:

а) немає єдності в організації – є кілька органів безпеченства зорганізованих різнороманітно й існуючих в складі різних відомств (внутрішніх справ, фінансів, шляхів, військового) і

б) головний орган служби безпеченства – міліція – на місцях підлягає у всіх відношення загальній адміністрації.

Зорганізувати службу безпеченства так, щоби уникнути цих хиб – є підставою для реконструкції органа безпеченства.

4. Згідно існуючим законам Міністерство внутрішніх справ несе загальну відповідальність за порядок та безпеченство в державі. Отже, керування всею службою безпеченства повинно бути зосереджено в руках одного цього Міністерства, а не кількох відомств. Виключення може бути зроблено лише для поліції військового відомства – польової жандармерії, чинність котрої не розповсюджується на загальне безпеченство, і котра має свої спеціальні вузько-обмежені завдання.

Далі, вся поліція зорганізовується в один однолітний орган, одноманітний од гори й до самого низу (для більшої зручності я буду називать цей орган в дальнішому Корпусом поліції). На чолі Корпусу поліції стоїть одна особа, котрій підлягають яко своєму начальникові, всі без виключно співробітники Корпуса. Ця особа керує чинністю Корпуса. Однак це керування торкається лише техніки, а саме: організації Корпуса, внутрішнього ним управління, постачання, поповнення та вишколення. Корпус, так мовити, сам себе підготовлює, з технічного боку для несення служби безпеченства.

Що торкається самої служби безпеченства, то частини корпуса, котрі розташовуються по губерніям та повітам, згідно існуючому адміністраційному поділу, несуть її виключно по вказівкам та під керуванням начальників губерній та повітів. В свою чергу зазначені органи місцевої адміністрації щодо керування службою безпеченства підлягають спеціальній установі Міністерства внутр[ішніх] справ – Департаменту поліції.

Однак, як техніка поліції, так і керування самою службою безпеченства не можуть бути далеко одно від другого, з огляду на що як Корпус поліції, так і Департамент поліції об'єднуються в особі одного з Товаришів Міністра внутрішніх справ, котрому доручається керування всею поліцією в державі.

До цієї загальної схеми організації поліції (див[іться] графічну схему), належить додати ряд менш важливих точок, котрі детальніше з'ясовують передбачену конструкцію поліції:

а) хоча вищі функції поліції зазначені яко функції органа охорони безпеченства, однак поруч з тим вона несе обов'язки виконавчої поліції взагалі, за відсутністю такої поліції в складі інших відомств (напр[иклад], по виконанню судових вироків, по збору податків і т[аке] і[нше]);

б) Корпус поліції зорганізовується на військовий взірець, може бути навіть з військовою дисципліною. Цього вимагає як важкий пореволюційний час, так і мала культурність населення;

в) всі органи місцевої влади можуть звертатись за допомогою поліції лише через начальників губерній та повітів. Лише прокурорська влада керує безпосередньо діяльністю поліції щодо попередження, розсліду та виявлення карних вчинків та органи

судової влади мають право звертатись безпосередньо до органів поліції у випадках передбачених законом.

г) карний розшук є складна частина Корпуса поліції.

Додаток: графічна схема

Д[митро] Кузьмич

Схема:

Тов[ариш] Міністра внутрішніх справ (що керує всею поліцією)

Командир корпусу поліції (техніка)	контакт	Департамент поліції (керування службою безпеченства)
Начальник губ[ерніяльної] поліції		Начальник губернії
Нач[альник] повітової поліції		Нач[альник] повіту
Нач[альник] районної поліції	контакт	Нач[альник] волості
Нач[альний] вол[осної] поліції		

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 12. Арк. 95–96. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 680. Арк. 15–16. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 12. Арк. 93–94. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ЧЛЕНА КОМІСІЇ СЕМЕНА КУРИЛЕНКА, 1921

Загальні засади щодо організації поліції безпеченства

Кожна держава до якого б типу по структурі свого управління не належала, обов'язково мусить мати такі органи влади, які б передовсім забезпечили життя, майно та права громадян її, як з боку зовнішнього посягання інших держав, так і з боку внутрішнього, себто тих громадян, що з тих чи інших привидів порушують існуючі закони. Військо і поліція – ото від реальних сили, через які держава здійснює свою волю. Якщо цих сил, в належний спосіб організованих, не маєтсья, держава не може існувати: вона або завойовується іншою державою, або гине з причин внутрішнього безладдя.

Перипетії на протязі 3-х років, які пережила Українська Республіка, в значній мірі треба віднести на рахунок неорганізованості органів внутрішнього управління, особливо органів поліції. Отже тепер коли єсть можливість більш спокійно і неспішливо обміркувати питання щодо найліпшої організації поліції на Вкраїні, треба:

1) вирішити питання чи дійсно т[ак] звана «міліція» задовольняє вимогам, які до неї, як органа безпеченства, пред'являються;

2) виразно уявить собі приводи невідповідності «міліції» своєму призначенню;

3) ознайомитись, взагалі, з типами адміністраційної організації;

4) нарешті, взяти за основу такий з них, що найбільш відповідав би нашій країні.

1. По першому питанню ясну відповідь дає наказ Міністра про утворення нашої Комісії, на яку, між іншим, покладається підготовка відповідних законопроектів про

реорганізацію поліції безпеченства, але коли б знайшлися прихильники існуючої системи «міліції», то для них необхідно завести деякі дані. В загальних рисах обов'язки поліції полягають в догляді за виконанням законів та розпоряджень влади, в охороні безпеченства, в виконанні обов'язків по окремих справах: фінансового, судового та військового відомств. Деталізація цих обов'язків, також в загальному виді уміщена в 72 пактах II Т[ому] «Св[ода] зак[онов]» в розвиток кожного з цих пактів існують різні інструкції загального і спеціального значіння. Поліція охоплює дуже велику і складну галузь внутрішнього управління держави; ця галузь вимагає відповідного фаху, повного знання справи, точного виконання обов'язків кожного чинника її, відповідної системи, щодо вищого керування, відповідної внутрішньої організації, щодо складу командування на місцях та дисципліни. Без цих умови, вкупі взятих, поліція не буде органом безпеченства.

Придивимось, що уявляє собою наша міліція. Склад її нижче всякої критики, там можна знайти кого завгодно, починаючи од народних учителів і кінчаючи санітарами; за часи своєї праці в рядах міліції, хоч би з самого заснування міліції, вони не могли набути фахового знання, бо не було відповідного вишколу. М[іністерст]во внутрішніх справ не мало певної системи щодо організації міліції, вищого керуючого центра її. Організація міліції знаходилась в руках місцевої адміністрації, яка чинила на свій власний погляд і по свому бажанню.

2. А сталося так через те, що українське правительство з самого початку існування держави не мало провідної думки, щодо системи внутрішнього управління взагалі, та щодо організації поліції зокрема. В силу тих чи інших обставин воно механічно раціонало те, що дав Тимчасовий російський уряд в початку революції, і під примусом життєвих вимог вводило ті чи інші зміни, не рахуючись з цілою системою.

Російський Тимчасовий уряд мав провідну думку і мав відповідні фахові теоретичні сили для певного окреслення тієї провідної думки. Російські теоретики державного та адміністраційного права в революційному запалі бажали принести на терен б[увшої] Російської імперії англо-американський тип адміністраційної організації. Це явище цілком зрозуміле. Революція 1917 року всіма силами реагувала проти тої системи, існувала в царській Росії. Проти централізації державного управління, да притому в рамках полумонархічного, полуконституційного устрою Росії зо всіма її негативними явищами, виступає явний, нічим непокритий децентралізм. Цю ідею революція 1917 р[оку] піднесла до самої гори на свому червоному прапорі чисто теоретичного демократизму.

Всі закони Російського Тимчасового уряду проникнуті одною провідною думкою: втілити в життя демократичні й децентралістичні теорії, може на підставі того, що вони до того чи іншого ступеня прийняті в найбільш старих, найбільш культурних, найбільш цивілізованих державах. «Нарід сам, через свої органи самоврядування все зробить, що йому потрібно», – таке було гасло перших кроків російської революції. І Тимчасовий російський уряд взяв від органів адміністраційної влади всю активність та передав її органам самоврядування, а на місце адміністратора поставив «око», догляд з боку представника центрального уряду. Якщо «око» спостереже в діяльності органів самоврядування порушення або суперечність законам, – протестуй зі свого кабінету в залу суду, який вирішить справу.

Хвиля децентралізму покатила ще далі. На з'їзді губерніяльних комісарів та представників «Виконавчих комітетів» в серпні 1917 року в Петербурзі, коли обговорювалось питання про права та обов'язки комісарів, на естраді появився 17-ти років юноша і від імені «Исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и

солдатских депутатов» заявив: «Не треба “ока”, не треба комісарів уряду, наш нарід настільки дозрів до суто демократичного устрою, що жодного контролю не вимагає». Що було б далі, якби поступовало російське демократичне законодавство, коли б не жовтеньська большевицька революція – невідомо, але у нас на Україні, де большевизм появився значно пізніш, виявилось, що життя суто наукових теорій державного будівництва не прийняло.

Виявилось, що органи самоврядування утворені на засадах суто демократичних, яких тільки теорія знала, не були в стані здійснити покладених на них нових завдань. До цих органів перейшли певні функції адміністраційної влади і всі справи щодо охорони громадянського безпеченства. Ці органи «колегіяльно» почали будувати заново цілком зруйнований апарат старої поліції, появилася демократична «міліція» – опора молодій демократичній державі. Дійсно, цей орган був «демократичним» зо всіх боків; кого тільки не було в складі міліції: починаючи од дезертирів і карних елементів, що їх випущено було на підставі амністії з тюрем, і кінчаючи каліками-офіцерами – все було тут, не було тільки старих «городових», старих «поліцейських». Керівники міліції (начальники) мінялися, майже, щотижня; міські думи та земські управи не мали часу вирішати свої інші справи окрім справ міліцейських; на порядку денному кожного їх засідання, обов'язково, було надруковано: «Избрание нового начальника милиции».

Для характеристики приведу фактичні дані із практики, хто по обранню органів самоврядування перебував на посадах начальників повітових та міських міліцій на протязі 2–3 місяців: учений спеціаліст метеоролог, він же завідувачий музеєм; учитель математики гімназії; санітар шпиталю; учитель початкової школи; позбавлений прав капітан російської армії, засуджений на 6 місяців в в'язницю за кражу; партійний діяч соціаліст-революціонер, провокатор, заарештований при виконанню обов'язків нач[альника] міліції по телеграмі з Харкова; судовий пристав і, нарешті, донський козак – юрист – в ранзі хорунжого. Можна собі уявити, що то були за «органи громадянського безпеченства». Органи самоврядування в жодний спосіб не могли зорганізувати охорону безпеченства своїх громадян, не дивлячись на те, що дуже багато часу та енергії витрачали на міліцію.

Міліції фактично не було, а те що звалося «міліцією» викликає цілком слушне обурення громадянства; міліція стає юморескою та предметом сатири. Зле стояла справа і з фінансового боку: кому з громадян була охота платити податки за те, з чого він жодної користі не мав, да к тому ж не було кому стягати ці податки. Нарешті, міські та земські управи починають вимагати від правительства дуже значних дотацій на утримання міліції.

Таку спадщину одержало українське правительство Центральної Ради. Воно під вимогами життя починає відмовлятися від принципів чистого демократизму. Але замість того аби використати досвід минулого, перевести таку відмову в спосіб будь-якої певної системи. Правительство своїми розпорядженнями починає само вносити дезорганізацію в справи внутрішнього управління. Міністерство вн[утрішніх] справ Центр[альної] Ради обіжним розпорядженням передає всі справи міліції до губернських та повітових комісарів.

Стало ще гірше: система, яку російський уряд все ж таки мав, закони, на підставі тієї системи їм видані, залишаються, змінюються лише персони, які також не мали певного досвіду і фаху. Таке ненормальне положення залишається і досі. Як приклад наведу існування посади інспектора міліції. Що це за урядова особа. Де, в якому законі, окреслені його права та обов'язки. Яке його відношення до різних органів

адміністраційної влади, в яких стосунках він знаходиться, наприклад, з начальником повіту, який через підлеглого йому начальника міліції керує справами повітової міліції.

Скільки непорозумінь на місцях виникало з приводу цього, скільки дезорганізації вносились в справи міліції через те, що українське законодавство рецепувало те, що воно знаходило на місцях та, не рахуючись з системою, лише накладало латки.

Вищенаведені міркування дають мені змогу зазначити, яко висновки:

- а) досить латок, бо вони не спасають положення, не дають того, що треба мати;
- б) міліція не відповідає свому призначенню яко орган безпеченства, через те, що вона не має певної системи, спільної ідеї з принципами адміністраційного управління;
- в) треба при вирішенню питання про організацію органів внутрішнього безпеченства прийняти за основу певну систему цілої організації поліції в зв'язку з типом нашої адміністраційної організації.

Переходячи до цього останнього я в коротеньких рисах подам справку про існуючі типи адміністраційної організації взагалі.

3. Звичайно адміністративісти вказують на два ґрунтовних типи адміністраційної організації: англо-американський а континентальний. В Англії та Сполучених Штатах усе місцеве управління організовано на ґрунті самоврядування: роля, яку відіграють центральні правительственні установи відносно органів місцевого управління, звичайно, полягає лише в виконанню функцій догляду. Навпаки, во Франції, б[увшій] Пруссії та в більшості інших держав Європейського континента адміністраційна організація уявляє собою певний компроміс між системою правительствених а громадських інституцій. Державне управління поділяється поміж представниками центральної влади і органами громадськими, які обираються місцевим населенням, причому діяльність цих органів самоврядувань проходить не тільки під доглядом, але ж і під власним керівництвом центральних чи місцевих державних установ.

В Англії важливішими територіяльними одиницями суть графства (в адміністраційному розумінню) і парафії (приходи). Такий розподіл виник на ґрунті історичного розділу країни на графства та церковні парафії. Але ж нині райони адміністраційних графств і парафій, звичайно, вже не стосуються до границь старого графства і територіяльної церковної парафії.

Правительствених урядовців, які відповідали би нашим начальникам губерній, в англійському місцевому управлінню зовсім не мається. Важливішим коронним урядом на місцях ще зі старих часів суть мирові судді та їх четвертні з'їзди. Головним адміністраційним органом графства єть **Рада графства**, яка обирається повноправними громадянами, що на своє ім'я мають помешкання, виплачують певну суму податків та постійно перебувають в графстві не менше одного року. Склад ради збільшується на одну третину через кооптацію із числа виборців. Рада має дуже значні права щодо управління графством, між іншим, вона має право видавати укази, які мають значіння законодавчих актів. Деякі справи Рада вирішує в повному складі, а деякі, через свої комітети по обранню Ради.

Окремо існують так звані з'єднані комітети, в склад яких входять представники на правах членів од двох і більш адміністраційних та судових інституцій. От один з таких з'єднаних комітетів відає всіма справами поліції графства. В склад його, обов'язково, входить половина членів од Ради графства і половина од четверних з'їздів мирових суддів. Характерно підкреслити, що в Англії, де централізація управління розвинута до максимуму, в порівнянню з іншими державами міра, все ж таки справи поліції

зосереджені не в звичайному органі самоврядування, а в спеціальному комітеті, да ще зі збільшеним числом представників від коронної влади. І другий момент характерний одмічу – столична поліція цілком виключена із сфери компетенції органів самоврядування. Завідування столичною міліцією знаходиться в Міністерстві внутрішніх справ, де також є зосередком і догляд за всією поліцією держави. Одмічу також характерну рису щодо здійснення в Англії догляду за діяльністю органів самоврядування. Цей догляд полягає, головним чином, в ознайомленні центральних органів з тим, в якому стані знаходиться місцеве управління, в переведенню розслідувань, в обіжних та звичайних вказівках і поясненнях. Причому все це має форму порад в кожному окремому випадку, думок, повідомлень, навчання – з одного боку, а з другого – запитань та звітів. В цьому виявляється повага англічанина та його державна доспілість і свідомість.

В **З'єднаних Штатах** в загальних рисах характер місцевого самоврядування такий же як і в Англії. Відання справами поліції, як загальне правило, належить до компетенції громадських та муніципальних органів. Цікаво ж, між іншим, звернути увагу на таке явище в Америці. Вона спочатку відносно децентралізма в управлінні пішла далі Англії, там абсолютно не було адміністраційного догляду за діяльністю органів місцевого управління, але ж негативні наслідки цього примусили Штати за останні часи встановити догляд спочатку в справах народної освіти, а потім по всіх інших справах управління.

Во **Франції** за підставу адміністраційної організації покладена протилежність поміж загальними інтересами держави і крайовими та місцевими інтересами департаментів і громад. Оскільки на департаменти і громади покладається здійснення на місцях загальних інтересів держави, вони знаходяться в ієрархічній підлеглості адміністрації, але ж щодо здійснення своїх крайових та місцевих інтересів, департамент та громада мають ті чи інші автономні права.

Щодо загальних інтересів держави, то ієрархія влади така: президент республіки – міністри – агенти їх на місцях префекти, супрефети і мери. Уряд префекта має схожість з урядом нашого начальника губернії. Префект стоїть на чолі департаменту. Префект – місцевий орган всіх міністрів, а особливо – Міністерства внутрішніх справ. Він виконавчий орган центральної влади, через нього, також, переводиться виконання постанов органів департаментського самоврядування (генеральні ради).

Самоврядування во Франції не має жодного відношення до справи охорони безпеченства; вся поліція знаходиться в руках органів державних – Міністерства внутрішніх справ, а на місцях – префекта.

В громаді (общині) органи управління суть: муніципалітет, який складається з мера і його помічників, і муніципальна рада. Мер обирається муніципальною радою, але ж одночасно він є представник центральної влади в громаді: на його обов'язок покладається охорона державного безпеченства. Як орган громадського управління мер знаходиться під подвійним контролем: муніципальної ради і префекта; яко агент адміністрації він цілковито підлягає префекту.

Столиця Франції не має права обирати мера; права муніципальної ради там дуже обмежені. Влада по управлінню столицею зосереджена в руках двох префектів – префекта сенського департаменту і окремого префекта поліції.

Такий в загальних рисах тип континентальний.

4. Підходячи до питання який тип адміністраційної організації взяти за основу нас, і зваживши всі ті дані, які були наведені мною вище, а саме, що тип англо-американський був російським Тимчасовим урядом перенесений на терен б[увшої] Росії

і, майже, на протязі року існував на Україні і що, нарешті, цей тип не оправдав тих надій, яких покладено було на нього теоретиками російського законодавства, можна вважати питання це розв'язаним негативно.

Теорія, як така, може бути гарною, бажаною для переведення її в життя, але ж самоздійснення її на практиці може наразитись на великі перешкоди. Те, що існує в Англії чи Америці може бути для нас лише бажаним взірцем. Англія і Україна суть такі країни, яких не можна поставити в одну площу, на те суть багато приводів. Перелічати їх в цьому докладі не місце. Залишається тип континентальний, який фактично в загальних положеннях сам собою зайняв місце в нас на Україні. Я зазначав вище, що життя не прийняло теоретичних бажань і українське правительство, оскільки воно бажало бути правительством хоч-не-хоч примушено було рахуватись з тим, робити поправки і помало приймати засади типу континентального. І ес-еровській уряд Центральної Ради і ультра соціалістичний Директорії в своїх законоположеннях та інструкціях більш виразно становились на ґрунт зменшення прав органів самоврядування і надання місцевій адміністраційній владі функцій не лише догляду, але й активності. Бракувало лише переведення цих засад в певну систему, окреслення їх в певні законодавчі норми та в будові, на підставі цих засад всіх органів внутрішнього управління в одноманітних спосіб. До цієї роботи необхідно приступити зараз.

Як основні точки я пропоную Комісії прийняти слідує:

- 1) поліція повинна бути органом, виключно, державним;
- 2) керування всіма справами поліції повинно бути зосереджено в Міністерстві внутрішніх справ як в технічному відношенню, так в відношенню загального керування;
- 3) організація поліції повинна бути єдиною од самого низу і до гори;
- 4) органи самоврядування щодо відношення їх до справ поліції, повинні знаходитись в таких же стосунках, в яких знаходяться інші відомства: фінансове, судове і т[ак] ін[ше];
- 5) організація поліції повинна провадитись без жодного зв'язку з організацією міліції;
- 6) назва «міліція» повинна бути замінена на «поліція».

Член комісії [Семен] Куриленко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 680. Арк. 5–14. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 12. Арк. 114–123. Машинопис. Примірник.

ПОЛІТИЧНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА КУЛЬЧИЦЬКОГО, СІЧЕНЬ 1919

До Ради Міністрів

Січень 1919 року

Доклад

Ворожі елементи українського народу придушені в початках силою озброєння замовчали, але тільки на хвилину, щоби відвернувши від себе увагу на деякий час знова організуватися дорогою підпольної роботи і виступити та затормозити будівництво молоді Республіки. Небезпека ця так справа як і зліва, ззовні і внутрі стає щораз то більшою, занепокоює широкі круги українського громадянства через що і перешкоджає спокійній та планомірній праці уряду над будовою сильної правової та демократичної Республіки.

Народ наш добувши свободу і волю увільнившись від ярма імперіалістичної гетьманщини жде від уряду спокою і ладу, жде забезпечення своїх прав як громадянина.

Існування Української молоді Республіки як і вслід за цим признане їй рації існування зі сторони закордонних держав залежить вповні від її сильної кермуючої влади якої міць виявляється в її відповідних державних апаратах.

Одним із таких апаратів, які покликає конечна необхідність і жорстока дійсність політичного, економічного та громадсько-державного життя являється окремий департамент широкими повноправними компетенціями при Міністерстві внутрішніх справ.

Інформувати, попереджати та пересікати в корні настрої та виступи ворожих елементів та вести безпощадну і невпинну боротьбу з тими, що прямують і прямуватимуть на знищення молоді Української Республіки бути на підірвання належного престижу і уряду, як також вести боротьбу в сфері економічного життя з так званою спекуляцією, яка являється одним із сильних факторів занепаду сучасного нашого економічного життя, як рівно ж боротьбу зі злочинним елементом через карно-розшукуючі відділи – це головні черти праці вищезгаданого департаменту.

Докладуючи про вищезазначене, маю за шану прохати о затвердження приложених при цьому штатів і кошторису Політичного департаменту при Міністерстві внутрішніх справ.

Міністр, Директор окремого Департаменту Кульчицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 39. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА КУЛЬЧИЦЬКОГО, 8 ЛЮТОГО 1919

Пану Міністрові внутрішніх справ

Вінниця, 8 лютого 1919 року

Доклад

Згідно постанови Ради Міністрів покликано до існування Політичний департамент при Міністерстві внутрішніх справ, якому і доручено зліквідувати всі відділи працюючі в тому напрямку, вливаючи їх в Департамент. Між іншим і Політичний відділ при Адміністративному департаменті винен влитись в Політичний департамент, щоби в цей спосіб одержати одність в праці одного і того самого характеру. Беручи вище зазначене на увагу прохаю пана Міністра видати розпорядження щоби Адміністративний департамент передав до сучасного менту собі підлеглий Політичний відділ зі всім майном йому належачим (в тому числі і автомобілі) та відьотністю, що входить в секретні фонди того ж відділу, Політичному департаментові.

Директор Департаменту Кульчицький

СДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 176. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА КУЛЬЧИЦЬКОГО, 10 ЛЮТОГО 1919

Таємно

Пану Міністрові внутрішніх справ

14 лютого 1919 р[оку]

Доклад**Огляд праці Політичного департаменту**

Згідно постанови Ради Міністрів та затвердження Директорії УНР покликано мене на пост Директора Політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ, вслід за чим по наказу пана Міністра внутрішніх справ від 17-го січня сього року № 98 і приступив я до формування дорученого мені Департаменту. Схема долучена до цього загального докладу дає образ Департаменту, дає нарис праці, яку винен виконувати і виконати Політичний департамент щоби принести дійсно користь Республіці та стати на вершині свого призначення.

Приступаючи до докладу про стан Департаменту та про його дотеперішню діяльність винен я звернути увагу на те, що обставини серед яких довелось і доводиться мені формувати цей Департамент були і є під кожним взглядом незвичайно трудні, бо з кожним днем все більш і більш жахали вони людей перед працею в Департаменті, якого вже сама назва буда для них страшною (страх о власну шкуру), а ідейних та знаючих працю в тому напрямку, на жаль, мало.

Розглядаючи долучену схему Політичного департаменту маю за шану докласти, що одними з важніших відділів, які являються артеріями згаданого Департаменту це:

- 1) відділ внутрішньої інформації;
- 2) юрисконсультський і слідчий від[діл];
- 3) спекуляція;
- 4) відділ закордонної інформації;
- 5) корпус охорони.

Другі ж відділи також безумовно важні і необхідні для Департаменту, іменно при технічному виконуванні справ входячих в його компетенцію, але з огляду на їх виключно канцелярійного характеру працю, не буду в моєму докладі ширше обговорювати, причому повинен я додати, що вони є сформовані і провадять працю.

Ад 1. **Відділ внутрішньої інформації**, який формувався в момент острої боротьби з зовнішніми ворогами, поставив собі задачею не тільки внутрішню політичну інформацію, на що вказує його назва, але також і поміч розвідці військовій.

З самого початку його формування, коли кругом Києва велась завзята боротьба з надвигаючимися бандами російського більшовизма, відділ внутрішньої інформації в мірі своїх сил став виділювати невеликі групи розвідників і відкомандировувати в розпорядження командуючих фронтами. Були також групи, котрі працювали на фронті цілком самостійно (на чернігівському напрямку); зараз коли вороже півколо стало звужуватись, відділ внутрішньої інформації був змушений більшу частину своїх активних робітників виділити для тої ж військової розвідки, створивши, таким способом, цілу сітку розвідників, одних в розпорядження командуючих, других – залишених власній ініціативі.

Так під теперішній час функціонують розвідочні групи:

- 1) на лінії фронту [Івана] Рогульського (Київ);
- 2) [на лінії фронту] [Романа] Сушко (Коростень – Сарни);
- 3) на лінії фронту [Івана] Чмола (Фастів);
- 4) [на лінії фронту] [Олександра] Шаповала (Галичина);
- 5) [на лінії фронту] [Володимира] Оскілко (Рівне – Сарни);
- 6) Бобринська – Цвітково (самостійна орг[анізація]);
- 7) на румунським фронті (самост[ійна] орг[анізація]);
- 8) на фронті [Нестор] Махно (самостійна орг[анізація]).

Крім таких чисто військових розвідочних груп функціонують політично-розвідочні (інформаційні) групи в важніших пунктах як: 1) м[істо] Бердичів; 2) ставка; 3) штаб Корпуса січових стрільців; 4) Вінницький залізнодорожний пункт з рухомою агентурою; 5) Кам'янець-Подільськ; 6) Житомир; 7) Проскурів; 8) лінія зони Антанти (ст[анція] Бірзула). Вкінці силами самого Департаменту обслуговується місцевість і його околиці, де пробуває Департамент. (Місто ділиться на райони).

Тяжкі обставини моменту та можлива кожної хвили переміна політичної ситуації зв'язують руки, з одної сторони матеріяльне питання обмежує підбір живих сил, з другої сторони – брак надійних елементів, а ще в дальшій, події які випереджують всякий почин. При таких умовах і можлива дещо запізнена інформація.

Ад 2. **Юрисконсульський і слідчий відділ** Політичного департаменту покликаний є до полагоджування всіх судових функцій передвступного (слідчого) характеру і в тому то напрямку провадить свою діяльність від початку утворення Департаменту.

Поминувши цілу низку справ щодо поодиноких осіб, яких обвинувачувано в антидержавній роботі чи то більшовицькій чи чорносотенній, відділом були переведені слідства і зібрані потрібні матеріяли відносно цілих організацій, які існували і провадили свою підпольну роботу в Києві як:

- 1) два тимчасові більшовицькі уряди, які мали перейняти владу на случай виходу республіканських військ з Києва, так звані «Пятерка»;
- 2) військово-революційний комуністичний штаб;

3) совдеп з представників військових частин (в його склад, як провідники, входили два визначні большевицькі вожаки);

4) чорносотенна контррозвідка;

5) справа Протофиса; щодо посліднього пункту мушу під черкнути, що справа була вже в повному розробленню, а тільки подання її до загальної відомості в часописах з заподанням документів без відома та дозволу Політичного департаменту пересікли її в корні і дальша праця по тому ділу стала неможливою. Сей факт, а було їх більше, вказують яскраво на це, як тяжко приходиться працювати серед теперішніх обставин коли ще і другі державні органи вмішуються в справи, невходячі в їхню компетенцію.

Випадки подібні послідньому повторились вже і в Вінниці, між іншим переведення тусу в товаристві польським «Masierz», а в дальшій закриття сього товариства. Рівно ж місцева міліція, яка для браку інших являється одною з сил, котра повинна допомагати і виконувати розпорядження Департаменту допускається вчинків, які паралізують всяку працю, так, пр[иміром], дозволяється заарештованим опускати зовсім свобідно місто заключення.

Ад 3. Одночасно з інформацією чисто політичного характеру необхідна рішуча боротьба з щораз то більш розвиваючоюся спекуляцією, яка по своїм наслідкам має неминучу зв'язь з політичним життям. Робота в тим напрямку (до сього часу пасивна) дала декілька мільйонів карбованців державі. Всі відкриті злочини передавались відповідним органам.

Ад 4. Цей відділ приходиться формувати рівно ж при несприятливих обставинах, коли нинішній приятель стає на раз ворогом і наоборот, між тим однак удалось налагодити агентуру:

1) в сфері зони Союзників;

2) добровольчої (Одеса);

3) польської;

4) румунської (Румунія);

5) большевицької (Київ);

Зв'язок з трьома першими групами був наладжений з Києвом, а коли прийшлося Київ оставити, зв'язок цей часово перерваний і прийняті міри для його встановлення. Відносно ж двох послідніх груп, то зв'язок з ними піддержується Департаментом до сього часу.

Ад 5. Означений відділ сформувати не представляється ніякої можливості, тому що всі надійні сили на фронті, а забрати їх хоч малу частину без згоди командуючих фронтами неможливо. Між тим той відділ являється одним з необхідних средств для переведення в життя всіх цілей, які перед собою поставив Департамент, котрий несе і охоронну службу на місцях. Корпус цей являється необхідною частию цілого організму Департаменту. Для його сформування я прохав би пана Міністра оказати належну піддержку ввійшовши в відповідні зносини з Військовим міністерством.

Докладаючи про вищезазначене маю за шану прохати пана Міністра о чимско-рпіше проведення штатів Департаменту як і самого Департаменту в законодавчій порядку, тому що тимчасове затвердження штатів толкують собі деякі навіть спосібні і необхідні для нашої роботи особи як інституцію тимчасову, і це головно здержує многих від вступлення в ряди робітників Департаменту.

Директор Політичного департаменту Кульчицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 1–2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА КУЛЬЧИЦЬКОГО, 1919

Пояснююча записка до закону про утворення Політичного департаменту і його губерніяльних і повітових відділів

Дотеперішня практика показала, що не було жодної держави, незалежно від напрямку політики її уряду, котра не мала би органу, захищаючого інтереси держави і її населення. Навіть малокультурні держави мали такі органи. Цей орган повинен приготувлювати ґрунт для проведення верховною владою відповідно моментів політики. Завданням такого органу є не тільки давати пасивну інформацію про загальне становище, але й припинювати порушення законів держави злочинними елементами.

Піклуючись про забезпечення молодой Української Республіки Висока Директорія постановила утворити такий орган при Міністерстві внутрішніх справ давши йому назву «Політичний департамент», для чого призначила Директором цього Департаменту Кульчицького, котрому було доручено сформувати Департамент і його відділи. Наказом Міністра внутрішніх справ від 17-го січня 1919 року № 98 Директору Департаменту було запропоновано негайно скласти проект і штати Департаменту. З огляду на внутрішнє становище України, Департамент мусив приступити дуже скоро до праці і проект штатів був тимчасово затверджений Міністром внутрішніх справ [Олександром] Мицюком.

Щоби Департамент міг продовжувати свою працю йому потрібно відчинити кредит. Для цього Департамент повинен бути проведений в законодавчому порядку: затвержені його штати і відчинен кредит згідно штатів.

Додані до цього штати Департаменту і його відділів на перший погляд можуть показатись дуже великими. Коли ж прийняти на увагу те, що від співробітників Департаменту і його відділів потребується окрім повного знання свого діла і, безумовно, чесного відношення до своїх обов'язків, ще рішучість працювати в тій інституції, одна назва котрої жахає людей і на котру всі дивляться з презирством, як на «охранку», і котрі ризкують при зміні політики й уряду не тільки залишитись без посади і бути заарештованим, а навіть і лишитись свого життя, то це повинно окупитись підвищеною платнею. З огляду на що і вважаючи на ту дуже важливу працю Департаменту і його відділів, де повинні бути люди цілком освічені, інтелігентні і надійні, позаяк мета Департаменту давати ґрунт верховній владі для проведення її політики, штати його ні в яким разі не можуть бути такими як в інших установах. Тут матеріальне становище повинно настільки забезпечити свої співробітників, щоб вони мали змогу спокійно працювати на користь України, не піддаючись спокусу з боку ворога і зробившись злочинцями продавати інтереси України.

Коли ж штати будуть звичайні, то Політичний департамент залишиться або зовсім без співробітників, або там будуть люди неосвічені, незнаючі своїх обов'язків, що, безумовно, не дасть можливості виконати такі важні завдання Департаменту особливо необхідного для ще молодой Республіки.

Таємний фонд Департаменту призначається для таємної агентури закордонної і внутрішньої інформації, а таємний фонд відділів на таємну агентуру цих відділів. Штати розраховані на повну нормальну працю Департаменту і його відділів і повинні вводитись і життя поступово.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА КУЛЬЧИЦЬКОГО, 15 КВІТНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Рівне, 15 квітня 1919 року

Доклад

Випадки, які склались в Кам'янці-Подільському були доведені мною до відома Ради Міністрів на 3 тижні вперед, а іменно в часи перебування уряду в м[істі] Вінниці. З хвилиною переїзду до Кам'янця-Под[ільського] звернув я пильну увагу на сю справу, тобто майбутній переворот, і попровадив справу досить удачно, бо навіть п[ан] [Всеволод] Голубович, бувший Голова Ради Міністрів, щодо перевороту, в якому він мав відогравати також не малу роль, висказався, що це була б авантюра повітова і більш нічого. Між іншим мав розмову з членами уряду, котрі його взивали і ті також після розмови віднесли те саме враження.

Військо і частини, розташовані під сей час в Кам'янці, за малими винятками були ненадійні, навпаки большевицько настроєні в розумінні грабування. Про настрої частин, як і про настрої провідників, було донесено мною також досить вчасно.

Селянський з'їзд, скликаний до Кам'янця-Под[ільського] був також завдяки агітації співробітників дорученого мені Департаменту настроєний по думці існуючого уряду. Однак настрої делегатів з'їзду з дня на день почали хилитись в сторону большевизму (російського), завдяки палким промовам цілком большевицько настроєного делегата поляка та делегатів Мазепинського полку в силі 150 чоловік. Серед таких обставин п[аном] Міністром військових справ наказана евакуація Кам'янця-Под[ільського] згідно наказу Міністра внутрішніх справ евакуйовано і апарат Міністерства внутрішніх справ. Наказ про негайну евакуацію затривожив урядовців державних інституцій і почались балачки панічного характеру.

На другий день ранком все майно державних установ повинно було бути погружене і відправитись на Гусятин. Між іншим вночі паротяг, що був при валці міністерської, відправився на Ярмолинці, через що валка лишилась без паротяга, а другого не було, це ще більш затривожило панічних урядовців міністерств. Рознесли балачки про те, що станція оточена місцевим большевицьким військом і нікого там же не допускають. Про паровик було мені відомо, але про це нібито станція оточена військом, яке нікого не допускає, а приїжджаючих арештовує, довідався я тільки тоді, коли прийшов в 10 годин ранку з докладом до п[ана] Міністра внутрішніх справ. Тут я зустрів п[анів] директорів других департаментів М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав], які досить перелякано оповідали мені про сей випадок облоги станції. На те я відповів, що про паровик мені відомо, але про яке то вороже військо на станції я винен в першу чергу про це знати, тим більше що на станції є моя агентура. Між іншим начальник евакуації своєю владою наказ про евакуацію відмінив. При такому стані річей я вийшов з Міністерства, щоби точно переконатись оскільки в тому є дійсно правди. Всі ці балачки оказались неправдою. Я отже біля години 12 в полудні забіг знов до кабінету п[ана] Міністра, щоби йому докласти про фактичний стан; п[ана] Міністра однак не застав. На запитання: «Де є», сказали мені, що не знають де. Вид канцелярії та порозкидувані папери наводили мене на думку, що я вже п[ана] Міністра не побачу.

В тому часі комітет, який мав взяти владу в руки, користаючи з паніки, яка повстала серед урядових кол, як і цілого міста та підбадьорений промовами большевицького характеру на селянському з'їзді як і вслід за цим настроєм цілого з'їзду, відбував свої засідання, на яких безперечно обговорювалось питання про захоплення влади в

свої руки без порозуміння з верховною владою тобто Високою Директорією. Вістка про це рознеслась по цілому місті і панічне населення почало дивитись на це як на факт довершений. Урядовці Міністерства почали збиратись на наради в цілі вибору делегатів до комітету та пред'явлення йому своїх постулатів. Все це робилось без участі співробітників дорученого мені Департаменту.

Я особисто не заставши в кабінеті о 12 год[ині] п[ана] Міністра внутрішніх справ вийшов з Міністерства і зустрів начальника Коша охорони республіканського ладу на Україні та командира галицької там розташованої частини, та почав балакати про положення. Тут піддав я гадку щоби галицькі частини зробили демонстрацію перейшовши з музикою по місту. Відтак котрого то з старшин галицького полку (в силі 200 чоловік) вибрати особливим комендантом м[іста] Кам'янця, який би запровадив порядок. Гадка моя однак не була вповні піддержана, та з другої сторони здавалось мені, що за велику відвічальність беру на себе як Директор Департаменту тим більш не маючи не тільки подібного наказу вищої влади, тобто п[ана] Міністра, але навіть його думки на такого рода маневр. По цій розмові зайшов я до інспектора міліції м[іста] Кам'янця щоби довідатись про йому підлеглу частину. Інспектор міліції, однак, чи його помічник заявив мені, що стане на стороні комітету, вже був там, говорив з ними і з їх гадками погоджується. Це саме почув я в школі старшин. До інших частин та комендантів я не заходив, знаючи вже раніші їх настрої.

При ситуації політичній вищедоложеній оставались для мене дві альтернативи:

1) залишитись без найменших вказівок і евентуально визнати владу комітету не признаною верховною владою, тобто Високою Директорією,

2) будь негайно від'їхати до Директорії в цілі докладу про стан політичний в Кам'янці-Под[ільському] і тим способом запобігти випадкам, які б мали місце не по думці верховної влади.

І так як п[ани] директори других департаментів могли дивитись на склавшуся політичну ситуацію пасивно, так я навпаки з огляду на пост мною знімаємий.

Докладаючи про вищезгадане, маю за шану довести до ласкового відома, що я уважав за відповідніше вибрати другу альтернативу, а з огляду на те передавши в порядку Департамент своїому Віцедиректорові від'їхав я до місця перебування Високої Директорії в цілі докладу про останні політичні події в Кам'янці-Подільським.

Директор Політичного департаменту Кульчицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 14–15. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА КУЛЬЧИЦЬКОГО, 3 ЛИПНЯ 1919

Пану Міністру внутрішніх справ

3 липня 1919 року

Рапорт

Маю честь доложити Вам, пане Міністр, що за останній час:

1. Переведено організацію Політичного відділу при губ[ерніяльних] і повітових комісарах в місцях звільнених від большевиків.

2. Проводиться даліше організація політичної агентури (поки що нелегально) в Вінницькому і Летичівському повіті.

3. Крім цього налагоджено зв'язок з Києвом і другими місцями по той бік фронту.
4. Налажено також зв'язок з Галичиною.
5. Вироблено статут для Політичного департаменту і його губерніяльних та повітових відділів з зазначенням взаємовідносин з губерніяльними і повітовими комісарами.
6. Вироблено інструкцію для агентів політичної розвідки і контррозвідки.
7. Відкрито ворожу чужоземну (не большевицьку) організацію. Розробка і сліжка за нею продовжується даліше.
8. Заарештовано кількох большевицьких агентів.
9. Заарештовано дві військові особи з великими грішми (слідство над ними проводиться). Здається що це ворожа агентура.
10. Переводиться реєстрація населення в звільнених місцях від большевиків з метою розшуку непевних осіб. Крім цього вживається всіх заходів, щоби в найближчому часі:
 - 1) дістати всесвітню пресу для Департаменту;
 - 2) щоб завести закордонну таємну агентуру;
 - 3) в найближчому часі буде розроблений проєкт курсів агентів політичної (а також військової) розвідки і контррозвідки;
 - 4) в кінці провадиться організація прикордонних пунктів для контролю над виїздом і приїздом людей з метою недопущення ворожих агітаторів і ворожої нелегальної літератури, а також осіб підлеглих судові.

В[иконуючий] об[ов'язки] Директора політичного департаменту

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 176. Арк. 7. Машинопис. Оригінал.

ДЕПАРТАМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ДОПОВІДЬ ВІЩЕДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 24 СІЧНЯ 1920

До pana Уповноваженого Міністерства внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець, 24 січня 1920 року

Доклад

Сим маю за шану докласти Вам про фактичний стан евакуації Департаменту та ліквідацію його майна.

Напередодні евакуації я одержав словесний наказ від виконуючого обов'язки Директора Департаменту п[ана] [Миколи] Чеботаріва приготуватись до евакуації з зазначенням, що речей департаментських з собою брати багато не треба, лише взяти що необхідне, а решту залишити у Кам'янці, передавши їх одній із місцевих українських організацій, культурно-просвітній або громадській.

Вищезазначений наказ мною був виконаний так: все те, що я вважав зайвим склав у одну скриню, замкнув замком, опечатав департаментською печаткою і при відношенню відправив на схорону до Державного українського університету. При цьому також було відправлено дві пишучі машинки з дозволом тимчасово користуватись ними Університету, а маючися у Департаменті декілька томів (не пам'ятаю скільки) Свода законів Російської імперії були подаровані бібліотеці Університету. На всі ці речі були одержані розписки про одержання їх Університетом.

Решта речей була розподілена також на дві частини; першу частину склали речі, які були потрібні при розпочатті праці Департаментом, а другу – які потрібні були в дорозі. При другій частині знаходились і департаментські гроші, яких при Департаменті було більше мільйона карбованців (точної суми не знаю), а також грошова відсутність. Перша частина речей була запакована в один ящик і погнута у евакуаційну на валку Ч[астина] 1, якою їхав п[ан] Міністр [Ісаак] Мазепа, а друга частина речей залишилась на руках скарбника Департаменту п[ана] Книша, який виконував свої обов'язки до приїзду валки Ч[астина] 2 до ст[анції] Гречани. На ст[анції] Гречани тов[ариш] Міністра п[ан] [Гордій] Нянчур зробив розпорядження скоротити штат Департаменту до мінімуму, після якого залишилось: п[ан] Козоріз, п[ан] [Йосип] Команда, я та виконуючий обов'язки Директора Департаменту п[ан] [Микола] Чеботарів, котрий ще з Кам'янця автом їхав до Проскурова. Внаслідок таких змін п[ан] Книш, бувший скарбник, мусів передати скарбницю і грошові документи п[ану] Команді Йосипу Євдокимовичу, а також і всі департаментські речі, які заходились у другій частині.

На другий день, 22 листопаду, після перегрупування, валка Ч[астина] 2, в якій їхав Департамент попала під гарматний ворожий обстріл у м[істі] Проскурові, а тому всі співробітники, знищивши документи і діловодство Департаменту, розбіглись

невідомо кудя. Коли гарматна стрілянина стихла й тільки де-не-де стріляли з кулеметів та рушниць на околицях м[іста] Проскурова, я повернувся із м[іста] Проскурова до своєї валки, яку одступаючі бронепотяги попхали назад до ст[анції] Гречан.

В Гречанах я із співробітників Департаменту застав лише Івана Марченка та урядовця Кам'янець-Подільського губерніяльного відділу Департаменту Миколу Рогізного, а із річей залишилась одна пишуча машинка системи «Underwood», рахівниця, лінійка та невелика кількість пишучого паперу. Всі ці речі відібрала польська влада, коли ми приїхали до Гусятина. Вищезгадані два співробітника Департаменту приїхали разом зі мною із Ланцута до Кам'янця і знаходяться тут, чекаючи розпоряджень уряду.

Подаючи цей доклад, прошу Вас, пане Уповноважений, зробити відповідні розпорядження.

В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 5. Спр. 13. Арк. 3–4. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 5. Спр. 13. Арк. 9–10. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ВІЦЕДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 4 ТРАВНЯ 1920

Панові Міністру внутрішніх справ.

м[істо] Вінниця, 4 травня 1920 р[оку]

Рапорт

Сім маю за шану, пане Міністре, докласти Вам, що розпорядженням Департаменту політичної інформації від 30-го квітня б[іжучого] р[оку] була розпочата праця по організації губерніяльного відділу політичної інформації, який на час перебування уряду в м[істі] Вінниці, згідно зі штатами Департаменту, мав би і функції Столичного відділу політичної інформації. Сей відділ зараз не є зовсім організований через брак грошей, але, не дивлячись на такий важний чинник, він показав гарні наслідки праці; відділом заарештовано декілька комуністів, які мали своєю метою провадити різні большевицькі операції, причім одібрано у них значну кількість грошей. Із матеріалів взятих у большевиків при арешті виявляється картина великої большевицької організації як у Вінниці, так і в других місцях України, а через те є потреба організувати працю в ширшому масштабі. Докладаючи Вам, пане Міністре, про вищезгадане, я прошу Вас зробити розпорядження аби як найскоріше були відкриті кредити для відділів як губерніяльних так і повітових, а для Департаменту політичної інформації було видано для таємної агентури сто тисяч (100 000) карб[ованців].

[Василь] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ВІЦЕДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 7 ТРАВНЯ 1920

Панові Міністру справ внутрішніх

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 7 травня 1920 року

Доклад

Всі державні установи і інституції зараз зайняті працею по відновленню діяльності, одержавши відповідні директиви і вказівки в цій справі.

Існуючий же до цього часу Департамент політичної інформації поставлений на мертвій точці. Про судьбу цього Департаменту має рішати міжвідомствена комісія, яка має сказати (через якийсь час) як має виглядати адміністративний апарат Міністерства справ внутрішніх. З того тільки часу Департамент політичної інформації може почути, що з ним мають зробити, а що ж зараз робити?

Таке питання раз у раз повстає у мене як зв'язаного з цим Департаментом, а до того я придаю велике значення політичному розшуку знаючи добре, що зразу нічого не робиться в цій справі. До Департаменту приходять, місцевого і приїзять з повітових відділів люди просити праці, а їм нічого сказати не можу. Такий стан справи є шкідливий.

Ворогів Українська Народна Республіка ще не позбавилась, а тому по виявленню їх треба приступити негайно, відновивши в скороченому виді і де тільки можна відділи Департаменту. Разом з цим треба одновити працю і в самому Департаменті деяких відділів, а саме: «Відділ справ бюро», «Відділ внутрішньої інформації» та «Загальний відділ».

Для відновлення праці сіх відділів потреба обсадити слідуєчі посади: 1) Директора Департаменту або заступаючого його; 2) секретаря; 3) начальника відділа «Справ бюро»; 4) начальника відділа «Внутрішньої інформації»; 5) урядовця для доручень; 6) перекладчика; 7) друкарщика; 8) кур'єра. До цього необхідно мати таємну агентуру в числі 4–5 чоловік. Агенти не мають входити в штат Департаменту, а лише утримуються на його кошти. Із вищезазначених посад зараз не обсажені слідуєчі: секретаря, друкарщика, кур'єра.

Подаючи сей доклад, я прошу Вас, пане Міністре, Ваших розпоряджень щодо цього.

Віцедиректор В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 422. Арк. 4. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 4. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ВІЦЕДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 8 ТРАВНЯ 1920

Конфіденційно

Панові Міністру справ внутрішніх

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 8 травня 1920 р[оку]

Доклад

Згідно розпорядження Керуючого працею Міністерства справ внутрішніх п[ана] [Михайла] Котляренка від 4-го травня с[ього] р[оку] Ч[астина] 8 я був призначен представником М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] в засідання Військової ради для розгляду питання про «Інформаційне бюро» при військовій жандармерії. Того ж дня і відбулось перше засідання, на якому п[ан] докладчик по згаданому питанню полковник [Євген] Мишковський познайомив мене в коротких рисах про формування «Військової жандармерії», і які на неї мають покладатись функції і разом з сим з'ясував, що жандармерія не зможе виконувати у повній мірі тих функцій, які на неї мають покладатись, коли не буде при ній зорганізований політичний розшук під назвою «Інформаційне бюро».

Заслухавши докладчика, я поінформував Військову раду, що при Міністерстві справ внутрішніх існували як корпус жандармерії так і політичних розшук; перший був під назвою «Кіш охорони республіканського ладу», а другий – «Департамент політичної інформації», і одночасово підкреслив, що Міністерство справ внутрішніх і не зможе забезпечити спокій у Республіці, коли не буде мати у своїй розпорядимості політичного розшуку і екзекутивної сили.

Однако, не зваживши на мої інформації, Військова рада стояла по своїй попередньому погляду, що вона мусить продовжувати працю в сій справі, яка уже розпочатою є, і тим більше уже видан закон про утворення жандармерії, а «Інформаційне бюро» повинно утворитись як необхідний апарат при жандармерії.

Вважаючи в майбутньому шкідливим існування однородних апаратів при Міністерстві справ внутрішніх і при Військовому міністерстві, а тому я подав писану заяву до п[ана] Голови Військової ради, повідомивши його, що я надалі не буду брати участі в засіданнях і одночасово з'ясував через що я відмовився.

Далі, пане Міністре, я позволю собі висловити думку щодо творення єдиного екзекутивного апарата, який мав би бути при Військовому міністерстві і підлягав би йому в справі інспекторській, а Міністерство справ внутрішніх виконував би лише функції жандармські, позаяк ся точка на порядку денному.

В тому разі, коли б уже була закінчена цілком національна боротьба, і коли б військові апарати настільки були упорядковані добре, що не викликали б сумніву щодо свого складу з боку національного, чесності, а також і працездатності, то й тоді ще залишається одна точка, яка є досить важна: Міністерство справ внутрішніх нічого не могло б знати, що робилось би Військовим міністерством, а коли б і знало, то не могло б нічого зробити, позаяк екзекутивна сила була б військова, і з сього виходить, що при всіх тих сприяючих умовах, які мною зазначено, державний переворот організувати було б дуже легко.

Тепер же всякому відомо, що ні одна з зазначених позитивних точок не є задовольняюча, а тому надіятись Міністерству справ внутрішніх на Міністерство військово-ве, щоб останнє допомогло організувати адміністративний апарат і закріпити владу на місцях, не може, бо нема порядку у самому Військовому міністерстві, а хто сам у себе порядку не зробив, той не може робити у другого.

В[иконуючий] о[бов'язки] Віцедиректор В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 341. Арк. 8, 10. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ВІЦЕДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 15 ТРАВНЯ 1920

Панові Міністру справ внутрішніх

м[істо] Вінниця, 15 травня 1920 р[оку]

Доклад

Департамент політичної інформації та інституція, яка б мала замінити собою уші і очі уряду в його державній праці. Він через свої губерніяльні та повітові відділи, а також через окремі агентури мусить прибрати до свого апарату всі нитки політичного життя громадянства на Україні, а також посусумежних держав і знати його напрямки, і тоді тільки буде видно уряду де і які його вороги і тоді тільки він зможе успішно

провадити свою працю. А тому чим скорше почнеться така праця, то тим більше користі буде від неї, менше буде помилок.

Я ще 18-го квітня написав доклада панові Міністру, якого передав через керуючого працюю Міністерства в[иконуючого] о[бов'язки] пана [Михайла] Матвієвського і прохав відпустити грошей, щоб розпочати працю по реєстрації злочинного елементу. Другого доклада я подав 7-го травня, в якому прохав оновити працю Департаменту повітових відділів в скороченому виді і де тільки можна.

Як на перший, так і на другий свій доклад я ніякої відповіді не одержав, і справа по відновленню діяльності Департаменту політичної інформації знаходиться майже на мертвій точці, як не рахувати «Столичного відділу» який зараз знаходиться в стані організації. А між тим надходять відомості, що більшовики вільно гуляють по Вінниці і околицях її. Із цього ми можемо зробити припущення що і в других місцях України теж саме робиться.

Таке явище, помимо того що зле відбивається на патріотичному почутті українського громадянства, коли йому приходится бачити і при своїй владі більшовицьких катів, які себе цілком вільно почувають, воно дорого обходиться; йому приходится розплачуватись за це кров'ю своїх кращих синів. Міністерство внутрішніх справ і в цьому мусить бути зацікавлене, аби громадянство УНР було забезпечене від ока і уха більшовицького. Помимо всього того, що мною сказане, наші вороги витрачають величезні гроші на шпіонаж і агітацію серед нашого громадянства, послідком чого настає неспокій в запіллі, невдачі на фронті. І тут потрібний апарат аби не допустити ворогів тайно проводить шкідливу нам працю.

Маючи добрий апарат можна з певністю сказати, що він зможе сам себе окупи-ти. Прикладом може послужити той випадок, який був у Києві з більшовицькими 40 000 000 карбованців, які були привезені робітникам для організації повстання проти уряду УНР, і які не пішли на сю справу тільки дякуючи тому, що тоді уже існував український політичний розшук.

Із наведеного прикладу можна собі уявити як наші вороги організували у себе політичний розшук, коли вони можуть посилати лише на один Київ 40 000 000 карбованців. А що ж у нас є? На це запитання може бути таке зазначення: ми за 3 роки боротьби не втратили 1/5 долі тих грошей, які відібрали у ворога, на організацію своєї подібної організації; а така праця вимагає шалених грошей. Гроші дуже важний чинник в праці політичного розшуку, а не менше важний чинник є ще то часті реорганізації. Цей чинник, можна сказати, зовсім паралізує працю органу політичного розшуку, позаяк увесь час витрачається лише на організаційну працю.

В інтересі державності, я вважав би за необхідне негайно відновити, а де ще не утворені утворити, губерніяльні і повітові відділи згідно штатам, по яким Департамент існував до цього часу, і приступити до праці якомога скорше, відпустивши для того відповідні кошти. Після того, коли буде ся досить важна прогалина закрита, тоді можна зайнятись справою про реорганізацію, а поки політичного розшуку нема, то займатись кабінетною роботою є дуже шкідлива річ.

Віцедиректор [Василь Шкляр]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 341. Арк. 11. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 5. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ВІЦЕДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 21 ТРАВНЯ 1920

Панові Міністру внутрішніх справ

м[істо] Вінниця, 21 травня 1920 року

Доклад

Велика європейська війна, а також навали більшовицькі та денікінські спричинились до того, що на території Української Народної Республіки залишилось багато людей, які абсолютно нічим не зв'язані з цим краєм. Залишились вони в різні часи при різних обставинах і по різних міркуванням. Багато із них є таких, які будучи хворими в той час, коли їх влада залишала певний терен, не мали можливості уткати. Не менше залишилось і таких, які одержавши гроші, певні директиви від своїх урядів і по їх наказу залишились тут для провадження шпionської і взагалі руйнуючої праці, яка буде направлена на повалення УНР. Є розуміється й такі, які у свій час пограбували досить всяких цінностей і зневірившись тим часом у боротьбі рішили відпочити і спожити те, що їм досталось «як трофеї».

Із сих трьох категорій найопаснішою тепер є та, яка залишена тут по наказу і з певними дорученнями, але через деякий час вони всі стануть опасними. Розуміється ті які видужали, видужують і будуть видужувати всі вони не матимуть засобів до життя, а через це саме мусять звертатись до тих, які матимуть гроші і які мають одним із своїх обов'язків допомогти товаришу всім чим можна. А раз окаже допомогу і дасть можливість жити, то примусить і робити. Що ж торкається третьої категорії, то про неї треба сказати, що вона буде переходить до активних по мірі витрати своїх запасів. Чим запас більший тої чи іншої особи, то тим більше вона буде триматись.

Після цього аналізу можна сказати одно, що на протязі всього часу боротьби український народ мав, а зразу найбільше має, ворогів у своєму заплілі, які всі свої сили направлять на знесення його, але по всім вчинкам і тій різноманітній злочинній праці вони поділяються на більших і менших злочинців. Виходячи з того принципа що ворог – ворог, а тому залишати його на волі річ небезпечна. Замикати ж усіх до в'язниці також по багатьом міркуванням не можна, да врешті і в'язниць не хватить.

На мою думку найкращий би був спосіб і найуспішній, то треба утворити концентраційний табор і тоді їх туди спроваджувати. Сей спосіб мусять дати найбільше користі для держави взагалі, а Міністерство внутрішніх справ матиме можливість ускорити свою працю по очищенню території УНР від злочинного елементу. Утворення концентраційних таборів це задача, я би сказав, завтрашнього дня. Разом з організацією табору мусять стати на порядок денний не менш важна справа, але маюча близький зв'язок до табору, то організація праці по реєстрації або перепису населення.

Як у першій так і в другій справі окрім Міністерства внутрішніх справ мусять бути зацікавлені і другі міністерства, а тому було би корисним організувати зазначені справи у спілці з іншими Міністерствами, яких інтереси вимагають виявлення української соціальної маси.

Подаючи сього доклада я прошу Вас, пане Міністре, підняти се питання на Раді Міністрів і провести його в життя.

Віцедиректор В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 341. Арк. 12. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 7. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 1 ЧЕРВНЯ 1920

Панові Міністру внутрішніх справ

м[істо] Вінниця, 1 червня 1920 р[оку]

Доклад

Після розвалу Царської держави російської, тюрми народів, український нарід, оточений навкруги ворогами, почав будувати своє власне життя. Щоб знати заміри своїх ворогів і відповідно до того приготуватись, природно, повстала організація політичного розшуку (ще в 1917 році) спочатку нелегальна і невелика, але по мірі здобуття прав українським народом в його боротьбі і по мірі поширення нових гасел, організація політичного розшуку змінювала свої політичні форми і розширювала свої функції.

Ще з початку 1918 року за Центральної Ради було утворено при Військовому міністерству «Центральне справ-бюро», яке було остаточно зліквідовано гетьманською владою. Але більшість співробітників його нелегально стала працювати на користь Українській Народній Республіці і тим допомагати провідникам цієї ідеї боротись з своїми ворогами.

З утворенням української народно-республіканської влади – Директорії Української Народної Республіки – знов організовується політичний розшук при Головній команді українських республіканських військ, під назвою «Контрольно-інформаційний відділ», який обслуговував виключно інтереси військові, що той час цілком відповідало менту, позаяк вся влада була зосереджена у військових урядників.

Але других способів і других чинників вимагав мент. Коли був повалений гетьманський уряд і коли були покликані до життя всі міністерства Української Народної Республіки, зразу стала відчуватись потреба сильного органу політичного розшуку для служби в запіллі, позаяк «Контрольно-інформаційний відділ», який був при Головній команді українських республіканських військ і який повнив цю службу в перші часи мусив зліквідуватись разом зі своєю Головною командою, позаяк у Військовому міністерстві були сталі відповідні організації. Тоді і був утворений при Міністерстві внутрішніх справ «Політичний департамент», а при губерніяльних і повітових комісарах – губерніяльні та повітові «політичні відділи», проіснувавши з такими правами по штатам тимчасово затвердженим паном Міністром внутрішніх справ 24-го січня 1919 року до 1-го жовтня 1919 року.

За час існування «Політичний департамент» не міг справитись зі своїм завданням і те. По-перше, через брак відповідних коштів, яких йому не видавали через те, що штати не були затверджені законодавчим шляхом. А по-друге, його технічні сили витрачалися на працю зв'язану законодавчим затвердженням штатів, яким прийшлося на протязі 8-х місяців переробляти їх разів 4. То була колосальна праця, яка врешті не довела до позитивного результату.

Нововироблені штати були опять затверджені тимчасово Міністром внутрішніх справ 1-го жовтня 1919 року, до затвердження їх законодавчим шляхом. Різниця поміж першими і другими штатами була перш всього у зміні назви Департаменту і його відділів: «Політичний Департамент» стали називать «Департаментом політичної інформації», а його відділи губерніяльні та повітові – «відділи політичної інформації». Правда було ще утворено, звичайно на папері, декілька нових відділів, як, наприклад, Київський столичний, Миколаївський та Одеський міські, але такі зміни значення

ніякого не мали, позаяк їх не прийшлося відкривати, тому що там не було нашої влади, а коли і влада була деякий час то не було грошей.

Значення велике мали нові штати, і то негативне для праці Департаменту, через те що ставки старих штатів були збільшені, порівняючи з нормальними штатами, удвоє, а нові штати були затверджені з підвищенням лише від 15 % до 25 %, внаслідок чого було трудно удержати людей на своїх посадах, а нових сил не можна було запросити на службу. Тут якраз, до речі сказати, що на працю цю по політичному розшуку йде дуже мало осіб із патріотичних міркувань. Політичний розшук можна поставити на відповідну височінь, коли будуть для того відпущені грошові засоби, а сього головного чинника якраз і не було в Департаменті Він весь час існував на позичені гроші, на що йому також приходилось витратити немало енергії. Словом, оцінюючи попередню працю «Політичного департаменту» і «Департаменту політичної інформації» треба сказати, що він більшу частку своєї праці покладав на здобуття засобів для свого існування, як матеріальних, так і правних, а тому і не виконав того завдання, яке на його покладалось і засобів тих він не добув через катастрофу, як трапилась з УНР у прошлым році.

З відновленням праці в цьому році Д[епартамент] політичної інформації зустрівся ще з більшими перешкодами. Всі ті документи і матеріяли, які він мав у прошлomu році, були знищені і розгублені при евакуації, і, нарешті, при розгромі у Проскурові. Він має тепер лише проєкт штатів Департаменту, затверджений Мініст[ерством] вн[утрішніх] справ 1-го жовтня 1919 року та проєкт штатів губ[ерніяльних] та повіт[ових] відділів, затверджених тимчасово Міністром вн[утрішніх] справ 24-го січня 1919 р[оку] і проєкт наказу по Міністерству про скасування штатів «Політичного департаменту». Отже, все сказане свідчить, що коли зразу виробляти нові штати і проводити їх законним шляхом тоді, коли нема відповідної кількості робочих рук, то справа може затягнутись на довгий час, а переживаемий момент вимагає негайної праці.

Зразу також не менша є потреба політичного розшуку як і при усуненні гетьманської влади. Навкруги тисячі ворожих агентів снують свої сіті і пускають яд, щоб якскорше повалити неокріпле державне тіло і самим запанувати на терені УНР. З цієї метою вони витрачають колосальні суми на утримання своїх агентів у нашому запіллі. (При арешті одної організації було викрито 8 000 000 кар[бованців]). Тратять вони колосальні суми і там де зараз панують, держучи наше громадянство завше під страхом і тим самим зменшують неспокій у своїм запіллі. Так працюють нині вороги, а для того, щоб ми могли боротися з ними, ми також мусимо так працювати. Учитись треба і у ворога.

Для того аби можна було зразу розпочати працю проти наших ворогів треба, щоб уряд УНР постановив видати 20 000 000 гривень авансом із сум, які будуть асигновані по затвердженні штатів Д[епартамент]у політ[ичної] інформації, його губ[ерніяльних] та повіт[ових] відділів. До цього додаю, що Д[епартамент]ом зразу виробляються штати відділів, інструкції та правила для керування працею політичного розшуку. Вироблені і розіслані обіжники до губ[ерніяльних] комісарів та правила для в'їзду осіб на Україну. Копії їх прикладаються.

Підписав в[иконуючий] о[бов'язки] Директора
Департаменту політичної департаменту В[асиль] Шкляр
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 341. Арк. 16–17. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 8–9. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 10. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 30 ЧЕРВНЯ 1920

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець [-Подільський], 30 червня 1920 року

Доклад

Згідно обіжнику по Міністерству внутрішніх справ (Департамент політичної інформації) від 19-го травня 1920-го року Ч[астина] 4 при губерніяльних та повітових комісаріатах мали би утворюватись відділи політичної інформації.

За браком відповідних коштів були утворені відділи лише при губерніяльному комісаріаті Поділля, при повітовому моголівському, та були призначені в[иконуючі] о[бов'язки] начальників повітових відділів політичної інформації бердичівського, літинського, брацлавського, ямпільського, а також були запрошені відповідні кандидати на посади начальників повітових відділів, які не одержали призначення через неуряду на фронті і евакуацію уряду, і мусили залишити Міністерство і йти до війська. Із всіх кандидатів залишився лише один. В[иконуючи] о[бов'язки] начальників відділів політичної інформації при комісаріатах зазначених повітів, дожидаючи затвердження штатів і одержання грошей для провадження праці дорученими відділами, не мали можливості виїхати на міста служби і мусили евакуюватись разом з урядом. Зразу вони знаходяться у Кам'янці, залишившись без жадних матеріальних засобів до існування. В такому ж самому становищі знаходяться і урядовці відділу політичної інформації при Подільському губерніяльному комісаріаті, які евакуювались перед наступом ворога на Вінницю. Урядовців із названого відділу тут, зразу, перебуває 9 чоловік.

Для поліпшення їх матеріального скрутного становища мною були вжиті такі заходи: виписано 500 000 гривень із Департаментського таємного фонду, але згідно вимогам Державного контролю сю суму можна одержувати по частиям, виписуючи кожний раз не більше 100 000 гривень. А тому щоб цілком задовольнити всіх евакуйованих, то треба виписувати всі гроші, які належать до Департаментського таємного фонду, що буде шкодити праці Департаменту. І Контроль може не згодиться визнати правильність витрат, позаяк із таємних сум будуть задовольняться урядовці, які мусять утримуватись із сум асигнуємих на персональний оклад.

Окрім того є ще одна точка з витратою таємного фонду, яка дуже ускладняє справу: після кожної витрати, зробленої на 100 000 гривень треба скликати комісію із представників Контроля, Головної бухгалтерії та Департаменту, яка має переглянути витрати і в разі визнання їх правдивості залишити рахунки, а на відповідну суму скласти акт, який пересилається до Бухгалтерії і тоді тільки видається нова асигновка. 23-го червня мною одержано 100 000 гривень, того ж дня роздано, а на 1-е липня скликається комісія.

Вважаючи все ж такий спосіб ненормальним і некорисним для праці, я прошу Вас, пане Міністре, затвердити тимчасово представлені мною штати, після чого усунуться всі ненормальності і надалі, коли буде потреба у праці політичного розшуку можна буде працювати, в противному разі я вважаю не потрібним існування Департаменту політичної інформації, який являється лише керуючою управою політичного розшуку.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 20. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 21. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, ЧЕРВЕНЬ 1920

Пану Міністру внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], червень 1920 року

Рапорт

Департамент політичної інформації за час перебування у Вінниці провадив працю по політичному розшуку. З тою метою, не дивлячись на те, що не мав штатів відділів політичної інформації, бо такі штати затверджені б[увшим] Товаришом Міністра [Павлом] Христюком згублено було в час евакуації з м[іста] Кам'янця в листопаді минулого року, Департамент назначив на посаду декілька начальників повітових відділів в надії, що негайно будуть затверджені на відділи тимчасово Міністром внутрішніх справ штати і відкриті кредити.

У Вінниці було заготовлено Департаментом проект штатів всіх відділів політичної інформації і внесено в Канцелярію Міністра внутрішніх справ на попередній розгляд в Раді Міністра і затвердження п[аном] Міністром. Одначе евакуація припинила доведення до кінця цієї справи і штати до сього часу не затверджені.

У Вінниця з дня 2-го травня сього року провадив працю Столичний відділ Департаменту політичної інформації, який мав около 30 агентів і канцелярію. З приводу неіснування штатів і браку кредитів відділ цей не мав змоги видати своїм співробітникам платні, а Департамент не міг видати платні вищезгаданим начальникам повітових відділів; таке становище продовжується по нинішній день.

Зараз кредити утворені через підписання кошторису Міністерства внутрішніх справ, але задля браку штатів відділів політичної інформації, неможливо виплатити платні евакуйованим з Вінниці співробітникам Столичного відділу і начальникам других відділів (4-х) чол[овік], внаслідок чого всі вони знаходяться зараз у Кам'янці без всяких засобів до життя. Кожнодневно з'являються у Департамент з вимаганням заслуженої давно платні. Щоби усунути негайно таке прикре явище, я ласкаво прошу пана Міністра затвердити тимчасово штати Департаменту і його відділів, і дати тим способом можливість виплатити співробітникам Столичного відділу (частина відділу працює дальше при губ[ерніяльних] комісарів Поділля) аванси в рахунок платні і добо́ви та утримання начальників повітових відділів.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту [Василь Шкляр]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 13. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, ЧЕРВЕНЬ 1920

м[істо] Вінниця, червень 1920 року

Пояснююча записка

до закону про асигнування з коштів Державної скарбниці сорок (40) мільйонів гривень в розпорядження Міністра внутрішніх справ на видатки Департаменту політичної інформації і підлеглих йому губерніяльних та повітових відділів.

Департамент політичної інформації утворено фактично дня 18 січня 1919 р[оку] в часи, коли починалася перша евакуація центральних установ з м[іста] Києва. Безнастанні переїзди за 1919 р[ік] і листопадова катастрофа привели до того, що

Департамент політ[ичної] інформації не затверджений законодавчим шляхом і не має власних кредитів.

Таке становище ставило його завше в дуже некорисні умовини державної праці. Брак грошей на організацію політичного розшуку мав зараз же в перші часи існування такі наслідки, що на всю тодішню територію звільненої від Гетьмана України малося не більш декількох десятків політичних агентів; агенти розсилались по всім важнішим пунктам України, але не могли розвинути успішної діяльності через брак грошей на утворення розвідочного апарату. Не дивлячись на те, що міністрами внутрішніх справ всіх бувших кабінетів підкреслювалась потреба в роботі Департаменту, було асигновано на Департамент і на його відділи тільки в місяці вересні м[инулого] р[оку] десять (10) мільйонів гривень, відповідно до штатів затверджених тимчасово Міністром внутрішніх справ. З чого одержано у Департаменті фактично два (2) мільйони, вневдовзі до від'їзду уряду з м[іста] Кам'янця.

Позаяк Департамент не має права користуватися рештою відчиненого йому в минулому році кредиту, необхідно з оновленням його праці (на утворення губерніяльних та повітових відділів і на керування ними), відчинити в рахунок кошторису 1920 року новий кредит в сорок (40) мільйонів гривень в розпорядження Міністра внутрішніх справ до затвердження законодавчим шляхом його штатів, в котрі мають бути ще раз внесені деякі зміни. Ця сума рівняється приблизно 1/8 частині штатних видатків Департаменту і його місцевих відділів, не рахуючи добових, та пропорціонального збільшення фондів як-то: роз'їзного, таємного і господарчого.

Міністр внутрішніх справ [Олександр Саліковський]
В[иконуючий] об[ов'язки] Директора Департаменту
політичної інформації [Василь Шкляр]
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 176. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 3 ЛИПНЯ 1920

П[анові] Міністрові вн[утрішніх] справ
м[істо] Кам'янець [-Подільський], 3 липня 1920 року

Рапорт

В своєму докладі від 1-го червня сього року Ч[астина] 65 я з'ясовував Вам, пане Міністре, дійсний стан Департаменту з перших днів його існування до подачі зазначеного докладу охарактеризувавши його працю на протязі того часу, з указанням на ті чинники, які перешкождали йому працювати. Головним чином було подано те, що Департамент політичної інформації не мав своїх штатів, а також губерніяльних та повітових відділів політичної інформації.

В тому ж докладі я прохав Вас, пане Міністре, внести в Раду Міністрів УНР законопроект про асигнування для праці Департаменту 20 000 000 гривень авансом з сум, які будуть асигновані по затвердженні штатів Департаменту і його губерніяльних та повітових відділів, які мною вносились на розгляд в Раду Міністра внутрішніх справ. Через евакуацію штати в Раді Міністра не розглядались, і грошей Департамент не дістав, а потреба в них була пекуча; нічим було платити утримання співробітникам тих відділів, які вже фактично працювали і начальникам новопризначеним та іншим співробітникам, які були зв'язані працею з Департаментом, поза його штатами.

Нарешті було виписано з Департаментського таємного фонду 500 000 гривень, з яких я одержав 100 000 гривень і роздав людям в той же день, позаяк нужда була страшна: доходило до того, що урядовці ходили на поденну роботу. Справа з грішми, які я одержав і які мав одержувати я з'ясував Вам, пане Міністре, в докладі від 30-го червня Ч[астина] 180. Остається лише сказати, що комісія, яка скликалась мною для перевірки витрати сум таємного фонду не визнала витрат правильними.

Після цього утворилось таке становище:

1) Департамент не має можливості виплатити належних коштів своїм співробітникам;

2) не може надалі користуватись таємним фондом, позаяк попереднього авансу не оправдав і

3) я опинився в неприємному становищі, витративши 100 000 гривень, а комісія найшла витрату незаконною і получається таке, що я повинен повернути власні гроші до державної скарбниці.

Прикладаючи при цьому проект вимогової відомості на виплату місячної платні і добових урядовцям Столичного відділу та начальникам повітових відділів і розписки їх в одержанні їми від мене грошей прошу Вас, пане Міністре, зробити розпорядження, щоби були заплачені гроші по цим відомостям з удержанням тої суми, на яку я прикладаю розписки і щоб удержаною сумою було погашено аванс виданий мені.

Мене ж, пане Міністре, прошу звільнити від виконання обов'язків Директора Департаменту політичної інформації.

До сього додаю:

1. Копію докладу від 1-го червня 1920-го року Ч[астина] 65.

2. Копію докладу від 30-го червня Ч[астина] 180.

3. Протокол комісії по перевірці витрат сум із таємного фонду (копія).

4. Проект вимогової відомості на виплату утримання і добових співробітникам Столичного відділу з доданням до неї 10 штук розписок на суму шістьдесят вісім тисяч (68 000) гривень, які належить утримати при виплаті грошей по цій відомості для покриття відповідної суми авансу, який лічиться за мною.

5. Проект вимогової відомості на виплату платні і добових начальникам повітових відділів політичної інформації та одного урядовця по вільному найму з доданням до неї п'яти розписок на суму сорок чотири тисяч (44 000) гривень, які належить утримати по цій відомості для покриття відповідної суми авансу, який лічиться за мною по Головній бухгалтерії Міністерства внутрішніх справ.

В[конуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту
політичної інформації В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 12. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 29. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 5 ЛИПНЯ 1920

Панові Міністрові внутрішніх справ.

м[істо] Кам'янець [-Подільський], 5 липня 1920

Доклад

В зв'язку з евакуацією місцевих відділів політичної інформації до Департаменту прибуло 14 урядовців, яких через незатвердження штатів відділів Д[епартамен]ту не можна задовольнити платнею, а тому я прохаю Вашої, пане Міністре, згоди на прикомандирування їх до Департаменту політичної інформації і призначення їх т[имчасово] в[иконуючих] о[бов'язки] урядовців штатних посад по Департаменту політичної інформації М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав].

Рівночасно прохаю Вас, пане Міністре, поклопотатись перед паном Головою Ради Міністрів о дозволі на обсадження цілого штату Департаменту політичної інформації для того, щоби мати змогу задовольнити платнею всіх прибуваючих співробітників повітових відділів, яких штати досі не затверджені.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 33. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 34. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 6 ЛИПНЯ 1920

До пана Голови Ради Народних Міністрів УНР

м[істо] Кам'янець [-Подільський], 6 липня 1920 року

В травні та червні місяцях с[ього] р[оку] згідно обіжнику Міністерства внутрішніх справ Ч[астина] 4 від 19-го цього травня були засновані відділи політичної інформації при губерніяльному комісаріаті Поділля, повітовому – могилівському, а також були зроблені призначення начальників повітових відділів при комісаріатах: бердичівському, літинському, брацлавському та ямпільському і були рівночасно вжиті заходи по виробленню штатів зазначених відділів, але через несприятливі умови не були проведені в життя законодавчим шляхом.

В зв'язку з евакуацією місцевих установ до Департаменту політичної інформації стали прибувати урядовці місцевих відділів, яких за відсутністю штатів названий Департамент не має можливості задовольнити.

Є один лише спосіб вийти із сього становища: прикомандирувати всіх їх до Департаменту політичної інформації з призначенням тимчасово виконуючими обов'язки урядовців штатних посад по Департаменту і по тим посадам виписати їм платню з дня фактичного перебування їх на службі.

Для проведення сього плану в дійсність маю за шану просити Вас, пане Прем'єр-Міністре, дати свою згоду на обсадження цілого штату Департаменту політичної інформації з 1-го червня 1920-го року.

Міністр внутрішніх справ О[лександр] Саліковський

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 35. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 8 ЛИПНЯ 1920

м[істо] Кам'янець [-Подільський], 8 липня 1920 року

Рапорт

По одержаним Департаментом відомостям прибуває на Україну багато людей з паспортами виданими правительством Польської Річі Посполитої, нарушаючи в той спосіб норми вироблені Міністерством внутрішніх справ про поворот осіб бажаних вернутись на Україну. Для усунення такого ненормального становища прохаю:

1) розпорядження заарештовувати осіб приїжджаючих на Україну всупереч норми виробленої М[іністерством] в[нутрішніх] с[прав];

2) повідомити Міністерство закордонних справ о наслідках, які потягають за собою нелегальний приїзд в межі УНР.

Зазначую, що прибуваючі і маючі прибути особи становлять елемент антиукраїнський переважно російський та добровольчий і крайне вороже відносячийся до УНР, котрий хоче нелегально прибути на Україну для своєї ворожої нам роботи, і якого ні в якому разі не можна допустити.

Підписали В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту В[асиль] Шкляр
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 36. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 22 ЛИПНЯ 1920

Пану Міністру внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 22 липня 1920 року

Рапорт

До евакуації в Департаменті політичної інформації на службі було 29 осіб. По невідомим мені причинам із м[іста] Кам'янця не виїхало 7 осіб. Під час переїзду через Галичину там залишилось 9 осіб. По Вашому наказу до резерву урядовців Міністерства внутрішніх справ відправлено 7 осіб. До Тарнова приїхало і знаходиться зразу при Департаменті 5 осіб.

Подаючи Вам, пане Міністре, персональні списи на вищезазначених осіб, прошу Вашого розпорядження в справі тих осіб, які не приїхали з урядом УНР.

Під[писав] в[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту В[асиль] Шкляр
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 37. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 27 ЛИПНЯ 1920

Пану Міністрі внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 27 липня 1920 року

Доклад

Могилівський повітовим відділом політичної інформації було заарештовано в м[істі] Могилеві большевицького діяча Василя Белкіна, котрого посаджено до могилівської в'язниці, а одібрані від нього гроші в кількості 9 100 карб[ованців]

миколаївськими і 103 000 карб[ованців] совітськими передані могилівському повітовому комісару. Слідство в справі [Василя] Белкіна закінчено, але до надзвичайного військового суду при могилівській комендатурі переданим не було, бо комендатура разом з складом суду тоді вже з міста Могилева евакуювалась.

Також були посаджені до могилівської в'язниці заарештовані могилівським відділом політичної інформації мешканці м[іста] Могилева Тамара Рудська і Овсія Гольденберг та большевицький діяч Митрофан Нетребенко. Слідство про цих 3-х осіб відділом закінчене, але до надзвичайного військового суду також не передане, бо склад суду евакуювався з м[іста] Могилева ще до арешту цих осіб.

Могилівський повітовий відділ політичної інформації в перший раз евакуювався з м[іста] Могилева до м[іста] Калюша 23 червня б[іжучого] р[оку]. Урядовці й канцелярія відділу повернулись назад до м[іста] Молигіва 28 червня, а начальник відділу поїхав з м[іста] Калюша по службовим справам по повіту й до м[іста] Могилева повернувся 3-го липня б[іжучого] р[оку] о 3-ій годині по обіді. В цей час в м[істі] Могилеві повітової влади вже не було, вона другий раз евакуювалась в напрямку на м[істо] Кам'янець.

В час відсутності начальника могилівського відділу, могилівський повітовий комісар згаданих заарештованих [Василя] Белкіна, [Тамари] Руцької, [Овсія] Гольденберга й [Митрофана] Нетребенка з в'язниці звільнив без порозуміння з начальником відділу політичної інформації. По неперевіреному відомостям, обідрани у заарештованого [Василя] Белкіна гроші при його звільненні комісаром йому не повернені.

Для обшуку помешкання [Василя] Белкіна від відділу політ[ичної] інформ[ації] були надіслані 2 агента, а повітовий комісар від себе послав бувших в його розпорядженні старшин Орла-Глібовицького й Петришина та 2-х козаків. Старшина Орел-Глібовицький агентів до обшуку не допустив, а обшук провадили лише згадані старшини та козаки. Після обшуку по заяві дружини заарештованого [Василя] Белкіна не стало золотої бранзолетки з 92 бриліантами та годинника. По поверненні з м[іста] Калюша до м[іста] Могилева виявилось, що ту саму бранзолетку старшина Орел-Глібовський продав могилівському повітовому комісарові за 50 000 карб[ованців]. Коли ж дружина [Василя] Белкіна заявила п[ану] комісарові про пропажу річей при обшуку, пан комісар їх бранзолетку повернув.

Про все вищезазначене маю за шану докласти Вам, пане Міністре.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту В[асиль] Шкляр

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 38. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА, 28 ЛИПНЯ 1920

Пану Міністрові внутрішніх справ.

28 липня 1920 р[оку]

Доклад

Будова нашої держави покликала до життя органи політичного розшуку для боротьби з політичними злочинцями та ворогами УНР, для знищення всього антидержавного елементу і для паралізування в корні всякої можливості активного виступу ворожого елементу проти влади УНР.

Для виконання вищезазначених завдань був перетворений з 1918 року контроль-но-інформаційний відділ при ставці Головного Отамана в Політичний департамент Міністерства внутрішніх справ. Юридичною основою існування даної установи становить затвердження статуту, штатів і відповідних інструкцій. Такої юридичної основи не було з 1918 року по нинішній день, мимоможливого порушення Департаментом цієї справи. Без такої юридичної установи не можна було організувати планового і систематичного апарату для виконання своїх важких і дуже складних завдань.

Однак ж державне життя вимагало праці Департаменту і праця відбувалась, але не по системі, котру Департамент намагався впровадити в життя і для того ця праця давала мінімальні результати. Праця дає тоді позитивні результати, коли дана установа має юридичні підстави до існування, свій виконавчий апарат – то є сіть відділів – докладно визначену та одноцілну систему безпощадної боротьби зі всім протидержавним елементом, чого Департамент не міг досягнути по причинам від нього зовсім не залежним.

При цьому прикладається дві схеми відділів Департаменту, проект компетенції Департаменту, проект інструкції по організації відділів Політичної інформації департаменту.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту [Василь Шкляр]
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 41. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 537. Арк. 43. Машинопис. Примірник.

Компетенція і внутрішніх устрій Департаменту політичної інформації

В своєму внутрішньому розпорядку Департамент поділяється на 5 відділів і загальну канцелярію: Загальна канцелярія, 1) внутрішній відділ, 2) законодавчий відділ, 3) реєстраційний відділ, 4) пресовий відділ і 5) відділ зв'язку.

Загальна канцелярія

- 1) прийом та розподілення кореспонденції Д[епартамен]ту,
- 2) Листування Д[епартамен]ту загального характеру,
- 3) Складання проектів наказів по Департаменту,
- 4) Справи персонального складу Департаменту
- 5) Грошова відчитність,
- 6) Матеріальна відчитність,
- 7) Справи господарчого характеру,
- 8) Інструктування агентів в справах діловодства та відчитності.

1. Внутрішніх відділ

- 1) відання таємною агентурою Департаменту,
- 2) інструктування агентів в справах відкриття політичних злочинців і боротьба з ними,
- 3) складання періодичних звітів і докладів про внутрішнє становище на місцях на всій території пересування уряду і його органу,

4) складання періодичних звітів і докладів про діяльність політичних агентур на підставі їх донесень,

5) українські колонії (табори та біженці).

2. Заграничний відділ

1) відання закордонною агентурою,

2) Складання періодичних звітів та докладів на підставі донесень закордонних агентів,

3) Складання звітів про діяльність українських політичних партій за кордоном і їх відношення до влади УНР,

4) передача відомостей внутрішньому відділові про політичних агентів чужих держав, виїжджаючих на Україну, або до постою уряду УНР,

5) перевірка закордонних паспортів,

6) справи політичних емігрантів.

3. Регістраційний відділ

1) Інструктування агентів в справі реєстрації державних злочинців і політично підозрілих осіб (реєстраційні картки, альфати і фотографічні картки),

2) видання обіжника про розшук тих чи інших політичних злочинців,

3) збирання відомостей і характеристик видних українських діячів,

4) Видача справок урядовим установам про різних осіб, а іменно інформації: а) політичні, б) персональні, в) громадських організацій, г) національні, д) економічні і е) військові.

5) загальна реєстрація всіх активних осіб дотичних в справі ви будови УНР як позитивних так і негативних.

4. Відділ зв'язку

1) організація зв'язку з Україною (інформація на Україні, з України);

2) Складання періодичних і спорадичних звітів та докладів на підставі агентурних донесень;

3) передача відомостей до політичного відділу про осіб, прибуваючих з України.

5. Відділ пресовий

1) координація роботи з пресовими відділами інших м[іністерст]в;

2) організація бібліотеки з різних матеріалів,

3) організація громадської думки (в контакт з М[іністерст]вом преси і пропаганди);

4) нав'язання приятельських стосунків з газетами.

ДОПОВІДЬ ВІЦЕДИРЕКТОРА СЕВЕРИНА ІВАНОВИЧА, 10 ЛЮТОГО 1921

Таємно

До пана Товариша Міністра внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 10 лютого 1921 року

Доклад

Доношу, що на підставі Вашого наказу перебрав я від п[ана] Карбовського службові діла по справам політичного розшуку. П[ан] Карбовський старався всякими способами ухилитись від передачі, а коли по довгим торзі вже і приступив до тої ж передачі, то в кожний спосіб шукав неприлічними балачками і насмішками спровокувати мене, а коли то не удалося, то почав виривати большевицькі посвідчення з урядових зшитків і списів, щоби, таким чином, замаскувати урядову доставку з тих посвідчень і опісля вказати, що то приватною дорогою зібраний матеріал. Зроблені міною йому уваги нічого не помогли. Між іншим повибирав п[ан] Карбовський в моїй присутності бланки Цивільного управління і інші діла, та хотів їх собі затримати. Коли я рішучо зажадав їх видати, так він вправді одну часть передав, а все ж таки і собі задержав декілька бланків та інших справ, твердячи, що то його приватна кореспонденція. Брехливість цього твердження була мені ясна і тому я настоював на видачі цих бланків і інш[ого].

Остаточо запропонував я п[ану] Карбовському запечатати ті справи і дати п[анові] Міністрові на вирішення: чи вони маю вважатися урядовою чи приватною власністю. П[ан] Карбовський на цей спосіб вирішення в ніякім разі не погодився і запропонував мені, які я з тих бумажок вважаю урядовими. Я і вибрав згадані бланки Цивільного управління і інші справи, які кінець-кінцем п[ан] Карбовський згодився передати мені з тим, що в Канцелярії Департаменту буде в його присутності зложений акт.

По дорозі до Канцелярії п[ан] Карбовський, несучи ті спірні справи в руках побачив пана Міністра [Олександра] Саліковського на дорозі і побіг щоби зробити доклад. Розуміється, що я тою самою дорогою не міг йти, бо вважав неприлічним займати такими справами пана Міністра на дорозі. Коли п[ан] Карбовський прийшов до Канцелярії Міністерства, то почав там в моїй неприсутності ляяти на мене базарними виразами, твердячи, що я в його робив ревізію і перечитував його переписку з бабами і т[ому] п[одібне], а забрані спірні діла мені не видав, бо мовляв що сам п[ан] Міністр [Олександр] Саліковський розпорядиться.

Мушу зазначити, що я в п[ана] Карбовського не робив жодного трусу і тільки ті папери брав в руки, які він мені по меншим чи більшим торзі передавав. Жодної приватної переписки я взагалі не бачив і такої п[ан] Карбовський мені не показував, крім його рапортів в справі службовій з урядом, які й я йому і залишив, що може посвідчити урядовець [Володимир] Самойліс, котрий був свідком при передачі цих справ в помешканні п[ана] Карбовського.

Відносно справ, які п[ан] Карбовський мені передав, то я там не помічаю нічого особливого, що свідчило би про його діяльність і дало би йому право говорити, що то приватні матеріали, позаяк:

- 1) всі большевицькі посвідчення разом з списками предложила міліція;

2) так звана реєстрація большевиків, являється тільки відписом і то неповним тої книжки большевицьких організацій, яку я свого часу, як начальник контррозвідки в м[істі] Кам'янці, захопив і для користі служби дав спромогу іншим контррозвідочним відділам і інформаційному бюро переписати;

3) фотографічні знімки, а також ті самі, з яких я в Кам'янці зложив альбом і замовив копії для прочих відділів;

4) негативи фотографічних знімків, а також ті самі, які я залишив у фотографа в м[істі] Кам'янці для зроблення копій іншим відділам, з тим щоби ці негативи контррозвідка м[іста] Кам'янця опісля відібрала і в мій відділ надіслала. Ці негативи знайшлися тепер у п[ана] Карбовського.

Це п[ану] Карбовському відомо і тому зрозуміла річ, що було йому неприємно, якраз мені передавати ці справи, про які він всім говорив немовби то було його приватні матеріялі добути надзвичайною хитростю і самопожертвуванням при витраті своїх власних матерьяльних коштів.

Прошу Ваших заходів, пане Віцеміністре, щоби п[ана] Карбовського за базарне лаяння потягнуто в дисциплінарній дорозі до одповідальності. При цьому долучую рапорт урядовця [Володимира] Самойліса і копію акту перебраних від п[ана] Карбовського справ.

В[иконуючий] о[бов'язки] Віцедиректора Департаменту політичної інформації
[Северин Іванович]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 731. Арк. 34–35. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 731. Арк. 36–37. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА СЕВЕРИНА ІВАНОВИЧА, 11 ЛЮТОГО 1921

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 11 лютого 1921 р[оку]

Доклад

Маю за шану донести, що агентура тут на місце вже всталена. Реєстрація підозрілих осіб в ході. За тими підозрілими людьми, котрі приходять в «Брістоль», встановлений тайний надзір. Під час засідань «Ради Республіки» або «Ради Міністрів» вартують тайні агенти, слідкуючи за кожною підозрілою людиною.

Наплив большевицьких агентів примушує в деяких випадках звертатися до польської дефензиви. Один такий випадок вже лучився в м[істі] Кракові, де мій агент слідкуючих за підозрілою людиною, зістав разом з нею заарештований польськими агентами і пересланий сюда для ствердження чи він дійсно находиться в нас на службі; почім його сей звільнили. При тій нагоді просили, щоби з ними удержувати контакт в справі боротьби з большевицькими шпіонами.

Відносно цього питання маю за шану просити Ваших, пане Міністр, вказівок.

За директора Д[епартамен]ту [Северин] Іванович

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 731. Арк. 38. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 731. Арк. 39. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА АДМІНІСТРАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ВІДДІЛУ, СЕРПЕНЬ 1921

Звіт Адміністративно-Політичного відділу на 20-е серпня 1921 р[оку]

Уманський повіт. Розташовані в повіті частини червоної армії самовольно по-виділяли з свого складу «заградилівки» і відбирають у проїжджих селян продукти в свою користь, пояснюється це тим, що пайок червоноармійцям за останні часи дуже зменшений. Боротись з цим явищем влада не має змоги. Невдоволення селян велике, але значна кількість червоного війська в повіті здержує обурення населення проти влади. Дорожнеча значно зростає. Біженців з голодних губерній поки що не видно, але ходять уперто чутки, що значна кількість їх має скоро прибути. Більшовики попереджають населення, що чутки нібито про ідущих москалів на Україну неправдиві, це йдуть не кацапи, а ті українці, котрі ще за часи царизму переселялись на Поволж'є. Ці попередження вірою серед населення не користуються. Національна свідомість серед населення значно поширилась.

До **пана Головного Отамана** відношення дуже гарне. Популярність його імені величезна, всі чекають приходу уряду і війська на чолі з **паном Головним Отаманом**. В цьому районі появились наші накази і агітаційна література. Населення ними дуже цікавиться.

Холера. Совнарком України оголосив Харківську та Донецьку губернії неблагонадійними по холері.

Район Київщини (Південний). Відношення всіх кол населення до більшовицької влади дуже вороже. Не робиться ніякої ріжниць між більшовиками і комуністами. Взагалі думка якмога скорше ізбавитися цієї влади. Популярність імені **пана Головного Отамана** зростає до таких великих розмірів, яких ще до цього часу вона не досягала. В його особі населення бачить всю справу державності УНР. Щодо відношення до чужоземного війська, то краще всього ставляться до німців, до поляків – байдуже. Національна свідомість велика. До москалів сильно вороже відношення. Українізація провадиться як шкіл, так і церковів.

Церковна справа знаходиться в руках Української церковної ради в Києві на чолі з [Михайлом] Морозом і протоієреєм [Василем] Липківським. Церковна рада провадить українізацію церкви, перекладає службові книги на українську мову і все це провадить шляхом революційним. Вона стоїть цілком за відокремлення церкви від держави і тому майже не переслідується більшовиками. На ряду з Церковною радою існує Кирило-Методієвське братство, котре стоїть в опозиції Церковній ради щодо відокремлення церкви, але ваги не набирає і працю свою провадить слабо. Відношення влади до братства гірше ніж до Ради. Українізація церкви на Україні взагалі, завдяки Церковній раді, провадиться в добрий спосіб. В Києві мається українізованих 7 церковів. В Одесі українізована ще одна церква. Що торкається Волищини (смуга ближча до кордона), а також Поділля в тій же смузі, населення ставиться до українізації церкви недовірливо, бачучи в цьому нібито втягнення до унії.

В школах на Київщині на селах майже скрізь навчання викладається на мові українській. В самому Києві теж провадиться українізація шкіл і за останній час вищих. Навчання взагалі провадиться слабо, бракує підручників і т[ак] і[нше]. До учителів відношення влади підозріле і недовірливе.

Українська академія наук провадить інтенсивну, по можливості працю, так цілком закінчено складання словника української мови. Видрукувати його Академія не має

змоги за браком паперу. Приступлено до складання енциклопедичного словника, до праці над котрим запрошено 30 українських вчених. При Академії працюють також термінологічні комісії по всіх галузях науки. За останній час були зроблені арешти серед професури Академії, але майже всіх звільнено. Професура Академії поставлена в трохи кращі умови, чим всі останні, їм видається так званий академічний пайок.

Фінансова справа стоїть погано. На Україні зовсім бракує грошових знаків, до цього часу Україна потребувала щодня 28 000 000 000 рублів. Задовольнять потреби її, приймаючи на увагу потреби Росії, не змогла Експедиція державних паперів, і більшовики гадали провести оздоровлення валюти в такий спосіб: випустити нові грошові знаки з курсом в 10 раз вищим всіх попередніх совітських грошових знаків. Ця демонстрація не удалась більшовикам за браком різних технічних матеріалів щодо випуску нових грошових знаків. Малось на увазі після першої деномінації перевести другу по тому ж принципу і, нарешті, після другої – третю, і, таким чином, підняти курс совітського рубля на ступень рівну з царським рублем.

Неудача першої деномінації відкинула зараз думку про оздоровлення своєї валюти. На одному з'їзді представниками влади було заявлено, що друкувати гроші не забороняється і для осіб приватних, тому що випуск грошей приватним особам пішов би тільки на користь державі. Останні грошові знаки випускаються по вигляду своєму дуже малими, так знак в 1 000 рублів розміром своїм рівний 3 × 5 сантиметрів. Загальної фрази «подделка преследуется по закону» на нових більшовицьких грошових знаках не видрукувано.

Тяжке фінансове положення заставляє більшовиків звертати свою увагу на крам – обмін. Недостаток предметів для обміну заставило провадити опись ізлишків навіть по совітським установам. По наказу кожна установа повинна представляти списком таких ізлишків (стілці, столи і т[аке] і[нше]). Все це йде на крам – обмін. Для краму – обміну служить також сіль і нафта, котрих підвезено в значній кількості на Україну. Іноді крам – обмін провадиться в спосіб примусовий.

На Волині. В перший числа серпня на Волині розповсюджувались чутки, що 18-го цього серпня має вибухнути повстання проти поляків. Ким були пущені ці чутки, невідомо, але їм було надано серйозне значіння і польською владою 12-го серпня були зроблені відповідні заходи щодо ліквідації такого повстання. Так все прибуваючи тут військо було в бойовій підготовці скрізь були розставлені кулемети, цілий день і ніч ходили збільшені патрулі.

14/VIII до Рівного приїжджав лідер хліборобів Сергій Шемет, з якою метою невідомо.

Начальник адміністративно-політичного відділу

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 690. Арк. 4–5. Машинопис. Оригінал.

БІЖЕНЕЦЬКИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1918 [1]

Докладная записка

о деятельности Беженецкого департамента и подведомственных ему учреждений

Беженецкий департамент Министерства внутренних дел Украинской Державы имеет своей задачей, во-первых, оказание государственной помощи беженцам, не имеющим возможности своими средствами поддерживать свое существование на новых местах своего временного пребывания, во-вторых, планомерное возвращение беженцев на свои родные места и, наконец, помощь уже возвратившимся беженцам на родину, но очутившихся там, в безвыходном положении, вследствие уничтожения их имущества военными действиями.

Беженство – это бедствие вызванное войною, и при этом в таких колоссальных размерах, что ни частная, ни даже общественная помощь не в силах ослабить его, т[о] е[сть] облегчить участь тех, кто вынужден по требованию военных властей бросить все свое имущество и эвакуироваться туда, куда его направляло правительство.

Поддерживать материально массы беженцев и восстановить хоть в некоторой степени имущественное положение беженцев под силу только государству, ибо одно только государство обладает теми средствами, какие необходимы в деле устройства миллионов людей, очутившихся далеко за пределами своей родины, и зачастую не только лишенных каких бы то ни было средств к существованию, но в силу тех или иных причин (напр[имер] старые, больные, дети), не способных добывать себе насущное пропитание. В сознание этого российское правительство взяло на себя заботы по обеспечению материальных и духовных нужд беженцев.

Вскоре после возникновения войны, оказание помощи беженцам вошло в круг деятельности комитета Е[е] И[мператорского] В[еличества] Великой княжны Татьяны Николаевны (Собр[ание] узак[онений] и распор[яжений] правительства ст[аття] 2405). 30 августа 1915 года был Высочайший утвержден одобренный Государственной Думой и Государственным Советом закон об обеспечении нужд беженцев. Согласно этого закона, главное руководство всем делом по устройству беженцев и распоряжение кредитами, отпускающимися на нужды беженцев, предоставлено Министру внутренних дел, а для ближайшего заведывания этим делом был образован в Министерстве внутренних дел «Отдел по устройству беженцев». Для обсуждения же и объединения всех мер, направленных к обеспечению нужд беженцев учреждено было Особое Сопровождение под председательством Министра внутренних дел. Состав и деятельность сего Сопровождения определена положением об обеспечении нужд беженцев 30 августа 1915 года.

Заботы о беженцах возложены были и на другие организации как Всероссийский союз городов и земств, назначены были Главноуполномоченные на театрах военных действий и внутри империи для попечения и руководства по передвижению и устройству беженцев. Непосредственный же правительственный надзор на местах возложен был на губернаторов и градоначальников, причем при них образованы были губернские совещания из представителей администрации, прикосновенных к беженскому делу, земских и городских самоуправлений и вообще организаций, ведающих и пекущихся о беженцах. Круг ведомства этих совещаний определен тем же положением 30 августа 1915 года.

Украина, благодаря тому, что вся западная часть ее была ареной военных действий, дала обильное количество беженцев, нашедших себе приют не только в границах Украины, но и далеко за ее пределами, напр[имер] в Ташкенте, Казани (30 000 беженцев), Сибири, не говоря уже о Средней России, где осело значительное число беженцев-украинцев. Со времени образования на Украине народных министерств, попечение о беженцах приняло на себя Министерство внутренних дел, которое сорганизовывало для ближайшего, в порядке центрального управления, заведования этим делом Беженецкий департамент, заменившим собой в Украинской Державе то особое управление, которое образовано было в России при Министерстве внутренних дел и именовалось «Отдел по устройству беженцев».

В своей деятельности Департамент руководствуется положением 30-го августа 1915 года по устройству беженцев и руководящими правилами 2 марта 1916 года и законом Центральной Рады 28 декабря 1917 года о учреждении Беженецкого департамента и законом 13 мая 1916 года об оказании ссудной помощи пострадавшему от войны населению.

На ряду с Беженецким департаментом, согласно закону 30 августа 1916 года, для обсуждения и объединения всех мер по обеспечению нужд беженцев, рассмотрения смет, а равно по передвижению беженцев учреждена при нем Краевая нарада, выполняющая функции Особого Совещания по устройству беженцев, состоящая под председательством г[осподина] Министра внутренних дел или его заместителя из председателей: Министерства финансов, Державного контроля, выборных представителей и от всех организаций пекущихся о беженцах.

Ближайший на местах надзор за устройством беженцев лежит на губернском старосте, который и является и председателем «Губернского совещания» (Губреніяльна нарада), состоящего также из представителей Министерства финансов, и Державного контроля, и выборных представителей организаций, ведущих дело помощи беженцам в губернии.

Таким образом, схема государственной помощи беженцам на Украине, как усматривается из изложенного, в существенных чертах такая же, какая была и в Российской империи с незначительными изменениями, вызванными местными условиями и потребностями времени. Для успешного выполнения своих основных задач Беженецкий департамент, сообразно с их существом, разделяет на отделы: Беженецкий, Резваквационный и Ссудо-Ликвидационный, при которых имеется канцелярия.

В круг ведомства Беженецкого департамента входит оказание государственной помощи так называемым стационарным беженцам т[о] е[сть] таким, которые еще не двинулись с мест своего временного пребывания и которые находятся лишь в пределах Украины.

Общее число таких беженцев на 1 января сего года 987 556 душ, к моменту составления этой записки это число беженцев удвоилось в виду наплыва со всех концов России беженцев-украинцев, направляющихся через Украину в Царство Польское, Литву, Белоруссию, и Курляндию, и Румынию, не встречающих препятствия к своему выезду со стороны немецких и австрийских властей, и возвращаемых вновь в пределы Украины.

Регистрация беженцев на местах ведется местными организациями при ближайшем участии представителя украинской власти в лице повитового старосты; выясняется степень трудоспособности беженца, его семейное положение, наличность имеющихся у него средств и после тщательной фильтрации, беженец регистрируется, т[о] е[сть] заносится в списки. По выяснении общего числа беженцев, составляется соответствующей организацией смета потребных на содержание их беженцев расходов <...> и представляются на рассмотрение губернского совещания, которое, проверив списки и сметы, делает им общую сводку и представляет на утверждение Краевой рады. Нормы для пособия беженцев строго определены Краевой радой и только в пределах этих норм и одобряются Краевой радой (сметы утверждаются Министерством внутренних дел по представлению их Департаментом).

Всего на Украине существует 8 губернских совещаний, 2 городских (Одесское и Николаевское градоначальства) совещания, и 2 областных совещания (Мелитопольское и Пинское).

Сметы представляются на каждую четверть года. Всего за последнюю четверть 1917 года испрашивалось 15 931 589 рублей, из них выдано 10 754 865 рублей. Несмотря на выдачу столь большой суммы, нужда среди беженцев огромная, о чем свидетельствует та масса просьб, какая поступает в Департамент телеграфно и письменно.

Всего на Украине существует 159 организаций, ведающих на местах помощью беженцам; сюда входят городские, земские, губернские и уездные и национальные организации, в числе последних комитет помощи жертвам войны, белорусская, литовская, еврейская, польская, российская организация, отделы которых имеются по всей территории Украины. Кроме материальной помощи, Беженецкий отдел ведает помощью и юридическою, нужда в каковой для беженцев особенно остро чувствовалась по жилищному вопросу, принявшему в городах размер бедствия, в виду огромного наплыва спасающихся бегством на Украину от ужасов большевизма.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 53. Арк. 32–33. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1918 [2]

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

Доклад

Постановою від 3 квітня 1918 року журнал № 46 Центральної Ради відпущено 14 380 484 карб[ованців] на утримання біженців на протязі 4-й чверті 1917 року. Гроші по всім кошторисам вже Департаментом видані, але з цього кредиту залишився остаток в сумі 1 173 289 карб[ованців], бо по деяких губерніях (Полтавська і Катеринославська) Департаменту удалося при допомозі Міністерства фінансів (був послан в Катеринослав по проханню Біженецького департаменту ревізор Н. В. Козловський) установлені суми, які ці губернії одержали від большевиків і зараховані ці суми в

кошториси цих губерній. Таким чином, Міністерство внутрішніх справ має остаток 1 172 289 карб[ованців], якої по титулу асигнування має право витратити на допомогу біженцям на протязі IV-й чверті 1917 року. Між тим дуже багато організацій й громадянських і самоврядуваній зовсім не попали в рахунок тої асигновки, бо деякі заслали свої кошториси ще в Петроград і прислали їх до Департаменту уже після асигнування грошей, а Гомельщини, тоді ще не було під владою большевиків.

Нині ці кошториси (їх 18) розглянуті і затверджені Департаментом. Причому треба зауважити, що прохалось по ним організації к[а]рб[ованців] 2 086 263,55. Губерніяльна нарада зменшила цю суму до карб[ованців] 1 335 830,24, а Біженецький департамент – до 1 016 547 карб[ованців]. Позаяк Департамент має остаток грошей на ту ж мету, на яку прохаються гроші по цим кошторисам, то пропонував ж, що з остатка можна задоволити і всі ці кошториси, тим паче, що при затвердженні їх Департаментом приймали участь представники Державного контролю і Міністерства фінансів.

Директор Департаменту Юрій Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 33. Арк. 1а. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 33. Арк. 31. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1918 [3]

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад

При розгляданню кошторисів (сміт) губерніяльних совіщанів за IV чверть 1917 року Херсонському губерніяльному совіщанню було асигновано для 9 352 біженців, проживаючих в м[істі] Одесі і зістаючих під опікою одеської повітової земської управи, Одеського українського комітету і Одеського одділу польського товариства допомоги – 213 369 карб[ованців]. В той час як в Одесі нараховувано 29 289 душ біженців (гл. відношення Од[еського] гор[одського] сов[іщання] з 19 березоля 1918 за № 23) і по кошторисам за I чверть 1918 року Одеське городське совіщання домагалось кредиту на 28 173 біженців в сумі 941 651 карб[ованців] 87 коп[іюк] (Гл. від[ношення] Од[еського] гор[одського] сов[іщання] з 19 квітня 1918 року за № 12).

Одеське городське совіщання, котре входить в гурт організацій підлеглих Херсонському губерніяльному совіщанню і котре гуртує опріч згаданих вище 3-х організацій комітети: Білоруський, Єврейський, Литовський, Латиський і Товариство польської шкільної матиці, не прислало кошторисів на IV чверть 1917 року і не одержало асигнувань.

Неможністю прислання кошторисів задля захоплення Одеси большевикам, скрутне тепер становище біженців і вкінці брак всяких засобів в організацій біженецьких м[іста] Одесі, спонукали виконавчий комітет Краєвої наради, зважаючи на часті клопотання города, асигнувати авансом (ухвалено з 23 квітня ц[ього] р[оку] за № 3) 150 тисяч з останків кошторисів за IV чверть 1917 року і зажадати прислання виповнення кошторисів Одеського міського совіщання з тим, щоби по затвердженні їх відпускати додатковий кредит для вирівнення зроблених вже видатків за IV чверть.

Виходячи з того, що:

1) з кредиту для Департаменту на IV чверть в сумі 14 380 489 карб[ованців] і остатків, котрі допускалися з огляду на можливість одержаних на місцях окремими

організаціям грошей від большевиків, як показується з одержаних на запитання Департаменту відповідей із тимчасового підрахунку, не буде, і Департамент, беручи під увагу критичне становище города, mimo того не може відпускати вищезгаданого кредиту;

2) що кошториси за I чверть 1918 року, котрі безнастанно надходять, ще не розглянуті і вкінчі,

3) що на затвердження кошторисів за I чверть, ні тим більше на розглянення виконати уже кошторисів за IV чверть Одеського міського совіщання чекати не може, прохав відпустити згаданих 150 000 як аванс на рахунок кошторисів за I чверть 1918 року з коштів кредиту 1917 р[оку] на підставі того, що Особе Совіщення з Петрограду перед розглядом і затвердженням кошторисів видавало аванс в кількості половини цілої суми жаданої по кошторисам, і на підставі ухвали виконавчого комітету Краєвої наради з 2/XII 1917 року § 6 літ[ера] «В» про видачу в кількості $\frac{2}{3}$ цілої суми, по котрим максимум і авансів (470 825 карб[ованців] 93,5 коп[іюк] і 627 100 карб[ованців] 58 коп[іюк]) в даному випадку переходять жаданий кредит в 3 і 4 рази.

Директор Біженецького департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 34. Арк. 36. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1918 [4]

Пану Міністру внутрішніх справ

Директора Біженецького Департаменту

Доклад

Правлення Галицько-руських дитячих захоронків в м[істі] Бердянську додало до Департаменту доклад, в якому прохає повернути йому борги, які воно зробило за I і II чверті 1918 року (46 412 карб[ованців] 03 к[опійки]) й далі відпустити йому гроші на удержені приютів на III й IV чверть 1918 року – 84 948 карб[ованці] (по 14 158 к[арбованців] в місяць), і одноразово на посуду 1 500 к[а]рб[ованців] та на одягу, білизну й обув 40 845 к[а]рб[ованців] на цілий рік (по юль 1919 р[оку]). До докладу прикладен спис кредиторів на суму 46 412 к[а]рб[ованців] 03 к[опійки], посвідчення повітового старости що гроші, які просять відпустити необхідно, посвідчення від місцевого коменданту й кошторис на III та IV чверть 1918 р[оку]. З свого боку честь маю доложити, що в 1917 року ці захоронки ніяких грошей від Департаменту не одержували, й при тому як за дві чверті 1918 року Галицько-руські захорони при кількості дітей до 200 бажують тільки 46 412 к[а]рб[ованців] (борг), то це занадто менше норм. З сказаного я рахував би цей борг оплатити.

Щодо відпуску грошей на III та IV чверть 1918 р[оку], то позаяк не одна організація на Україні не одержала грошей ще на I чверть 1918 р[оку], то від відпуску їх я рахував би утриматись доки не буде надіслано справоздання за трати I й II чверті 1918 р[оку]. Як прийняти ще на увагу, що з 46 412 карб[ованців] 03 к[опійок], як вони самі пишуть, негайних боргів тільки є на 11 846 к[а]рб[ованців] 29 к[опійок], то відпуск 46 412 карб[ованців] 03 к[опійок] дасть їм можливість протриматись до присилки й розглянення виконавчих кошторисів першої половини року. Позаяк же відпуск грошей через Раду Міністрів займа багато часу, то разом прохав би рахунок цієї суми 25 000 видати авансом.

З сказаного прохаю дозволити внести в Раду Міністрів законопроект про асигновку сказаним захоронкам на першу половину 1918 року 46 412 карб[ованців] 3 к[опійки] й зараз же в рахунок цієї суми видати аванс в 25 000 к[а]рб[ованців].

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 34. Арк. 2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ЛИПЕНЬ 1918

П[ану] Міністру внутрішніх справ

Доклад

26 червня 1918 р[оку] Ви доручили мені запрохати Херсонського губ[ерніяльного] старосту, чого він розділив послані йому гроші (255 000 карб[ованців]) не згідно з висланими йому протоколом Краєвої наради і не вислав грошей, належних по тому протоколу Одеському польському центральному комітету і Одеському українському комітету, а розділив їх гроші між іншими організаціями. Виконуючи цей наказ я запрохав губ[ерніяльного] старосту чом він не рахувався з протоколи Краєвої наради, і як він роздає гроші як йому сообщили, що можна роздати тільки по 50 %, а у його (як не лічити Одесу) було більш 75 %. На це він тільки відповідав, що Одеса до його не торкається (телеграма від 1 липня), що 255 000 і борги 50 % їх кошториси, бо прохали вони 500 000. На це ми указали йому, що хоть прохали вони 500 000 карб[ованців], але Краєва нарада відпустила тільки 310 000 т[ак] щ[о] 250 000 ніяк не може бути 50 % і ще раз потребували дати відповідь, чом не було взято на увагу посланий протокол. На це відповідь Д[епартамент] не одержав і на повторений вопрос також. Таким чином Департамент так і не отримав пояснення, з якої причини губерн[іальний] староста роздав гроші не так як йому було указано, а по якомусь невідомому (бо скільки кому було роздано, так Департаменту і не відомо) рахунку.

Доводючи про це до Вашого відому в зв'язку з тим, що Ви наказали відпустити всім губерніяльним нарадам до 75 % кошторису і приймаючи на увагу, що тій же нараді (з Одесою) треба відпустити 127 000 карб[ованців], і маючи на увазі, що по відношенню до губ[ерніяльного] старости Одеса ні копійки ще не одержала, і що кошторис Одеси рівно 207 873 карб[ованців], прохав би дозволити цю суму перевести Отаману м[іста] Одеси [Володимиру] Мустафіну, з тим щоб 25 000 карб[ованців] були передані Українському комітету, а решта – Польському центральному комітету.

Директор Біженецького Департаменту Юрій Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 38. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 16 СЕРПНЯ 1918

До пана Міністра внутрішніх справ

Київ, 16 серпня 1918

Доклад

Повертаючи при цьому прохання Холмського губерніяльного старости честь маю доложити, що Біженецькому департаменту був відпущен окремий кредит в 10 000 000 карбованців на поліпшення при реевакуації стану біженців, яка скопились в околицях

м[іста] Рівне і, взагалі, в прифронтовій полосі. З цієї суми Холмському губерніяльному старості вже було відпущено 100 000 карбованців, й 400 000 карбованців Ви приказали Волинському губерніяльному старості. Таким чином з цього кредиту вже взято 500 000 карбованців, позаяк находжу можливим перевести холмському старості не більше 100 000 карбованців.

Щодо прохання губерніяльного старости $\frac{1}{3}$ всіх кредитів Біженецького департаменту теж передавалась йому, то по суті на це даже трудно одповідати. Біженецький департамент існує для 11 губ[ерній] і кілька ще прирізаних до України повітів одержує гроші по точним обрахункам, які насилають губернії і Холмський губ[ерніяльний] староста, котрий не організував в своїй губернії допомоги біженцям і не прислав ніяких обрахунків, хоче одержати $\frac{1}{3}$ частину грошей, які будуть асигновані на всю територію України. В такій прозьбі повинно бути відмовлено.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 2. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 1. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 3. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, СЕРПЕНЬ 1918 [1]

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад

Відношенням з 26-го серпня с[ього] р[оку] за № 880 по дорученню Уповноваженого Біженецького департаменту в м[істі] Рівному на Волині п[ан] Стельмахов звернувся до мене з проханням надіслати потрібні гроші на дрібну допомогу біженцям, які повертаються на батьківщину через станцію Голоби. Гроші в сумі коло 650 марок (герм[анських]) вже витрачені з власних коштів комендантом залізничного участку ст[анції] Голоби Вл. Корлевським та його помічником на дрібну допомогу біженцям на протязі з 10-го квітня по 20 травня с[ього] р[оку].

Репрезентант Біженецького департаменту М[іністерства] вн[утрішніх] справ в місті Ковелі відношенням з дня 12-го липня с[ього] р[оку] за № 377 також визнає необхідним покриття вже витрачених грошей та видачу допомоги біженцям на будучий час, причім зазначає, що кожний виданий пайок мусить бути потверджений оправдуючими документами. З огляду на вищезазначене лічу необхідним асигнувати в розпорядження уповноваженого Біженецького департаменту необхідну суму для покриття вже витрачених грошей зазначеними особами, та на дальнішу дрібну допомогу біженцям.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 67. Арк. 4. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 67. Арк. 5. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, СЕРПЕНЬ 1918 [2]

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад

В справах впровадження (видворення) біженців в рідні місця, Департаментом видаються на переїзд пильні накази (экстренные отзывы) даремно, але тільки в бік бувшого фронту, ніякі другі перевози даремно не проводяться.

В грошах одпущених на реевакуацію (до цього часу 7 500 000) розраховано і то надто помірно, тільки видатки по харчуванню і лікам. Видатків на виплату за переїзд біженців сюди не залучено через те, що вирахувати їх поперед немає фізичної можливості, бо переїжджуючих є велика сила і всі вони їдуть в ріжних напрямках і далечинях.

Зараз уже почалися вимагання про виплату за проїзд біженців, а саме Управління залізниці уже почало надсилати до виплати рахунки. Позаяк Департамент виплати проводить не може, бо окремого асигнування на цю справу не мається, а вимагати якесь фіктивне асигнування теж не варто значіння, то можливо було б обмежитись лише переліченням сум, але для цього все ж таки необхідно визначений кредит. З цього становища можливими з'являються такі виходи:

1) або відкрити Департаменту приблизний кредит в сумі 1 000 000 – 1 500 000 карб[ованців] на місяць;

2) у всіх окремих випадках виплати входити з окремими представленнями до Ради Міністрів і

3) всі рахунки за переїзд біженців надсилати до виплати Міністерству фінансів.

Докладаючи про це прохаю вказання який спосіб пан Міністр знайде найбільше зручнішим.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 136. Арк. 88. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 2 ВЕРЕСНЯ 1918

До пана Міністра внутрішніх справ

Київ, 2 вересня 1918 року

Доклад

Українське товариство допомоги жертвам війн звернулося з проханням про видачу йому авансу в сумі карбованців 100 000. На проханні є згода на видачу цієї суми пана Міністра фінансів з тією одночасною умовою, щоб цей аванс був погашений із першої суми котру затвердить Бюджетна комісія.

Товариством надіслано до Департаменту кошторис на I чверть 1918 року суму карбованців 216 363, котрий затверджено Краєвою нарадою, а також надісланий кошторис і на другу чверть на суму 306 168.

В рахунок цих кошторисів Т[оварист]во одержало від Департаменту карбованців 332 500, в такому разі лишається по кошторису Т[оварист]ва недополучених грошей за II чверть 1918 року карбованців 190 031, в рахунок якої суми і можливо видати проханий аванс.

В Департаменті на цей час мається три кредити: перший – на 4 чверть 1917 року, другий – на реевакуацію і третій – на поліпшення стану біженців в становищі м[іста] Рівне. З перших двох кредитів видати аванс неможливо, бо Департамент зараз мусить надсилати губерніяльним нарадам решту по кошторисам 4 чверті 1917 року, а кредит на реевакуацію має призначення на пильні видатки, лишається тільки кредитна поліпшення стану біженців в околицях м[іста] Рівного, готівка котрого на сей час значиться карбованців 400 000, з якої суми тільки є можливість видати Товариству проханий аванс.

Про вищескладене маю честь прохати Вашого розпорядження.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 75. Арк. 5. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 136. Арк. 82. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 9 ВЕРЕСНЯ 1918

До пана Міністра внутрішніх справ

Київ, 9 вересня 1918 року

Доклад

До Ясновельможного пана Гетьмана звернулись уповноважені 220 громадян села Градиськ Городківської волості Луцького повіту з проханням про допомогу їм харчами, відсутності котрих погрожує їм голодною смертю. Прохачі ці повернулись з Німеччини, куди вони були інтоновані з своєї батьківщини ще в 1916 році. Дуже скрутне становище сих селян вимагає негайної хоч тимчасової, але ж негайної допомоги, поки вся справа про постійну допомогу всім повертаючим з полону буде утворена комісією, що складена коло Департаменту.

Звертаючи увагу на дуже скрутне становище прохачів, а як свідчить телеграма товариша голови Волинської губерніяльної наради, що такий же голод ще є в 15 селах, то я полагаю, що треба відкрити харчовий пункт в Городківській волості поки на 220 чоловік з обрахунку по 1 карб[ованцю] на душу, що вимагає 220 карб[ованців] в день, а на місяць 6 600, та на інші видатки як адміністрація та майно деяке 3 400 карб[ованців], а всього 10 000 карб[ованців], котрі прохаю перевести луцькому повітовому старості.

Ласкаво прохаю Вас, пане Міністре, зробити розпорядження, щоб гроші ці були відпущені на вищезазначену потребу з того 1 000 000, котрий був відпущен на поліпшення становища біженців, котрі скупчилися біля Рівного.

Директор Департаменту Юрій Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 44. Арк. 7. Машинопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 44. Арк. 8. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 16 ЖОВТНЯ 1918

До pana Міністра внутрішніх справ

Київ, 16 жовтня 1918 року

Доклад

Урядовці Окремого управління по біженецьким справам (б[увший] Біженецький департамент) звернулись до мене з проханням про видачу їм додаткової платні з 1-го червня 1918 р[оку] і надалі, на підставі закона 20 червня 1918 р[оку]. Позаяк вони маючи по утриманні родини по більшості дуже бідують і ледве-ледве можуть харчуватись.

П[аном] Товаришем Міністра внутрішніх справ Варун Сократом цими днями був підписан проєкт штатів Окремого управління по біженецьким справам. Але щоб одержувати гроші, які належать урядовцям з 1-го червня 1918 р[оку] згідно з ухваленим Радою Міністрів і затвердженим Ясновельможним п[аном] Гетьманом 26-го червня 1918 року законом про нормальний розпис утримання служачим в центральних урядових установах цивільного відомства повинно видати окремих наказ про затвердження на посадах урядовців Управління.

Докладаючи про вищезазначене ласкаво прохаю Вашу Вельможність зробити належне розпорядження по Департаменту загальних справ про тимчасове затвердження на посадах урядовців Управління згідно проєкту підписаним п[аном] Варун[ом] Сократом і по підставі п[ункта] 2 указанного закона 26-го червня 1918 року.

Директор Департаменту [Юрій Старицький]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 53. Арк. 34. Машинопис. Оригінал.

**ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО,
ЖОВТЕНЬ 1918 [1]**

До pana Міністра внутрішніх справ

Київ, жовтень 1918 року

Доклад

При улаштуванні харчового пункту на ст[анції] Кореньово урядовцем Департаменту Жуковським було одержано від Рильського агентства Державного хлібного бюро борошно на загальну суму карб[ованців] 50 402 коп[ійок] 14.

Позаяк борошно взято по крайній необхідності, а довіреному Департаменту не було видано потрібних коштів, то виплату за борошно належить зробити в цей час самому Департаментові.

Докладаючи про це прохаю Вашої згоди, пане Міністр, на відпуск потрібної суми 50 402 кар[бованців] 14 коп[ійок] з кредиту на реевакуацію для розплати з Державним хлібним бюро за одержання від нього борошна для харчування транзитних біженців.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 58. Арк. 2. Машинопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 58. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ЖОВТЕНЬ 1918 [2]

До pana Міністра внутрішніх справ

Київ, жовтень 1918 року

Доклад

На улаштування та утримання концентраційного лагерю у Гомелі і харчових пунктів Калинковичах і Луниці, існуючих з перших чисел червня с[ього] р[оку] видано гомельському повітовому старості аванс в сумі 200 000 карб[ованців] видано з телеграми Ч[астина] 234 представнику Департаменту діловода Гендріхова. Зараз аванс цей цілком витрачено і відпрацьовані документи старостою надсилаються.

Маючи на увазі, що по плану реевакуації кошторис на утримання одного лагеря і двох харчових пунктів виражається на місяць в сумі 362 895 карб[ованців], но лічучи 5 % на адміністраційні витрати, а Департаментом витрачено на їх потреби 4 ½ місяців тільки 200 000 карб[ованців], що являється дуже скромною витратою, то я знаходжу можливим знов видати повітовому старості новий аванс в сумі 200 000 карб[ованців] потрібних на харчування біженців, утримання лагерю і пунктів, платню служачим і на те, щоб зробити запас дров і продуктів на зиму і на розплату з Державним хлібним бюро за борошно для біженців.

Докладаючи про це прохаю Вашої згоди, пане Міністре, на видачу вказаної суми в 200 000 карб[ованців] з рахунка на реевакуацію і з свого боку додаю, що становище справи утримання зазначених інституцій вимагає негайного надіслання потрібного авансу.

Директор Департаменту [Юрій Старицький]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 58. Арк. 7. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ЖОВТЕНЬ 1918 [3]

До pana Міністра внутрішніх справ

Київ, жовтень 1918 року

Доклад

Надісланий Біженецьким департаментом при відношенні Ч[астини] 2388 від 8-го липня ц[ього] р[оку] пану Державному Секретарю доклад з додатками в справі асигнування на I чверть 1918 р[оку] Українському товариству допомоги жертвам війни 216 363 карбован[ця] дотепер не внесений на розгляд Ради Міністрів.

Зважаючи на те, що Фінансова комісія при Департаменті Державної скарбниці висловила за асигнування 216 363 карбован[ця] (журнал № 170, 278 від 27-го серпня і 9-го жовтня ц[ього] р[оку]) і на те, що діти, які знаходяться в захоронках Товариства через брак коштів голодають, слабують і навіть вмирають, ласкаво прошу Вашу Вельможність дозволити видати авансом 216 363 карбован[ці] для передачі Українському товариству за рахунок кошторису, або уповноваженому Департаменту як особа комісія по розгляду справ Товариства найде необхідним передачу <...> в завідування Департаменту.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 59. Арк. 3. Машинопис. Оригінал.

**ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО,
13 ЛИСТОПАДА 1918**

П[ану] Міністру внутрішніх справ

Київ, 13 листопада 1918 року

Доклад

Зараз командуються два уповноважених Департаменту до м[іст] Ростова, Новочеркаська, а також до Єкатеринодару В. С. Цеценевський і до Сімферополю п[ан] Єропкін. Цим уповноваженим необхідно потрібно відпустити аванс на розходи (дорогу і добову платню), а також гроші для допомоги нашим біженцям за кордоном (на Донщині та Криму) в особисто випадкових случаях. Рахував би, що на розходи треба відпустити кожному авансів по 1 000 карбованців, а на допомогу Єропкіну 2 000 карбованців, а Цеценевському 6 000 карбованців. Звичайно гроші відпускаються під отчъотність. З сказаного прохаю дозволу на відпуск 10,000 карбов[анців], які будуть відпущені з Реевакуаційного фонду, бо уповноважені командуються по справам реевакуації.

Директор Департаменту Юрій Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 35. Арк. 1. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 36. Арк. 1. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 36. Арк. 2. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 2 ГРУДНЯ 1918

До пана Міністра внутрішніх справ

Київ, 2 грудня 1918 року

Доклад

Харківська губерніяльна нарада звернулась до мене з проханням о переводі в розпорядження валуйської міської управи 7 432 карб[ованців] 88 коп[ійок] витрачених управою на допомогу біженців з улаштуванням німецькою владою в м[істі] Валуйках карантині.

Уважаючи на те, що допомогу біженцям в м[істі] Валуйках повинно було оказувати і що з цією справою чекати не було часу, бо пошестні хвороби, голод, косили біженців, я лічу необхідним, щоб прохання Харківської наради треба задовольнити.

З огляду на вищезазначене ласкаво прохаємо Вашої згоди на перевод Харківської губерніяльної наради в розпорядження Валуйської міської управи 7 432 карб[ованців] 88 коп[ійок], а кредита по § особо останнього ст[атті] 2 на реевакуацію біженців кошториса Міністерства внутрішніх справ на 1918 рік.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 55. Арк. 1. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 55. Арк. 2. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 3 ГРУДНЯ 1918

До pana Міністра внутрішніх справ

Київ, 3 грудня 1918 року

Доклад

Прикладаю при цьому асигновку на карб[ованців] 216 368 асигнованих Радою Міністрів Українському товариству допомоги жертвам війни бувш[ого] Юг[а]-России, прохаю Вашої, пане Міністре, згоди видати ці гроші завідуючому справами бувшого Товариства допомозі жертвам війни уповноваженому Департаменту п[ану] Старовойтенко-Блінову, з тою одначе умовою, щоб з цієї суми карб[ованців] 170 000 було повернено Департаменту в погашення виданого на цю справу авансу.

Директор [Юрій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 59. Арк. 8. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 59. Арк. 10. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 28 ГРУДНЯ 1918

До pana Міністра внутрішніх справ

Київ, 28 грудня 1918 року

Доклад

Київська губернська народна (земська) управа відношенням від 19 квітня б[іжучого] р[оку] Ч[астини] 9139 звернулась до Департаменту з проханням про видачу їй авансу на допомогу біженцям в сумі карб[ованців] 500 000.

Резолюцією Товариша Міністра внутрішніх справ п[ана] [Івана] Красковського по згоді Міністра внутрішніх справ видача цієї суми була дозволена з тою однако ж умовою, що цей аванс видається під державну позику і мусить бути утримана з чергових асигнувань.

На підставі вищесказаної резолюції Департаментом утримано в погашення позики по кошторисам Київської губерніяльної наради за IV чверть 1917 року карб[ованців] 114 900, що визначає 50 % кошториса Губернської земської управи, але Нарада з утриманням цієї суми не згодилась, бо їй не було відомо про позику і гроші по кошторису були видані до одержання сповіщення від Департаменту, через що Нарада прохає утримання зменшити на 57 000 карб[ованців].

Докладаючи про це з свого боку додаю, що на прохання Наради можливо згодиться, утримавши позику з кошторисних асигнованій 1918 року, а 57 000 карб[ованців] нахожу можливим додати на що прохаю Вашої, пане Міністре, згоди.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 72. Арк. 7. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 72. Арк. 8. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, СІЧЕНЬ 1919 [1]

Пану Міністру внутрішніх справ

Докладна записка

По поданим кошторисам Біженецького департаменту просив одночасно відпустити в розпорядження Директора Департаменту одноразово на роз'їзди, канцелярські річі, бібліотеку, умеблювання, пошту, інформації, жетонну нагороду членам різних з'їздів і т[аке] і[нше] 127 000 кар[бованців].

Однак, кошторис Департаменту досі зовсім ще не розглянутий, а становище грошове Департаменту дуже скрутне. Особливо ж тепер, коли не існує Господарський департамент: нема папіру, пер, олівців, акроменту і т[аке] і[нше] і нема гроші, щоб все це купити та запрохати майстра полагодити машинки пишучі (з трьох машинок пише тільки одна). Немає навіть дрібних сум, аби допомагати окремими біженцям (а на дрібні видатки призначається до 3 000 кар[бованців]), за часи большевицького побуту мені довелось з власних коштів видати втікаючим всяким кілька десятків карбованців та на опал помешкання Департаменту.

З огляду на те, що становище Департаменту неможливе, а затвердження вже переданого до Міністерства кошторса зтяглось без вини Департаменту, прошу видати мені аванс. А власне на рахунок дрібних видатків (§ 14 кошториса) видати аванс в 1 000 кар[бованців], рахунок технічних заходів і канцелярських річей (§ 15 кошториса) видати аванс в 3 000 кар[бованців], на рахунок бібліотеки (§ 16 кошториса) видати аванс 500 кар[бованців], на рахунок організації з'їздів (§ 20 кошториса) видати аванс в 1 500 кар[бованців] і на жетони і т[аке] і[нше] (§ 22 кошториса) видати аванс 2 000 кар[бованців], а разом прошу видати мені аванс в сумі 8 000 кар[бованців].

Директор Біженецького департаменту [Юрій Старицький]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 53. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, СІЧЕНЬ 1919 [2]

Народному Міністру справ внутрішніх

Докладна записка

В зв'язку з минулою війною в Росії утворилося дуже багато громадянських організацій, які ставили собі метою аби допомагати державному уряду вести війну, беручи на себе усяку допомогу жертвам війни, або прямо допомагає державі вести війну, беручи на себе обов'язок утворення військових шляхів, мостів, окопів, вироблення стрелентів, куль, ядер, транспортних річей та інше. Із таких організацій великими являються: Союз городів, Земський союз, Червоний хрест, б[увший] Тетянинський комітет (тепер «Всеросійський»), Організація південно-західного фронту (б[увша] Балашова), земгор, земокоп, різні інженерні дружини та інше.

Так як всі ці організації працювали тільки на гроші, які вони одержали від казни, то все набуте їми майно (живий і мертвий інвентар) повинно лічитись власністю держави. Всі ці організації працювали і на території Української Народної Республіці. Тепер як Україна вже вийшла з стану війни, то діяльність цих організацій, за малими випадками (організації, які пеклюють біженців, інвалідів, сирот), повинна бути скасована. Діяльність ця фактично самими організаціями тепер вже припиняється і іде

ліквідація майна. Але ця ліквідація іде тепер хаотично, без короля з боку держави і гроші від ліквідації по більшій частині не попадають в державну казну. Крім того всі ці організації мають велике майно, яке при ліквідації буде продано дешево, і котре зараз не може пригодиться державі в других частинах її діяльності. Так вони мають дуже великий перевозочний інвентар, запас провізії, мила, свічей, канцелярських річей, одержі матерії і т[ак] д[алі].

Майно це частиною зложено в Києві і других місцях тила, а більш зложено великими складами на фронті, де воно грабується демобілізованими солдатами. Було б недержавним вчинком, розпродати це майно за даром, а потім купувати за великі гроші. І вся ліквідація повинна бути припинена, майно від зазначених організацій забрано, звезено в окремі склади і поставлено під охорону.

Щодо вияснення які-такі організації зараз існують на території України, то певні відомості про це можна одержати від губкомісарів і в держаному банку, через який вони одержали гроші від казни. Всю цю справу треба вести негайно, бо скоро цього майна і не буде. Серед других державних інституцій Біженецький департамент особисто в цій справі зацікавлений.

Біженецький департамент має дві найголовніші мети своєї діяльності: поміч біженцям в містах їх сучасного перебування – грошами. Біженці гроші від держави вже не одержували з жовтня 1917 року, але зараз фінансове становище держави скрутне, і на гроші особливо такі, які потрібні по нормам (коло 15 000 000 на всю Україну на чверть року), сподіватись не можна. То треба й допомагати їм хоч їжею, одежею, милом і другими річами, які їм потрібні, які ще мають зазначені організації. Крім того Департамент кінчає роботу при участі спеціалістів всіх відомств, представників біженецьких організацій по виробленню плану реєвакуації біженців. Ця робота буде скінчена на днях і треба буде підготовку шляхів ріжних пунктів (ночлегів, продовольчих, медично-санітарних), підготовку перевозного інвентаря та інше. Вже тепер виявилось, що прийдеться дуже налягти на ґрунтові та водяні шляхи, бо залізниця, в такому стані, що дуже на них надіяється не приходить.

І ось, маючи на увазі, що перевезти прийдеться коло 3 000 000 біженців, що сама реєвакуація займе не менш як пів року, бо біженці розселені до самих останніх частин Сибірі, треба сказати, для реєвакуації потрібно буде надбути многомільйонне майно (баржі, пароплави, повозки, коні, вірьовки, брезенти, ріжні останочні лікарські пункти і т[ак] д[алі]) і було б дуже економічну частину цього майна (яку можна) не купувати заново, а реєкувати і майно сказаних організацій. З той причини і прохаю дати Біженецькому департаменту право реєкуації з майна сказаних організацій (Союз городів постановили вже продати цього майна), всього майна, яке може зараз служити допомогою біженцям і яке потрібно для реєвакуації їх.

Крім того, позаяк треба буде понести великі розходи по звозу цього майна в окремі склади, або охорону на містах (всі пункти), по прийому його на охорону в складах і т[ак] д[алі]. Для цього прошу відпустити тимчасово 100 000 кар[бованців] під отчотність Департаменту з тим, що як ця сума буде витрачена, і представлені оправдательні документи, то аванс цей буде поповнен по мірі потреби.

Директор Біженецького департаменту [Юрій Старицький]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 33–34. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, СІЧЕНЬ 1918 [3]

П[ану] Міністру внутрішніх справ

Доклад

Діяльність Біженецького Департаменту має кілька галузей.

Перш всього допомога біженцям (треба надзвичайно зауважити, що біженцями весь час допомоги рухаються тільки ті персони, які під час війни з німцями були зняті з західного фронту, чи самі втікли і яких зараз повинно повернути на рідні місця і тільки цим біженцям робиться допомога. Що ж торкається до біженців від другої війни – з большевиками і так званих виселенців з Росії, хоч вони і були б українцями по роду, то таким ніякої допомоги не робиться. Хоч часом це і бува дуже жорстоко, бо на таких біженців ніяких державних коштів не вистачить). Які тимчасово оселені в українських губерніях поза прифронтовою смугою, окрема допомога, індивідуальна населенню прифронтової смуги, реєвакація біженців на рідні місця та окремо стоїть галуззя – організація біженцям поворотної допомоги в формі відновлення діяльності ссудо-позичкових кас. Допомога біженцям в місцях їх тимчасового оселення (термінологічно: «стаціонарним біженцям») робиться виключно через губерніяльні біженецькі наради під головуванням місцевих губкомісарів і через місцеві громадянські організації, які складають попередні окремі кошториси, які губерніяльні наради по розгляду представляють до Міністерства. Таким чином ця допомога заключається в розасигнуванні по губерніям кредитів по точно провіреним губерніяльним нарадам, Біж[енецьким] департаментом, Краєвою нарадою (на всю Україну), Бюджетовою комісією Міністерства фінансів і Радою Міністрів окремим кошторисом.

Що торкається реєвакації, то вона провадиться Департаментом, причому допомога заключається в даремній перевозці біженців на рідні місця, харчуванні їх в дорозі, харчуванні їх в дорозі на улаштованих харчових пунктах.

Щодо харчових пунктів, то більшість їх Департамент передає на утримання місцевим земствам, а меншу частину утримає сам. За порядком реєвакації та гарною діяльністю харчових пунктів, таборів, лікарень пильнують особи уповноважені Департаменту, які мають перебування на особисто важних залізничних вузлах (Рівне, Жмеринка, Київ, Гомель, Бахмач, Харків, Катеринослав).

Гроші на допомогу біженцям до сього часу відпускались державою з великим спізненням. Причина проста: Україна прийняла стан незалежної держави тільки в жовтні 1917 року. Аж до того всі губнаради надсилали вже свої кошториси аж на дату жовтень – грудень (вони складаються по чвертям) до Петрограду і дублікати були прислані до Києва тільки в грудні 1917 р[оку].

Далі прийшли большевики і ці кошториси були розглянуті і затверджені тільки в квітні 1918 р[оку]. Таким чином, гроші були видані пізніше строку на 7 місяців. Тільки по отриманні цих грошей губнаради стали присилать нові кошториси, і кошториси на срок січень – березень 1918 року Департамент отримав в червні – липні 1918. По цим кошторисам після розгляду їх Краєвою нарадою Департамент постановив внести в Раду Міністрів доклад про відпуск 28 728 046,5. Але ж, позаяк, ця сума по бажанню Міністра [Гора] Кістяківського потребувалась не особливим законопроектом, а була включена в загальний кошторис Міністерства внутр[ішніх] справ, який до кінця 1918 року не був розглянутий. На другу чверть 1918 року в листопаді – грудні 1918 р[оку] поступило кошторисів на суму приблизно 14 000 000 карб[ованців], а далі їх зовсім не поступало, бо Департамент сповістив губнаради, що починаючи з III-ї чверті 1918

р[оку] будуть даватись гроші по точним обрахункам тільки на індивідуальну допомогу (лікарні, захоронки, богадільні і інш[і]), яка допомога складає малий відсоток загальної допомоги.

Щодо видатків на реєвакуацію, то гроші на неї видаються авансово, тільки Краєвою нарадою при участі Контроля і представника Міністерства фінансів. 9 червня 1918 р[оку] був вироблен план харчових пунктів, таборів і інш[е], а також затверджені норми харчування та норми утримання персонального складу і кількість його і таким чином поставлені були межі видатків на реєвакуацію. В липні 1918 року на реєвакуацію було відпущено авансово 7 552 162 к[а]рб[ованця]. Конче в листопаді 1918 р[оку] в зв'язку з не затвердженням кошторису Мін[істерства] вн[утрішніх] справ по моєму докладу Міністр фінансів ще відпустив авансово 10 000 000 к[а]рб[ованців]. З них 7 552 162 к[а]рб[ованця] авансово в рахунок кошториса на стаціонарних біженців, а 2 447 838 к[а]рб[ованців] на реєвакуацію. Таким чином, фактично на 1918 рік Департамент отримав на реєвакуацію 10 000 000 к[а]рб[ованців] на стаціонарних біженців 7 552 162 к[а]рб[ованців].

Щодо кошторису Департаменту, то по ньому прохалося на утримання персонального складу 418 402 к[а]рб[ованця] і на біженців 60 000 000 к[а]рб[ованців], на реєвакуацію 21 938 318 к[а]рб[ованців] і на розходи по утриманню Краєвої наради 8 410 к[а]рб[ованців]. Кошторис Департаменту був розглянутий і затверджений Бюджетовою комісією Міністерства фінансів під головуванням, здається, товариша Міністра Курило, в кінці грудня 1918 р[оку], причому видатки на персональний склад були затверджені з невеличкими поправками по дійсному, а не пропонувавшемуся персональному складу.

Щодо видатків на біженців та на стаціонарних біженців, Бюджетова комісія постановила відпустити поки тільки на I чверть 1918 р[оку] – 28 728 043 к[а]рб[ованця] з тим, щоб вимоги на II – III чверть були включені в кошторис 1919 р[оку], з чим я цілком, з погляду на кінець року, згодився. На реєвакуацію ж постановили відпустити 11 938 318 к[а]рб[ованців], що ж до проханих 10 000 000 к[а]рб[ованців] на уплату залізницям, то суму цю відпустити при кінці реєвакуації, коли від всіх залізниць надійдуть обрахунки. З цим я не міг не згодитись і, таким чином, виправлений кошторис Департаменту був затверджен одноголосно. Звичайно, аванс при одкритті кредиту повинен бути зарахован. Кошторис Міністерства внутрішніх справ затверджен був, наскільки мені відомо чи 24-го, чи 27-го січня 1919 року, але 3-го лютого вже був закрит як невиконаний за 1918 р[ік]. Ця постанова Міністерства фінансів, особисто відносно Біженецького департаменту, при його складі праці, зовсім неправильна.

Перш всього закриття кредиту на персональний склад та утримання Краєвої наради – це є відняття у урядовців тих грошей, які їм давно вже належать, і які не виплачені тільки через не затвердження в свій час кошториса. Приміром, Департамент має 7 урядовців для особливих доручень по біженецьким справам під назвою «уповноважених». Вони лічуться в V-у класі, ще тоді були призначені при Центральній Раді і весь час гетьманщини їх не хтіли затверджувати і вони одержували платню по старим штатам, не одержуючи ні % надбавки, ні ріжниця посад. Правда після революції по наказам Міністрів [Олександра] Мицюка, [Дмитра] Левицького, [Григорія] Чижевського та Трухлого належні їм гроші виплачені з біженецьких сум, але повинно виправити кредити.

Крім того там маються суми на видачу грошей на навчання дітей, на допомогу хворим, на добові членам Краєвої наради, які суми давно розасигнували урядовцям

і мається на це згода п[ана] Міністра, але не видані, бо ще кредиту не було. Маються видатки на господарські розходи, на телеграми, телефони, які розходи зроблені по більшості (аванс на все це був відпущен тільки 8 000 к[а]рб[ованців]) з біженецьких сум і кредити повинно вирівняти. Мається великий кредит на подорожні гроші по службовим роз'їздам, багато урядовців має право їх отримати, всі обрахунки передані в головну бухгалтерію, але гроші або не виплачені за відсутністю ще кредиту, або деяким виплачені за згодою п[ана] Міністра з біженецьких сум і кредити теж повинно вирівнять.

Що ж торкається сум чисто біженецьких, то на них кредит повинен бути відкритий наново. Перш всього закриття кредиту на підставі його не витрачення через 7–10 день після його затвердження, та ще при умовах, що нікому про це не було відомо, бо половина уряду була у Києві, а половина – в Вінниці, являється зовсім безпідставним. Інша річ, коли кредити відкриті нормально з початку року і до кінця року не витрачені, тоді можна рахувати що просима сума перевищила дійсну потребу, але при сказаних умовах цього сказати не можна, бо в свій час вони відкриті не були. Крім того гроші на стаціонарних біженців відпускаються по окремим кошторисам і в даному разі повинні були туби відпущені ще з початку 1918 р[оку].

Чим же винні місцеві самоврядування, які переважно одержують ці кредити і місцеві громадські організації, яких незчисленно завіряли і Департамент і пани міністри, в тім числі і Міністри фінансів (делегаціями, що гроші за I і II чверть будуть виплачені, і які вірили цим обіцянкам, робили борги, брали з земських та інших кредитів позики, чим винні тисячі служачих, служивших за борг або за частину платні з надією отримати і решту, чим винні доставники, котрі доставляли харчі в борг, що держава не хоче видати гроші, які дійсно можна сказати являються вже боргом держави на слово чесне.

Можна сказати, що ці гроші зараховані і на губернії, котрі ще зайняті більшовиками, але це нічого не значить, бо відкриття кредиту ще не є роздача грошей й звичайно п[ан] Міністр відпустить гроші тільки на утримання Біженецького департаменту Міністерства внутрішніх справ на 1919 рік.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 14. Арк. 36–38. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 65. Арк. 48–49. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 25 СІЧНЯ 1919

П[ану] Міністру внутрішніх справ

Київ, 25 січня 1919 року

Рапорт

Честь маю довести до Вашого відома, що зроблено по моему Департаменту для виконання наказу Директорії про звільнення служачих, які були призначені на посади при гетьманському уряду. Згідно з законом мною було об'явлено всім цим урядовцям, що вони всі з 15 січня звільнені і як бажають працювати на користь Української Республіки, то повинні подати наново про це прохання. Прохання були подані всіми крім старшого діловода Полницького, бухгалтера Симоновича, діловода Солоніни, який був в відпуску та урядовця I-ої ранги Гладиревського. Всі прохання попереду були мною представлені на розгляд Комітету спілки співробітників Міністерства

внутрішніх справ, який комітет постанови прийняти всіх урядовців знову на службу крім Віцедиректора Сільвестрова, старшого діловода Польницького, статистика Горкунова, урядовця першої ранги Гладиревського та урядовця третього класу Абрето. З сказаних урядовців Гладиревський та Польницький зовсім проханій не подавали, а останні подали й прохання їх представлено зараз же на Ваш розгляд. З останніх урядовців на підставі сказаної постанови мною зачислені знову на службу всі подавші прохання урядовці, які по закону зачисляються по моїм наказам. Разом прикладаю прохання уповноважених Левинського та Жуковського і начальника Ліквідаційно-позичково-бухгалтерського відділу Вакара, які по своїм посадам повинні бути затверджені Вашою владою (урядовці V й VI класу). Щодо урядовців Симоновича та Солоніна, не подавших проханій по підставним причинам, то поки вони остаються увільненими й будуть мною затверджені після подачі проханій.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 44. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, КВІТЕНЬ 1919 [1]

До пана Міністра внутрішніх справ

М[істо] Рівно Волинської губ[ернії] є кінцевий вузловий пункт на шляху проїзду біженців в рідні краї.

Сюди ідуть шляхи:

а) з Ростова та Катеринослава через Фастів, Козятин, Шепетівку з ведучими в Фастів галузями: 1) Лозова – Полтава – Ромодан – Гребінка – Київ – Фастів; 2) Херсон – Знам'янка – Бобринськ – Фастів й 3) Одеса – Знам'янка – Фастів;

б) Харкова, Курська, Орла, Брянська через Ворожбу – Бахмач, Київ, Козятин. З Рівно в свою чергу шляхи тягнуть: 1) на Радзивілів – Львів; 2) Луцьк – Холм з галузями з Луцька на Маневичі – Ковель – Брест та Сарни – Лунинець.

Цима усіма шляхами втікали біженці з свого краю в часи руху ворога на місця облишені біженцями, як-то на Холмщину, Царство Польське та інші. Не диво, що нині біженці повертаються в свої рідні краї через той же центральний пункт м[іста] Рівне, котрий лежить на перехресті зручних та найкоротших для них шляхів. Не знаючи постанови справ у Рівне і бажаючи якомога швидше повернутися додому, біженці величезними юрбами простують до Рівне, щоб звідсіля виїхати на облишені під впливом військового руху місця.

Але тутечки їх чекає жорстокий іспит: австро-германські влади не пускають біженців далі, не продержавши їх протягом 4–5 тижнів у карантиніві. Позаяк біженці в місцях нової оселі жили часом з самого початку війни в самих несприятливих обставинах (безробітниця, недостача або відсутність помешкань, коштів на дожиття та інші), то по приїзді в Рівне великих коштів вони не мають. З цього приводу вони мусять в Рівне дуже бідувати, а часом лишаться зовсім голодними. Таке бідування біженців залежить головним чином від того, що в Рівне немає ніякої організації біженецького руху, нема ні харчових прибутків, медико-санітарних догляду та допомоги. Таке становище може привести до дуже кепських наслідків: пошесті, голодної смерті та інш[е]. Це все може дуже шкодити також усім місцям України, в яких оселяться біженці.

Для усунування всіх перелічених бідувань біженців та доброї постанови біженецьких справ у Рівне та всюди на Волині, через яку тягнуть найбільше шляхів біженецького руху, необхідно дуже негайно надіслати в це місце уповноваженого (контрольора-інструктора) Біженецького департаменту, якому доручити: негайно поліпшити становище біженців, реєструвати їх, зноситись з метою цього поліпшення з межевою австро-германською владою, організувати медико-санітарну та харчову допомогу біженцям з притяганням до цього місцевих земського та міського самоврядування, харчових управ та інших. Призначення такого уповноваженого доповнюється губ[ерніальному] комісару Холмщини [Олександр] Скоропису[-Йолтуховському] як у своїй розмові по рівному дроту, так і через надісланого до Міністерства внутрішніх справ особливоуповноваженого, бо становище біженців у Рівно дуже тісно зв'язано з становищем ріжних справ на Холмщині.

Робота в Дубно і на Волині уповноваженого через перелічені обставини чекається така широка та ріжноманітна, що для негайного та планомірного її виконання з користю для місцевої людності і біженців необхідно сформувати особисту канцелярію уповноваженого в складі зазначеному в прикладаємому проекту з видачою обрахованих тією ж таблицею і коштів.

Директор Департаменту [Юрій] Старицький
ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 65. Арк. 37–38. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, КВІТЕНЬ 1919 [2]

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад

З інформації п[ан]отця Феодоровича на загальному зібранні співробітників всіх міністерств 13 квітня ц[ього] р[оку] виявилась повна неорганізованість і відсутність в тилу Дієвих армій пунктів, де б могли наші **лицарі козаки** мати гарячу страву, чай, а також мали можливість помитись з милом і змінити білизну. Таке явище цілком довше не може бути терпимим. Козаки, знаходячись цілими днями, а той тижнями без перерви в бійках з російськими більшовиками мусять мати притулки, де б вони могли вільні від бою хвилини найти як харч так і все необхідне для козака, саме: голку, нитку, шпички, мило і всяке козацьке господарство.

Таким чином саме життя вимагає негайно утворити декілька летючих чайно-харчових і банних отрядів на всіх фронтах Дієвої армії. Організацію їх може взяти на себе Біженецький департамент, який за короткий час утворив на території України більш 30 великих харчових пунктів. Для того щоб організація і утворення отрядів не коштувало Республіці великих грошей, частину річей, як-то походні кухні, білизну, вози, збрую і інше, можна позичково взяти у військового відомства, а частину від Рівненського головноуповноваженого по ліквідації майна військового часу, звичайно при згоді Голов[ного] відомства. Поки що я гадав би для взірцю організувати летючий отряд на житомирському напрямку, а коли необхідність їх і користь буде визнана владою, тоді такі отряди улаштувати при кожній Дієвої армії.

Харчування козаків для Біженецького департаменту є справа не нова: Департамент харчував козаків на жмеринському пункті, а також Січових стрільців п[олковника] [Євгена] Коновальця на дарницькому. Причому вартість харчування одного козака

рівнялась 6 гривням, але по нормам військового відомства на це відпускалось 10 гривень. З огляду на що прохаю Вашої згоди, пане Міністре, на організацію вищезазначених харчових пунктів і на відпуск на утримання їх з відповідних сум з кредитів відкритих Біженецькому департаменту на біженецькі потреби, а саме з реєвакаційних сум, як видно з прикладаємих при цьому обрахунках, складених бухгалтером Департаменту Романенко, який і сам хоче працювати на фронті, зараз потрібно видати 200 000 карбованців.

Прохаю зазначену справу докласти і панову Головному Отаману.

Директор Департаменту [Юрій Старицький]

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 65. Арк. 46. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 3. Спр. 65. Арк. 47. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1919

м[істо] Рівне, травень 1919 року

Найближчі завдання праці Біженецького департаменту

Призначення Біженецького департаменту утвореного в складі Міністерства внутрішніх справ законом Центральної Ради від 17 грудня 1917 року – це є допомога тим нещасним людям, які ще 4 роки тому назад були мировою стихією зірвані з рідних міст, викинуті геть далеко за Україну і тепер одинокі, забуті повертаються додому. По умовам менту праця Департаменту зараз може провадитись в дуже тісних межах. Але й тут Департаменту надається зараз дуже важна для держави мета дбати про негайну допомогу харчову голодуючому населенню прифронтової смуги, яке виключно складається з повернувшихся біженців. На цю справу відпущено урядом 6 000 000 гривень, гроші розасигновані між місцевими самоврядуваннями і завдання Департаменту стежити, щоб вони були найліпше і найкорисніше витрачені.

Друге завдання є реєвакація біженців. Правда, законом 13 січня само харчування і санітарна допомога біженцям в дорозі передана Міністерству народного здоров'я, але це Міністерство й досі не прийняло цієї справи від Департаменту і фактично до сього часу Департамент веде цю справу сам, на гроші які залишились від 1918 року.

Крім того Департамент дбає, особисто зараз, про періодичні перепуски біженців через польські лінії і завдяки ряду клопот Департаменту удалося добути від нашого головного командування згоду на заключення періодичних перемирій з поляками. Сам перепуск біженців провадиться під доглядом Департаменту і на його кошти. Друга головна праця Департаменту це допомога стаціонарним біженцям, себто розгляд та задоволення проханій о допомозі ріжних місцевих біженецьких організацій.

Окремо стоїть допомога біженцям повернувшимся додому і взагалі населенню бувшої прифронтової смуги в формі довгосрочної позики (до 8-и років). Ця допомога робилася ще при царському уряді через так звані позичкові комітети. Потім діяльність їх припинилась і тепер Департаментом вироблен план та інструкція обновлення цієї допомоги, звичайно з змінами відповідними існуючому державному строю.

По мірі визволення від ворога української території головним завданням Департаменту являється розасигнування місцевим організаціям асигнованих ще на 1918 рік коштів, догляд за правильним їх витрачанням, а також прийняття всіх і адміністративних засобів щоб біженці скоріше рушали додому. Тоді ж починається контрольна діяльність Департаменту відносно відпущених ще на ті території сум.

Окремо стоїть зараз допомога харчова, баньова та пральня на фронті нашої армії. Департамент має певні відомості, що всього цього на фронті бракує, Департамент бачив на Раді Міністрів кавалки того хліба, яким в лазаретах годують хорих козаків, а також, при опросі делегатів з подарунками на фронт, виявилось, що козаки прохають надалі надсилати їм хліба. І Департамент подав окремий доклад про дозвіл йому організувати та відправити на фронт кілька отрядів. Справа ця остаточно не вирішена, але Департамент певен, що цими днями він одержить дозвіл.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 20. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ЮРІЯ СТАРИЦЬКОГО, 18 ЧЕРВНЯ 1919

Пану в[иконуючому] о[бов'язки] Директора Департаменту

М[ихайлу] І[вановичу] Котляренко

м[істо] Кам'янець на Поділлі, 18 червня 1919 р[оку]

Заява

Тільки 12 червня 1919 р[оку] закінчилася праця Біженецького департаменту по передачі Вам справ, майна, документів і грошей означеного Департаменту. Справа передачі затягнулась не по вині лічного складу Деп[артамен]ту, а з причини надзвичайної кількості, справ, сторінок, документів, яка кількість досягає 5 000 примірників, а також і ненормальних обставин праці: без необхідного помешкання, в вагонах, при частих евакуаціях з міста на місто, коли праця мимоволі затримувалась. Крім того й члени прийомочної комісії, обтяжені іншою важною державною працею, не зовсім були вільні для прийому справ. Позаяк добові гроші урядовці Д[епартамен]ту отримали тільки по 31 травня 1919 р[оку], то за час дійсної праці з 1 по 12 червня включно, вони мають безумовне право на добові гроші. З сказаного прикладая 2 копії требовательної відомості прохаю зазначену суму одержати з скарбниці і виплатити по належності. В випадку, коли Ви знайдете для себе неможливим вирішити цю справу самочинно, прохаю представити її на розгляд п[ану] Міністру.

Директор Департаменту Ю[рій] Старицький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 2. Рукопис. Оригінал.

ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ДЕПАРТАМЕНТ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА, 16 ГРУДНЯ 1918

До pana Комісара Міністерства внутрішніх справ

м[істо] Київ, 16 грудня 1918 р[оку]

Рапорт

Маю за честь довести до відомості pana Комісара про склад та діяльність довіреного мені Департаменту. Технічно-господарський департамент складається з 5 відділів: Технічно-Будівельного, Авто відділу, Господарчого, Канцелярії Департаменту та Бухгалтерії.

Завдання відділів такі:

1. **Технічно-Будівельного**, в якому зосереджується урядування усією цивільно-будівельною частиною держави.

1) постава та керування усім суспільно-будівельним ділом;

2) догляд за будівництвом скарбових будинків Міністерства внутрішніх справ та провадження підготовчої праці державного спису на державні потреби Міністерства внутрішніх справ;

3) розгляд технічних проектів та обрахунків і давання по ним висновків для чужих установ, як-от: Міністерства юстиції, Ісповідань, Здоровля, Пошт і телеграфів, В'язничної установи, а також розгляд проектів вікопомних будівель загальнодержавного значення;

4) розгляд технічних наукових питань;

5) затвердження губерніяльних міських планів та складання по питанням добро-го ладу.

2. Господарчого відділу

1) постачання департаментам і відділам Міністерства ріжного року канцелярського приладдя;

2) закупка меблів та іншого інвентаря необхідного для департаментів, так: палива, освітлення та догляд за утриманням помешкань Міністерства внутрішніх справ;

3) уцьот менших співробітників: кур'єрів, швейцарів, сторожів, двірників і інших, і догляд за виконанням ними своїх обов'язків;

4) уцьот майна Міністерства, догляд за ним, періодична його вивірка та контроль за витрачанням канцелярського приладдя;

5) скарбничі функції в межах свого Департаменту;

б) завідування складом меблів та різного матеріалу і коморою канцелярського приладдя, які обслуговують усе Міністерство.

3. Авто відділ:

- 1) установа загальних обов'язкових правил при користуванні самоходами;
- 2) розгляд проектів та дозвіл різного фаху концесій автомобільного транспорту;
- 3) висновки до проектів та постанова правил автомобільних та мотоциклетних пробігів;
- 4) загальний адміністративний технічний догляд за приватними самоходами;
- 5) постачання автомобілями губерніяльних та повітових старост;
- 6) учёт автомобільного майна та допомога різними установами технічними заходами;
- 7) ремонт автомобілів.

4. Канцелярія Департаменту:

1) виконання різних справ та доручень, спільних усім відділам, об'єднання діловодства відділів, листування Директора та інші справи по дорученню Директора, провадження різних журналів Департаменту, діловодство в Міжвідомствених комісіях, які збиратимуться по ініціативі Міністерства внутрішніх справ, прийому та відсилка паперів і таке інше.

5. Бухгалтерія:

1) складання об'єднаних, учёт кредитів, відпущених в розпорядження Департаменту. Складання звітів по Департаменту та представлення їх Державному контролю, в справах звітів відділів Департаменту, а також інші справи фінансового характеру.

Директор Департаменту

ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 2. Спр. 16. Арк. 89. Машинопис. Оригінал.

ДЕПАРТАМЕНТ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА КОТЛЯРЕНКА, СІЧЕНЬ 1919

До пана Голови Ради Народних Міністрів,
Народного міністерства внутрішніх справ

Пояснююча записка

Департамент місцевого самоврядування існує з часу утворення Центральною Радою Генерального секретаріату в складі, спочатку Секретарства, а потім Міністерства внутрішніх справ. Однак штати його, затвержені лише Міністром внутрішніх справ, до цього часу законодавчим шляхом не були проведені. Тепер, розпочавши знов творчу державну працю, Міністерство внутрішніх справ вважає доконче потрібним, аби штати Департаменту місцевого самоврядування в найближчий час були затвержені, чого вимагають як державні інтереси, так і практична робота Департаменту.

Велика роль земських і міських самоврядувань в будуванні Української Держави, яку вони відігравали й будуть відігравати як по власній ініціативі, так і по заклику державної влади, а також їх напружена праця в усіх галузях культурно-просвітнього та господарчо-економічного життя ставили перед урядом Республіки вимоги утворення в центрі такого органу державної влади, який би виконував функції авторитетного догляду за законною діяльністю земських і міських самоврядувань, координував їх діяльність, інформував і давав поради і в той же час був компетентним представником інтересів земств і міст перед вищою державною владою і мав би повний комплекс наукового та практично-життєвого досвіду, які необхідні в різних випадках для інформації земських і міських самоврядувань по фахових питаннях. Таким органом і є Департамент місцевого самоврядування. Для здійснення зазначеної мети Департамент місцевого самоврядування повинен бути в своєму персональному складі і в поділі обов'язків і праці так збудований, аби всі завдання могли бути своєчасно й успішно виконуваними. Для цього потрібно Департамент організувати так.

На чолі його стоїть Директор, якому належить керування працею Департаменту та загальний догляд за ним. Він сам відповідає перед Міністром за працю Департаменту. Поруч з ним, як найближчі його товариші по праці стоять два віцедиректори, які працюють по вказівках цього останнього й перед ним безпосередньо відповідають.

На протязі всього часу існування Департаменту віцедиректорів було не однаково: було їх то два, то один, то ні одного, причому більше це останнє. Між тим практичний досвід довів, що керуючим особам Департаменту випадає уділяти дуже багато часу й сили, рядом з звичайною працею в самому Департаменті, на працю поза Департаментом в різних комісіях, нарадах та установах по справах, які стосуються чи безпосередньо

до життя земських та міських самоврядувань чи то справ загальнодержавних. В цих випадках дуже потрібно бути Директорів чи віцедиректорам від департаментів.

З огляду на те, що на протязі останніх двох років віцедиректорів Департамент не мав, кожна одлучка Директора з Департаменту гальмувала його працю, не кажучи вже про те, що приходилося поруч з Директором і начальникам відділів представляти Департамент назовні, одриваючись од своєї праці й, таким чином, гальмувати працю своїх відділів.

При творенні нових форм державного та народного життя, як це є нині, на Департамент спадає величезна праця, при тому найрізномірнішого змісту: підняти цю працю Директорів з одним Віцедиректором єсть понад людську силу, бо самому Віцедиректорові з Директором, який здебільшого працює поза стінами Департаменту, випадало би бути в такому самому стані, в якому донині перебуває Директор з начальниками відділів, себто, йому приходилось би мимоволі нехтувати частиною своїх обов'язків з ущербом для справ Департаменту й шкодою для держави та народу.

Крім того, трудно припускати аби особа що займає посаду Віцедиректора могла бути однаковою досвідченою як в справах земського господарства, так і в справах міського, як в справах загально організаційно-адміністративних, так і в справах економічно-господарчих та фінансових. Між тим, маючи дві посади віцедиректорів можливо закликати осіб з належним як теоретичним так і практичним досвідом для керування земськими справами окремо та міськими справами також, фаховців в справах загально адміністративних з одного боку та вузькоспеціальних фінансових, податкових, економічних. Тому для справного виконання покладених на керовників Департаменту обов'язків доконче потрібно мати дві посади Віцедиректора.

Справи Департаменту повинно так розкласти між відділами, аби компетенцію кожного з них можна було ясно зазначити, а справи та завдання своєчасно можливо було розв'язувати та виконувати; так само, надзвичайно важною справою єсть утворення в рямцях кожного окремого відділу потрібної кількості діловодств та окремих посад в зв'язку з родом та природою справ приділених кожному відділові.

Після сливе трьохлітнього досвіду найбільш доцільним виявився такий розподіл праці між окремими відділами, діловодствами та посадами в Департаменті:

1. Загальний відділ завідує справами персонального складу, призначенням, переміщенням та звільненням з посад служачих, а також справами персонального складу установ місцевого самоврядування; завідує господарською, рахунковою та пенсійною частинами Департаменту, та всіма справами, що не вкладаються в рямці компетенції поодиноких відділів або мають загальне для всього Департаменту значення. В умовах звичайного життя цей відділ повинний буде завідувати архівом та книгозбірнею Департаменту, а також провадити видавання періодичних урядових органів Департаменту, коли б це було потрібно.

Відділ поділяється на два діловодства: Загально-адміністративно-персональне та господарчо-рахунково-пенсійне.

Відповідно цим завданням та означеному поділу праці поміж діловодствами відділ повинний мати такий персональний склад: начальників відділів – 1, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловода —2, бухгалтерів – 1, рахівників – 1, урядовців I-ої ранги – 4, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1 та господарів – 1, а разом – 17 урядових осіб.

2. Земський відділ завідує справами земських виборів, одчинення та зачинення зборів земських рад, справами про обов'язкові постанови установ земського самоврядування, справами підводної повинності та військово-кінної повинності, про призначення землі (одвод земель) для військових потреб, під шляхи (залізні, водяні, бруковані) та під інші засоби комунікації, про встановлення вагового в користь земств на вантажі що провозяться по цих шляхах, завідування дорожніми капіталами, справами будівлі земствами місцевих шляхів та їх утримування, одбування дорожньої повинності, дозвіл будування нових та перенесення з одного місця на друге старих причалів на ріках та річках, дозвіл на заведення автомобільно-автобусного та іншого роду механічного руху в межах земських територій. З огляду на свою компетенцію земський відділ повинний поділятися на 3 діловодства й відповідно цьому мати такий персональний склад: начальник відділу – 1, старших діловодів – 3, діловодів – 3, помічників діловода – 3, урядовців I-ої ранги – 5, урядовців II-ої ранги – 2, та урядовців III-ої ранги – 1, а разом всіх – 18 урядових осіб.

3. Міський відділ завідує справами про утворення нових міст, про виділення міст в окремі земські одиниці, про затвердження й переміну міських планів, про забудування міст згідно затверджених планів; про збудування нових і перебудування існуючих фабрик і заводів; про обов'язкові постанови; про вищий адміністраційно-технічний догляд за будуванням у містах; про вибори; про вивласнення міського нерухомого майна та набування його містами; про ярмарки; про військову квартиру повинність; про установа вагового за вантажі, які проходять по міських шляхах і т[ак]е і [н-ше]. Відділ повинний поділятися на два діловодства й мати такий персональний склад: начальник відділів – 1, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловода – 4, урядовців I-ої ранги – 4, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1, а разом всіх – 16 урядових осіб.

4. Статистичний відділ збирає загальностатистичні відомості про стан господарства земських та міських місцевих самоврядувань, а також демографічні дані потрібні правительству при вирішенні справ про вибори до установ місцевого самоврядування та державного законодавчого тіла. З огляду на такий круг завдань відділ повинний складатися з: начальника відділу – 1, старших статистиків – 2, статистиків – 2, кресляр – 1, рахівників – 4, урядовців I-ої ранги – 3, урядовців II-ої ранги – 2, та урядовців III-ої ранги – 1, а разом всіх – 16 урядових осіб.

5. Фінансово-економічний відділ завідує всіма справами фінансового господарства установ земського та міського самоврядувань, зазначає загальні умови кредитування їх як з коштів державного скарбу, так і в приватних позичкових установах, розглядає кошториси й проекти таких позичок, дає дозвіл на заключення їх, розважає справи про концесії, будування трамваїв, освітлення, каналізацію з боку економічно-фінансової доцільності концесій та споруджень. Відає справами про одчинення та функціонування банків та ломбардів установ місцевого самоврядування. Збирає відомості про фінансовий та господарчо-економічний стан установ місцевого самоврядування, розглядає рокові прибуткові та видаткові кошториси та фінансові звіти про виконання їх, виробляє загальні правила про ведення рахівництва в установах місцевого самоврядування та постійно інформує та контролює їх в цій справі. Для цього відділ повинен мати: начальника відділу – 1, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловодів – 4, урядовців I-ої ранги – 4, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1, а разом всіх – 16 урядових осіб, поділених надвое між двома діловодствами: для справ з одного боку установ земського самоврядування та з другого міського самоврядування.

6. Юридичний відділ складає проекти законів по всіх галузях земського й міського законодавства, розважає про окремі юридичні справи, які будуть предложені йому поодинокими відділами Департаменту та коректує з боку правничої термінології проекти всіх обіжників, наказів, приписів та інших паперів, які мають загальну вагу для всіх установ та осіб, що перебувають в сфері відання Департаменту місцевого самоврядування. Відділ повинен складатися так: начальник відділу – старший юрисконсульт – 1, юрисконсульт – 1, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловода – 2, урядовців I-ої ранги – 2, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1, а всіх разом – 13 урядових осіб.

7. Відділ допомоги родинам вояків відає справами забезпечення родин вояків, керує працею місцевих комітетів допомоги та контролює їх працю, призначає їм кошти згідно вимог та списків, які надсилаються з місць, та взагалі виконує функції найвищої державної установи в справах забезпечення родин мобілізованих громадян Республіки. Відділ повинен складатися з: начальника відділу – 1, старшого діловода – 1, діловодів – 2, помічників діловода – 2, урядовців I-ої ранги – 2, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1, а разом всіх – 11 урядових осіб. Відділ допомоги утворюється тільки на час війни й працюватиме до закінчення визвольної боротьби українського народу за незалежність своєї держави, до остаточної ліквідації наслідків цієї боротьби в сфері допомоги родинам громадян покликаних до війська.

Поза відділами безпосередній розпорядимості Директора Департаменту повинно бути 2 урядовці для виконання особливих доручень Директора та Віцедиректорів в справах загального урядування Департаментом.

Для живого зв'язку Департаменту з підлеглими йому установами місцевого самоврядування потрібно мати в складі урядовців Департаменту особливих фаховців, на обов'язку яких лежатиме виконання на місцях функцій інформаційного, інструкторського та ревізійного змісту. Ці інструктори-ревізори не повинні бути зв'язаними постійною працею яких-небудь відділів Департаменту, хоч повинні числитися в реєстрах земського та міського відділів і від їх одержувати доручення. Таких урядовців необхідно мати трьох: одного V-ої класи по справах губерніяльних самоврядувань, двох VI-ої класи по справах міських, містечкових та волосних самоврядувань.

Для такої ж праці на місцях, але в рамках вузької фінансово-економічно-господарчих справ потрібно мати при фінансово-економічному відділі Департаменту теж 3 фаховців економістів-бухгалтерів по одному для губерніяльних, повітових та волосних і міських установ місцевого самоврядування. Потреба в таких фахівцях відчувається надзвичайно дуже в сучасну пору, коли приходить будувати наново господарчо-фінансово-податковий апарат на місцях до певної міри на нових основах і без жодних вказівок з осередку.

Для підготовки осіб здібних вести канцелярську працю в Департаменті потрібно мати 6 практикантів, по одному в кожному з постійних відділів. В міру змоги та потреби практиканти можуть зараховуватися на вільні посади урядовців. Для часів нормального державного життя передбачається створення посад практикантів для учнів вищих фахових шкіл на первих порах хоч по одному в кожному відділі, аби дати змогу фаховій молоді нашого громадянства одбувати практичний стаж по своєму фаху в ділянці дисциплін про місцеве самоврядування та місцеве народне господарство в різних його галузях та дати змогу молодим науковим силам науково працювати в цих галузях.

Таким чином, можливо буде створити кадри науково-освічених та практично досвідчених діячів в справах місцевого самоврядування.

Міністр внутрішніх справ

Директор Департаменту місцевого самоврядування [Михайло Котляренко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 421. Арк. 5–7. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 549. Арк. 22–23. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 549. Арк. 25–28. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 549. Арк. 38–40. Машинопис. Примірник.

Компетенція Департаменту місцевого самоврядування та його відділів

Департамент місцевого самоврядування своїм завданням має авторитетне керування і контроль над діяльністю міських та земських самоврядувань.

В той же час Департамент місцевого самоврядування є представником інтересів земств і міст перед вищою владою.

Департамент Місцевого самоврядування складається з відділів: 1) загального, 2) земського, 3) міського, 4) юрисконсультського, 5) фінансово-економічного, 6) статистичного і 7) допомоги родинам вояків.

1. **Відділ загальний** завідує діловодством по персональному складу Департаменту, по призначенню, переміщенню, звільненню з посад служачих, а також справами по персональному складу земських та міських управлінь. Крім того, загальний відділ завідує господарською, рахунковою та пенсійною частинами Департаменту, загальною регістратурою і справами, які не торкаються ні одного з відділів Департаменту або мають загальне для цілого Департаменту значення.

2. **Відділ земський** завідує справами про земські вибори, про відчинення та зачинення земських зборів, про обов'язкові постанови, про подводні повинності, про призначення землі задля військових потреб, про шляхи (залізниці, шосе та водяні), встановлення мита на користь земствам за перевезений по цим шляхам вантаж і т[аке] і[нше].

3. **Відділ міський** завідує справами про утворення нових міст, про затвердження і переміну міських планів, про забудування міст згідно затвердженим планам, про забудування нових і перебудування існуючих фабрик і заводів, про обов'язкові постанови, про вищий технічно-адміністративний догляд за будуванням у містах, про вибори, відокремлення міського нерухомого майна, ярмарки, військову квартиру повинність, встановлення мита за перевезений вантаж і т[аке] і[нше].

4. **Відділ юрисконсультський** складає законопроекти по всім галузям земського і міського законодавства.

5. **Відділ фінансово-економічний** завідує всіма справами щодо фінансового господарства земських та міських самоврядувань, розглядає загальні умови кредитування земств і міст, розглядає кошториси і проекти щодо позичок, дає дозвіл на позички земствам і містам, завідує концесіями, будуванням залізниць, трамваїв, каналізації і т[аке] і[нше], збирає дані про фінансовий і економічний стан місцевих самоврядувань і розглядає їх кошториси і відчити т[аке] і[нше].

6. **Відділ статистичний** збирає загальні статистичні дані щодо земського і міського господарства.

7. **Відділ допомоги родинам вояків** завідує справами про допомогу родинам мобілізованих громадян, в якій справі піклується заведенням волостних, повітових і губерніяльних комітетів допомоги, і стежить за своєчасним асигнуванням цим комітетом належних коштів.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 17. Арк. 5. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 17. Арк. 6. Машинопис. Примірник.

Порядок виконання справ і відчотності в Департаменті місцевого самоврядування

1. Справи, які поступають до Департаменту, записуються до журналу одержаних паперів загальної реєстратури Департаменту, після чого передаються начальникові відділу.

2. Начальник загального відділу, одержавши справи, робить помітки, до якого відділу окрема справа належить і передає на розгляд і резолюцію Директора.

3. По одержанню паперів з резолюцією Директора журналістка розпреділяє і передає їх до відповідних відділів, де їх вписують до журналу одержаних паперів свого відділу і виконують, згідно резолюції Директора.

4. Журнал одержаних паперів кожного відділу повинен мати такі відомості: а) числа по черзі одержаних паперів свого відділу; б) числа по черзі одержаних паперів Департаменту; в) число одержаного паперу; г) дата; д) короткий зміст паперу; ж) коли виконано і число одісланого паперу (по відділу зазначається числівником, по Департаменту – знаменником); з) куди надіслано, чи затребувано додаткові відомості; і) до якої справи належить (число) і и) примітка.

5. Папери, після виконання і підпису Директора, заносяться до журналу одержаних паперів свого відділу, після чого передаються до загальної реєстратури Департаменту, де вони і конвертуються.

6. Журнал одісланих паперів кожного відділу повинен мати такі відомості: а) числа по черзі; б) дата; в) до кого й короткий зміст відношення; г) яке число виконується по відділу й Департаменту; д) до якої справи належить (число) і и) примітка.

7. Загальна реєстратура Департаменту до 2-ої години повинна здать папери всі до реєстратури Міністерства в не заклеєних конвертах.

8. Всі справи відділів Департаменту за минулі роки повинні бути улаштовані і мати свій реєстр по алфавіту.

9. Всі папери біжучого року повинні бути поділені на відповідні справи, і своєчасно підшиватись; справи мають свій перечень, число і алфавіт всіх справ; один примірник реєстру справ передається Директору.

10. Справи окремі і закінчені здаються до архіву Департаменту і мають свій реєстр по алфавіту.

11. Кожна справа з одного відділу до другого видається після одержаної записки, з дозволу н[ачальни]ка відділу, під розписку осіб, що її одержують, у нарочито відведеному для цього деннику, а для самих справок кожний відділ заводить окрему «книжку для справок» у якій пишеться запитання до н[ачальни]ка відповідного відділу, а цей останній, тут же у книжці дає відповідь на запитання за своїм підписом.

Справи з одного Департаменту до другого передаються лише з дозволу Директора. Особа, як передала справу до другого Департаменту мусить стежити аби ця справа була своєчасно повернута до відповідного відділу.

12. Кожний відділ у останній день кожного місяця надсилає до загального відділу звіт про свою діяльність за минулий місяць з тим, щоб загальний відділ мав змогу скласти загальний звіт діяльності Департаменту і надіслати його до Департаменту загальних справ не пізніше 3-го числа слідуєчого місяця.

13. Для виконання словесних розпоряджень Директора, кожний начальник відділу винен мати щоденник, або блокнот, в який такі розпорядження записує і стежить за своєчасне їх виконанням.

14. Виконавчі папери поділяються на три роди: одні підписуються Міністром і Директором (обіжники, накази і листування з Міністрами); другі – Директором Департаменту і начальником відділу (все листування з Міністерствами, ріжними установами і особами); треті – начальником відділу і діловодами (листування між відділами, з особами, які відають господарськими справами Міністерства) і по одержаним розпорядженням Директора.

15. Завести папку для таємних паперів, які повинен розглядати лише один Директор або його замісник, причому пакети здаються під власноручну розписку одної з зазначених осіб.

16. Завести книжку для записування всіх прохачів, чи одвідувачів по формі:

Дата	Посада, прізвище та ім'я	Звідкіля	В якій справі
------	--------------------------	----------	---------------

Книжка залишається у вартового урядовця, а Директорові подається на окремому аркуші список занесених у книжку.

Директор департаменту

Начальник загального відділу

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 549. Арк. 16–17. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА КОТЛЯРЕНКА, 1919

План ближчої діяльн[ості]

Деп[артаменту] місц[евого] самовр[ядування]

Відновлення діяльності земських, міських і волосних самоврядувань. Заснування при повітових земствах інструкторських шкіл для діячів по справам вол[осних] зем[ств]. Там де земства чи м[іське] самоврядування не існують утворення тимчасових управ з представників укр[аїнських] партій і організацій з наданням їм прав зем[ських] зібрань на підставі ст[атті] 99, організація покладається на представників земських і міських управ, котрі залишились, а чи на комітети партій з уч. комісара.

2. Зем[ські] упр[ави] входять в безпосередній зв'язок в волосн[і] земст[а] і на них покладається обов'язок налагодження апарату вол[осних] земств.

3. В розпорядження земства видаються кошти губ[ерніяльними] чи повіт[овими] комісарами для друку часописі, відозв і розповсюдження державних постанов, законів, декларацій, універсалів і т[аке] і[нше].

4. Там де апар[ат] земств революц[ійного] часу залишається непорушеним, скликаються зем[ські] зібрання, розглядається кошторис і негайно сповіщається центральна установа про затверджений бюджет, про кількість дотацій на 1919 р[ік], яка сума позики потрібна земству, яка недоїмка лічиться на 1 січня 1919 р[оку].

5. Земства подають докладні дані, яку кількість майна, цукру, спирту і хліба взято більшовиками на території повіту і на яку суму. Де, на які селі й міста було накладено контрибуцію, в якому розмірі і в якому розмірі була зібрана.

6. Негайний перегляд виборного закону до земських і міських самоврядувань.

7. Переглянути закон про волосних збірників переробити його відповідно вимогам сучасного життя.

8. Переглянути закон про міліцію, передавши утримання її на державні кошти, а право рекомендації начальника міліції надати самоврядуванням.

9. (Харч[ування] арештантам) подбати про відпуск не по 5-річним нормам, а по нормам на кожний рік.

10. Встановити певний термін про відпуск дотацій, причому дотації повертаються не в кінці року, а одчин[яється] кредит на кожні 3 місяці вперед.

11. Встановити шляхом склик[ання] нарад із представників губерніяльних, повітових і міських земств для поділ праці між цими земствами.

12. Земельні оподаткування за зв'язку з земельними реформами.

13. Відношення діяльності Всеукраїнського союзу земств.

По Департаменту самоврядування.

Які саме справи мають бути обговорені на нараді з Радою Державного Секретаріату

1. Перетворення повітових староств в дві окремих інституції: адміністративну яку комісаріат і господарчу (губ[ерніяльні] і повіт[ові] земства).

2. Сільські громади з'єднуються в волості з проведенням принципа волосних земств.

За Директора Департаменту М[ихайло] Котляренко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 21. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА КОТЛЯРЕНКА, 14 СЕРПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець [-Подільський], 14 серпня 1919 року

Доклад

Міністерство єврейських справ, відношеннями від 16 липня б[іжучого] р[оку] під Ч[астиною] 31/1182 і від 7 серпня б[іжучого] р[оку] під Ч[астиною] 1729/82 просить, аби було видано губерніяльному комітетові допомоги біженцям-євреям на Поділлію 504 691 грив[ень] на видачу їм допомог. По цьому питанню маю за честь доложить Вам, що розглянуті мною картки з зазначенням виданих допомог по Орининській волості, які надіслані вищезазначеним Міністерством свідчать, що біженецький рух має цілком місцевий характер: 19 карток зазначає рух Орининської вол[ості] в м[істечко] Оринин, 5 із Лянцкорунської вол[ості] і 9 – із сусідньої Рихтецької і інших близьких

місцевостей. Все це переважно торговці, власники млинів і т[ак] ін[ше] і значить елемент більш-менш забезпечений. Біженці Могилівського повіту, по відомостях бувшого там по командировці представника Міністерства внутрішніх справ із Бессарабщини, через дорожнечу і зараз хочуть повернутись додому, але їх не пускають. Одначе при першій можливості вони повернуться за Дністер. Отже, зваживши все це, а також 1) відсутність коштів на зазначену мету і 2) що біженці інших націй зараз не користуються допомогою, я не находжу мотивів на користь задоволення прохання Міністерства єврейських справ.

Директор Департаменту [Михайло Котляренко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 26. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 27. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА КОТЛЯРЕНКА, 5 КВІТНЯ 1920

пану Прем'єр-Міністру і Міністру внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 5 квітня 1920 року

Доклад

Для організації державно-господарчої праці на місцях потрібно негайне відновлення апаратів самоврядування як міських так і земських. Із досвіду минулого з'ясувалось, що апарати самоврядувань, утворені в році 1917 пережили себе і розвалились, а тому до праці були не здатні, і даремно було державі витратити великі кошти на воскресіння цього мерця, на покликання його до життя і праці. Щоб і в цей час не зупинитись державі з нездатними до праці локальними органами, необхідно негайно по звільненню відповідної території приступити до організації громад сел і самоврядувань волості, повіту і т[ак] д[алі]. Шляхом упрощеного обрання громадами депутатів до волосних, повітових і губ[ерніяльних] земств на термін до видання закону про нову форму самоврядувань і нові вибори до них.

Як було мною вказано не раз, виборний демократичний принцип не може бути здійснений за короткий час по технічним умовам, а нові вибори потрібно перевести негайно. І коли Тимчасовий російський уряд, ще маючи цілком налагоджений адміністраційний апарат не має змоги винайти нічого ліпшого як поповняти шляхом кооптації старі апарати новим елементом, то ми, існуючи зараз в умовах хаосу і анархії, повинні обрати як коротший і простіший шлях виборів, послітку до земських рад і дум депутатів од громад, щоб, таким чином, налагодити найскоріше нормальне життя і прийти на допомогу армії.

А тому в грубих рисах, можна було б видати закон приблизно такого змісту:

1. Всі земські зібрання і міські та містечкові думи розпускаються.

2. Вперед до видання закону про нові форми самоврядування всі громади сел і містечок з населенням від 500 до 501 душ обирають одного депутата; од 501 до 1,000 – 2, більш 1,000 – 5 депутатів до волосних земських рад, які на другий день після обрання збираються на перше засідання ради, де і обирають управу і чотирьох депутатів до повітової ради.

3. Як депутатами ради, так і членами управи може бути обраний і не член громади.

4. Членами громади рахуються всі особи мужського і жіночого полу, які досягнули 21 року життя і мешкають постійно на терені громади пів року / рік.

Таким же чином провадяться вибори до губ[ерніяльних] рад. Такий спосіб має зручність крім швидкості ще і в тому, що він можливий до переведення в життя і тоді, коли не звільнена вся територія повіту і губернії.

Другим законом негайно вливається в компетенцію рад справа мобілізації і налагодження постачання армії.

По цим питання мною вкупі з відповідними комісіями розробляється деталізований проект. Ось та найближча робота, яку, на мою думку, потрібно було б перевести негайно для найбільш успішного виконання завдань по будівлі держави.

Директор Департаменту самоврядування М[ихайло] Котляренко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 548. Арк. 2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА КОТЛЯРЕНКА, 2 ЧЕРВНЯ 1920

До pana Міністра внутрішніх справ.

м[істо] Вінниця, 2 червня 1920 року

Доклад

Департамент місцевого самоврядування своїм завданням має авторитетне керування і контроль над діяльністю міських і земських самоврядувань.

В той же час Департамент є представник інтересів міст і земств перед вищою владою.

Департамент місцевого самоврядування складається з відділів: 1) загального, 2) земського, 3) міського, 4) юрисконсультського, 5) фінансово-економічного, 6) статистичного і 7) допомоги родинам вояків.

1. **Відділ загальний** завідує діловодством по персональному складу, по призначенню, переміщенню і звільненню з посад служачих, завідує господарською, рахунковою і пенсійною частинами Департаменту, загальною регістратурою, регістратурою свого відділу, архівом і бібліотекою і справами, які не торкаються ні одного з відділів Департаменту, або мають загальне для цілого Департаменту значіння.

2. **Відділ земський** завідує справами про земські вибори, про обов'язкові постанови, про підводну повинність, про призначення землі задля військових потреб, про шляхи (залізниці, шосе та водянні і взагалі комунікацію), установлення мита на користь земства за перевезений по цих шляхах вантаж, завідування дорожніми капіталами, медико-санітарними справами і т[аке] і[нше].

3. **Відділ міський** завідує справами про утворення нових міст, про затвердження і переміну міських планів, про забудування міст згідно затвердженим планам, про збудування нових і перебудування існуючих фабрик і заводів, про обов'язкові постанови, про вищий адміністраційно-технічний догляд за будуванням у містах, про вибори, про відокремлення міського нерухомого майна, ярмарки, військова квартира повинність, встановлення мита за перевезений вантаж, справи про відокремлення міст в окремі одиниці і т[аке] і[нше].

4. **Відділ юрисконсультський** складає законопроекти по всіх галузях земського і міського законодавства, а також дає заключення і вказівки по різних справах окремих відділів Департаменту.

5. **Відділ фінансово-економічний** завідує всіма справами щодо фінансового господарства земських і міських самоврядувань, розглядає загальні умови кредитування земств і міст, розглядає кошториси і проекти щодо позичок, дає дозвіл на позички земствам і містам, завідує концесіями, будуванням залізниць, трамваїв, каналізації і т[аке] і[нше], збирає дані про фінансовий і економічний стан місцевих самоврядувань і розглядає їх кошториси і відчити і т[аке] і[нше].

6. **Відділ статистичний** збирає загальні статистичні дані щодо земського і міського господарства, а також демографічні дані в зв'язку з виборами як до самоврядувань, так і до парламенту.

7. **Відділ допомоги родинам вояків** відає справами розасигновки коштів із військових фондів між губерніяльними земствами на підставі вимог і списків від останніх, відає справочники та інструкції в справах допомоги і є вищий контролюючий орган діяльності губерніяльних відділів допомоги.

Департамент місцевого самоврядування відновив свою діяльність 18 травня б[іжучого] р[оку]. За цей час Департамент провадив таку працю:

1. Виготовив законопроект, положення та інструкцію про перевибори до земських і міських самоврядувань.

2. Виготовив статут організації громадського управління сел.

3. Уложив інструкцію в справі комунікації, яка передана до Департаменту загальних справ. Розіслав обіжника до земських і міських самоврядувань про відновлення їх діяльності. Провадив складання списків земських і міських самоврядувань, якими взято позички і т[ому] п[одібне].

Провадить біжучу працю.

Директор Департаменту М[ихайло] Котляренко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 548. Арк. 6–7. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 550. Арк. 1–2. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 23 ЛИПНЯ 1920

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 23 липня 1920 року

Рапорт

Маю честь докласти Вам, пане Міністре, що в останній час Департамент місцевого самоврядування М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав], крім біжучих справ, провадив слідуєчу працю: а) виготовляв законопроект про перевибори до земських, міських самоврядувань, б) виготовляв законопроект про утворення комісії для перегляду статуту про органи місцевого самоврядування і в) виготовляв статут про громадське управління села. Для закінчення цієї праці в розпорядженню Департаменту зараз маютья такі матеріали:

1) законопроект, статут і інструкція про перевибори до земських і міських самоврядувань;

- 2) статут про реорганізацію місцевих самоврядувань;
- 3) законопр[оект] і пояснююча записка до законопроекту про утворення комісії для перегляду статуту про місцеві самоврядування;
- 4) про компетенцію сільського управління.

Начальник загального відділу П[етро] Тенянко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 29. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 28 ВЕРЕСНЯ 1920

До пана Міністра внутрішніх справ

28 вересня 1920 р[оку]

Рапорт

Після скорочення штатів Міністерства, викликаного останньою евакуацією, в Департаменті місцевого самоврядування залишено всього 3 урядовця. Між тим праця, яка весь час провадилась, в останній час почала значно збільшуватись. Друкування законопроектів, пояснюючих записок, реєстрів справ, звичайного листування – вимагає заміщення посади друкарщиці фаховою особою. Зважаючи на це, ласкаво прошу Вашої, пане Міністре, згоди на закликання для праці в Департаменті друкарщиці.

Т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки] Директора

Департаменту П[етро] Тенянко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 550. Арк. 3. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 30 ВЕРЕСНЯ 1920

30 вересня 1920 р[оку]

План праці Департаменту місцевого самоврядування після повернення на Україну

1. Відновлення діяльності управ, обраних по закону Тимчасового російського уряду.
2. Догляд і керування перевиборами до установ місцевого самоврядування.
3. Налагодження апарату волосних зборщиків по збору податків.
4. Фінансування самоврядувань державою.
5. Зміна правил щодо державного фінансування самоврядувань.
6. З'ясування фінансового і господарчого становища самоврядувань (по короткій програмі).
7. Збирання статистичних відомостей про фінансовий стан самоврядувань по певній програмі (як виконані кошториси за 1918–[19]20 р[оки], недоїмки, заборженість, страти в капіталі під час революції і військових подій і т[ак] д[алі]).
8. Переведення в життя закону про громадське (сільське) самоврядування.
9. Утворення комісії по реформі місцевих самоврядувань, згідно духу конституції для внесення в парламент.

10. Утворення комісії про переведення в життя закону Центральної Ради про новий адміністративний поділ території України на землі.

11. Утворення місцевих організаційних комісій для запровадження тих реформ про самоврядування, які пройдуть законодавчим шляхом, а також для ліквідації старої спадщини і крім того для розмежування нових повітів (з числом людності біля 100 000 душ) в землях.

12. Випрацювання законопроекту про бюджетовий рік. На думку Департаменту бюджетовий рік потрібно починати з початку осені, коли остаточно в'ясяться наслідки урожаю, що має першорядне значіння для бюджету самоврядувань і держави.

13. Скласти комісію для випрацювання закону про націоналізацію всіх галузей страхування.

14. Скласти комісію для випрацювання закону про муніципалізацію аптечної справи.

Т[имчасово] в[иконуючий] об[ов'язки] Директора
Департаменту місцевого самоврядування П[етро] Тянянко
В[иконуючий] о[бов'язки] Начальника відділу [Петро] Кривда-Соколенко
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 37. Машинопис. Оригінал.

Департамент місцевого самоврядування на протязі останнього часу виготовив і вніс на розгляд Ради Народних Міністрів такі законопроекти:

1. Про перевибори до губерніяльних, повітових, волосних, міських і містечкових самоврядувань. Потреба цього виникає з того, що останні вибори до установ місцевих самоврядувань, які переводились в 1917–[19]18 р[оках] по закону б[увшого] Тимчасового російського уряду, провадились в атмосфері несприятливій для української державності і народу, люди, які стояли на чолі самоврядувань давно одійшли від цієї справи або були усунуті окупаційною владою і налагодить зруйнований апарат та народне господарство не зможуть.

2. Про зміну положення про міські прибутки та видатки, кошториси та відчити, з метою зміцнення фінансових засобів міських самоврядувань, що можливо досягнути шляхом підвищення ставок податків та зборів з об'єктів оподаткування, зазначених існуючими законами, причому міським Радам (Думам) надається широке право означування висоти податків та зборів в залежності від заможності міського населення.

3. Про збільшення платні за здані в оренду міськими та земськими самоврядуваннями нерухомості, по якому касуються орендні договори уложені до 1 січня 1920 р[оку] як з приватними особами так і з різними організаціями та установами, і ставки яких цілком не відповідають прибуткам, якими користуються з нерухомостей орендарі. Підвищення це значно збільшить податкову суму самоврядувань.

Крім того виготовляється законопроект про громадське (сільське) самоврядування, переглядається закон про допомогу родинам вояків закликаних до Дієвої армії, переглядаються правила фінансування державою самоврядувань, тощо. При більше сприятливих умовах передбачається утворення нової комісії по перегляду статуту про місцеві самоврядування в напрямку поширення їх компетенцій.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 47. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 19 ЛЮТОГО 1921

19 лютого 1921 року

Звіт про діяльність**Департаменту місцевого самоврядування з 12 по 19 лютого 1921 р[оку]**

1. Перегляд законопроекту про сільське самоврядування.
2. Переклад на українську мову артикулів положення про земське самоврядування в редакції тимчасового правительства.
3. Біжуча праця.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора
Департаменту місцевого самоврядування [Петро Тенянка]
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 5. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 25 ЛЮТОГО 1921**Звіт про діяльність****Департаменту місцевого самоврядування з 18 по 25 лютого б[іжучого] р[оку]**

1. Перегляд проекту про сільське самоврядування.
2. Продовження перекладу статей земського статуту в редакції тимчасового правительства.
3. Підготовка матеріалів для Комісії по самоврядуванню.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Д[епартамен]ту [Петро Тенянка]
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 6. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 28 БЕРЕЗНЯ 1921 [1]

28 березня 1921 року

Огляд попередньої праці Департаменту місцевого самоврядування

1. Закон про право збільшення платні за здані в оренду міськими та земськими самоврядуваннями нерухомості.
2. Закон про відновлення органів місцевого самоврядування.
3. Законопроект про зміну положення про міські прибутки та видатки, коштори си та відчити.
4. Законопроект про перевибори радників до органів місцевого самоврядування.
5. Законопроект про сільське самоврядування.
6. Проект постанови про асигнування 800 000 000 гривень на видачу позичок земським і міським самоврядуванням.
7. Проект постанови про асигнування 120 000 марок на оплату праці постійних членів комісії по справах самоврядування – представників народних самоврядувань України.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора
Департаменту місцевого самоврядування П[етро] Тенянка
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 9. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 28 БЕРЕЗНЯ 1921 [2]

28 березня 1921 року

План праці Департаменту місцевого самоврядування

1. Законопроект і статут про сільське самоврядування.
2. Законопроект про скасування губерніяльних народних самоврядувань і заміна їх спілками земств на основі окремих статутів.
3. Законопроект, статут і інструкція про перевибори радників волосних, повітових, міських і містечкових народних рад.
4. Законопроект про зміну положення про міські прибутки та видатки, кошториси та відчит.
5. Про громадські повинності.
6. Законопроект про зміну закону від 30 липня 1919 року про видачу допомоги родинам вояків, закликаних по мобілізації до військової служби.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту
місцевого самоврядування П[етро] Тенянко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 8. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, ТРАВЕНЬ 1921**Звіт про діяльність Департаменту місцевого самоврядування**

(Відповідь на §§ 1–4 відношення від 26 травня 1921 р[оку] Ч[астина] 415)

1. Переклад статутів губерніяльних і повітових народних самоврядувань. Статут сільського самоврядування.
2. Переклад статутів губерніяльних і повітових народних самоврядувань. Переклад статуту про волосне народне самоврядування.
3. Справи повинностей.
4. Перегляд в комісії по справах самоврядування і зміна статутів губерніяльних, повітових і волосних самоврядувань. Остаточний перегляд в комісії статуту про сільське самоврядування. Справи повинностей. Зміна закону про видачу допомоги родинам вояків, перебуваючим в армії. Перегляд в комісії виборчого закону.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту П[етро] Тенянко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 14. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 22 ЧЕРВНЯ 1921

22 червня [1921] року

Діяльність Департаменту місцевого самоврядування нині полягає в наступному:

1. Переглядаються статути губерніяльних, повітових і волосних народних самоврядувань.
2. Розробляється законопроект про зміну положення про міські прибутки.

3. Розробляється законопроект про вибори радників до установ народних самоврядувань.

Вищезазначені законопроекти будуть внесені на розгляд Ради Республіки. Міністерство в справах самоврядувань буде керуватись існуючими законами, а також тими, що будуть ухвалені Радою Республіки.

В[иконуючий] о[бов'язки] Директора Департаменту П[етро] Тенянка

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 18. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, СЕРПЕНЬ 1921

Штати Департаменту місцевого самоврядування М[іністерст]ва внутрішніх справ з розподілом на Відділи та Діловодства, з зазначенням компетенції кожного діловодства.

Директор Департаменту	1
Віцедиректорів	2
Урядовців особливих доручень	2

І. Загальний відділ

1-е Діловодство: а) Секретарська частина: персонально-службові справи директора, його листування, утворення різних фахових комісій при Департаменті й технічне провадження справ цих комісій. Справи, що не входять в компетенції поодиноких відділів або мають загальне значіння для цілого Департаменту. Складання інструкцій загального значіння в рядах компетенції Департаменту, збірників, законів, справочників, вся літературна праця по видаванню періодичного органу. Завідування бібліотекою та архівом Департаменту.

б) Загальна частина: загальна регістратура й експедиція Департаменту; видавання збірників законів, інструкцій, справочників та періодичного органу.

2-е Діловодство: справи персонального складу урядовців Департаменту, призначення, переміщення та звільнення їх, дисциплінарні справи урядовців, грошові допомоги урядовцям та їх родинам в різних випадках, відпуски та командировки.

3-е Діловодство: господарська, пенсійна та рахункова частини Департаменту; постачання департаменту господарчими речами та канцелярським приладдям, завідування помешканням департаменту та його прислугою, завідування майном, чистота, опал та освітлення, грошові розплати по замовленням департаменту. Персональний склад відділу: начальників відділу – 1, старших діловодів – 2, діловодів 2 – , помічників діловода – 2, бухгалтер – 1, рахівник – 1, урядовців I-ої ранги – 5, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1, господар – 1. Разом 18 урядових осіб.

Примітка. З огляду на те, що діючими нині штатами передбачено тільки 2 старших діловода, одному з їх припадає в керування два діловодства: друге та третє; діловодами та їх помічниками рівномірно обслуговувати всі діловодства теж не випадає. На погляд Департаменту для провадження бухгалтерсько-рахівничих справ одного бухгалтера та одного рахівника сил не вистачить: потрібно ще одного рахівника. Теж треба сказати про господаря, якому в допомогу потрібно дати помічника.

II. Земський відділ

1-е Діловодство: складання законопроектів, обіжників, наказів та інструкцій в справах земського самоврядування; розгляд обов'язкових постанов земських самоврядувань; персональний склад установ земського самоврядування од сельської громади до губернії, дисциплінарні й судові справи осіб урядових по земському самоврядуванню, одчинення та зачинення зборів земських рад; справи про зміні меж земських одиниць та про перетворення таких одиниць з одного розряду в другий.

2-е Діловодство: вибори до установ земського самоврядування (від сельської громади до губернії включно), підготовча праця перед виборчою кампанією, керування самими виборами, оскарження виборів та пере- і довибори; оцінка наслідків поодиноких виборчих кампаній, генеральні звіти про виборчі кампанії, як в поодиноких землях так і по всій Україні; опрацьовування сирових матеріалів по виборах для передачі їх в статистичний відділ під обробку науковими методами для здобуття висновків потрібних правительству Республіки в його державній праці.

3-е Діловодство: справи повинностей: підводної, кінної, автомобільної, мотоциклетної, велосипедної та пароплавної; одвод землі для військових потреб, одвод будинків та квартир; одвод землі під шляхи залізни, бурковані, водяні, трамваї та інші засоби комунікації, а також, під дорожні будинки та інші заклади, які працюють для обслуговування шляхів.

4-е Діловодство: дорожні справи – будування земствами шляхів та їх утримання, одбування дорожньої повинності, завідування дорожніми капіталами, дозвіл на будування нових та перенесення з одного місця на друге існуючих причалів на ріках; справи про закриття та відкриття нових ярмарок, базарів, ринків та перенесення їх з одного пункту в другий, зазначення порядку та часу їх функціонування; дозвіл, регулювання, стеження за розвитком автомобільного, автобусного та іншого роду механічного руху; земські пошти; земські економічно-господарчі підприємства; встановлення земськими радами вагового на користь земств з вантажів, що перевозяться по шляхах земських територій.

Персональний склад відділу: начальник відділу – 1, старших діловодів – 3, діловодів – 3, помічників діловода – 3, урядовців I-ої ранги – 5, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1.

Примітка: Мінімальне число працівників кожного розряду, яке зазначено існуючими штатами не дасть змоги Департаменту обсадити належним чином поодинокі діловодства відділу службовим персоналом. З цим станом річей можливо примиритися лиш на час організації праці відділу, але вже й тепер потрібно б побільшити число діловодів та помічників на 2 душі.

III. Міський відділ

1-е Діловодство: складання законопроектів, наказів, обіжників та інших руковедячих паперів по міському самоврядуванню. Обов'язкові постанови міських самоврядувань в межах їх компетенції, одчинення та зачинення міських рад. Персональний склад міських самоврядувань. Одчинення та зачинення міських рад. Надання прав міського самоврядування сельським громадам та містечкам.

2-е Діловодство: вибори до міських самоврядувань, підготовча праця перед виборчою кампанією, керування самими виборами, оскарження виборів, пере- і довибори; оцінка наслідків виборчих кампаній в поодиноких містах та в окремих землях чи округах, генеральні звіти про виборчі кампанії; опрацьовування сирових матеріалів

по виборах для передачі їх під розробку в статистичний відділ для обробки їх науковими методами.

3-е Діловодство: виділення міст в окремі земські одиниці; вивласнення та набування міського нерухомого майна, затвердження та зміна міських планів, забудування міст згідно затверджених планів; вироблення санітарно-гігієнічних та технічних умов при будуванні нових та перебудові існуючих фабрик і заводів; вищий адміністративно-технічний догляд за будуванням в містах.

4-е Діловодство: муніципальні підприємства – залізні дороги, трамваї, водопостачання, освітлення, каналізація, телефони та інше; концесії.

5-е Діловодство: справи повинностей – військово-квартирної, кінної, автомобільної, мотоциклетної, велосипедної, плавничної (човнової та пароплавної); одвод земель для військових потреб, одвод земель під шляхи – залізні, бурковані, водяні та інші засоби комунікації, дорожні будинки та ріжні заклади для обслуговування шляхів; відкриття міських банків та ломбардів і догляд за їх діяльністю; встановлення вагового та мостового з вантажів, що провозяться по міських шляхах та мостах; справи про ярмарки, базари, ринки й торг взагалі в містах.

Персональний склад відділу: начальник відділу – 1, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловода – 4, урядовців I-ої ранги – 4, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1.

Примітка: Діючі штати в найменшій мірі не дають потрібних інтелектуальних сил для провадження величезної праці міського відділу; з існуючим становищем можна миритись лише до деякого часу; загалом кажучи, й тут потрібно побільшити число діловодів та їх помічників хоч на дві душі, аби можливо було розподілити діловодства по два між старшими діловодами. З огляду на природу справ 3-го та 4-го діловодства потрібно закликати хоч одного інженера архітектора та одного техника, а також мати одного кресляра.

IV. Фінансово-економічний відділ

1-е Діловодство: складання законопроектів, обіжників, наказів, інструкцій та інших керівного змісту паперів про ведення рахівництва, грошових та фінансових звітів в установах місцевого самоврядування; інформація, інструктування та контроль установ місцевого самоврядування через нарочитих знавців (фахівців); збирання матеріалів про фінансовий та господарчо-економічний стан установ місцевого самоврядування. Розгляд рокових прибуткових та видаткових кошторисів місцевих самоврядувань та фінансових звітів про їх виконання.

2-е Діловодство: розгляд та висновки на постанови місцевих самоврядувань в справах кредитування їх зі скарбів держави та приватних позичкових установ, складання умов такого кредитування та правил про витрачання, та контроль позичок, розгляд проектів та кошторисів таких позичок; висновки про фінансово-економічно-господарську доцільність комунальних підприємств; субвенції і дотації установам місцевого самоврядування з фондів Республіки, як по кошторису Міністерства внутрішніх справ, так і по кошторисам інших міністерств; перегляд системи оподаткування.

3-е Діловодство: справи про концесії, будування трамваїв, телефони, освітлення, водотяги, каналізація з боку економічно-фінансової доцільності концесії та муніципальних споруджень; справи про фінансово-економічну доцільність клопотань місцевих самоврядувань про одчинення муніципальних банків та ломбардів.

Персональний склад відділу: начальник відділу – 1, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловода – 4, урядовців I-ої ранги – 4, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1. Разом 16 урядових осіб.

Примітка: З огляду на кількість діловодств персональний склад теж належить побільшити принаймні хоч на 2 урядові особи (додати ще одного старшого діловода та одного діловода).

V. Статистичний відділ

1. Загально-статистична частина. Загальнодержавна статистика; демографічні числа; кількість населення держави; розподіл його по полу, віку, сімейному стану, національності, вірі, грамотності, місця народження, постійного за мешкання, фізичних вад, заняття, правового й соціально-економічного стану й державного підданства, відношення до військової служби; кількість військовозобов'язаних і здатних до військової служби; звільнення від неї та причини його, ступінь смертності й народжень, приріст населення, густота, рух населення (еміграція й імміграція), процентне відношення різних груп населення й категорій (національних, релігійних, соціальних і т[аке] і[нше]); збирає й обробляє статистичні данні про простір окремих земських одиниць, збирає відомості про кількість і якість земель міських, земських, державних та народних і процентне відношення цих категорій. Промисловість на Україні, сучасний стан її, окремі галузі й розвиток в окремих місцях. Кредити різних галузів його. Кооперація й різні галузі її. Правне й економічне становище індустріальних і сільськогосподарських робітників. Судова й карна статистика.

2. Земська статистика. Земське самоврядування: історія його, економічний і фінансовий стан до війни й революції, організація й склад земських органів, діяльність окремих земств в різних галузях економічно-господарського та культурно-просвітнього життя; земські підприємства й фінанси.

3. Міська статистика. Міське самоврядування: історія його, економічний і фінансовий стан до війни й революції, організація й склад міських органів, діяльність окремих земств в різних галузях економічно-господарського та культурно-просвітнього життя; міські підприємства й фінанси.

4. Креслярська частина. Малювання порівнюючих наочних діаграм, картограм, схем та креслення географічних карт.

Персональний склад відділу: начальник відділу – 1, старших статистиків – 2, статистиків – 2, рахівників – 4, креслярів – 2, урядовців I-ої ранги – 3, урядовців II-ої ранги – 3, урядовців III-ої ранги – 1.

VI. Юридичний відділ

1-е Діловодство законотворче: складання проєктів законів, інструкцій по всіх галузях земського та міського самоврядування.

2-е Діловодство – юрисконсультське: розглядає та дає висновки в поодиноких справах з доручення окремих відділів, коректа з боку правничої термінології проєктів всіх об'явників, наказів, інструкцій та інших приписів, які мають загальну вагу для всіх установ та осіб, що перебувають в сфері відання Департаменту місцевого самоврядування.

Персональний склад відділу: старший юрисконсульт – 1, юрисконсультів – 2, старших діловодів – 2, діловодів – 2, помічників діловода – 2, урядовців I-ої ранги – 2, урядовців II-ої ранги – 2, урядовців III-ої ранги – 1. Всього 14 урядових осіб.

Примітка: З огляду на утворення Законодавчого відділу при Міністерстві з знавцями в справах самоврядування Департамент може погодитися на скасування юридичного відділу з залишенням при Департаменті юрисконсультської частини, яку можна буде прилучити до діловодства загального відділу в складі юрисконсульта з помічником та 7 урядовців (половина числа урядовців існуючих штатів).

VII. Відділ допомоги родинам вояків

1-е Діловодство: законопроекти, інструкції, розпорядження, обіжники, накази в справі налагодження та функціонування міських, повітових та волосних попечительств.

2-е Діловодство: клопотання перед урядом про потрібні кошти, розасигнування їх поміж місцевими попечительствами, перевірка відомостей про осіб, що мають право на допомоги, контроль видачі коштів на місцях. Персональний склад відділу: начальник відділу – 1, старший діловод – 1, діловодів – 2, помічників діловода – 2, урядовців I-ої ранги – 2, урядовців II-ої ранги – 3, урядовців III-ої ранги – 1, а всього 11 урядових осіб. Відділ допомоги утворюється тільки на час війни і працюватиме до закінчення визвольної боротьби українського народу за свою незалежність.

VIII. Поза відділами, в безпосередній розпорядимості Директора департаменту повинно бути 2 урядовці для виконання особливих доручень Директора та Віцедиректорів в справах загального урядування Департаментом.

IX. Для свого зв'язку Департаменту з підлеглими йому установами місцевого самоврядування потрібно мати в складі урядовців Департаменту особливих зв'язців, на обов'язку яких лежатиме праця на місцях інформаційного, інструкторського та ревізійно-контрольного характеру. Ці інструктори-ревізори не повинні бути зв'язаними постійною працею в яких-будь відділах Департаменту; приділені вони будуть до земського та міського відділу й працюватимуть під керуванням безпосередньо Директора чи Віцедиректора, з огляду на те, хто буде відати цими відділами. Таких урядовців потрібно мати, поки-що, трьох-одного V-ої класи для справ губерніяльних і повітових самоврядувань та двох VI-ої класи для справ міських і містечкових та волосних самоврядувань.

X. Для інструкторської праці на місцях, але в обмеженому полі справ фінансово-економічних потрібно мати при фінансово-економічному відділі трьох знавців: одного V-ої класи та двох VI-ої класи економістів-бухгалтерів. По одному, для губерніяльних і повітових, волосних, міських і містечкових місцевих самоврядувань. Потреба в цих знавцях відчувається Департаментом надзвичайно дуже в сучасну пору, коли випадає будувати господарчо-фінансово-податкові апарати на місцях, після цілковитого їх знищення різними окупантами, до певної міри на нових основах і без жодних вказівок з осередку.

Міністр внутрішніх справ

Директор Департаменту місцевого самоврядування

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 421. Арк. 8–11. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 1 ЖОВТНЯ 1921

Відомість про працю

Департаменту місцевого самоврядування до 1 жовтня 1921 р[оку]

1. Вироблено законопроект і статут про вибори радників до міських і містечкових народних рад.

2. Вироблено законопроект і статут про вибори радників до волосних, повітових і губерніяльних народних рад.

3. Вироблено законопроект про приєднання передмість і сумежних громад до міст.

4. Виробляється Статут громадський, для громади, як одиниці державно-адміністративної і народно-самоврядуваної.

Директор Департаменту П[етро] Тенянка
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 21. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ПЕТРА ТЕНЯНКА, 30 ГРУДНЯ 1921

30 грудня 1921 року

Звіт про працю

Департаменту Місцевого самоврядування Міністерства внутрішніх справ за 1921 рік

1. Перекладено на українську мову скодифікований Статут про губерніяльні та повітові народні самоврядування.

2. Перекладено на українську мову Статут про волосне народне самоврядування.

3. Перекладено на українську мову Правила про волосне оподаткування, про волосні кошториси і розкладки та про волосного збірщика.

4. Перекладено на українську мову Статут про земські грошові повинності.

5. Перекладено на українську мову Статут міський («Городовое положение»).

6. Складено проект закону про підвищення оподаткування в містах.

7. Складено проект закону про грошові допомоги родинам вояків, що перебувають в дієвій армії.

8. Випрацьовано закон та Тимчасові правила про вибори радників до органів губерніяльного, повітового та волосного народного самоврядування, з розписом по губерніях та повітах числа радників (Комісія по самоврядуванню).

9. Випрацьовано закон та Тимчасові правила про вибори радників до міських та містечкових народних рад (Комісія по самоврядуванню).

10. Складено законопроекта про надання Міністрові внутрішніх справ права приєднувати до міст сумежні з ними осади і оселі.

11. Законопроект про надання народним радам права визначати спосіб одбування земських одбутків.

12. Постанова про асигнування в розпорядження Міністра внутрішніх справ 120 000 польських марок для оплати праці членів комісії – представників народних самоврядувань.

13. Законопроект про грошову допомогу працівникам установ народних самоврядувань.

14. Складено проект Статуту громадського (частину): 1) загальні основи, 2) про віче громадське, 3) про раду громадську, 4) обсяг відання громади: віча, ради та управи (Комісія по складанні Статуту громадського по розгляді ухвалила); разом з цим складено проект правил про громадський бюджет.

15. Переглянуто і внесено зміни в приписи про одбутки.
16. Складено законопроект про відпуск кредитів на видачу позик органам народного самоврядування.
17. Складено проект нових штатів Департаменту.
18. Вишукуються і впорядковуються всі закони про самоврядування, видані за часів Центральної Ради, Гетьмана та Директорії.

Директор Департаменту Місцевого самоврядування П[етро] Тенянюк

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 24. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 759. Арк. 23. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 760. Арк. 18. Машинопис. Примірник.

ГОЛОВНА УПРАВА ВІЙСЬКОВОЇ ПОВИННОСТІ

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА РУДЕНКА, 2 ТРАВНЯ 1919

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

2 травня 1919 р[оку]

Доклад

Найближчими завданнями Головної управи військової повинності є:

1. Підготовча праця щодо призову до виконання військової повинності, згідно виданим законам, новобранців в місцевостях, які поступовно будуть звільнятись від ворога і провадження самого призова новобранців в тих місцевостях, для організації на жовтень місяць сталої міцної, дисциплінованої і обученої армії.
2. Підготовка і провадження мобілізацій для поповнення Дієвої армії в тих же місцевостях.
3. Налагодження управ по військовій повинності в зазначених місцевостях.
4. Налагодження справ про призначення пенсій козакам, які поранені або через хворість позбавились здатності до праці під час біжучої війни.
5. Закінчення переоглядом, з метою демократизації, X розділів Статуту військової повинності від 8-го листопада 1918 року, і продовження праці про утворення цього Статуту.
6. Закінчення виробкою інструкції діловодства в управах по військовій повинності та зразків бланків.
7. Вироблення законопроекту про поширення закону про пенсії на козаків, які брали і беруть участь в війні Української Республіки з більшовиками та поляками.
8. Вироблення законоположень та інструкцій щодо: а) учьоту військово-обов'язаних; б) провадження військовокінної та військововозової переписі; в) постачання до війська коней, возів, збруї, автомобілів і, нарешті, г) по призову запасних, позаяк до цього часу існують в цій справі російські закони та інструкції.
9. Налагодження військово-кінних участків.
10. Посилка делегації за кордон для ознайомлення з принципами і системою організації та комплектування армії в демократичних державах.

Начальник Головної управи військової повинності [Іван] Руденко

Старший діловод [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 22. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА АНАТОЛІЯ МАТІЄНКА, ЛИПЕНЬ 1919**Нарис Головної управи військової повинності про те,
що було зроблено за останній час і про перспективи праці**

За останній час, починаючи з червня, Головною управою військової повинності М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] зроблено:

1. Виконана підготовча робота щодо утворення пересувних управ по військовій повинності для провадження призовів та мобілізації в прифронтових смугах. Справа передана Військовому міністру для згоди.

2. Налагоджено управи по військовій повинності на території Поділля, яка звільнена від ворога.

3. Оддані управам розпорядження в справі переведення оголошених мобілізацій козаків за 10 років, і взагалі вживаються заходи щодо повного переведення мобілізації.

4. Асигновано управам гроші на видатки по мобілізації і подано належні вказівки, а також вжиті заходи щодо асигнування кредитів на утримання управ.

5. Вироблено закон про утворення по Кам'янецькому повіту трьох комісій для переведення мобілізації по волостям, інструкція до нього і оддані розпорядження до переведення його в життя. Закон ухвалено Радою Народних Міністрів 27 червня.

6. Після згоди з Військовим міністром, оддані розпорядження і вказівки, щодо забрання з 15 липня до війська новобранців, які народились в 1899 році і призвані до військової повинності, згідно закону 26 січня, а також про продовження прийому цих новобранців.

7. Зроблено розпорядження про невидачу військовообов'язаним, яких прикликано по призову та мобілізації, паспортів.

Перспективи праці:

Найближчими завданнями Головної управи військової повинності є:

1. Підготовча праця щодо призову до виконання військової повинності, згідно виданим законам, новобранців в місцевостях, які поступово будуть звільнятися від ворога і провадження самого призова новобранців в тих місцевостях, для організації армії.

2. Підготовка і провадження мобілізацій для поповнення Дієвої армії в тих же місцевостях.

3. Налагодження управ по військовій повинності в зазначених місцевостях.

4. Налагодження справ про призначення пенсій козакам, які поранені або через хворість позбавились здатності до праці під час біжучої війни.

5. Закінчення переглядом, спільно з Військовим міністерством, з метою демократизації X розділів Статуту військової повинності від 8 листопада 1918 року і продовження праці про утворення цього статуту.

6. Закінчення виробкою інструкції діловодства в управах по військовій повинності та зразків бланків.

7. Вироблення законопроекту про поширення закону про пенсії на козаків, які брали і беруть участь в війні Української Республіки з большевиками та поляками.

8. Вироблення законоположень та інструкцій щодо: [а] уьоту військово-обов'язаних; б) провадженню військово-кінної та військово-повозчої переписі; в) постачання до війська коней, возів, збруї, автомобілів і, нарешті; г) по призову запасних, позаяк до цього часу існують в цій справі російські закони та інструкції.

9. Налагодження військово-кінних участків.

10. Вироблення законопроекту про перегляд білобілетників.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника

Головної управи військової повинності А[натолій] Матієнко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 74. Арк. 18. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 2 ЧЕРВНЯ 1920

2 червня 1920 року

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності з 16 травня 1920 року

З переїздом Головної управи військової повинності до м[іста] Вінниці зроблена така праця в справі підготовки до призову новобранців та мобілізації.

1. Вироблено і проведено через Бюджетову комісію і Раду Народних Міністрів законопроект в справі асигнування 4 000 000 гривень на видатки по мобілізації.

2. Виклопотано через Бюджетову комісію кредит в 3 400 000 гривень на видатки по призову новобранців, який відкрито в розпорядження Голови управи.

3. Вироблено і надіслано до Військового міністра законопроекти про внесення змін в закон 1 вересня 1919 року про перевірочне освідчування білобілетчиків.

4. Вироблено законопроект про збільшення добових лікарям за участь в засіданнях управ по військовій повинності. (Справа з внесенням законопроекту затримується Державною Канцелярією, від якої неможливо дістати відповідних відомостей згідно дорученню б[увшого] п[ана] Міністра, про що подано доклад від 29 травня Ч[астина] 65.

5. Вироблено і затверджено Міністром внутрішніх справ та Військовим міністром 27 травня 1920 року тимчасові правила переведення мобілізації для урядових осіб і установ Міністерства внутрішніх справ.

6. Зроблено розпорядження Подільському губерніяльному комісару про перенесення Подільської губерніяльної управи по військовій повинності з Кам'янця до Вінниці, що виконано і управа ця приступила до праці.

7. Доручено раднику Вінницької повіт[ової] управи по військовій повинності Каро налагодити бердичівську повіт[ову] управу військової повинності, яка командировка виконана.

8. Дана командировка начальнику Головної управи пану [Івану] Руденку до Києва і Житомира в справі налагодження управ по військовій повинності Київщині і Волині, з якої п[ан] [Іван] Руденко ще не повернувся.

9. Написано до п[ана] Військового міністра про утворення Міжурядової комісії про продовження вироблення статуту військової повинності і розв'язання питань в справі призову новобранців та мобілізації.

10. Дані розпорядження Подільському губерніяльному управлінні по військовій повинності про виконання підготовчої праці в справі призову новобранців на Поділля та мобілізації.

11. Підготовлено проекта розпоряджень та оголошень щодо переведення мобілізації та перевірконого освідчування забракованих, а також проекта розпоряджень щодо призову новобранців, які мали бути обговорені спільно з Генеральним штабом.

12. Складено і надіслано кошторис на травень – серпень для управ по військовій повинності, а також скорочені тимчасові штати Головної управи.

13. Ведеться підготовча робота з представниками інших установ та досвідченими людьми в справі упорядкування карного законодавства відносно осіб, які ухиляються від явки по призову та мобілізації чи дезертирують, а також про відповідальність урядових осіб за невиконання законів чи розпоряджень в справі боротьби з ухиленням та дезерцією. Відбулося уже два засідання.

14. Заготовлено і надіслано до Подільського губ[ерніяльного] комісара і Військового міністра копії останніх законів, яких було видано наприкінці 1919 року в справі призову новобранців.

15. Біжуча праця по Головній управі як внутрішнього так і зовнішнього характеру.

До цього управа докладає, що праця її гальмується:

1. Відсутністю коштів, бо досі управа не отримала не одного шагу як на канцелярські так і на телеграфні, подорожні і інші видатки, які провадяться поки за власні кошти начальника управи та помічника його. Затримання в справі коштів залежить від Головної бухгалтерії Міністерства внутрішніх справ та загальної ситуації.

2. Відсутністю кошторисних асигнувань, що не дає змоги розасигнувати кошти на місця на утримання управ по військовій повинності.

3. Неналагодження справ в інших Міністерствах та інституціях, як, наприклад, в Державній Канцелярії, де неможливо дістати ні потрібних копій законів, ні справок.

4. Відсутністю поштового і телеграфного зв'язку з багатьма повітовими містами, куди неможливо передати вказівки та розпорядження, або дізнатись про стан на місцях.

За начальника Головної управи військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 340. Арк. 17–18. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 11. Арк. 11. Машинопис. Примірник (уривок).

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, ЧЕРВЕНЬ 1920

Мінімум підготовчої праці, яку необхідно виконати по Головній управі військової повинності, аби було можливо перевести мобілізацію військовообов'язаних

1. Видати новий загальний закон про мобілізацію військовообов'язаних та про перевірконе освідчування білобілетників.

2. Переглянути й пристосувати до майбутніх умов як і що потрібно, тимчасові правила переведення мобілізації для М[іністерства] вн[утрішніх] справ.

3. Налагодити декілька повітових управ по військовій повинності на повіті Поділля (до 5-ти управ) та Подільську губерніяльну управу.

4. Виклопотати кредити на мобілізацію та одержати їх в свій час для управ, а також кредити на утримання управ.

5. Налагодити адміністрацію та міліцію на декілька повітів Поділля (до 5-ти повітів), що відноситься до компетенції Адміністративного департаменту.

6. Переглянути й пристосувати до нового закону про мобілізацію форми оголошень, а також виробити відозви до населення в справі мобілізації і форму списка.

7. Видрукувати: а) закон про мобілізацію, б) розпис хворостей, по яким визнаються нездатними до військової служби мобілізовані, в) оголошення про мобілізацію та відозви й г) правила переведення мобілізації якщо буде винесено значні зміни, д) бланки списків.

Примітка: розпис хворостей є на російській мові. Доведеться зробити перевод.

8. Намітити й привести до гармонічності діяльність органів Військового міністерства й Міністерства внутрішніх справ відносно мобілізації на перших теренах України.

В[иконуючий] об[ов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 17. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 10 ВЕРЕСНЯ 1920 [1]

м[істо] Тарнів, 10 вересня 1920 року

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] починаючи з евакуації

1. В м[істі] Проскуріві провадилась разом з першим генерал-квартирмейстером Г[оловного] у[правління] г[енерального] ш[табу] підготовча праця щодо переведення мобілізації в 5-ти повітах, які було обсажено польською адміністрацією.

2. Вироблено законопроект та пояснююча записка відносно зміни способу переведення мобілізації військовообов'язаних в прогалені часу, який буде існувати між заняттям української території і налагодженням на ній органів адміністраційної влади та управ по військовій повинності. По законопроекту провадиться порозуміння з військовою владою.

3. Вироблено законопроект в справі збільшення ставок пенсійного забезпечення для козаків армії УНР та їх родин, а також в справі внесення деяких змін до закону 25-го червня 1912 р[оку] «Про пенсійне забезпечення козаків та їх родин». Законопроект має бути надіслано до Фінансової комісії на розгляд.

4. Поновлено і внесено законопроект відносно деяких змін в законі 1-го вересня 1919 р[оку] про перегляд білобілетників. (Попередній законопроект втрачено Державною Канцелярією).

5. Складено видатковий розпис на вересень – грудень 1920 р[оку].

6. Складено кошторис з пояснюючою запискою на 1921 р[ік] для установ по військовій повинності.

Біжучі справи.

За начальника Головної управи військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 39. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 10 ВЕРЕСНЯ 1920 [2]

м[істо] Тарнів, 10 вересня 1920 року

План діяльності Головної управи військової повинності М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] на найближчий час на Україні

1. Налагодити головну, губерніяльні і повітові управи по військовій повинності та з'ясувати стан зазначених місцевих управ.
2. Виклопотати та розасигнувати кредити на утримання зазначених управ.
3. Виклопотати та розасигнувати кредити на видатки по призиву новобранців і окремо на видатки по мобілізації.
4. Підготувати і подати на місця належні розпорядження та вказівки щодо призову новобранців, народжених в 1899 р[оці] і 1900 р[оці].
5. Підготувати і подати на місця розпорядження та вказівки щодо мобілізації військовообов'язаних перших 2–3 років.
6. Заготовити та розіслати на місця всі законоположення, які видано УНР в справі військової повинності.
7. Надрукувати та розіслати на місця затвержені «Тимчасові правила переведення мобілізації».
8. З'ясувати та розв'язати різні принципові питання, які виникнуть в справі призову новобранців та мобілізації військовообов'язаних.
9. Підготувати та налагодити справу пенсійного забезпечення козаків-інвалідів, після ухвали законопроекту, який буде внесено на розгляд Ради Народних Міністрів на цьому тижднєві.
10. З'ясувати і підготувати справу реквізиції коней для армії.

Головна законодавча робота майбутнього часу

1. Переглянути затвержені б[увшим] Гетьманом 9 розділів статуту військової повинності і продовжити закінчення виробом його.
2. Виробити законоположення та правила в справі учьоту запасових козаків.
3. Виробити законоположення та інструкції в справі військово-кінного і військово-возового перепису.
4. Виробити законопроект про військово-кінну та возову повинність.
5. Виробити законопроект та руководство в справі призову по мобілізації військовообов'язаних.
6. Переглянути та виробити, або перевести на українську мову різні розписи хворостей, на підставі яких звільняються особи від військової служби (під час призову чи мобілізації).
7. Перевести на українську мову (або переробити) закон про пенсійне забезпечення козаків та їх родин, в тому разі розпис хвороб, які дають право на пенсію, та інші правила і інструкції щодо цієї справи.

Увага: всі наведені законопроекти мають вироблятися спільно з Військовим міністерством.

За Начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 40. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 27 ГРУДНЯ 1920

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 27 грудня 1920 р[оку]

Доклад

В зв'язку з відновленням праці по Міністерству внутрішніх справ подаю на Ваш, пане Міністре, погляд такий план ближчої діяльності Головної управи військової повинності:

1. Перевести в життя принципи, яких ухвалено Міжвідомственою нарадою при Цивільному управлінні 2–3 листопада 1920 р[оку], відносно упорядкування справи військової повинності (мобілізація і призов новобранців).

2. Переглянути всі попередні закони і замість них виробити проект загального закону в справі мобілізації, який об'єднав би і згодив би всі попередні закони.

3. Переглянути і упорядкувати справу призова новобранців, народжених в 1899 і 1900 р[оках].

4. Поновити і провести через Бюджетову комісію, а за тим через Раду Народних Міністрів законопроект в справі пенсійного забезпечення козаків-інвалідів.

5. Виконати підготовчу роботу щодо введення в життя законоположень в справі пенсійного забезпечення козаків-інвалідів, а також перекласти, в зв'язку з цим, на українську мову основний закон від 25-го червня 1912 р[оку] в цій справі.

6. Виконати підготовчу роботу щодо виклопотання кредитів на видатки по призову новобранців та по мобілізації військовообов'язаних в 1921 р[оці].

7. Порозуміться з Військовим міністерством по всім зазначеним питанням, а також про план дальнішої спільної праці.

Щодо більш ширшого плану діяльності Головної управи на довший час, то його буде подано після порозуміння з Військовим міністерством.

В[иконуючий] о[бов'язки] помічника начальника
Головної управи військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, СІЧЕНЬ 1921 [1]

Огляд попередньої діяльності

Головної управи військової повинності М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]

Крім організаційно-технічної праці в справі переведення мобілізації та призову новобранців по Головній управі військової повинності за попередню її діяльність (травень 1920 року – лютий 1921 року) було зроблено наступного:

1. Проведено закон про асигнування 4 000 000 гривень на видатки по мобілізації.

2. Вироблено і затверджено тимчасові правила переведення мобілізації для урядових осіб і установ М[іністерства] в[нутрішніх] справ.

3. Вироблено програм для губерніяльних і повітових комісарів та інших осіб адміністрації в справі військової повинності, який потребувався для утвореної при Адміністративним департаменті школи для інструкторів-адміністраторів.

4. Вироблено законопроект та пояснююча записка відносно зміни способу переведення мобілізації військовообов'язаним в прогалені часу, який буде існувати між заняттям української території і налагодженням на ній органів адміністраційної влади та управ по військовій повинності. Цей законопроект з'єднано з законопроектом Військового міністерства і утворено з них закон 14-го вересня 1920 року про мобілізацію.

5. Вироблено законопроект і пояснюючу записку в справі збільшення пенсійного забезпечення козаків армії УНР та їх родин, а також в справі внесення деяких змін до закону 25-го червня 1912 року «Про пенсійне забезпечення козаків та їх родин». Законопроект розглянуто уже в Фінансовій комісії і підготовлено для внесення на розгляд Ради Народних Міністрів.

6. Видрукувано 5 000 примірників тимчасових правил переведення мобілізації для установ і урядовців М[іністерст]ва вн[утрішніх] справ.

7. Подано до п[ана] Міністра доклад про хиби в законі 14 вересня 1920 року про мобілізацію та міркування в цій справі.

8. Скликано при Цивільному управлінні 2–3 листопаду 1920 р[оку] Міжвідомственну нараду для з'ясування стану в якому знаходиться з правно-державного боку справа мобілізації і призов новобранців в зв'язку з останнім законом 14 вересня 1920 року. На цій нараді винесено важливі ухвали, які лягли в основу упорядкування надалі зазначеної справи.

9. Переведено через законодавчий орган в жовтні 1920 року закон про внесення змін в закон 1-го вересня 1919 року про переосвідування білобілетників.

10. Утворено при Міністерстві комісію по військовій повинності, яка провадить працю по перегляду та об'єднанню і згодженню всіх законів, щодо мобілізації військовообов'язаних.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 14. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 15. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, СІЧЕНЬ 1921 [2]

План діяльності Головної Управи військової повинності та найближча праця

1. Налагодити головну, губерніяльні і повітові управи по військовій повинності та з'ясувати стан зазначених місцевих управ.

2. Виклопотати кредити на утримання зазначених управ та розасигнувати їх.

3. Виклопотати кредити на видатки по призову новобранців і окремо на видатки по мобілізації та розасигнувати їх.

4. З'ясувати і вирішити остаточно про те, яким чином буде перейнято майно повітових управ в Проскуріві, Кам'янці і Новій Ушиці від польської влади, і яка адміністраційна влада буде провадити призов новобранців та мобілізацію військовообов'язаних, а також порядок зносин з цими управами і асигнування кредитів.

5. Виконати підготовчу працю щодо призову новобранців народжених в 1899 і 1900 роках і подати належні вказівки та розпорядження на місця.

6. Виконати підготовчу працю ще до мобілізації військовообов'язаних перших 2–3 років, виробити, затвердити і надрукувати тимчасові правила переведення мобілізації і все це подати на місця.

7. Переглянути деякі законопроекти, які не відповідають сучасному менту або потребують доповнення і провести цю зміну чи доповнення в законодавчому порядку.

8. З'ясувати та розв'язати різні принципи питань, які виникають в справі призову новобранців та мобілізації військовообов'язаних.

9. Продовжити працю в справі пенсійного забезпечення козаків-інвалідів, яку розпочато в минулому році.

10. З'ясувати і підготувати справу реквізиції коней для армії.

11. Біжучі справи.

Начальник Головної Управи військової повинності [Іван Шевченко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 11. Арк. 10. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, СІЧЕНЬ 1921 [3]

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] з кінця травня 1920 року

Вінницький період

1. Праця про налагодження управ по військовій повинності та про надсилку до них законоположень та розпоряджень та інструкцій в справі призову новобранців і мобілізації військовообов'язаних.

2. Проведено закон про асигнування 4 000 000 гривень на видатки по мобілізації, а також виклопотано 3 400 000 грив[ень] на видатки по призову новобранців. З цих грошей зроблено розасигнування на Поділля.

3. Вироблено й затверджено тимчасові правила переведення мобілізації для урядових осіб і установ М[іністерст]ва внутрішніх справ.

4. Листування з Військовим м[іністерст]вом в справі мобілізації на Поділля, а також про утворення Міжурядової комісії для вироблення й розгляду законопроектів щодо військової повинності.

5. Переведено мобілізації по Могилівському повіту та призначено мобілізації по Бердичівському повіту.

6. Командирувано начальника Головної управи до м[іста] Києва і радника Військової управи до м[іста] Бердичіва для налагодження й інструктування управ по військовій повинності Київщини.

7. Вироблено програм для губерніяльних і повітових комісарів та інших осіб адміністр[ації] в справі військової повинності, який потребувався для утворення при Адміністраційнім департаменті школи для інструкторів-адміністраторів.

Евакуаційний період (липень – жовтень)

8. В м[істі] Проскурові залишено представника від Головної управи, де провадилась разом з першим генерал-квартир[мейстера] Г[оловного] у[правління] г[енерального] ш[табу] підготовча праця щодо переведення мобілізації в 5-ти повітах, яких обсаджено польською владою.

9. Вироблено законопроект та пояснююча записка відносно зміни способу переведення мобілізації військовообов'язаних в прогалені часу, який буде існувати між

заняттям української території і налагодженням на ній органів адміністраційної влади та управ по військовій повинності. Цей законопроект з'єднано з законопроектом Військового м[іністерст]ва і утворено з них закон 14-го вересня 1920 року про мобілізацію.

10. Вироблено законопроект і пояснюючу записку в справі збільшення пенсійного забезпечення для козаків армії УНР та їх родин, а також в справі внесення деяких змін до закону 25-го червня 1912 р[оку] «Про пенсійне забезпечення козаків та їх родин». Законопроект знаходиться в Фінансовій комісії для розгляду.

11. Видруковано 5 000 примірників тимчасових правил переведення мобілізації для установ і урядовців М[іністерст]ва внутрішніх справ.

Кам'янецький період (жовтень – листопад)

12. Прилучено Головну управу для праці до Цивільного управління, де вона й розпочала працю 24-го жовтня 1920 року.

13. Праця при Цивільному управлінню провадилася в трьох напрямках:

а) з'ясування та усунення суперечностей, яких викликано останнім законодавством (Закон 14-го вересня 1920 р[оку]) в справі мобілізації. З цією метою було скликано 2-го листопаду при Цивільному управлінні міжвідомственну нараду з представник[ів] Військового М[іністерст]ва, М[іністерст]ва фінансів та внутрішніх справ. Ця нарада, з'ясувавши справу, винесла відповідні постанови, які лягли в основу дальнішої праці щодо військової повинності. В виконання постанови провадилось листування зі штабом Дієвої армії і Військовим м[іністерст]вом та підготовча праця;

б) організація та налагодження управ по військовій повинності на Поділлі та перейняття переведення мобілізації від військових комісій. Було налагоджено кам'янецьку, новоушицьку і могилівську управи, причому кам'янецька управа почала переводити призов новобранців, що народилися в 1899 і 1900 р[оках], який призов провадився до евакуації.

в) об'єднуюча і направляюча праці в справі військової повинності щодо дивізійних комісарів та управ по військовій повинності. З приводу цього видано обіжника 27-го жовтня Ч[астина] 162 зі вказівками якими необхідно керуватись органам М[іністерст]ва внутр[ішніх] справ в справі військової повинності; 5-го листопаду – [Частина] 178 про підготовчу роботу, щодо в'яснення родин закликає по мобілізації для видачі допомоги від казни згідно закону 30 липня 1920 р[оку]; 8-го листопаду – [Частина] 183 про заходи для усунення большевицької агітації під час мобілізації. Крім того, до всіх звільнених повітів Поділля надіслано всі законоположення, правила та розпорядження в справі мобілізації та видруковано деякі з них в «Вістникові цивільного управління».

14. Провадилось розв'язання справ про надсилання відстрочок по мобілізації та переписка в цьому напрямку з Військовим міністерством.

15. Переписка зі штабом Дієвої армії, Військовим м[іністерст]вом в справі переведення мобілізації органами М[іністерст]ва внутрішніх справ.

16. Участь в комісії при Військовому м[іністерст]ві в справі надання відстрочок по мобілізації, розв'язання принципових питань, а також упорядкування справи переведення мобілізації.

17. Біжуча і організаційна праця Головної управи.

18. Проведено через законодавчий орган в жовтні 1920 р[оку] закон про внесення змін в закон 1-го вересня 1919 р[оку] про переосвідування білобілетників.

19. Подано до п[ана] Міністра доклад про хиби в законі 14 вересня 1920 р[оку] про мобілізацію та міркування в цій справі.

Діяльність після другої евакуації (грудень – січень)

З м[іста] Кам'яця

20. Поновлено і подано до Фінансової комісії на розгляд законопроект в справі поліпшення пенсійного забезпечення козаків-інвалідів та їх родин, а також зроблено відповідні зносини в цій справі з Військовим м[іністерст]вом.

21. Накреслено план діяльності Головної управи на ближчий час та зроблені відповідні зносини в Військовим м[іністерст]вом.

22. Провадиться праця в Комісії по утворенню Статуту М[іністерст]ва, до якої, між іншим, подано доклад в справі організації статистичної справи та матеріали щодо пояснюючої записки по управі.

23. Утворено при М[іністерст]ві Комісію по військовій повинності, яка провадить працю по перегляду та об'єднанню і згодженню всіх законів щодо мобілізації військовообов'язаних.

24. Справа по з'ясуванню та упорядкуванню персонального складу урядовців управ по військовій повинності.

25. Біжуча праця по управі.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 12–13. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, СІЧЕНЬ 1921 [4]

Звіт про діяльність

Головної управи військової повинності за тиждень 7–14 січня 1921 року

1. Участь в Комісії по утворенню Статуту Міністерства внутрішніх справ.
2. Складено, по дорученню Комісії, проект організації та компетенції статистичної частини і статистичної ради.

3. Надіслано до Військового міністерства копію плану діяльності Головної управи військової повинності на ближчі часи та міркування в справі спільної діяльності по військовій повинності.

4. Почата попередня розробка загального законопроекту в справі мобілізації військовообов'язаних, який об'єднав би і згодив би всі попередні закони.

5. Біжуча праця по управі та обслуговування всього Міністерства переддруком листувань.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 5. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 1 ЛЮТОГО 1921

м[істо] Тарнів, 1 лютого 1921 р[оку]

Доклад

При розпочатті праці Комісії по військовій повинності М[іністерству] в[нутрішніх] с[прав] необхідно звернути увагу на те, щоби апарат М[іністерст]ва, себто Головна управа військової повинності мала вистачаючий мінімум фахових людей, бо зараз такого мінімуму немає, а також щоби й апарат Військового м[іністерст]ва (Мобілізаційна управа) мав в своєму складі більш-менш відповідних людей, бо М[іністерст]ву внутрішніх справ, яке в справі військової повинності має працювати з Військовим м[іністерст]вом в тісному контакті, не зовсім байдуже хто там сидить і як провадиться справа. Цю потребу яскраво зауважено мною на протязі двохрічної визвольної боротьби. Фахові сили Головної управи можна скріпити двома радниками, які знаходяться в м[істі] Тарнополі і відносно залишення котрих в числі активних робітників п[ан] Міністр внутрішніх справ два принципову згоду. Лишається вирішити питання про здобуття дозволу для цих радників на перебування їх в м[істі] Тарнові. А це не легка справа.

Щодо найближчої праці, то вона закреслена в протоколі Міжвідомственої наради, яка відбулася 2–3 листопаду 1920 р[оку] при Цивільному управлінню та в плані складеному Головною управою в січні цього року. З цими матеріалами Комісії слід ознайомитись і з цього почати працю, маючи, поки що, протокол Міжвідомственої Комісії за вихідну точку. В своїй праці Комісії необхідно взяти, також, на увагу, що всі законопроекти й принципи питання в справі військової повинності остаточно розв'язуються або в Міжвідомственої комісії з представників Військового м[іністерст]ва і М[іністерст]ва внутрішніх справ, або шляхом порозуміння через зносини цих двох міністерств і що ухвали комісії М[іністерст]ва в[нутрішніх] справ не можуть мати остаточної сили, а будуть відбивати лише думку М[іністерст]ва, яку в окремих випадках потрібно буде захищати, бо може статися, що Військове міністерство в тому чи другому питанню стане на інший шлях, а значить буде дивитись інакше на справу.

Поки що Військове міністерство стоїть на ґрунті ухвал Міжвідомственої наради при Цивільному управлінні, що відбулась 2–3 листопаду 1920 р[оку] і в цьому відношенню розходжень між ним та М[іністерст]вом внутрішніх справ зараз немає.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 782. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, ЛЮТИЙ 1921 [1]

Звіт про діяльність Головної Управи військової повинності за тиждень 6–12 лютого 1921 р[оку]

1. Провадилась праця в Комісії по військовій повинності при М[іністерстві] в[нутрішніх] с[прав], де обговорюється законопроект в справі мобілізації військово-обов'язаних. Крім того, обмірковувалось листування Військового м[іністерст]ва під

Ч[астиною] 180, в котрому воно просить висновку щодо податку на користь проєктуємому Комітету допомоги хорим та раненим воякам.

2. Провадиться дальніша виробка законопроєкту в справі мобілізації військово-обов'язаних.

3. Надіслано до Департаменту самоврядування з висновком Комісії по військовій повинності переписку Військового м[іністерст]ва під Ч[астиною] 180 відносно висновку щодо оподаткування на користь проєктуємому Комітету допомоги хорим та раненим козакам, для дальнішого виконання відносно міських самоврядувань.

4. Біжуча праця.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Івана] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 7. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, ЛЮТИЙ 1921 [2]

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності за тиждень 13–19 лютого 1921 р[оку]

1. Закінчено виробкою законопроєкту в справі мобілізації військовообов'язаних та перевірконого освідчення білобілетників. Законопроєкт має бути розглянутий в Комісії М[іністерст]ва внутрішніх справ.

2. Надіслано до Військового м[іністерст]ва міркування в справі утворення Міжурядової комісії по військовій повинності та про порядок праці в ній.

3. Біжуча праця.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 8. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, ЛЮТИЙ 1921 [3]

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності за тиждень з 20 по 26 лютого 1921 р[оку]

1. Підготовлено для Комісії по військовій повинності законодавчий матеріал в справі призову новобранців, народжених в 1899 і 1900 р[оках].

2. Біжучі справи.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван Шевченко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 9. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, БЕРЕЗЕНЬ 1921 [1]

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] за тиждень за 27-го лютого по 6-е березня 1921 р[оку]

1. Провадилась праця в Комісії по військовій повинності. Засідань Комісії відбулося 2, на котрих розглядався законопроект в справі мобілізації військовообов'язаних та перевірочне освідчування білобілетників. Прийнято главу законопроекту про «Загальні положення».

2. Біжучі справи.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Івана] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 10. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, БЕРЕЗЕНЬ 1921 [2]

Звіт про діяльність Головної Управи військ[ової] пов[инності] М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] за тиждень з 6 по 13 березня 1921 р[оку]

1. Провад[илась] праця в Комісії по в[ійськовій] п[овинності]. Засідань Коміс[ії] відбул[ося] 2, на котрих продовжувався розгляд законопроекту в справі мобіліз[ації] військових та перевір[очне] освід[ування] білобілетників. Прийняття глави «Про порядок мобілізації, про порядок освідчування», про матер[іальне] забезп[ечення] родин мобіліз[ованих]».

2. Проведено через Фінансову комісію законопроект в справі поліпшення пенсійного забезпечення козаків та їх родин. Законопр[оект] підготов[ки] планів до внесення до Ради М[ініст]рів.

3. Біжуча праця.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 11. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 28 БЕРЕЗНЯ 1921

До пана Міністра внутрішніх справ

28 березня 1921 року

План діяльності Головної управи військової повинності на ближчий час

1. Підготувати кадри для організації управ по військовій повинності на 5-ть повітів і перевести організаційно-підготовчу роботу в справі переведення мобілізації та призиву новобранців як для цих повітів, так і взагалі.

2. Остаточо з'ясувати по іншим департаментам питання про план та характер організації адміністрації та міліції в перших по заняттю території УНР повітах.

3. Перевести в життя принципи, яких ухвалено Міжвідомственою нарадою при Цивільному управлінні 2–3 листопаду 1920 року відносно упорядкування справи військової повинності (мобілізація і призов новобранців).

4. Переглянути всі попередні закони і замість них виробити проект загального закону в справі мобілізації, який об'єднав би і згодив би всі попередні закони.

5. Переглянути і упорядкувати справу призову новобранців, народившихся в 1899 і 1900 р[оках].

6. Провести через Раду Народних Міністрів та через Раду Республіки вироблений і розглянутий у Фінансовій комісії М[іністерст]ва фінанс[ів] законопроект в справі поліпшення пенсійного забезпечення козаків-інвалідів армії УНР.

7. Поновити та привести до відповідного стану справу пенсійного забезпечення козаків-інвалідів та їх родин, а також перекласти, в зв'язку з цим, на українську мову основний закон від 25-го червня 1912 р[оку] в цій справі.

8. З'ясувати та полагодити справу постачання чи реквізицію коней для потреб армії УНР.

9. Виконати підготовчу роботу щодо виклопотання кредитів на видатки по призову новобранців та по мобілізації військовообов'язаних в 1921 р[оці].

10. Порозумітись з Військовим міністерством по тим з зазначених питань, по яким ще не було порозуміння, а також про план дальнішої більш ширшої спільної праці.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 16. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 19. Машинопис. Примірник (уривок).

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 28. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 45. Машинопис. Примірник (уривок).

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, КВІТЕНЬ 1921

Звіт про діяльність Головної управи військової повинності та Комісії по військовій повинності з 1-го квітня 1921 року

1. До 1-го квітня не закінчено було переглядом законопроекта про заклик військових до дійсної служби та про перевірочне освідудання білобілетників.

2. З 1-го квітня й до сього часу закінчена така праця:

а) вироблено й переглянуто законопроект про заклик військових до дійсної служби та про перевірочне освідудання т[ак] зв[аних] білобілетників;

б) вироблено й переглянуто законопроект про асигнування в розпорядження М[ініст]ра внутрішніх справ грошей на переведення мобілізації та перевірочного освідудання;

в) вироблено й переглянуто зразки оголошень про мобілізацію та перевірочне освідудання, а також списків;

г) перекладена з російської на українську інструкція щодо пристосування розпи-су хворостей та фізичних хиб для козаків-інвалідів;

д) перекладено з російської на українську закон 25/VI [1]912 р[оку] про пенсійне забезпечення козаків та їх родин;

е) приймається участь в Міжурядовій комісії по укомплектуванню армії в м[істі] Ченстохові;

ж) вироблено план праці управи та Військової комісії.

3. Розпочаті незакінчені такі справи:
 - а) упорядкування законодавства в справі призову новобранців;
 - б) почато при участі М[іністерст]ва здоров'я та опікування переклад розписів хворостей окремо для старшин і інших нижчих військових чинів і окремо для козаків.
4. В найближчому часі намічається така праця:
 - а) переглянути в зв'язку з новим законопроектом про мобілізацію, тимчасові правила переведення мобілізації для установ Міністерства внутрішніх справ;
 - б) переглянути закон від 8-го вересня 1919 р[оку] в справі реквізиції коней для потреб армії;
 - в) виробити законопроект про поширення закону про пенсійне забезпечення на козаків і їх родин, які брали участь в боротьбі за українську державність, починаючи з дня видання Третього універсалу;
 - г) обговорити й намітити шляхи в справі організації органів по військовій повинності та реального переведення мобілізації;
 - д) переглянути Статут по військовій повинності від 8-го листопаду 1918 р[оку] й зазначити все те, що потребує зміни в ньому;
 - е) видрукувати: 1) закон про мобілізацію, 2) розпис хворостей, по яким визнаються нездатними до військової служби мобілізовані, 3) оголошення про мобілізацію та відозви і 4) правила переведення мобілізації якщо буде внесено значні зміни, 5) бланки списків.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван Шевченко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 38. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, 14 КВІТНЯ 1921

До pana Міністра внутрішніх справ

м[істо] Тарнів, 14 квітня 1921 р[оку]

Доклад

Після висновків Вищої військової ради в справі мобілізації на обов'язку Головної управи військової повинності лежить налагодити управи по військовій повинності на 5 повітів. В першу чергу необхідно зорганізувати кадри для цих управ в особі радника та секретаря на кожну управу. Зараз в розпорядженню Головної управи мається два радники повітових управ і один губерніяльної; недостає трьох радників для повітових управ. Для поповнення посад радників було б доільним використати урядових осіб з Ченстохова. З числа зазначених осіб дав персональну згоду на працю в справі військової повинності прилучений до Міністерства внутрішніх справ Прилуцький повітовий комісар Іван Максимович Гореміка-Крупчинський. Вважаючи бажаним притягнення п[ана] [Івана] Гореміку-Крупчинського для праці в справі військової повинності з тим, що він деякий час буде виконувати обов'язки радника одної з військових управ, прохаю Вашої, пане Міністре, згоди на відкомандирування п[ана] [Івана] Гореміки-Крупчинського для праці до Головної управи військової повинності.

В[иконуючий] об[ов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 34. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ІВАНА ШЕВЧЕНКА, ТРАВЕНЬ 1921

Звіт діяльності Головної управи військової повинності М[іністерства] ви[утрішніх] справ за час перебування в м[істі] Тарнові, а також план діяльності на ближчий час

А. Що зроблено

1. Поновлено і подано до Фінансової комісії на розгляд законопроект в справі поліпшення пенсійного забезпечення козаків-інвалідів та їх родин.
2. Складено видатковий розпис на січень – квітень 1921 року для установ по військовій повинності.
3. Подано до п[ана] Міністра доклад з накресленням плану ближчої діяльності Головної управи.
4. Подано до Комісії по утворенню Статуту Міністерства доклад відносно організації в центрі статистичної справи.
5. Приймано участь в Фінансовій комісії в справі забезпечення пенсією військово-служачих.
6. Приймається участь в Комісії по утворенню Статуту Міністерства.
7. Біжуча праця.

Б. План діяльності на ближчий час

1. Перевести в життя принципи, яких ухвалено Міжвідомственною нарадою при Цивільному управлінні 2–3 листопаду 1920 р[оку], відносно упорядкування справи військової повинності (мобілізація і призов новобранців).
2. Переглянути всі попередні закони і замість них виробити проект загального закону в справі мобілізації, який об'єднав би і згодив би всі попередні закони.
3. Переглянути і упорядкувати справу призову новобранців, народжених в 1899 і 1900 р[оках].
4. Провести через Бюджетову комісію, а за тим через Раду Народних Міністрів вироблений законопроект в справі поліпшення пенсійного забезпечення козаків-інвалідів.
5. Поновити та привести до відповідного стану справу пенсійного забезпечення козаків-інвалідів та їх родин, а також перекласти, в зв'язку з цим, на українську мову основний закон від 25-го червня 1912 року в цій справі.
6. Виконати підготовчу роботу щодо виклопотання кредитів на видатки по призову новобранців та по мобілізації військовообов'язаних в 1921 р[оці].
7. Порозумітись з Військовим міністерством по всім зазначеним питанням, а також про план дальнішої більш ширшої спільної праці.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника Головної управи
військової повинності [Іван] Шевченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 2. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА ЮРІЯ КИРКИЧЕНКА, 29 ГРУДНЯ 1921

До пана Міністра внутрішніх справ

29 грудня 1921 р[оку]

Звіт діяльності Головної управи військової повинності за 1921 рік

1. Виготувано і проведено через Раду Республіки законопроект про поліпшення пенсійного забезпечення козаків-інвалідів та їх родин. Закон цей затверджено 2-го липня 1921 року.

2. Було утворено Комісією для призначення, згідно попередньому закону, пенсії козакам-інвалідам та їх родинам, перебуваючим на терені Польщі. Ця Комісія призначила пенсію козакові-інвалідові Єгору Литвину.

3. Перекладено з російської на українську мову основний закон від 25 червня 1912 року про пенсійне забезпечення козаків-інвалідів та їх родин.

4. Перекладено з російської на українську мову при участі Міністерства народного здоров'я та опікування і Термінологічної комісії розписи хворостей, по яким призначаються пенсії козакам-інвалідам.

5. Перекладено з російської на українську мову інструкцію в справі задоволення добовими та подорожніми грошми козаків-інвалідів, викликаємих для освідкування при призначенню пенсії.

6. Видано керуючий обіжник до губерніяльних та повітових управ по військовій повинності в справі призначення пенсії козакам-інвалідам, згідно закону 2-го липня 1921 року.

7. Виготувано законопроект про заклик військових на дійсну службу та про перевірку освідкування білобілетників. Законопроект цей проведено через Міжурядову комісію і внесено Військовим міністром на розгляд Ради Народних Міністрів.

8. Вироблено спільно з Військовим міністерством законопроекти про постачання для армії коней, возів, самоходів та упряжі. Цей законопроект маю бути внесено Військовим міністром на розгляд Ради Народних Міністрів.

9. Перекладено з російської на українську мову при участі Міністерства народного здоров'я й опікування та Термінологічної комісії розписи хворостей, по яких громадяни звільняються від військової повинності.

10. Вироблено зразки оголошення про заклик по мобілізації військовообов'язаних та зразки списків закликаємих і т[аке] і[нше].

11. Крім цієї праці представники Головної управи, яких до речі сказати фактично було 2, приймали участь в утворених при Міністерстві внутрішніх справ комісіях адміністраційній і самоврядуванню, а також і в Міжурядовій (в м[істі] Ченстохові).

Т[имчасово] керуючий Головною управою
військової повинності [Юрій] Киркиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 778. Арк. 44. Машинопис. Оригінал.

ДЕПАРТАМЕНТ ЗАГАЛЬНИХ СПРАВ

Секретарська частина

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, ЛЮТИЙ 1919

Пану Міністру внутрішніх справ

Доповідь

Маю честь доложити Вам про сучасний стан повіреного мені Департаменту. Департамент загальних справ складається з чотирьох відділів, а то: 1) Відділ персонального складу, 2) Адміністративний, 3) Юристконсульт-законодавчий, 4) Бухгалтерії й секретарської та журнальної частин. Компетенція Департаменту полягає в тім, що він дає напрям і хід справ відносячихся до цілого Міністерства. По приїзді до Вінниці апарат Департаменту цілком розрушився. Люди, котрі приїхали на місце, не мали де переночувати, тому з моєї ініціативи і під моїм головуванням утворено реквізичну комісію для розташування державних установ та урядовців, де я через три дні виконував обов'язки голови цієї комісії. По розташуванню Департаменту, всі відділи почали свою нормальну працю.

В кожному з цих відділів провад[яться] такі справи:

1. **Відділ персональний.** Відповідно своєї компетенції, відділ сей видавав накази про призначення, звільнення та пересунення урядових осіб, урядовців особливих доручень, як також накази про прилучення до Міністерства евакуйованих урядовців підданих інституцій, для виконання ріжних обов'язків як при Міністерстві, так і для праці в ріжних комісіях, викликаних до життя обставинами сучасного менту. Зараз Персональний відділ складається з чотирьох осіб: 1) завідуючого відділом, 2) старшого діловода, 3) діловода і 4) канц[елярського] урядовця. По сей час в Персональному відділі видано ріжних наказів по Міністерству і Департаменту 25 №№, поступило входячих паперів 32 №№, а вийшло з відділу 126 №№.

2. **Відділ адміністративний.** Компетенція сього відділу обіймає адміністративний уклад і заряд губерній та повітів, керування адміністративною владою на місцях і надзир за діяльністю цієї влади. За час перебування в Вінниці по адміністративному відділі поступило 25 №№, а вийшло 35 №№. Крім справ належачих безпосередньо Адміністративному відділові аж до прибуття до Вінниці Департаменту самоврядування, пройшло цілий ряд прохань від міських і місцевих самоурядувань про матеріальну допомогу в формі позичок. Сучасний склад адміністративного відділу: 1) начальник відділу, 2) помічник діловода, 3) урядовець I-го рангу (друкаршиця).

3. **Законодавче-юристконсультський відділ.** Компетенція цього відділу – захист інтересів Міністерства з боку судового, складання і розроблення законопроектів та

висновків щодо різних питань інших департаментів Міністерства з боку задоволення їх формальним вимогам загального юридичного характеру та складання відношень до Генерального суду. За час евакуації в м[істо] Вінницю законодавчим відділом розроблен слідує законопроекти:

а) про утворення тимчасової Луцької повітової комісії, щодо відбудування зруйнованих місцевостей Луцького повіту і асигнування на це відбудування 3 000 000 карбованців з'ясувальною до цього запискою;

б) про тимчасовий скорочений штат Департаменту загальних справ з'ясувальною до цього запискою та новим штатом Департаменту.

Крім розроблення законопроектів провадилось також біжуче листування зі всіма департаментами внутрішніх справ. Законодавчий відділ складається: 1) виконуючого обов'язки начальника відділу, 2) старшого діловода, 3) тимчасового прикомандированого сумського повітового комісара.

4. Відділ бухгалтерії. Сей відділ відповідно своєї компетенції провадив біжучу роботу по виплаті урядовцям як стравних так і евакуйованих місцевих інституцій Міністерства внутрішніх справ, утримання, а також по задоволенню різних кредитів окремих департаментів. Відділ в сучасний мент складається: 1) Головного бухгалтера і 3-х прикомандированих урядовців евакуйованих.

Щоби використати силу евакуйованих людей та державних інституцій, а також щоби задосить учинити вимогам викликаним обставинами сучасного менту, при департаменті засновано цілий ряд комісій:

1) а) ревізійну комісію, б) оціночну комісію;

2) комісію по складанню законопроектів про скасування дворянського та інших сословій;

3) комісію (з евакуйованих комісарів) для зложення: а) інструкції комісарам, б) проект про утворення при комісарах дорадного органу, в) перегляд штатів комісаріату.

Перші від комісії цілком розвинули свою працю, друга сконструювалась та виробила загальний план майбутньої роботи, комісія комісарів уже приступила до праці. До сего додається список урядовців дорученого мені Департаменту з описом життя.

Секр[етарська] частина. Доклад входячої пошти Директорові, завідування листуваннями таємного характеру, адреси, телефони, догляд за журнальн[ою] та ексектор[ською] част[инами].

Кошт[орисний] в[ідділ]. Збирає матер[іали] і склад[ає] кошториси та тимч[асові] видатков[і] розписи М[іністерст]ва і виконання їх (різні видачі по асигн[овкам] та чекам).

Директор Департаменту [Михайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 5. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 38. Арк. 120–121. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, КВІТЕНЬ 1919 [1]

До пана Міністра внутрішніх справ

Маю за честь докласти, що в майбутньому по Загальному департаменту М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] передбачається в загальних рисах така праця: остаточна розробка в Позавідомственій комісії законопроекту про скасування сословних станів та передачу до відповідних державних та громадських установ нерухомого майна і ріжних просвітних та інших інституцій, які належали станам яко юридичним особам. Складання в особливій комісії проєктів Конституції УНР, Адміністраційного поділу України та організації влади на місцях.

Одним з головніших завдань Департаменту являється також шляхом одержання від губ[ерніяльних] та повіткомісарів періодичних (щотижневих) відомостей про діяльність трудових рад, про відношення населення до цих трудових рад, з'ясувати оскільки жинездатні і оскільки відповідають вимогам сучасного менту ці новоутворені місцеві парламенти.

Не останньою турботою Департаменту також являється вияснення шляхом посилки на місця урядово-громадських комісій (з представників Міністерства та Всеукраїнського трудового конгресу), потреб населення, ознайомлення на місцях з діяльністю трудових рад і органів самоврядування, розгляд конфліктів між представниками влади на місцях та населенням, інформації населення про діяльність і завдання уряду щодо внутрішньої політики, розповсюдження з метою інформації відповідної літератури та відозв між населенням.

Організація та підняття на певну адміністраційну височінь комісаріатів, шляхом видання відповідного положення про комісаріати та інструкції для керування в діяльності їх, поліпшення матеріального становища комісарів, відповідний підбор кандидатів на посади комісарів.

Що ж торкається питань, котрі мусять бути обговореними на спільній нараді урядів Наддніпрянської та Наддністрянської України, то Департамент зі свого боку має зазначити, що потрібно порушити питання про єдність та однастайність адміністраційного устрюю на місцях в Соборній Україні: організація комісаріатів, місцевих трудових конгресів та трудових рад.

Директор Департаменту [Михайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 114. Арк. 19. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, КВІТЕНЬ 1919 [2]

Звіт про діяльність Міністерства внутрішніх справ за минулий тиждень

По Департаменту загальних справ

1. Вироблено законопроєкти:

- 1) про скасування губерніяльних правлінь;
- 2) про скасування сословних станів;

3) розробляється законопроект про примусове притягнення до трудової повинності для обслуговування потреб фронту і тилу вільних від військової служби громадян УНР;

4) зібрано матеріал та розв'язано питання в справі упорядкування відношень між цивільною і військовою владою, викликаних оголошенням м[іста] Кам'янця на стані облоги;

5) біжучі переписки, що торкаються утворення твердої влади на місцях;

6) розроблені і видані обіжники про народну самоохорону як тимчасову міру до організації постійної міліції;

7) видано обіжника про тимчасову організацію влади на місцях: про сільських, волосних, повітових і губкомісарів і при них інструкторів-інформаторів, складені для останніх тимчасові штати;

8) надруковано цього обіжника про організацію влади 6 000 примірників, розіслано різним цивільним і військовим інституціям 3 200 примірників;

9) розроблено інструкцію для інформаторів-інструкторів;

10) весь час обіжно робились вказівки агентам адміністраційної влади щодо заведення порядку та спокою на місцях;

11) розасигновано кошториса по М[іністерству] в[нутрішніх] с[прав] на січень і квітень;

12) складено та розасигновано кошториса на травень і серпень ц[ього] року;

13) Приведено в порядок бухгалтерські книги та документи за весь час евакуації.

Директор Департаменту загальних справ [Михайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 14. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, 2 ТРАВНЯ 1919

Пану Міністру внутрішніх справ

м[істо] Рівне, 2 травня 1919 року

Доклад

Маю за честь доложити про діяльність дорученого мені Департаменту за місяць квітень 1919 року. Департамент загальних справ складається з чотирьох відділів, а то: 1) відділ персонального складу, 2) адміністраційний; 3) юрисконсульт-законодавчий; 4) бухгалтерії і секретарської та журнальної частини. По приїзді до м[іста] Рівне Департамент, розташувавшись, розпочав свою діяльність при дуже тяжких умовах, по причині браку помешкань для урядовців та канцелярії, які поміщені в двох тісних комнатах в готелю «Брістоль». Однак, праця Департаменту велась нормально оскільки можна було і потреби цього вимагала, при дуже малій кількості урядовців.

Діяльність поодиноких відділів була:

Відділ персонального складу:

1. Поступило входячих паперів 55, які були всі виконані.

2. Випущено паперів 165, ріжних наказів по Міністерству – 12 і по Департаменту – 6.

3. Заведено службових і ріжних справ – 162.
 4. Приведені до належного порядку всі канцелярійні справи і листування.
- Ця праця виконувалась силами одного лише начальника відділу.

Адміністраційний відділ:

1. До відділу ввійшло паперів 20, а вийшло 29.
2. Важнійші справи які полагоджено:
 - 1) відношення до губерніяльного комісара Поділля на його телеграфічний запит на якій підставі існують волосні комісари;
 - 2) відношення до губерніяльних комісарів Волині і Поділля в справі губерніяльних і повітових трудових конгресів і рад;
 - 3) відношення до острозького повкома вжити заходів в порозумінню з військовим комендантом для ліквідації грабіжництва;
 - 4) відношення до губкомісара Волині про вислання агентів в м[істечко] Корець для ліквідування погромів і грабунків;
 - 5) циркуляр до губкомісарів разом з копією наказу Головної управи військ УНР в справі згідної праці на місцях комісарів з комендантами;
 - 6) телеграфічний обіжник до всіх губерніяльних і повітових комісарів в справі свята 1-го травня;
 - 7) циркуляр до всіх губерніяльних і повітових комісарів, щоби в порозумінню з комендантами перешкодили злочинній роботі ріжних непокликаних агітаторів, самозваних отаманів і комендантів, та взагалі всяким протидержавним виступам.

Юрисконсульт-законодавчий відділ

1. Складені і надіслані по належності законопроекти про скорочення штатів департаментів М[іністерст]ва внутрішніх справ.
2. Остаточно розглянутий і виготовлений законопроект про скасування губерніяльних правлінь.

Розглянуті і розіслані:

 3. Проект постанови про надання Міністрові внутрішніх справ права користуватися рештою від 1 500 000 гривень асигнованих постановою 24/II 1919 р[оку] на виплат та утримання реквізованих для державних установ та їх урядовців помешкання.
 4. Законопроект про асигнування 65 360 800 гривень на скликання, організацію і утримання місцевих конгресів і рад трудового народу.
 5. Проект постанови про асигнування 4 000 000 гривень в розпорядження Міністра внутрішніх справ на екстраординарні видатки.

Бухгалтерський відділ

Відділ бухгалтерії виконував біжучі справи фінансові по виданню асигновок на виплату урядовцям Міністерства внутрішніх справ складання і виконання кошторису на біжучий рік, а крім цього справи біжучі канцелярійні – 110 паперів входячих і 68 паперів виходячих.

Частина секретарська та журнальна виконувала біжучі справи

По дорученням п[ана] Директора Департаменту та прийняттю в регістратуру 245 паперів входячих та 148 паперів виходячих.

Всіх урядовців в Департаменті загальних справ є 12 осіб.

Директор Департаменту загальних справ [Михайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 7–8. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, 21 ТРАВНЯ 1920

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Вінниця 21 травня 1920 року

Доповідь

До вирішення законом питання про коренну організацію влади на місцях Департамент загальних справ вживає вичерпуючих заходів для негайного відбудування та організації цієї влади згідно існуючим законам б[увшої] Рос[ійської] імп[ерії], які не скасовані законами Республіки і не суперечать духу революції. Апарати влади на місцях представляються в слідуючому вигляді: губерніяльні, повітові, волосні та сільські комісаріати.

Одним з головних завдань Департаменту є заміщення посад губерніяльних та повітових комісарів і їх помічників особами, які як по своєму освітньому, так і по службовому стажу найбільш відповідали би тієї праці, яка покладається на них при сучасних надзвичайно тяжких обставинах. З цією метою Департамент організує курси для підготовки кандидатів.

Другим не менш важливим завданням Департаменту є введення в систему і організацію урядування комісаріатів, для чого розроблюється «Положення про губерніяльних та повітових комісарів», складається детальна інструкція для губерніяльних, повітових, волосних та сільських комісарів, окремими об'їзниками невинно інструктується комісарів по біжучим питанням. Розроблюються інструкції по загальному управлінню і керуванню підлеглими комісарам, установами, по впровадженню справного та практичного діловодства, грошової відчитності комісаріатів, комунікат для справного налагодження пересилки урядової пошти і пересування по службовим справам урядових осіб взагалі і комісаріатів зокрема.

Крім всього вищезазначеного проектується інструкція для урядових осіб Міністерства внутр[ішніх] справ по переведенню ревізії органів Міністерства внутр[ішніх] справ, законопроекти про волю зібрань, спілок, друку, публічні видовиська, комісійні контори, карнавочні збори, без яких законопроектів Департамент не може в повній мірі керувати діяльністю підлеглих йому адміністраційних органів.

Директор Департаменту загальних справ [Михайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 329. Арк. 18. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 3. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 400. Арк. 12. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1920 [1]

Департамент загальних справ Міністерства внутрішніх справ складається з чотирьох відділів, а то: 1) персонального складу, 2) адміністраційного, 3) законодавчо-юрисконсультського, 4) бухгалтерії і секретарської та журнальної частин. В кожному з цих відділів провадяться такі справи:

В персональному відділі:

1) складаються накази по Міністерству про призначення, звільнення та пересунення урядових осіб VI-ї і V-ї класи як центральних, так і місцевих установ Міністерства, а також про всіх урядовців особливих доручень. Ведуться листування, які виникають з приводу призначення, звільнення та пересунення згаданих осіб;

2) видаються накази про призначення та звільнення всіх осіб, пробуваючих на службі в Департаменті загальних справ;

3) зготовляються накази для Директорії про призначення та звільнення осіб VI-ї та вищої класи, пробуваючих на службі по відомству Міністерства внутрішніх справ, а також зготовляються відповідні доклади до Ради Міністрів про вищезгаданих осіб;

4) надсилаються накази як по Міністерству так і по Департаменту до редакції «Вістника Української Народної Республіки» для оголошення;

5) провадяться службові справи та формулярійні списки всіх вищезгаданих осіб, та видаються атестати про їх службу;

6) складаються списки всіх комісарів, їх помічників, та міських отаманів, урядовців особливих доручень, урядовців Департаменту загальних справ та всіх служачих в центральних установах Міністерства внутрішніх справ;

7) ведуться кандидатські списки осіб, які звертаються з проханнями про призначення їх на відповідні посади по відомству Міністерства, та збираються необхідні відомості про цих осіб;

8) призначаються представники від Міністерства до різних комісій;

9) провадяться справи про призначення пенсій, нагород та різних допомог служачи як центральних так і місцевих установ відомства Міністерства внутрішніх справ.

Відділ адміністраційний:

1) адміністраційний уклад і заряд губерній і повітів;

2) реквізиції, контрибуції і збитки військового часу;

3) збір статистичних даних;

4) адміністраційний поділ України;

5) керування адміністраційною владою на місцях і надзір за діяльністю цієї влади;

6) губерніяльні друкарні і друкарні М[іністерст]ва внутрішніх справ;

7) збитки, заподіяні большевиками і чужоземними військами;

8) догляд за ліквідацією державних і громадських установ;

9) охорона пам'ятників старовини і мистецтва;

10) комісійні контори та аукціонні зали.

11) лотереї, гра в лото;

- 12) призначення нагород про великі людські вчинки, коли ці вчинки зроблені не при виконанні службових обов'язків, і взагалі за не службові визначні події;
- 13) про спілки та союзи, товариства, бюро, з'їзди та зібрання;
- 14) про прилюдні святкові збори, лекції та вистави;
- 15) при прийнятті до українського громадянства;
- 16) про зміну прізвищ;
- 17) про відміну законів 2 лютого по 13 грудня 1915 року відносно нерухомого майна бувших підданих ворожих держав;
- 18) про трудові конгреси.

Законодавчо-юрисконсультський відділ:

Компетенція цього відділу – захист інтересів Міністерства з боку судового, складання і розроблення законопроектів та висновків, щодо різних питань інших департаментів Міністерства з боку задоволення їх формальним вимогам загального юридичного характеру та складання відношень до Генерального суду.

Головна бухгалтерія:

Зібрання матеріалу і складання кошторису та тимчасових видаткових розписань Міністерства і виконання їх (ріжні видачі по асигновкам і чекам).

Секретарська частина:

Поділення входячої пошти по відділам, завідування листуванням таємного характеру, складання адресових списків різних інституцій, телефонних списків, догляд за журнальними та екзекуторською частинами та інш[e].

Начальник відділу Персонального складу

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 30. Арк. 8–9. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, ТРАВЕНЬ 1920 [2]

Короткі відомості про компетенцію відділів Департаменту загальних справ

1. Відділ персонального складу.

1) складання наказів: а) про призначення, звільнення та пересунення урядових осіб як центральної так і місцевих установ від VI і вищих класів (накази по Міністерству); б) про урядовців Департаменту (накази по Департаменту) і г) ведення службових списків цих осіб.

2) розгляд і задоволення пенсіями та одноразовими допомогоюми урядових осіб відомства Міністерства внутрішніх справ.

2. Адміністраційний відділ. Керування адміністраційною владою на місцях і догляд за її діяльністю. Інформація населення про роботу уряду через окремих інформаторів і прифронтових комісарів (закон 25 червня 1920 р[оку]) та керування діяльністю останніх. В зв'язку з цим складання відповідних обіжників, обов'язкових постанов, відозв і т[аке] і[нше].

3. Законодавчий відділ. Складання законопроектів щодо Міністерства внутрішніх справ. Дача юридичних висновків по всім питанням, які виникають по Міністерству. Розгляд справ про злочин урядових осіб відомства Міністерства внутрішніх справ і дача їм відповідного виконаного руху.

4. Головна бухгалтерія. Задоволення урядовців Міністерства всіма видами грошового утримання, складання кошторису і відкриття по ньому кредиту.

5. Господарчий відділ (належить до Департаменту технічно-господарчого). Здобуття меблі для улаштування канцелярій, придбання канцелярського приладдя і всього іншого для потреб Міністерства. Керування гаражем.

6. Канцелярія Міністра (тим[часово] прилу[чена] до Д[епартамен]ту по наказу від 3/VII [1]919 р[оку]). Ся Канцелярія є найближчим виконавчим органом пана Міністра, і як така являється його особистою Канцелярією. Зокрема розглядає і виконує або передачі до належних департаментів всі ті листування (в тім числі таємні, довірочні та інш[і]), які поступають на ім'я п[ана] Міністра.

7. Секретарська частина. Виконання листувань, які відносяться ні до одного із відділів. Зокрема, виконання всіх розпоряджень п[ана] Директора, позаяк ся частина залишається якби особистою його канцелярією. Ведення списків вищих урядових осіб центральних установ, їх адреси, телефони службові і приватні. Догляд за головною регістратурою та екзекутивною частиною.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 416. Арк. 162. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, 2 ЧЕРВНЯ 1920

Пану Міністру внутрішніх справ

2 червня 1920 року

Доповідь

Маю за честь доложити Вам про сучасний стан і діяльність повіреного мені Департаменту.

Департамент загальних справ складається з чотирьох відділів, а саме: 1) Відділ персонального складу, 2) Відділ адміністраційний, 3) Законодавчо-юрисконсультський відділ, 4) Бухгалтерія, 5) Секретарська та журнальна частина. Під керуванням Департаменту загальних справ мається зараз відділ Канцелярії Міністра внутрішніх справ.

Відділ персональний. Відповідно своєї компетенції, відділ цей видавав накази про призначення, звільнення та пересування урядових осіб, урядовців особливих доручень, як також накази про прилучення до Міністерства урядовців підданих інституцій, для виконання ріжних обов'язків як при Міністерстві, так і для праці в ріжних комісіях, викликаних до життя обставинами сучасного менту. Зараз персональний відділ складається з трьох осіб: начальника відділу, урядовця I ранги, урядовця II ранги.

Відділ адміністраційний. Компетенція цього відділу обіймає адміністраційний уклад, заряд губерній та повітів, керування адміністраційною владою на місцях і надзір за діяльністю цієї влади. За час прибуття до м[іста] Вінниці по адміністраційному відділові вступило 34 листувань. Крім того в відділі вироблено:

- 1) інструкція по провадженню діловодства в Міністерстві внутрішніх справ;
- 2) інструкція діловодства в установах підлеглих Міністерству внутрішніх справ;
- 3) накази губкомісарам по керуванню губернією та організації управління губкомісаріату;
- 4) законопроект про скасування посади Головного комісара уряду УНР;
- 5) законопроект про асигнування в розпорядження Міністерства внутрішніх справ 40 000 000 гривень;
- 6) обіжник про надсилку губкомісарами до Міністерства внутрішніх справ копій всіх наказів по губернії;
- 7) обіжник про відновлення адміністраційного апарату на місцях;
- 8) обіжник при притягнення до присяги урядовців;
- 9) обіжник про пересилку урядової пошти;
- 10) [обіжник] про передачу совітської валюти до скарбниці;
- 11) [обіжник] про полагодження неправних реквізицій;
- 12) [обіжник] про відібрання у населення телеграфно-радіо-телефонного майна незаконно придбаного.

Сучасний склад адміністраційного відділу: начальник відділу, 3 урядовців I ранги.

Законодавчо-юрисконсультський відділ. Компетенція цього відділу – захист інтересів з боку судового, складання й розроблення законопроектів та висновків різних питань департаментів Міністерства з боку задоволення їх формальними вимогами загальноюридичного характеру та складання відношень до Генерального суду. За час перебування в м[істі] Вінниці законодавчо-юрисконсультським відділом розроблені наступні законопроекти:

- 1) постанова про скасування постанови з 25-го квітня 1920 року про інституцію Головного комісара уряду УНР;
- 2) постанова про асигнування в розпорядження Міністра внутрішніх справ 100 000 гривень на видачу одноразової допомоги бувшому раднику М[іністерства] вн[утрішніх] сп[рав] Зиновію Моргулісу на лікування за кордоном.
- 3) постанова про асигнування в розпорядження Міністра вн[утрішніх] сп[рав] 40 000 000 г[ривень] на негайні видатки по відновленню та організації адміністраційної влади на місцях;
- 4) постанова про асигнування в розпорядження Міністра вн[утрішніх] сп[рав] 8 000 000 грив[ень] на виплату за реквізовані в м[істі] Вінниці для центральних державних установ та їх урядовців, помешкання;
- 5) постанова про асигнування в розпорядження Міністра вн[утрішніх] сп[рав] 4 000 000 г[ривень] на інформування і інструктування звільнених від більшовиків місцевостей та утримання законопідготовчої комісії при Міністерстві та інші надзвичайні видатки;
- 6) постанова про асигнування 2 000 000 гр[ивень] на видачу допомоги родинам забитих ворогом чинів міліції, а також чинам адміністрації, які особисто чи матеріально постраждали при виконанні своїх службових обов'язків під час війни.
- 7) Постанова про збільшення сум асигнованих в розпорядження губ[ерніяльних] і повіт[ових] комісарів законом з 23 серпня 1919 року про тимчасові штати губ[ерніяльних] і повіт[ових] комісарів на канцелярські друкарські та телеграфні

і господарські потреби, на подорожні видатки, агітаційно-просвітні видатки і на утримання кур'єрів.

Директор М[ихайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 25. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 400. Арк. 2–3. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА МИХАЙЛА МАТВІЄВСЬКОГО, ЛИПЕНЬ 1920

Про діяльність Міністерства внутрішніх справ

Незважаючи на ці тяжкі обставини, в яких приходилось працювати на протязі останніх 3-х місяців Міністерству (евакуація 8 червня – 9 липня), коли в одному вагоні містилось по 40–50 чоловік урядовців, праця в Міністерстві не припинялась ні на один день і не тільки біжуча, а навіть і творча. Так, наприклад, під час перебування Міністерства в Проскуріві у вагонах був вироблений (а потім ухвалений Радою Народних Міністрів і переведений в життя) законопроект про армійських і дивізійних прифронтових комісарів, а також переведена підготовча праця по мобілізації в 5-ти повітах, зайнятих польською владою.

В кінці липня розташувались в м[істі] Тарнові, Міністерство почало працювати по всім галузям його компетенції. Спочатку були вжиті заходи до зорганізування і використання співробітників місцевих установ, евакуйованих з урядом. Більшість міліції була передана до комендатури тилу для несення охоронної служби тилу армії. Решта міліції, а також їх персональний склад евакуйованих комісаріатів було сконцентровано в м[істі] Мельце для підготовки кадра інструкторів по адміністрації та міліції. Для сеї мети був складений законопроект про 5-ти тижневі курси для інструкторів по адміністрації та міліції. Законопроект затверджен Радою Народних Міністрів і малось на увазі негайно приступити до відчинення цих курсів, але в зв'язку з передбачуваним від'їздом на терен України відчинення курсів поки припинено.

Далі складено було цілий ряд комісій для обговорення деяких пекучих питань і розроблення відповідних законопроектів. Комісії ці мали своїм завданням не лише виробити новий апарат, а й пристосувати його до життя в відповідний спосіб і згідно з існуючими законами. Необхідно було зорганізувати орган охорони безпеченства, і спеціальна комісія виробила для цієї справи багато керуючих засад та різних інструкцій.

Багато також зроблено в обсягу місцевого самоврядування: Розроблені і внесені на розгляд Ради Народних Міністрів законопроекти.

1. Про перевибори до губерніяльних, повітових, волосних, міських і містечкових самоврядувань. Необхідність останніх законопроектів лежить в тім, що останні вибори до установ місцевих самоврядувань, які переводились в 1917–1918 роках по закону б[увшого] Тимчасового російського уряду, провадились в атмосфері несприятливій для української державності і народу. А люди, які стояли на чолі самоврядувань, давно одійшли від цієї справи, або були усунуті окупаційною владою. І налагодить зруйнований апарат та народне господарство не зможуть.

2. Про зміну положення про міські прибутки та видатки, кошториси та відчити, з метою зміцнення фінансових засобів міських самоврядувань, що можливо досягнути

шляхом підвищення ставок податків та зборів з об'єктів оподаткування, зазначених існуючими законами, причому мійським радам (думам) надається широке право означування висоти податків.

3. Про збільшення платні за здані в оренду міськими та земськими самоврядуваннями нерухомості, по якому касуються орендні договори уложені до 1-го січня 1920 р[оку] як з приватними особами, так і з ріжними організаціями та установами зі взгляду на те, що ставки по старому закону не відповідають прибуткам, якими користуються з нерухомості орендарі. Підвищення це значно збільшить прибуткову суму самоврядувань.

Крім того, виготовляється законопроект про громадське (сельське) самоврядування, переглядається закон про допомогу родинам вояків закликаних до Дієвої армії, переглядаються правила фінансування державою самоврядувань, тощо.

Що ж торкається органа безпеченства, то мається на меті його реорганізувати й утворити на таких підставах, які б відповідали громадському ладу, спокою і безпечності. В особі цього органа уряд мусить мати чесного і неухильного виконавця своїх обов'язків та законних розпоряджень його. З цього приводу звернута увага як на особистий склад міліції, її культурний та моральний рівень, так належний вишкіл і забезпечення матеріально.

Питанням великої державної ваги є питання утворення регулярної національної армії. В зв'язку з цим ухвалені такі законопроекти:

- 1) про переведення мобілізації військовообов'язаних на терені УНР на потязі часу між заняттям території і налагодження на ній органів адміністраційної влади та управ по військовій повинності;
- 2) про збільшення ставок пенсійного забезпечення козаків армії УНР та їх родин, а також про внесення деяких змін до закону 25 червня 1912 року про пенсійне забезпечення козаків та їх родин;
- 3) про деякі зміни в законі 1-го вересня 1919 р[оку] про перегляд білобілетчиків.

Що ж торкається самих центральних установ Міністерства, то було приступлено до реорганізації їх, стосовно до потреби життя, найбільшій відповідності існуючим законам, а також принципом покладеним в основу законопроектів про організацію влади на місцях.

До всього зазначеного треба додати, що при Міністерстві внутрішніх справ існувала і зараз існує міжвідомствена комісія як по виробленню основних законів так і по виробленню законів про предпарламент і про його скликання. Комісія цього часу виготувала законопроекти про тимчасовий державний устрій і про Державну Народну Раду (предпарламент).

По поверненню на Україну головним завданням Міністерства буде утворення міцної, твердої адміністраційної влади, котра б базувалась на довір'ю населення та співробітництві місцевих демократичних органів. В сучасний мент вживаються всі заходи про намічення на місця відповідного особистого складу.

Велику увагу буде звернуто на організацію інформаційної справи, котра до цього часу абсолютно не відповідала своєму призначенню і траплялись випадки, що селяни того повіту, в якому перебував тимчасово центральний уряд, не знали навіть хто стоїть на чолі Республіки. Для сеї мети засновується на широких підставах окремих видавничий (інформаційний) відділ, який матиме свої філії при місцевих адміністраційних установах. Ці відділи матимуть головним своїм завданням інформування

населення про сучасне становище держави і необхідність активного організованого виступу проти заклятого і сильного ворога. Поки є ще можливість боротись, поки Україна не закріплена остаточно його владою, як це вже сталося з Московщиною, де населення не співчуває більшовикам, але воно остаточно здеморалізоване і тому втратило всяку надію на краще життя.

Щодо військової повинності то Міністерство, в порозумінню з військовим відомством, має своєю метою в першу чергу перевести мобілізацію військовообов'язаних 2–3-х років на теренах уже зайнятих нашим військом, але не обсаджених відповідним по військовій повинності апаратом. Далі мається на меті налагодити місцеві установи по військовій повинності, дати їм належні грошові засоби, підготувати в срочному порядку призив контингенту новобранців та мобілізацію військовообов'язаних, ознайомити широко населення з існуючими законами і правилами щодо військової повинності і переведення мобілізації. Крім того підготувати і налагодити справу пенсійного забезпечення козаків-інвалідів, з'ясувати і підготувати реквізиції коней для армії.

Зараз же після повернення на Україну Міністерство має відновити діяльність народних управ, обраних по закону тимчасового російського уряду, перевести перевибори до органів місцевого самоврядування, налагодити фінансовий бік самоврядування. Перевести в життя закон про громадське (сельське) самоврядування, про новий адміністративний поділ на землі і т[ак] д[алі]. Крім зазначеного, Міністерство має на меті, в разі ухвалення законодавчою владою законопроекту про предпарламент (або парламент), перевести всю роботу по скликанню цього органу та представлення йому можливості провадити свою працю з найбільшим успіхом.

До всього вище приведеного належить додати, що праця Міністерства внутрішніх справ буде лиш тоді корисна, коли вона буде провадитись в повному контакті з іншими міністерствами, особливо такими як фінансів, юстиції, народного господарства, військового та державного контролю.

І на кінець треба зауважити, що ніякі зусилля чинників Міністерства не принесуть належної користі, коли не буде унормована справа валюти, коли в цьому відношенні уряд не стане на шлях належних реформ, коли не буде встановлена і переведена в життя певна система по збору податків, коли не буде організована на місцях судова частина, не вжиті належні заходи для боротьби зі спекуляцією, коли не будуть одночасно встановлені тверді ціни на предмети першої необхідності, коли не буде швидко докладного контролю фінансового боку діяльності місцевих установ.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 11. Арк. 15–16. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ДИРЕКТОРА ДМИТРА КУЗЬМИЧА, 15 ВЕРЕСНЯ 1920

м[істо] Тарнів, 15 вересня 1920 року

Звіт про діяльність Міністерства

I

Евакуація 8-го червня – 9-го липня дуже зле відбилась на кипучій підготовчій праці Міністерства. Ті обставини, в яких переводилась ця евакуація, коли в одному вагоні містилось по 40–50 чол[овік] урядовців, не дозволяли навіть і думки про яку-небудь творчу працю. З великими труднощами можна було виконувати лише біжучу працю. Не дивлячись на те, під час перебування Міністерства у вагонах, був вироблений

(а потім ухвалений Радою Народних Міністрів і переведений в життя) законопроект про армейських і дивізійних прифронтових комісарів, а також переведена підготовча праця по мобілізації в 5-х повітах, зайнятих польською владою. В кінці липня Міністерство розташувалося в Тарнові, і зараз же почалася гаряча праця по всім галузям його компетенції.

По-перше були прийняті енергійні заходи до зорганізування і використання співробітників місцевих адміністраційних установ, евакуйованих з урядом. Більшість міліції було передано до комендатури тилу для несення охоронної служби тилу армії. Менша частина, в тому числі персональний склад евакуйованих комісаріатів, була сконцентрована в місті Кельце для підготовки кадра інструкторів по адміністрації та міліції. Для сеї мети був складений законопроект про 5-ти тижневі курси для інструкторів по адміністрації та міліції. В сей мент законопроект той уже затверджений верховною владою. Приступлено до негайного одчинення курсів.

Далі, всі найкращі сили, які мало в своєму розпорядженні Міністерство, були притягнені до творчої праці. Негайно ж було утворено ряд комісій для обговорення цілого ряду пекучих питань і розроблення відповідних законопроектів. Праця велася в 4-х напрямках: а) загальної адміністрації, б) охорони безпечності, в) місцевого самоврядування й г) військової повинності.

Щодо загальної адміністрації, то було звернуто головну увагу на організацію влади на місця – питання завжди пекуче і болюче, котре, однак, не було розв'язано ще й досі. Комісії мали завданням не лише виробити новий апарат, а й пристосувати його до життя в найбільш відповідний спосіб, згідно з існуючими законами.

Організація органа охорони безпеченства вимагала ґрунтовної праці. Спеціальна комісія працювала як над організацією сього органу з технічного боку, так і над виробленням для нього керуючих засад та ріжних інструкцій. Великої ваги праця провадилась в обсягу місцевого самоврядування.

Негайно ж було приступлено до розроблення законопроектів про перевибори до органів місцевого самоврядування, про громадське управління, про допомогу родинам вояків, закликаних до Дієвої армії, і цілий ряд законопроектів меншої ваги.

Нарешті щодо військової повинності, то було звернуто пильну увагу на розроблення плану мобілізації на терені УНР. Особливо в той час, коли територія буде вже зайнята нашим військом, а адміністраційні органи, в часності управи по військовій повинності, ще будуть не налагоджені.

Крім всього зазначеного була переведена виборка всіх законів, які мають силу на терені УНР з ціллю їх друку. З надзвичайними зусиллями удалося в м[істі] Тарнові налагодити одну з друкарень для друку на українській мові; необхідність приладдя (напр[иклад] український шрифт) були придбані з великими труднощами. Ця друкарня цілком готова для праці. Вона має обслуговувати не лише Міністерство внутрішніх справ, а й інші центральні установи. Так, Державна Канцелярія має друкувати в ній свій «Державний вісник», а також в цій друкарні має друкуватися майбутня урядова газета.

Що торкається самих центральних установ Міністерства, то було приступлено до реорганізації їх стосовно до потреби життя, найбільшої зручності й еластичності, відповідності існуючим законам, а також в зв'язку з принципами, покладеними в основу законопроектів про організацію влади на місцях.

Було переведено детальну ревізію дуже важливого органа Міністерства, Головної бухгалтерії, з метою встановити існуючі там порядки і, в разі потреби, завести належний лад. Ревізія дала гарні наслідки.

До всього зазначеного треба додати, що при Міністерстві внутрішніх справ існувала й існує комісія як по виробленню основних законів, так і по виробленню законів про передпарламент і про його скликання. Комісія досі виготовила законопроекти про тимчасовий державний устрій і про Державну народну раду (Передпарламент).

II

Що торкається майбутньої діяльності Міністерства на Україні, то воно головним своїм завданням ставить заведення міцної, твердої адміністраційної влади, котра би, однак, базувалась на довір'ю населення та співробітництві місцевих демократичних органів. Зі свого боку Міністерство в сучасний мент дуже клопочеться про намічення на місця відповідного особистого складу, маючи досить гіркий досвід в сьому відношенню. Для сеї же мети будуть служити засновані 5-ти тижневі курси для інструкторів по адміністрації та міліції, для яких є залишений найкращий елемент.

Велику увагу буде звернуто на організацію важливої інформаційної справи, котра досі була поставлена надзвичайно зле. Коли, напр[иклад], під час перебування центрального уряду в м[істі] Вінниці селяни того ж повіту не знали, хто стоїть на чолі Республіки. Для сеї мети, засновується на широких підставах окремих видавничий (інформаційний) відділ. При місцевих адміністраційних установах, губерніяльних комісарах, будуть також засновані спеціальні видавничі (інформаційні) відділи. Ця інформація матиме головним своїм завданням інформування населення про сучасне становище держави і необхідність активного організованого і енергійного виступу против заклятого і сильного ворога. Поки є ще можливість боротись, поки Україна не закріпощена його владою як закріплена вже Московщина, де не співчуваюче большевикам-комуністам населення втратило вже всяку надію й безропотно, як скотина, вмирає на фронті, від голоду та хороб.

Далі передбачається дати представникам місцевої адміністраційної влади докладні підстави та вказівки, якими вони повинні керуватись в своїй діяльності. Для сеї мети Міністерство в негайному порядку розробило в першу чергу положення про губерніяльних і повітових комісарів, а також ряд інструкцій для діяльності органів місцевої адміністраційної влади. Звернуто буде пильну увагу на налагодження належного і постійного зв'язку між різними представниками адміністрації, починаючи згори й аж до самого низу.

Що торкається органа охорони безпеченства, то передбачається сей орган реорганізувати й утворити його на таких підставах, щоби він був твердою опорою громадського ладу, спокою і безпечності, і дійсно користувався довір'ям населення. Уряд повинен мати в особі сього органа чесного і неухильного виконавця своїх обов'язків та законних розпоряджень уряду, населення – захисника, на котрого воно могло би цілком спиратись в разі потреби. Для сього звернута увага як на особистий склад міліції, її культурний та моральний рівень, так і на її належний вишкіл, а також і забезпечення матеріальне. В сьому відношенню Міністерством провадиться енергічна праця.

Щодо військової повинності, то Міністерство має своєю метою в першу чергу перевести, в повному порозумінню з військовим відомством, мобілізацію військово-обов'язаних 2–3 років на теренах, уже зайнятих нашим військом, але ж ще не обсаджених відповідним по військовій повинності апаратом. Далі налагодити місцеві установи

по військовій повинності, дати їм належні грошові засоби, підготувати в срочному порядку призив контингенту новобранців та мобілізацію військовообов'язаних, ознайомити широко населення з існуючими законами і правилами щодо військової повинності й переведення мобілізації. Крім того, підготувати і налагодити справу пенсійного забезпечення козаків-інвалідів; з'ясувати і підготувати справу реквізиції коней для армії.

Зараз же після повернення на Україну Міністерство має відновити діяльність народних управ, обраних по закону Тимчасового російського уряду, перевести перевибори до органів місцевого самоврядування, налагодити фінансовий бік самоврядувань. Далі збирати статистичні відомості про стан самоврядувань, по повному програму (головним чином, з фінансового боку), перевести в життя закон про громадське (сільське) самоврядування, розробити і усталити питання про повну реорганізацію місцевого самоврядування, про новий адміністраційний поділ на землі і т[ак] д[алі].

Крім зазначеного, Міністерство має на меті, в разі ухвалення законодавчою владою законопроекту про передпарламент (або парламент), негайно перевести всю роботу по скликанню цього органу та представленню йому можливості провадити свою працю з найбільшим успіхом.

До всього вищенаведеного належить додати, що праця Міністерства буде лише тоді корисна, коли вона буде провадитись в повному контакті з іншими міністерствами, особливо такими міністерствами як Фінансів, Юстиції, Нар[одного] господарства та Контроля.

Ніякі зусилля чинників Міністерства внутрішніх справ не принесуть належної користі коли не буде налагоджена справа з валютою; коли в цьому відношенню уряд не стане на шлях належних реформ; коли не буде встановлена й переведена в життя повна система по збору податків; коли не буде організована на місцях судова частина; не вжиті належні заходи, хоча би на польський зразок, для боротьби зі спекуляцією; коли не будуть одночасно встановлені тверді ціни на предмети першої необхідності; коли не буде належного, швидкого і докладного контролю фінансового боку діяльності місцевих установ.

III

По цей час, починаючи від евакуації, ухвалені слідуючі законопроекти:

- 1) про прифронтових армійських та дивізійних комісарів;
- 2) про заснування п'ятитижневих курсів для інструкторів по адміністрації та міліції;
- 3) про реєстрацію людності, що мешкає на території УНР;

IV

Складені слідуючі законопроекти:

- 1) про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР;
- 2) про Державну народну раду;
- 3) про реквізицію помешкань для державних інституцій та урядових осіб;
- 4) про переведення мобілізації військовообов'язаних на терені УНР на протязі часу між зайняттям території і налагодженням на ній органів адміністраційної влади та управ по військовій повинності;

5) про збільшення ставок пенсійного забезпечення козаків армії УНР, а також про внесення деяких змін до закону 25 червня 1912 року «Про пенсійне забезпечення козаків та їх родин»;

6) про деякі зміни в законі 1 червня 1919 року про перегляд білобілетчиків;

7) про перевибори до органів місцевого самоврядування;

8) про зміну положення про міські прибутки та видатки, кошториси та відчити;

9) про збільшення платні за здані в аренду міськими та земськими самоврядуваннями нерухомості;

10) про асигнування в розпорядження Міністра внутрішніх справ 20 000 000 грив[ень] на інформування і інструктування населення звільнених від більшовиків місцевостей;

11) про збільшення сум, асигнованих в розпорядження губ[ерніяльних] і повіт[ових] комісарів законом 23 серпня 1919 року про тимчасові штати управлінь губ[ерніяльних] і повіт[ових] комісарів на канцелярські, друкарські, телеграфні і господарські потреби, на подорожні видатки, агітаційно-просвітні і на утримання кур'єрів;

12) про асигнування в розпорядження Міністра внутрішніх справ 3 000 000 гривень на видачу допомоги родинам забитих ворогом чинів міліції, а також чинам адміністрації і міліції, які особисто чи матеріально постраждали при виконанні чи з приводу виконання своїх службових обов'язків під час війни;

13) про асигнування в розпорядження Міністра внутрішніх справ 3 000 000 грив[ень] на виплату за реквізовані в м[істі] Вінниці і в Кам'янці на Поділлі для центральних державних установ і їх урядовців помешкання.

V

Законопроекти, які розробляються:

1) про скликання Державної народної ради;

2) про комісію для з'ясування збитків, понесених урядовцям державних установ від більшовицької навали;

3) про реорганізацію центральних установ Міністерства внутрішніх справ;

4) про організацію повітової і губерніяльної влади;

5) про реорганізацію народної міліції;

6) про громадське управління селами, волостями, повітами, містами, й губерніями;

7) про громадське (сільське) управління (тимчасовий);

8) про утворення нової комісії для остаточного розроблення статута про громадське управління селами, волостями, повітами, містами і губерніями;

9) про забезпечення родин козаків, закликаних до Дієвої армії (в зміну закона 20 липня 1919 року);

10) про натуральні та грошові можливості.

Директор Департаменту загальних справ [Дмитро] Кузьмич

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 43–46. Машинопис. Оригінал.

Адміністраційний відділ

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА СЕРГІЯ БАБИЧА, 23 ЛИПНЯ 1919

23 липня 1919 року

Згідно резолюції пана Міністра Департаменту загальних справ при цьому надсилає доповідь інформатора [Сергія] Бабича про становище на місцях.

Інформація

Будучи делегований від Міністерства внутрішніх справ на села в район, де проходило галицьке військо я повідомляю про слідує: виїхавши 17/VII на Жваницю і об'їздивши села Гаврилівської і Рихтицької волості, де проходили галицькі війська III і II корпусів я помітив, що селяни зустрічали війська більш-менш прихильно, але харчів для війська майже нічого не продавали, хоч села там і небідні, а коли і продавали, то по надзвичайно високим цінам.

Військо, проходячи через ці волості, великої нужди в харчах ще не мало, бо переваливши через Збруч мало свої запаси, а зараз, минувші Кам'янець і находячись у 20–50 верстах по шляху від Кам'янця до Нової Ушиці і Дунаєвці, війська терплять гостру нужду в сіні, хлібі і других споживчих речах. В селах достати хліба за великі гроші ще можна, а хліба і сала і т[ого] і[ншого] не можна достати ні за які гроші. Учора 22-го у м[істі] Шатава інтендант II-го галицького корпусу заявив мені, що хліба Корпус має всього на 3 доби, і що через голод у корпусі багато уже втікло козаків, і як не буде негайно полагоджена ця справа, то він гадає, що буде велика катастрофа і показував мені зразок листа надісланого їм до своєї команди в цій справі. Там же при II-му корпусі я бачив представників від нашого інтенданства і продовольчої управи, які розводять руками, кажучи, справа дійсно дуже погана, що їм удається купувати у селян при допомозі жидів за великі гроші по 5–7 пудів борошна за добу і доручили мені папері до своїх управ в цій справі, кажучи, що губерніяльна продовольча управа має запас хліба і повинна негайно вислати II-му корпусу.

Галицьке військо веде себе дуже гарно, дисципліна і порядок скрізь. Бувають незначні випадки непорозуміння як, наприклад, у с[елі] Рахнівці, де кіньми випасли галичани у селянина конюшину, то комендант частини зараз же порозумівся і виплатив 450 карбованців і полагодив справу. Правда, бувають і такі випадки, що військові обози, проходячи по дорозі косять собі зелень, овес, мішанку, конюшину і т[ак] і[нше]; це роблять вони ніччю, і я був сам свідком як косили під Нефедівцями. Це буває так: дорога від села до села далека по 8–10 верств, місцевість гориста, і обоз, не доїхавши до села, ночує на полі і коні змучені та голодні годують тією зеленю, но зате буває й так, що дядьки селяни бачучи, що вже єсть покошено, і собі ніччю їздять косити один до другого на ниву, щоб потім все валити на галичан. А деякі селяни, як це було в с[елі] Нефедівці, за ці покоси піднімають страшенну провокацію, чому я був свідком, коли селянин розказував своїм селянам, стоячи на улиці села, що мов насунуло на нас горе, що галичани від самого Кам'янця до нашого села (біля 28 верст) скрізь понад шляхом на 50 сажень скосили і забрали з собою всяку зелень, підкреслюючи, що це єсть факт, бо він сам бачив, їдучи із Кам'янця. Коли він кончив свій розказ, то я там же примусив його сознатися, що він бреше і він блимаючи очима згодився, що єсть покошено, але не дуже багато.

Молоді селяни, які не хочуть іти до війська (бо волості дали по мобілізації вмiсто 300–900 по 15–20 чоловік), при проході через села галицьких військ знімаються агітацією між козаками, але це роблять не громогласно по улицах, а по хатам, де стоять козаки. Для цього потрібно, на мою думку, якомога скоріше робити мобілізацію козаків, а галицьке військо тримати не по селам, а по казармам, лісам і т[ому] і[ншому]. Для полагодження же справи з покошеною зеленню треба щоб волосні управи і сільські комісари негайно склали списки на збитки і треба виплатити їх.

По селам Рахнівської волості козаки нашої Наддніпрянської армії роблять багато шкоди селянству. Так, наприклад, у селі Рахнівка 15/VII двома козаками забрано з економії у селянина кобилу з лошам, і продано її у сусідньому селі Кривчику за 3 000 карбованців. Там же обміняли козаки більше п'яти коней поганих на гарні своєвільно, без згоди на те селянства і без приплати. А 22-го липня, якраз коли я був у селі, то частиною війська, яка там стоїть (якийсь гайдамацький обоз) піймали і зарізали поросню свиню, беруть без спросу і відчиту сіно з економії бувшого графа Карфа, не визнаючи ніякої влади на селі. На мої запитання старшини сказали, що в них нема зараз грошей, а козаки й коні голодні, тому вони і беруть те, що їм треба. На запитання чому вони не звернулись до комісара або старости вони іронічно відповідали, що не поінформовані і не знають хто заправляє на селі.

Отже, все це сказане страшенне провоцирує нашу владу. Селянство зовсім залишене на произвол. На селі немає ні одного чоловіка, який інформував би село і зв'язував би його з центром, на мою думку, потрібно негайно закласти якісь ячейки при кожній волості, де була б хоть би одна чесна демократична людина, в поміч йому по змозі дати помічників чоловік по 3–6 і чоловік по 10–15 козаків. Можна і бажано б було із ранених і хворих галичан, які фактично до бою не годяться і доручити цим людям слідкувати за порядком всіх сел волості, інформувати населення, вилловлювати провокаторів і т[ак] і[нше], і, таким чином, зв'язати всю зайняту нами територію, бо без цього будуть опять безконечні повстання і анархія.

На економічеських землях хліба уже спіють, жито можна косить з завтрішнього дня, селяни в деяких селах, завдяки тому що центр далеко, постановили косить весь хліб і забирають собі. Так воно і буде, коли не пошлять зараз же в кожную економію якусь певну чесну, демократичну людину, додавши йому в поміч 2–3 чоловік цивільних галичан, яких зараз без діла дуже багато маємо, а також 5–10 військових хворих чи ранених для переведення робіт по збору хліба. Ця міра може ж дати нам хліба і спасти положення, бо без зазначених засобів хліба з економічеських земель ми не получемо.

Докладуючи все зазначене прошу Центральне бюро довести до відома всіх, кого торкається ця інформація для поліпшення становища.

Інформатор С[ергій] Бабич

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 43–44, 47. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 45–46. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЯКОВА ВИННИКА, СЕРПЕНЬ 1919

Згідно § 7 інструкції представникам Міністерства внутр[ішніх] справ на фронті, на цьому подаю звіт своєї діяльності за час виїзду із Кам'янця 14/VIII до 25/VIII, причому мушу зазначити, що виїхавши на конях із Проскурова, я весь час до Житомира

не міг нагнати штабу II гал[ицького] корпусу, через те, що наступ вівся так швидко, що Корпус щодня посувався вперед, я ж мусив залишатись ззаду, організуючи по волостях владу.

14/VIII

Подорож від Кам'янця до Проскурова по залізниці.

15/VIII

Вранці прибув у Проскурів. Штаб корпусу виїхав до Ст[аро]константинова.

16/VIII

Ранком виїхав із Проскурова на Ст[аро]константинів. Їхав через села Гринівці, Пашківці, Западниці і вечором прибув у Красилів. Дорогою скрізь зібрав наскільки можна було селян, з'ясовував їм становище і роздавав літературу. З вечора загадав зібратись на завтра на неділю на волосних сход.

17/VIII

Цілий день провів у Красиліві. Скликав представників бувшої до прихода більшовиків волосної народної і земельної управи і наказав їм вступити до виконання своїх обов'язків. Міліція уже функціонує. В Красиліві багато зовсім безземельних, тому тут існував досить сильно організований «комбед», який працював між іншим не досить удачно. Так, напр[иклад], він більше уваги звертав на те, щоб збирати відмірок з млинів і розприділяти цей відмірок (борошно) між безземельними. Завдяки чому безземельні прийшли до висновку, що їм нема чого турбуватись про хліб, їм дасть «комбед», коли треба буде, а тим часом, коли прийшла пора жати збіжжя засіяне на панських землях, то збіжжя захотіли не безземельне як то було б треба, а якраз навпаки – «кулаки» і тепер між біднотою і кулаками іде ворожнеча. Кулаки захопивши збіжжя не потрудилися навіть і того зробити, що могли зробити по декрету «Совнаркома» – звести третій сніп для держави, а забирали все начисто додому. Навіть після того як прийшли українські війська, вони подовжували це робити, виїжджаючи в поле ночю з рушницями, і коли нач[альник] міліції посилав охорону, то в неї стріляли і одного міліціонера поранили. Взагалі надії немає на правильну закономірну реалізацію тут урожаю.

Після обіда зібрався сход. Було багато селян із других сел, які казали, що в Красиліві у них скверні люди. Відкривши на площаді перед волостю збори і з'ясувавши селянам загальне становище, про галичан, про правительство, його діяльність, нагадавши їм, що крім права на землю і волю вони ще мають обов'язки перед державою, я оголосив, що всі існуювші при більшовицькій владі «ісполкоми» і «комбеди» касуються і відновляється діяльність бувших до прихода більшовиків: волосної народної і земельної управ. З цим згодились, але були і протести, казали: «Нехай будуть ті, яких обрав народ, тобто "комбедчики"». Але я категорично заявив, що про це не може бути ніяких балачок.

В Красиліві є цукроварні, служачі і робітники якої майже всі поляки, **які дуже прислухаються і цікавляться** тим, що діється на польському фронті. Помічається антагонізм між селянством і поляками. До жидів селяни відносяться терпимо. Між іншим на сході було багато жидів і інтелігенції. Запитували: «Чим ми можемо допомогти правительству?». На що мною давалась відповідь: «Виконанням наказів і розпоряджень влади, організацією на містах органів допомоги хорим і раненим козакам, і військовим взагалі т[а] і[нше]». Взагалі мушу зазначити, що Красилів є пункт, на який треба звернути більшу увагу постійних органів влади. Там багацько ще є більшовицького елементу і непевного польського.

18/VIII

Вечером 17/VIII виїхав по залізниці в Ст[аро]константинів, але штаб Корпусу виїхав уже в Полонне, тому я аби догнати штаб проїхав до Шепетівки. На базарі роздавав літературу і робив летучі зібрання. Днем проїздив через Шепетівку Головний Отаман [Симон] Петлюра. Дістав в його потязі нових газет, де між іншим була поміщена Декларація правительства про заведення загального виборчого права, що мала для мене велика принципове значіння щодо проведення моєї діяльності.

19/VIII Шепетівка

Прибувши ранком в село Шепетівку зібрав зараз же членів волосної народної і земельної управ, які уже були в волості, але не знали чи вони повинні, чи мають право вступати до виконання своїх обов'язків. «Ісполком» і «комбед» розбіглись. Міліція уже функціонувала. Установивши формально волосну управу і давши належні інструкції, я скликав представників місцевої інтелігенції, учителів т[а] і[нших] аби ознайомитись з ними і поінформувати їх. Із балачок з ними я побачив, що серед них єсть багацько свідомих українців, і я зразу ж запропонував їм організувати в Шепетівці «просвіту». До моєї думки всі віднесли дуже прихильно, і в той же день після обід уже відбулось організаційне зібрання. Мається надія, що через неділю буде урочисте відкриття «просвіти» в Шепетівці. Особливу енергію виявля один гімназійльний учитель-галичанин.

Народ радісно вітав наших козаків. Це було на Спаса, святити яблука народ перший раз, після більшовиків, мав можливість без перешкод зібратись до Божої служби. Після обідня я балакав з народом на базарній площі. Запитували: «Як же буде з поляками: чи ми з ними будемо воювати, чи ні?». Другі казали прямо, що скоріше проводили мобілізацію.

20/VIII

Одержав відомості, що штаб II корпусу виїхав із Полонне до Романів, і що через Полонне і Судилкове і далші пройшов уже представник Мін[істерства] вн[утрішніх] справ при IV гал[ицькій] бригаді [Грицько] Дубина, і в другім напрямку при VII бригаді – [Сівер] Ільченко. Через що я, скористувавшись тим що на Бердичів ішов службовий потяг з нач[альником] служб Право[бережної] залізниці, поїхав по залізниці до ст[анції] Романів. Дорогою потяг зупинявся на кожній станції для огляду залізниць і я, користуючись цим, збирав людей і інформував їх роздаючи літературу. Проходив перший потяг після більшовиків, тому на станцію сходилось багато людей.

21/VIII

Підводою прибув у Романів. Штаб Корпусу виїхав до Житомира. Скликав сход і відновив діяльність волосної і земельної управ, а також міліції. Старий голова народної управи категорично відмовився повернутися до праці, тому я тимчасово призначив бувшого голову «ісполкома» Корсуня, який хоть і був в більшовицькім органі, але ж сам приймав участь в повстаннях проти більшовиків, і користується повним довір'ям серед громади. Збіжжя з панських земель уже майже звезено і молотиться. Частину зерна уже видано військовим частинам під Квітки. Маючи на увазі їхати до Житомира, послав наперед по волостях: Чуднів, П'ятка, Троянів, аби на завтра до мого приїзду були зібрані в волості всі бувші члени волосних і земельних управ і нач[альник] міліції. Селяни кажуть, що в Романові єсть багацько заховано кожі. Більшовикам жиди давали самі дуже багато кожі і чобіт.

22/VIII

Зранку виїхав на підводі до Житомира. Проїхав через Чуднівську, П'ятківську і Троянівську волості. В Чуднові мене зустрів голова волосної народної управи, члени зем[ельної] упр[ави] і нач[альник] міліції і багацько народу. Тут же перед волостю я зробив віче і роздав літературу. Опісля формально затвердив органи влади і два їм належні інструкції. Бувший «ісполком» і «комбед» розбіглись. Жидівське населення висловило готовність допомагати новій владі, навіть грішми на утримання міліції. Всі радіють, що більшовиків немає. Більшовики, коли відступали, творили нечувані насильства, грабували все що на очі попадалось. Знімали у людей чоботи, забирали худобу.

В П'ятках така ж сама картина, але члени народної управи і земельної не всі зібрались. Міліція уже функціонує. В Троянові мене догнав із П'яток жид, який скаржився на те, що йому сьогодні вранці якісь переходячі козаки забрали корову чорної масті. Як в П'ятках, так і Троянові більшовики не успіли звести і забрати збіжжя. Селяни чуючи, що наступають українській війська, навмисно «саботували» і тепер кажуть: «Прийде наше військо, йому все равно треба давати, а ті забрали б його з собою».

В Троянові «ісполкома» і «комбеда» ніхто не визнавав, тому весь час був у влади лише сільський староста, і нарешті і більшовики числились тільки з ним. Жидівське населення більшовиками теж пограбовано, але ж мені вже скаржились, що й сьогодні пройшли якісь козаки, які де в кого зняли чоботи. Кажуть, що це не козаки, а місцеві партизани, які весь час робили повстання проти більшовиків.

23/VIII – Житомир

О 12-й годині дня прибув у Житомир. Дорогою нагнав тих партизанів, на яких учора скаржились жиди. На перевірку виясняється, що вони дійсно забрали дещо жидів. Але як місцеві люди, які увесь час вели боротьбу з більшовиками, вони добре знають де і що в кого є, і забирають у жидів лише те, що жиди дістали від більшовиків. Під самим Житомиром я сам був свідком такого випадку. На шосе біля одного будинку над річкою зібрався натовп людей, серед якого галасувала одна жінка-полька. На мое запитання: «В чому річ», вона відповіла, що їй зараз тільки що пограбували оті козаки, що ото сидять під деревом. Розпитавши що у неї пограбовано, я покликав тих козаків і пішов сам до неї в будинок, аби перевірити факти на місці. Оказалось, що нічого у неї пограбовано не було, ті речі, які вона казала пограбовані козаками, всі знайшлись в кімнатах, навіть 4 пачку тютюну і козаки знаючи, що у неї був більшовицький притулок, шукали у неї зброї, і забрали залишений більшовиками польовий телефон, ізолюваний дріт і набої. Причому не тронули навіть німецьких солдатських штанів, яких у неї відкілясь було 3 пари.

В Житомирі я застав повний спокій. По вулицях ходять патрулі. Крамниці, за винятком жидівських бо була субота, були відчинені. Населення радо і урочисто зустрічало наші війська, кричали «Слава» і співали гімн. Розказують тільки, що поляки були сильно розчаровані, коли прийшли українські війська. Хтось пустив чутки, що українці ідуть вмісті з поляками і от польське духовенство також вийшло на чолі з єпископом зустрічати військо. Коли ввійшли перші патрулі, вони привітали їх по-польськи, але ж були дуже розчаровані, коли почули від них українську мову і повернулись назад.

Взагалі треба зазначити, що поляки відносяться до нас холодно. Ведеться потиеньку польська агітація, що Волинь повинна належати до Польщі, дуже цікавляться відкіля прийшли і куди йдуть ці війська, в зв'язку з чим було заарештовано багато поляків. Серед населення сильний антижидівський настрої. На вулицях ведеться

переважно бабами і селянами агітація пригадує діяльність різних «комів» і «чека», кажуть прямо: «Невже їм це так подарують?». «Чека» лютувала страшенно. Зараз на Ілларіоновській вул[иці] № 6 ведуться «раскопки». Відкопано уже до сотні трупів. Багатьох опізнали. Більшовики, відступаючи, забрали багато заложників. Передають, що зараз в Житомирі їх багато залишилось, але їх видають і зараз уже біля 300 чоловік заарештовано. Кажуть, що єсть організовані польські легіонери, які мають десь за городом в склепі зброю. Військовою владою вживаються відповідні заходи.

Загальне вражіння виселено мною із цієї подорожі по селах таке, що населення раде, що позбавилось більшовицької влади. Всі бажають твердої влади і порядку. Більшовицької агітації тепер напевно не послухають, хоть по селах багацько позалишилось більшовиків. Так, напр[иклад], передають, що майже всі більшовики-залізничники зі ст[анції] Гречани, розсіялись на селах в районі Новограда-Вол[инського]. Але селянство само їх виловлює і здебільшого убивають. Настрій в селянстві зараз дуже свідомо прихильний до української влади, яку називають своєю. Селянство стурбовано наступом поляків і запитують чи буде мобілізація. В деяких місцях самі просяться на мобілізацію. Я гадаю, що зараз при потребі можна провести таку мобілізацію, яку робила Директорія за часів повстання проти Гетьмана. Підуть всі з рушницями, набоями і своїми харчами.

Запитують скрізь про [Антон] Денікіна, в яких відносинах ми з ним, і не маючи ніяких в цьому відношенні директив від уряду приходиться пояснювати їм, що [Антон] Денікін – то єсть наш ворог, бо він хоче відбудувати Росію і повернути панів, тому нам прийдеться воювати з ним як і з поляками. З цим всі охотно згоджуються і кажуть: «Панів нам не треба».

Національний антагонізм помічається досить сильно щодо жидів і поляків, особливо проти жидів. Скрізь кажуть, що жидам не можна того простити, що вони робили за більшовиків. Проти поляків через те, що поляки наступають і кажуть повертають панів, а ці поляки що тут співчувають їм.

До галицького війська селяни ставляться доброзичливо. Дають хліба, фуража. Кажуть, що це справжнє військо. Галицькі війська в цьому районі в далеко кращих умовах ніж були на Поділлію можна сказати, що тепер вони добре нагодовані, треба тільки то їх обути і одягти. Щодо галицького війська, то треба зазначити, що воно б'ється зараз цілком свідомо, але ж треба зауважити, що зараз шириться слух незадоволення з приводу того, що як вони кажуть: «Ми б'ємося, виганяєм ворога, добуваємо для народа землю і волю, а нам ніхто не помага, на селах де ми маршируємо суть багато молодих, мордатих людей, які дивляться як ми ідемо, а самі не ідуть до війська». Треба признати цілковиту слухність таких їх заяв.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 43–44, 41–42. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЯКОВА ВИННИКА, 27 СЕРПНЯ 1919

П[ану] Міністрові внутрішніх справ УНР

м[істо] Житомир, 27 серпня 1919 року

В доповнення до свого звіту від 14 по 23 серпня ц[ього] р[оку] маю за честь повідомити, що 26-го серпня командир II галицького корпусу полковник [Арнольд]

Вольф, в присутності представника нашого Ген[ерального] штабу полк[овника] [Михайла] Павловського, запитав мене відносно земельної політики нашого уряду: на яких умовах відбирається у землевласників земля і чи намірить яка частина цього урожаю бувшим землевласникам. Після мого роз'яснення, що земля наділяється селянам **без викупа**, і що ніякої частини цього урожаю бувшим землевласникам не належить, він висловився, що він взагалі не розуміє як так можна брати землю без відшкодування (ohne Entschädigung) і що на те, що нічого з урожаю бувш[им] землевласникам не дається, він розглядає як рабунок (Raub). Це саме, на його думку, являється головною причиною того, що Антанта нас не визнає і нацьковує тепер на нас поляків і зайняли знову Одесу. Антанта дивиться на нашу аграрну політику як на більшовизм (von den Bolschewisten eingehaucht). Якби правительство змінило земельну політику, Антанта б нас визнала, і ми утворили б свою державу.

Я відповів йому, що правительство рахується з реальними обставинами, доказами чого єсть декларація про заведення загального виборчого права і парламент, але ж в сучасний мент встановити на той ґрунт, який бажаний Антанті в земельній політиці, рахуючись з революційним настроєм народа – небезпечно для цілої нашої справи. Може правительство і стане на цей ґрунт, але лише тоді, коли серед народа появляться сильні течії в пользу такого розршення земельного питання.

З приводу цього рахую своїм обов'язком довести до Вашого, пане Міністре, відома, що проїжджаючи через села з Корпусом і збираючи сходи, я в багатьох місцях став таке запитання селянам: як вони гадають краще було б взяти землю з викупом, чи без викупа? Переважно більшість селян завжди виловлювалась за те, щоб брати землю за гроші: «Щоб ми знали, що ми заплатити гроші, і що це земля наша, а то зимою землю дають, а літом відбирають». Таких голосів брати землю без викупу мені майже не приходилось чути, тільки кажуть, щоб пани не повертались.

Я[ків] Винник,

Представник Мін[істерства] внутр[ішніх] справ при II галицькому корпусі

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 40. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЯКОВА ВИННИКА, 31 ВЕРЕСНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ Української Народної Республіки

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 31 вересня 1919 року

В додаток до попередніх звітів надісланих мною згідно § інструкції представникам М[іністерства] вн[утрішніх] справ на фронті маю честь повідомити, що окрім виконання обов'язків при II галицькому корпусі я прийняв на себе по пропозиції п[ана] губ[ерніяльного] комісара Волині, виконання обов'язків Житомирського повіт[ового] комісара, на якій посаді пробув до останнього менту здачі Житомира. За час перебування свого на посаді повіт[ового] комісара організації влади в повіті мушу сконстатувати надзвичайно гарне, прихильне відношення населення до військ УНР. Населення охоче давало харчі і підводи для війська. Реквізиція скотини рогатої на м'ясо в потрібних випадках робилась через волосні народні управи і селяни находили такий порядок цілком правильним.

На жаль, мушу зазначити, що були випадки самочинних без всякого порозуміння з органами влади реквізицій скотини 21-ю бригадою П Гал[ицького] корпусу, на що в мене мались скарги селян Левківської волості, які мною при відповіднім відношенню направлені до коменданту корпусу. Селяни, знаючи що існує определений порядок ревізицій через народні управи дуже були незадоволені такими вчинками і вислали до мене спеціальні делегації з скаргами. Крім цього були випадки насильственного забору фуражу у селян причому, жовніри казали: «Ви в нас так брали як приходили в 1914 році».

Таким фактам я надаю важливе значення, бо вони конче можуть зіпсувати відношення населення до війська і викликати одверту ворожнечу проти галичан. Ще раз підкреслюю, що селяни дадуть усе коли тільки звертатись до них через народні управи і їх комісарів, і не було ще такого випадку, щоб селяни були незадоволені цим, навпаки, всі старшини від інтендантури, які їздили по волостям з моїми приказами висловлювалися, що вони дуже задоволені відношенням селян.

В ніч з 16 на 17 вересня я виїхав із Житомиру вмісті з штабом корпусу до м[істечка] Троянів. Житомир був зданий майже без бою. Оскільки я мав відомості про ситуацію, то мені здавалося незрозумілим чому ми опускаємо Житомир. Під час подорожі від Житомира до ст[анції] Констянтинівки мушу зазначити деякі ще факти.

В м[істі] Любарі Новогр[ад]-Волинського повіту начальник житомирської міської міліції Данченко (бувш[ий] «отаман»-командир Запорозьського корпусу, як він каже) самозванно оголосив себе Волинським губ[ерніяльним] інспектором міліції, захопив, не маючи ніякого на те права владу в місті, попризначав своїх урядовців і почав робити реквізицію ріжних товарів. Зареквізувано між іншим 90 пуд[ів] бензину, 5 000 пачок сірників, 2 пуди свічок і багато других товарів. Реквізований товар Данченком тут же продавався. Матеріяли по цій справі з цілим рядом обвинувачувань передані мною до п[ана] губ[ерніяльного] комісара Волині.

Губерніяльним політичним відділом також забрано було багацько ріжної мануфактури, золота і грошей в тому ж місті Любарі. Частину цього краму передані були губ[ерніяльній] сотні Охорони республ[іканського] ладу, краща матерія, шовк і сукна були забрані політичним відділом для своїх співробітників і тільки небагато було передано в Староконстянтиніві, як казали про людське око, кооперативу. Я не знаю чи входе в обов'язок політичних відділів працювати над розподіленням мануфактури, в той час коли такі місця як Ст[аро]констянтинів і другі кишать комуністами.

В Чуднові крім цього в ніч з 19 на 20 вересня були розстріляні по наказу отамана окремої Волинської імені [Дмитра] Соколовського бригади, Сірка Біляш, 12 чоловік, заарештованих політ[ичним] відділом в Житомирі, комуністів. Причому розстрілювали так, що один недобитий виліз із-під землі і вранці зібрав біля себе юрбу народу. Це зробило буде кепське вражіння на населення.

Отаман Сірко Біляш, який тепер формує Волинську повстанчеську бригаду, по словам Ст[аро]констянтинівського повіт[ового] комісара, був в свій час заарештованим в Рівному за крадіжку 300 000 карб[ованців] і посаджений в в'язницю. Коли прийшли більшовики, то він заявив, що посаджений українцями за співчуття більшовизму. Тепер цей добродій одержав дозвіл і гроші, і вічно формується. Приходиться сконстатувати, що в нас знов починається «ера» отаманоманії, як за перших часів, яка в свій час зруйнувала цілу нашу справу.

Із Чуднова ми вирушили через те, що в 18 вер[стах] появилась уже більшовицька розвідка, і, не маючи ні з ким зв'язку, вирішили переїхати до м[істечка] Красносілка,

де були розташовані частини 5-го гарматного полку корпусу С[ічових] с[трільців], які, як ми думали, мають зв'язок принаймні хоч з штабом свого корпусу, але ж коли ми приїхали, то довідались, що вони ні з ким зв'язку не мають і не знають навіть, де розташований штаб їх корпусу. Більш того, коли вони довідалися, що ми переїхали із Чуднова, то зараз ж стали зганяти підводи, і на другий день вирушили ще далше в тил до Любара.

Наприкінці треба зазначити, що справа з інформацією стоїть дуже зле. Так, наприклад, не кажучи вже про села в Житомирі, ми жили цілком відірвано від центру, і коли випадково до нас попадала яка-небудь кам'янецька часопись, то це була новина, і місцеві часописи зараз же з неї передруковували екстрені випуски. В Житомирі ми пробули коло місяця і за весь час ніхто не подбав в центрі, щоб щоденно висилати хоч по декілька примірників кам'янецьких часописів т[а] і[ншого].

Я[ків] Винник, представник М[іністерства] вн[утрішніх] справ
при ІІ Галицькому корпусі

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 71. Арк. 157–160. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВЛАСЕНКА, 7 ЛИПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

с[ело] Вонячин Літинськ[ого] повіту, 7 липня 1919 року

Доклад

По дорозі в глибину України зайшовши в повстанчеську смугу отамана [Якова] Шепеля я до приходу суди наших регулярних військ затримався для організації влади, інформації населення Літинського повіту. Повстання цього повіту є значний історичний факт сучасної боротьби, тому я на йому затримаюся.

Всенький Літинський повіт видатною здатністю старшини-селянина [Якова] Шепеля на протязі 3 ½ місяців уявляв з себе загальне огнище свідомого повстанчеського селянства. В квітні місяці надзвичайною хоробрістю д[обродія] [Якова] Шепеля було піднято против большевиків своє село Вонячин, яке відважилося зробити наступ на Літин з метою звільнення заарештованих добр[одія] Саранчу і других українців. Всього сорок героїв-селян, мудро керуємий [Яковом] Шепелем з боєм взяли місто, розбивши комуністичний його гарнізон.

Перший успіх підняв настрої всього села, і коли комуністи підвезли допомогу з Вінниці і почали наступати на Вонячин, то були вже зустрінути всеньким населенням села. Воодушевлені ненавистю до жидівсько-комуністичної влади, розбили на голову значно переважні кількістю сили большевиків. Другий цей факт вже остаточно зробив з села Вонячина буквально військовий табір. Але цим не скінчилося: д[обродій] [Яків] Шепель вонячинських повстанців передав своєму помічнику д[обродію] Паньковецькому, а сам відправився по селам, заагітовуя нові сили селян, що з великим успіхом було їм і встигнуто. Одночасово піднялися обопільні села: Сосни, Треповський Майдан, Івча, Борків, Микулинці, Миколаївка, Новоселиця, Осолінка і Багринівці. Всі ці села разом дали [Якову] Шепелю отряд біля одної тисячі людей, з яким він зробив наступ на Вінницю. Герої-повстанці вже ворвалися в місто, зайняв його половину, але завдяки оплошності [Ананія] Волинця, прийшлося їм відступити аж до села Вонячина, де вони знов і скопилися.

Видко большевики рішили всякою ціною зайняти, або знищити ініціативне село Вонячин, тому грома гарматами повели наступ за наступом. Завдяки неприступності природних позицій і надзвичайному духу героїзма селян-повстанців, було відбито 10 большевицьких наступів, в яких приймали участь кращі комуністичні полки (інтернаціональний полк і др[угі]). В одному наступу налічувалося до 2 000 червоноармейців в той час, коли повстанці мали всього біля 200 рушниць. Але повстанці не обмежувалися одним відбиттям большевицьких наступів, а робили і з свого боку біля 7-и наступів на Літин, 3 наступу на Хмільник і другі опорні пункти большевиків, всюди знищую їх.

Лозунгом повстанців було знищення комуністів і їх влади, але його підпирала ідея абсолютне знищення жидів, яких вони і вирізували буквально з малого до старого. Такий погляд на жидів установився, на жаль, не тільки у селян, але і в інтелігенції всього Літинського повіту, агітувавшей в цьому напрямкові (навіть попи проізносли антижидівські проповіді). Стоїло мені великої сили переконати повстанців-селян і інтелігентів в великій державній шкоди такого поведження.

Завдяки майже 4-х місячній безупинній колотнечі Літинський повіт дуже зруйнован. Зруйновано місто. Розбито і спалено багато будинків, розграбовані всі крамниці і навіть приватні квартири. Грабовали всі: повстанці, большевики і мирне населення, особисто знищено жидівське майно, яке систематично знищ[ува]лося усіми. За 3 ½ місяці місто буквально замерло, таким мертвим застав і я його. Понижені комуністами також і села в помсту селянам за повстання. Попалені хати, розграбовано майно і навіть розстріляно багато мирних селян.

Необхідно було б урядом асигнування спеціального кредиту задля субсидій селянам, пострадавшим від боїв між повстанцями і большевиками, чого села і сподіваються. А рівно забезпечити повіт предметами першої необхідності. Пройшовши піхотою з ст[анції] Дунаєвці до Вонячина (в 3-х верствах від Літина), залишаєсь скрізь по селах, балакаючи на політичні теми з селянами, я маю таке враження.

Настрій загала селянства в корні змінився, і чім далі в глибину України, тим настрій, національна свідомість, віра в глибоку правоту, чесність, демократичність нашого уряду, поразительно яскраво помітні як всієї маси селянства, так і поодиноких громадян. Сплош да рядом можливо чути такі вирази селян: «Хоч би ж Бог дав найскорше вже нам самим довелось завести лад в своїй хаті». Славетний Отаман [Симон] Петлюра є прямо синонім селянства; його сподіваються як сонця. Взагалі на селі іде ера національного пробудження громадянства. Добре знаючи своє селянство, я ніколи ще не бачив в йому такої патріотичності як у біжучий мент.

По моєй ініціативі скликана була нарада з представників усіх місцевих органів самоврядування, повітового коменданта, військового начальника та видатних українських місцевих діячів, після інформації, якої про політичний курс (внутрішній і зовнішній) нашого правительства, запропоновано було відновити і приступити до енергійної праці всім органам повітової влади. Мною об'їхані всі села, які приймали участь в повстанні, тобто: Вонячин, Сосни, Івча, Треповський Майдан, Микулинці, Борків, Новоселиця, Багринівці і др[угі], де були зроблені сходи, після привітання за героїчне повстання селян, познайомив їх з програмою нашого правительства. Задоволення доходило до екстазу.

. . . Багато було зауважень: «Чи не можна було б, щоб надільна земля перейшла у власність не пожизненно, а і посмертно».

Комісар Власенко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 187. Арк. 17–18. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВЛАСЕНКА, 6 СЕРПНЯ 1919

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 6 серпня 1919 року

Доклад

Окрім надісланого мною доклада від 7 липня ц[ього] р[оку] маю за честь доложити Вам нижчезгадані спостереження зі становища населення території, зайнятої нашими військами.

1. Настрій загала населення скрізь добрий, усі зраділи визволенню від комуністів. Відношення до нашої влади гарне, як до своєї рідної, законної і бажаної влади.

2. Політичні вимоги загала приблизно консолідується з нашими програмою.

3. Найбільшим аргументом зміцнення свого авторитету є негайне проведення земельної реформи, яка масі приходить до вподоби, але до здійснення її відносяться без довір'я, кажучи, що вже 3 роки обіцяють всі дати, але й досі ніхто її не дав. Зауважують багато селян: чи не можна було б перевести наділяему землю не в посмертну власність, а в пожизнену?

4. Бажання села – твердої, постійної, нормальної влади. Але мушу зазначити, що доти покіль зброю в їх руках сподіватися путнього ладу села едва лі можливо. З другого боку: одібрати в селян зброю в тей спосіб, до якого прибігла в біжучий мент влада, не тільки не приведе до бажаних наслідків, а лише заведе ворожнечу між селянами і владою. Свідомі селяни-повстанці кажуть, що зброї тепереньки вони нікому не оддадуть, з тієї причини, що на їх вічах стало десятки ріжних переворотів і не одна влада не змогла закріпитися, а коли б не зброя, то напевне були б познищені хати, майно і навіть вони самі. Ми, кажуть селяни-повстанці, цілком довіряем і всіма засобами підтримуємо владу Директорії, але зброю і її в сучасних мент не здамо. Особливо пугає їх насунувши армія [Антон] Денікіна і небезпека з боку поляків.

На мій погляд не в коєм випадку не слід відбирати зброю в спосіб наказа під загрозою смертної кари (в містах і містечках до цього прибігнути ще можна), бо цього наказу ніколи здійснити неможливо, і наказ останеться в повітрі, а зброя в селян, а ту симпатію їх до себе, яку ми маємо і якою необхідно дорожити, ми безумовно загубемо. Можна провести питання прибігнувши до яких-небудь хитрощей. Викуп за гроші абсолютно не встигне, обмін на ріжний крам (сіль, мануфактуру, залізо) може дати добрий skutok, останню зброю можна було б комісарам взяти на учьот і поволі відбирати її, причому взятої на учьот зброї необхідно зорганізувати самоохорону села (за вчинки і бешкети якої відповідає сільський комісар).

5. Велике незадоволення селянства визиває ануляція радянських грошей (їх у селян особливо багато, позаяк вони до них віднесли з більшим довір'ям). З другого боку в балачках на сходах само собою дозріває питання о загальній девальюваціі усіх грошей, що одне зможе установити певний і надійний курс карбованця. Необхідно негайно випустити брошури та відозви спростовуючи нашу фінансову політику.

6. Саму пильну увагу необхідно звернути на задоволення економічний гострих потреб села. Значна частина селянства «добрю владу тепер баче в солі». Не рахуватися з таким оригінальним їх поглядом значило би не оправдати їх довір'я. За любі гроші необхідно і негайно купити за кордоном сіль і дати її селу.

7. Видача допомоги зруйнованим селам, а рівно і жидівському населенню, пострадавшому від повстання.

8. Використування попівства в політично-виховальному відношенні на селі. Досі вони, або зовсім не приймають участі в політичному житті села, або, ще гірше, творили політику його по власному переконанню, склоняючи їх шкідливій для нас бік. З огляду релігійного підйому різко, помітного в біжучий мент на селі, авторитет попів востановився, тому і використання їх в цьому відношенні конче необхідним. Це можна зробити через виявлення загального і службового їх становища (призначення жалування замість одібраної землі) та з відповідної відозви до попів.

9. Багато шведняється по лісам як невеличких банд, так і в поодиноких комуністів-розбишак. Молоді органи повітових міліцій не в силах боротися з ними. Доцільно було б до сформування Кошу охорони республіки залишити в повітах по сотні регулярних військ, або хоч по 20–30 людей галицької жандармерії.

10. Населення активно реагує на розвертуючі політичні події на Україні, але абсолютно не має певної інформації, тому примушено питатися різними чутками. Цим явищем користуються провокатори як правої течії, так і большевицького толку. Необхідно якнайскорше дати на місця газети відозви і другі інформації. Повному зазначеної мети можна досягнути через застосування при повітових комісаріатах маленької газетки, яка матеріально буде підтримуватися і місцевими органами самоврядування.

11. В біжучий мент по всій території сверепається різного роду тиф, особливо колосальних розмірів встигає він по містам і містечкам. Медичне становище повітів абсолютно зруйноване. Земські лікарні майже не існують. Необхідно на державні кошти відкрити в повітах спеціальні бараки, цієї справи піде назустріч і громадянство.

Комісар [Власенко]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 71. Арк. 33–34. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 48–49. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА МИХАЙЛА ДЕРКАЧА, 27 ЛИПНЯ 1919 [1]

Міністерству внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Подільськ, 27-го липня 1919 року

Доклад

24 липня с[ього] р[оку] я повернувся до Кам'янця-Подільського.

21-го січня 1919 року з Києва я був командирований інформаційно-просвітним відділом М[іністерством] в[нутрішніх] с[прав] своїм отрядом в складі 4-х чоловік: я і троє моїх співробітників в м[істо] Одесу на працю серед одеського суспільства і добровольчої армії. Про свою діяльність, яка мала приємно великі для нас наслідки серед різних російських організацій, паралізовуючи їх злу роботу проти української державності, по згоді з добровольчим командування і серед союзним командуванням в Одесі, а також серед українських кол, я в свій час не раз подавав доклади.

5-го квітня в час евакуації Одеси мій отряд мусив також евакуюватись, і ми опинилися на території Румунії, де були відрізані від нашого уряду і про останню працю я не міг дати з часу на час справоздань, а тому пишу сього доклада, який охоплює нашу діяльність з 5 квітня по 24 липня – до часу мого повороту з Румунії.

Надвечір 3-го квітня союзне командування оголосило евакуацію Одеси. Частини французького, гречеського, польського і добровільчеського війська були направлені на територію Румунії через Бугаз і Овідіополь до Аккерману, з якими пішла чимала численність і цивільних осіб.

Українському елементу, який був нами підлаштований неофіційно до формування і поповнення українських частин, що мусили б по озброєнню іти на прилучення до української армії, союзне командування, котре задержувало сю справу, в останню хвилину, 4-го квітня, нарешті, дозволило озброїтись і, призначивши до керування отамана [Віктора] Сокиру-Яхінтіва, дало свої пропуски на Бірзулу. Але сей елемент мусів теж попрямувати через Румунію, позаяк від Бірзули він уже був відрізаний більшовиками. З сим отрядом попрямували і ми з українськими урядовцями і цивільними особами, які перебували в той час в Одесі. Коли отряд [Віктора] Сокири-Яхонтіва перейшов до Аккерману, румунська влада зле інформована російськими добровільцями, роззброїла його і всіх українців інтернірувала в аккерманських казармах, залишивши лише штаб отамана [Віктора] Сокири-Яхінтіва в складі його, полковника Зінкевича, п[ана] Голущинського і декого з урядовців при штабу. В то час виявилось, що інтернірованих налічилось чоловік до 80, останні ж увійшли до польської та білоруської дивізії, а декотрі назвалися просто біженцями, аби поминути полону.

Через 2 тижні інтерніруваний отряд був переведений румунами до м[іста] Тульчі, куди їх влада концентрувала усіх хто перейшов їх кордон. В Аккермані залишився лише штаб [Віктора] Сокири-Яхонтіва і де він дівався нам невідомо. [Віктор] Сокира-Яхонтів видав отряду по 100 карбов[анців], а кому по 300 карб[ованців] на чоловіка. В Галаці я здивав б[увшого] Військового міністра [Олександра] Шаповала, який сповістив мене, що він [Віктору] Сокира-Яхонтову дав буцімто 2 000 000 карб[ованців] грошей на діло по організації військової української сієї частини.

В м[істі] Тульчі всі ми були кинуті на Божу волю без коштів і харчів, а частини добровільчої армії, яких теж туди було направлено, цькували нас перед французьким комендантом і румунською владою, охрещуючи нас то в більшовики, то в ворогів французів і румун. Ся пропаганда мала наслідок, і життя наше стало занадто скрутне.

Наш дипломатичний посол в Букарешті д[обродій] [Юрій] Гасенко був сповіщений про нас тими, кому випадково пощастило добратися до Букарешту, але від нього ніякої звістки ми не одержували, як не одержували і на наші щоденні депеші і приватні листи. Користуючись тим, що ми були без жодного захисту, добровільча армія почала нас мобілізувати в свої часті, лічучи нас російськими підданими, не визнаючи Української Держави і провела сю мобілізацію двічі. Хто ж був упертий, того заарештували і силоміць садили на пароплав і вивозили до Новоросійську.

В сей час, звертаючи увагу на те, що сила українського елементу було примусово мобілізовані ще в Одесі, які рвалися до українського війська, почалася пропаганда серед їх армій, яка решт у решт заколихалася і малося заарештували і навіть самого їхнього генерала [Миколу] Тимановського. В сей час на чолі українських цивільних осіб по хлопотам відправки їх на Україну вибраний був полковник [Георгій] Глібовський, бувший одним з помічників українського військового аташе при союзному командуванню в Одесі, а бессарабський мешканець, старшина добровільчої армії Казимирів почав робити список осіб серед добровільчих армій, які бажають їхати на Україну.

Несподівано по наказу [Миколи] Тимановського був заарештований Казимирів і по польовому суду розстріляний, а [Георгія] Глібовського заарештували і повезли до Новоросійську. Чутки ж дійшли, що буцімто його по дорозі викинуто в море. Якби в

той час д[обродій] [Юрій] Гасенко прислав яку-небудь комісію до Тульчі, як ми йому радили, яка реєструвала і вивозила б людей на України по приміру польського посла, то ми б мали тисяч до 2 ½ чудесного українського бойового елемента, зменшивши сім силу добровільної армії, але, на превеликий жаль, цього не було.

Після сих подій почалася поголовна травля українців і вони спасалися лише тим, що коли приходив пароплав вивозити людей до Новоросійську вони пробиралися через румунські пости за місто і ховалися по 3–4 дні по окопам, аж поки не відходив пароплав.

Нарешті з допомогою Червоного американського хреста наші 40 чоловік вибралися з Тульчі, з якими повернувся і я з одним своїм співробітником, два ж поїхали до Новоросійську, де будуть провадити роботу подаючи звістки мене до Тульчі.

В Тульчі залишився чоловік за 1 000 народу і кожний раз туди прибуває і по сей час поодиноким український елемент, якого випадково знаходить на території Бессарабії румунська влада. Присутність наша там страшенно необхідна, позаяк генерал [Дмитро] Щербачов, коли приїздив у Тульчу в час нашого від'їзду на Україну, оповістив свої інструкції, що вони застаються в Тульчі, і що туди будуть підвозитись військові добровільні частини з Новоросійську, щоб улаштувати з боку Румунії фронт на большевиків. Крім того наша присутність там может вплинути на доставку в України нашого елемента в соліднім числі.

Агітація серед румунського суспільства в українських інтересах занадто прививається і робить глибокий вплив на адміністрацію і владу румун. Інформуючи їх про [Олександра] Колчака і [Антон] Денікіна. Вони страшенно прихильно становляться до України і в кінці нашого перебування в Румунії на кожного українця дивилися прихильно, шукаючи в ньому приятеля.

На румунській території особливо в Добруджі і коло Тульчі понад Дунаєм сила живе «запорожан», а є українці, потомки тих запорожців, котрі не «воліли під царя Московського» на Переяславській раді при Богдані і переселилися за Дунай. Там і «ліповані» й великороси. Між запорожанами і ліпованами великий антагонізм: не жетяться між собою, не обідають, не знайомляться і не розмовляють навіть.

Національна і історична свідомість серед запорожан стоїть невисоко, але досить маленької інформації як вони з'ясовують своє походження на Україні. Вони як працівники чесні хазяйова стоять у румун в великій пошані і національна їх свідомість страшенно приємний вплив робить на румун, яким відкривають очі на сусідку своєї держави – Україну.

Мені прийшлося спостерігати як румун почали лічитись в поводженні до України, маючи на увазі присутність серед своїх підданих свідомих українців – сих самих «запорожан».

Щодо політичного боку, то румун, загублюючи віру в тому, що їм доведеться викроїти карту своєї держави так як то вони бажали б на захід сонця з одного боку, а з другого, не бажаючи признати [Олександра] Колчака за його апетити до кордонів Росії 1914 року, маючи на увазі Бессарабію, повернули круто руля і в пресі одверто агітують за те, що їм мовляв, треба звернути увагу на сильну сусідську державу Україну, яка воскресла на схід сонця, і завести добрі сусідські відносини. Мент занадто цікавий і приймаючи на увагу присутність там добровольців з їх злого однобокою інформацією, а також наш елемент, перебуваючий там, для України важкої і необхідної праці в сфері інформації там сила.

Що ж до грошевої справи мого отряду, то я 24-го липня подав Вам справоздання на суму 26 100 карб[ованців], які прохаю повернути мені, як належачу мені суму. Якщо Ви знаходите раціональним, що я двом своїм співробітникам, які поїхали до Новоросійську дав зарплату і надалі працювати в сфері добровольчої армії і серед кубанців, то прошу прилічити до цієї суми ще за 2 місяці належаче їм грошей утримання з 21-го травня по 21 липня по 1 450 карб[ованців], тобто 2 900 карб[ованців]. Крім цього зазначаю, що випадкова відсутність авансу на непередбачені видатки, занадто шкодила нашій праці, і надалі майже неможливо бути без таких авансів.

Інструктор інф[ормаційно]-прос[вітнього] відділу від М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] М[ихайло] Деркач

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 98. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА МИХАЙЛА ДЕРКАЧА, 27 ЛИПНЯ 1919 [2]

Міністерству внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Поділь[ський], 27-го липня 1919 р[оку]

Додаток до доповіді 27-го липня 1919 року

Щодо політики румун відносно України, я мушу зазначити, що моє враження і глибоке переконання є таке.

Покладаючи велику надію в користі для себе від Паризької мирової конференції до звісток результатів, які мав подати конче [Іонел] Братіано з приводу кордонів на захід і з боку України, румунська влада відіграла собою попіхача Антанти і особливо французького командування, перебуваючого на території Румунії. На перший погляд в час мого перебування на їх території здавалося, що румунської влади не існує, а орудує во всьому лише французька комендатура. Французька політика утворюючи загальну барикаду більшовизму від Західної Європи на кордонах Румунії і Польщі залишувала можливість боротьби України з російськими більшовиками і не довіряючи боротьбі за самостійність українського люду з другого боку. Тому не йшла на поміч Україні в сій боротьбі, до того стоячи в Парижі на ґрунті «Єдиної невідомої Росії». На містах же французьке командування хиталося на упертості цього ґрунту.

Коли ж [Іонел] Братіано не виграв бажаних кордонів на захід Румунії і признання [Олександра] Колчака, оголосившого кордони Росії 1914 року, появилось в пресі, румуни круто повернули руля і їх преса заголосила про образу. Преса одверто почала агітувати, пишучи, що Румунія у Антанти весь час була жандармерією, виконувала її накази і во всьому її слухалась, а нарешті Антанта не здійснила її надій і політику румунську треба змінити, треба зараз же, не гаючи часу, звернути увагу на своїх сусід, замиритися з ними і з ними вести розмови про кордони і свої бажання. «Зростаюча Україна велике має, – як вони писали, – для нас значіння і треба нам звертати на неї увагу і увійти з нею в самий тісний контакт».

Від преси перейшло і в діло. Сей поворот в політиці почав бути дуже помітним в самий час мого від'їду з території Румунії, через віщо я не міг глибше його констатувати. В сей час на містах по Румунії почав зникати вплив присутності влади французів.

Мих[айло] Деркач

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 97. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ГРИЦЬКА ДУБИНИ, 25 СЕРПНЯ 1919

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

25 серпня 1919 року

Посовуючись з 7 львівською бригадою II галицького корпусу з Деражні в напрямку на Житомир, був на сходах громад слідуючих сел і містечок: 13/VIII с[ело] Баби-не – сход, 13/VIII с[ело] Баглаї – сход, 14/VIII м[істечко] Пилява – волостний з'їзд представників 16 селянських громад, 16/VIII с[ело] Огіївці – сход, 17/VIII м[істечко] Полонне – сход, 18/VIII м[істечко] Миропіль – сход і 19/VIII м[істечко] Романів – селянський сход і жидівських сход окремо.

Селянство в цих селах і містечках дуже вороже настроєне проти большевиків, але будучи задурене большевиками, спочатку недовірливо відносилось до галичан, думаючи, що це військо іде за панів і в згоді з поляками. Після з'ясування становища, яке утворилось в Галичині і чого прийшли сюди галичани, а також який у нас зараз уряд, земельний закон і про реалізацію врожаю, відношення зараз же змінюється, а в деяких селах кажуть, що коли б це знали, то виступили б в тил большевикам.

Особиста прихильність до нашої справи помічається на Волищині. Тут навіть «комбеди» вороже відносяться до большевиків. Наприклад, не дивлячись на рішучі вимоги большевиків аби була зведена частина збіжжя, яка належить державі, комбеди різними заходами відтягували звозку, аби не дати можливості большевикам покористуватись або спалити збіжжя. Тепер же звертаються з запитаннями куди його звести і як передати до держави. А деякі члени комбедов приймали навіть участь в повстаннях, а також перешкождали большевицькій мобілізації.

Після з'ясування про загрози народнім інтересам як зліва так і справа, а також того, що селянство одержуючи землю разом з тим одержує обов'язок захищати її, селянство на всіх сходах одногосно висловлює бажання аби була зроблена мобілізація, заявляючи, що підуть всі покликані. На війну з большевиками селянство в більшості дивиться як на боротьбу двох партій і лише серед повстанців самостійність України відіграє домінуючу роллю. «Чого селянство хоче»? Землі, ладу і твердої влади, як вони кажуть, дбала б про інтереси селянства і якої б слухали всі і боялись.

Во всіх волостях, в яких мав можливість бути, наладив народні управи і земські управи, але їх становище скрутне за відсутністю коштів. Пропаганда, яка ведеться представниками М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав], дуже хистка, однак вона не є систематична, а тому не можна числити на певні успіхи. Нарід жадає скрізь частих пояснень народних справ та доставки часописей бодай в повітові та волосні осередки.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]

при 7 бригаді II галицького корпусу [Грицько] Дубина

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 13–14. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ГРИЦЬКА ДУБИНИ, 4 ВЕРЕСНЯ 1919

П[ану] Міністру внутрішніх справ

4 вересня 1919 року

26/VIII в с[елі] Калинівка і Вацків Левківської волості Житомирського повіту відбулися сходи громад. Перед відкриттям сходів велись балачки з групами селян, з яких виявилось, що большевицька агітація тут залишила сліди. Деяким селянам комуністична влада прийшлась до смаку, особливо в с[елі] Калинівка. Деякі селяни висловлювали незадоволення з приводу приходу галичан. А деякі бажають приходу, навіть, [Антон] Денікіна. До української ж влади відносяться з недовір'ям. Після промов на сході і особливо після з'ясування земельного закону, а також того чого прийшли галичани, настрій покращав. Заявляють, коли сказане все правда, то вони охотно підуть на мобілізацію.

30/VIII с[ело] Троковичі Черняхівської волості Житомирського повіту відбувся сход громади. Настрій селянства чудовий. Всі селяни весь час підтримували повстанців. Висловлена велика подяка за роз'яснення народних справ.

31/VIII м[істечко] Черняхів Житомирського повіту сход громади. Настрій селянства чудовий. Підтримували повстанців.

3/IX с[ело] Вереси Черняхівської волості сход громади. Настрій селянства гарний.

Взагалі Черняхівська волость робить дуже приємне вражіння. Видна праця місцевої інтелігенції. Після приходу наших військ почувається святочний настрій. Промови привітались гучним «Слава». До галичан відношення дуже гарне. Висловлюється побажання аби була проголошена мобілізація.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при 7 бригаді
II галицького корпусу [Грицько] Дубина

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 52. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ГРИЦЬКА ДУБИНИ, 15 ВЕРЕСНЯ 1919

Пану Міністру внутрішніх справ

15 вересня [1]919 р[оку]

12/IX м[істечко] Троянів Житомирського повіту вів розмови в волості з групами селян. Волосна влада не налагоджена, тимчасовий комісар не користується довір'ям селян, а безглуздими своїми вчинками викликає обурення серед селянства. (Про це мною доведено до відома повітового комісара). Настрій селянства протибольшевицький, але пасивний.

12/IX с[ело] Татаринівка Солотвинської волості Житомирського повіту – сход. Настрій протибольшевицький і протиденікінський, але пасивний, до нас прихильний після з'ясування справ. Селянство висловлює бажання твердої влади і спокою. Просять аби чаще приїздили люди, які б пояснювали народні справи, а також щоб надсилались газети.

13/IX м[істечко] Кодня Житомирського повіту. Місцеве селянство відноситься до всього індіферентно. Навіть ніяк не зберуться на сход, щоб вибрати самоохорону. Наслідком цього було те, що при мені з'явилось 5 гарно озброєних козаків, які назвали себе повстанцями, взяли жидівських заложників і потребували 25 000 карб[ованців] контрибуції. Виступити проти них озброєно не було кому, мої балачки ні до чого не привели. Жиди були примушені заплатити. Цей випадок мав дуже погане вражіння на селянство.

14/IX с[ело] Сінгури Троянівської волості – сход. Настрій протибольшевицький, але пасивний. Пасивність з'ясовується тим, що село лежить близько Житомира і біля шосейної дороги.

Во всіх зазначених селах помічається робота чорної сотні на користь [Антон] Денікіна. Ходять різні провокаційні чутки, але ця провокація легко розсіюється, особливо коли пригадується гетьманщина. Грунт на цих селах для нашої агітації дуже гарний. Після з'ясування справ селянство висловлює бажання іти на мобілізацію, але мобілізація майже провалилась завдяки відсутності гарного апарату. Справа з мобілізацією обмежується наказами без зазначення определеної дати, а також без указання плану. Селянство приставши наказа чекає коли піде сусіднє село, а сусіднє село чекає другого і т[ак] і [нше], і ніхто не знає коли починати і як починати. Інформативна справа стоїть погано. Місцевої інтелігенції майже нема, а коли і єсть, то дуже залякана і майже не проявляє ніякої активності.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]

при 7 бригаді Галицької армії [Грицько] Дубина

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 57–58. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА СІВЕРА ІЛЬЧЕНКА, 23 СЕРПНЯ 1919

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істо] Житомир, 23 серпня 1919 року

Представника М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при 4 бригаді II-го галицького корпусу.

При подорожі від Дунаєвць до Житомира разом з 4 бригадою мною скликались віча в слідуючих селах: Ружична, Гринівці Лісові, Кузьминці, Западниці, Михайлівці, Пашківці, Оріховці, Волиця-Кер[екешина], В[елика] Решнівка, Кобил'є, Козарі, Фесарка, Дениші, Корчак і Будичів, а також відбулись волосні віча волостей Суділковської та Хролинської.

Всюди де тільки приходилось балакати як на вічах, так з гуртками в степу то по одинокими особам видно було, що селяни темні: національно майже несвідомі, і наш прихід їх заставав в якісь ворожий недовірчевий до нас відносинах. На обличчі кожного можна було чита хто це прийшов і що з собою вони принесли, чи правда те, що казали комуністи, хто то йде під цими австрійськими мундирами і хто йде за ними в запіллі. Але після того коли їм добре пояснили хто то йде, чого йде, який зараз уряд, оголосили закон про землю, про ліси, за реалізацію урожаю і тут же підтвердили друкованим словом. Після того коли розсіяли посіану між ними большевиками провокацію щодо поляків та [Антон] Денікіна, то лиця їх до того хмурі й недовірчиви проясняються і видно, що їх це цілком задовольняє і відносини їх до проходячих козаків зараз же кращають.

Та пригніченість та прибитість, якою так щедро наградили їх большевики після пояснень проходить і вони починають дуже й дуже цікавитись, що є в Кам'янці і що уряд може дати. Селяни всі без поділу на бідніші і багаче стомлені часом безладдя і безправ'я прагнуть всі твердої демократичної карної влади, яка б забезпечила їм лад, спокій й порядок, де б вони не були безкарні, де земля було б його чисто з викупом чи без нього.

Вони, селяни, тепер добре зрозуміли, що лише уряду самосійної Української Республіки зложений з українців, як людей вийшовши із того ж народа, може дати, при їх допомозі, і лад, і спокій, і землю. Вони зараз вірять уряду і на поклик до мобілізації підуть як один, вигнавши з сел тих, які будуть ухилятись.

«Треба всіх заставити іти до війська, треба організувати армію здисципліновану, не добровольчу, треба як за старих часів стати твердо, непохитно на границях і ніякого ворога до себе не пускати» – це сказав на вічу сідоусий дідок села Козерці.

«Не треба армії такої, де буде служити лише той, хто схоче, треба щоб всі йшли, треба заставити силою коли не схотять так піти, треба дисципліну, таку як було при цареві. Служили цареві, хай служать [Симону] Петлюрі, хай служать Україні, хай захищають землю», – це сказав на вічі в селі Кобил'є чоловік середнього віку, який гаряче закликав селян до порядку, покорності влади до дисципліни в селі, – «Не большевики звалили Гетьмана, а наші люди – батько [Симон] Петлюра, так слухаємо ж його. Годі слухати брехні кацапські й жидівські, які нас натравили один на другого, послухаємо тепер своїх людей. Кара для неповиння, дисципліна в армії і селі допомогою в своєму правительству, оборона Української Республіки Самостійної, де землею володіти буде не пан кацап, не пан поляк або хто інший, а лише селянин українець, ось що ми повинні тепер пам'ятати і один у другого вимагати. Годі слухати чужих, слухаємо і помагаймо своїм».

Приведені мною вище факти ні є лише слова двох людей із двох сел, ні, так приблизливо після моїх інформацій думають і кажуть всі села, всі селяни яких я здибав.

Бесіду на вічах завше починаю з того, що розповідаю коротенько історію із минушини, освітлюючи важні часи пристосовую й порівнюю з сьогочасними пережитками, нагадую ті кривди і ту ганебну економічну з експлуатаційною політикою, яку нам принесли з своєю зрадою 1654 р[оку] кацапи. Далі розповідаю історію боротьби за незалежність свою народів таких малих як чехи, словенці і т[акі] і[нші], і кінчаю, що ми українці не хошли, не малороси, не руські, не мужики, не православні, а українці, український 45 000 000 нарід, щоб бути господарями своєї землі, по якій ми лише ходили і якої не мали, повинні утворити свою державу самостійну.

Не можна не підкреслити заслуг галицьких старшин і козаків, які крім того, що жевуть ворога ще й прививають патріотизм і національну свідомість селянам, яких вони здибають на своєму тернистім шляху. Терпець до голоду, холоду, дисципліна і пошана старшин великий має вплив на наших селян і тільки й чути: «Такої й нам треба армії».

Забор сїна і збіжжя на полі козаками не викликають ворожих відносин до війська, а є лише незадоволення, бо ще добре помнять війну велику і те що робила тоді армія. Ці незадоволення розсіюється, коли те що забрано у одного розкладається на всіх селян села, або після того коли їм скажїм, щоб вони виділили із себе комісію, яка б оцінила цю шкоду, і подала це комісії по ліквідації збитків військових. Всюди де приходилось перебувати, комітети які були за большевиків організовані оголошувались розпущеними, а натомість влада переходила до комісара, інструкції для якого тут же видавав.

Підготовляючи ґрунт до мобілізації закликав що до війська треба іти одягнутому, бо правительству поки що не має одежі, бо вона або ж селянами самими розібрана, або вивезена большевиками. Крім того треба прийти із рушницею та набоями, які у більшості селяни мають.

С[івер] Ільченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 9–12. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА СІВЕРА ІЛЬЧЕНКА, 11 ВЕРЕСНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ УНР

м[істо] Житомир, 11 вересня 1919 року

Представника М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при 4 бригаді II-го Галиц[ького] корпусу С[івера] Ільченка.

Звіт

3/IX. Відбулося мале віче в волоснім селі Черняхово. На віче зійшло не більше як 20 люда. Саме в той час було неясне становище на фронті коростинського напрямку. По селу ходили різні версії за насовання большевиків, за страшні морди, причиною чого селяни боялись зібратись на віче. Боячись показати цим свою прихильність до влади УНР і не підносити під жорстокі морди, якими большевики завше нагороджували, тих хто співчував нам. Комісар Черняхівської волості прохав відкласти це віче до слідуячого дня. По скінченню коротеньких <...> інформаций за становище на фронті, які в цей час мав штаб 4 бриг[ади] і ці 20 люд[ей] розійшлись з тим, аби на другий день зібрати віче більше.

4/IX. Цього дня виїхав до села Клецище. Тут страх як темні селяни. Щодо настрою так їй так і не удалось виявити. Тут є й монархисти, є незначна течія большевицька, а більшість індиферентно відноситься до любої влади, аби спокій та сіль. Як не силкувався, прохаючи цілий день, але віче скликати не вдалося, і ввечері я зібрався і виїхав із села до другого з огляду на непевність мого становища. Майже ніде не найшов нікого хто б до мене віднісся співчуваючи. Не проминувши ще й села я був із-за тину кимсь обстріляний. П[ан]отець цього села балакає по-українські, але як видно по ньому він серед села не працює і байдуже ставиться до нашої влади.

5/IX. Віче в селі Зороків. На віче прийшло більш ніж 70 люда самі чоловіки. Жінок не було селяни їм забороняють, мовляв: «Що дурна жінка там буде робити, вона знай піч, кочергу, а тут і без неї обійдуться». Настрій села добрий. Через увесь час оповідання по Хмельниччину та Велику Руїну селяни кивали головами в ознаку згоди. Після скінчення цього деякі почали згадувати про минуле козаччини, про що їм колись казали діди-прадіди. Далі я пояснив чому ми є українці, а не хохли, малороси, чому ми повинні боротись за самост[ійну] Україну і т[ак] д[алі]. Селяни це зрозуміли добре, і коли дійшло до того щодо осягнення своєї держави, де паном буде українське селянство-робітництво на чолі з своєю, а не чужою інтелігенцією, треба армії дисциплінованої, карною, то селяни сказали що до цього треба загальної мобілізації, примусової, а не то як раніш хто хоче. Після оповідання в цифрах про ті страшні грабунки, які зробили большевики у нас, про ту руїну, яку несе з собою навала денікінська з реакцією чорносотенства, то селяни почали викрикувати: «До Москви за пограбов[аним] майном. Смерть всім чужинцям! Нема братів кацапів ні червоних, ні чорних!».

6/IX. Віче в селі Вереси. На віче прийшло якихсь 50–60 л[юду] мужчини та 20–30 жінок. Настрій прихильний та й тільки. Не видно того ентузіазму що в попереднім селі. Видно із всього, що тут большевики не дуже господарювали. Велике невдоволення нашим військом за те, що воно з поля задля своїх потреб забиравало збіжжя та сіно. Комісар цього села не відповідає своєму призначенню: мало енергійна людина. Помітно, що в цім селі багато дехто каже селянам доброго за [Антон] Денікіна за царські золоті гроші, за сіль, мануфактуру, шкіру, царські гроші з штампом англійського банку. А це ті кажуть, що сюди з м[іста] Житомира приходять за споживчими

продуктами. П[ан]отець балака кацапською мовою, цікавиться, як він каже, українським рухом, а мені здається, що більш денікінським. Багато балака за відокремлення церкви від держави. Церква в середині вималювана українськими узорами. Серед селян не робе. Додержується прислів'я: «Моя хата з краю, я нічого не знаю».

7/IX. Віче в селі Черняхів. На віче присутніх більше 150 люд[у]. Мертва тиша під час промови, з захопленням слухають промовця, мені здається, що цьому треба дякувати тим біженцям із прифронтової смуги, які сюди прибули і почали оповідати про те страшне, що роблять большевики. Всю промову як не довго вона тривала вислухали мовчки, боючись пропустити слово, і по скінченню стали вимагати негайної мобілізації за 10–12 років на допомогу фронту, аби спинити большевицьку навалу. Кінець віче ознаменувався гучним: «Слава українському урядові, Батькові [Симону] Петлюрі, військові, українській інтелігенції, яка відкрила нам очі» і т[аке] і[нше]. А потім знову почали напосідати на мене за оголошення мого наказу про негайну мобіліз[ацію] як представника уряду, на що я одповів, що зараз же знесусь з Житомиром з корпусним представником. Я пішов до телефону на станцію, селян залишив всіх разом, ніхто не розходився. Перебалакуючи з п[аном] [Яковом] Винником, представ[ником] М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] пр[и] П кор[пусі] я узнав, що завтра оголошується наказ про мобілізацію 3-х річників, що я повернувшись і заставши віче в тім же порядці, в яким і покинув, передав селянам. Ця вістка як і про те що большевиків уже спинили була знов зустріта: «Слава мученика галичанам на фронті. Кара Божа і наша на голови кацапів большевиків зліва і справа». Тут як і всюди я через промови свою хотів вселити ненависть до всіх чужинців, які є нашими ворогами, і мені здається, що це удається.

8/IX. Віче в селі Дівочки. Ранок годин 6. На віче прийшло чоловіка із 60 селян та селянок. Село дуже прихильно ставиться до нас. Дуже радісно зустріло оголошення мобілізації армії, яка зуміє внести порядок і спокій в Вітчизні, який порушений був ворогами.

8/IX. В вечері на віче в волоснім селі Бежів, на яке прийшли селяни і із села Киселівки. Всього на віче до 500 люда. Як і всюди так і тут розповіджена була їм історія Хмельниччини і її наслідки. Руїна, визиски, які зробила Московія через довгий час панування над нами, чого ми називаємось українцями, а не хохлами-малоросами як до цього часу. Що дала нам школа московська, що дала Німеччині школа німецька і іншим націям їх національна школа, і щоб дала і дасть школа рідна – українська. Ідея Україна яко самостійна держава не є твір панського розуму. Большевицьке грабування у нас на Україні як продовження грабування України Москвою. Що дала самостійність державам тим народам, які їх мали, і що будемо ми мати коли і у нас буде своя самостійна незалежна держава.

Україна для українського селянина і робітника з своєю інтелігенцією всюди в інституці[ї] з містом для співробітництва тим меншостям, які у нас залишуться і не будуть нам ворогами. По тому як віднеслось селянство до цього і як воно зрозуміло може посвідчити те, що ще промова не була скінчена як гучне «Слава», порушило вечірню тишу села. Накінці промови оголосив наказ за мобілізацію і кончив віче казанням: «Українська дисциплінована карна армія стоятиме на захисті прав українського селянства на землю по якій він і дотепер ходе, а не має. Слава Батькові [Симону] Петлюрі, спасителю нашому! Слава галицькому козацтву! Слава нашому уряду!». Наповнювало повітря тихої темної світлої української ночі. Такого ентузіазму, яке проявляє тепер українське селянство Україна-мати не бачила ще від часів Богдана Хмельницького. Віче скінчилось незадовго 12 год[ин] ночі.

9/IX. Вранці віче в селі Головіні. Після пояснення важної історичної хвилі, яку ми, нащадки славних батьків, які уміли боротись за свою свободу, зараз же переживаємо, нагадавши хто ми є, за що боремось, я торкнувся тієї політики, яку переслідували більшовики, випускаючи свої гроші в тій необмеженій великій кількості, в якій вони випустили їх в Росії і, зокрема, у нас на Україні, і які є, і будуть наслідки цього, щодо економічного життя: спекуляція і т[ак]е і[нше]. Скінчив я тим, що зараз спекулянти міста, маючи великі запаси цих грошей, кинулись на село і купуючи все що трапляється на очі, бажають переложити зі своєї кишені гроші в кишеню темного селянства (о чім уже почали писати і в часописах українських, напр[иклад] в «Громадянин»), і тому селянство повинно знати, що гроші УНР є багато дорожчі від грошей московських, чи то ром[анівських], чи большевицьких]. Закликав з обережністю брати ці гроші і з більшою повагою віднестись до грошей УНР. Крім цього наповним, що в Житомирі більша частина крамарів уже категорично відмовляється брати гроші рос[ійські] як нічого не варті, а вимагають україн[ських]. А також закликав до того, щоб давали все те, що потрібно для армії по цінам дешев[шим] від риночних. До того, щоб хліб продавали не спекулянтам, а продовольчим організаціям і т[ак]е і[нше]. Далі довів до відома їм, що наш уряд уже наладив торговельні зносини з Румунією і що скоро буде і сіль і гас, а тому щоб не допомагати спекуляції, з якою бореться уряд, тим що мінять на сіль, хліб і т[ак] д[алі].

Після цього вийшов з пром[овою] учитель із села Бежів Ярема Барцев, який почав казати о тім, що гроші як «українські так і совітські вартості однієї, і що їх беруть всюди і ніхто не має права від прийому їх відмовлятись» і т[ак]е і[нше]. На що я йому одповів, що в офіціальне розпорядження о тім, що російські ром[анівські] гроші уже по закону від 9/II 1919 р[оку] повинні бути обміняні, а большевицькі зовсім забороняється державним устан[овам] приймати, як-от на залізниці, телеграфі, скарбниці і т[ак] д[алі], і що від неприйому селянами грошей страдати ніхто не буде, бо робітник те все що одержує тут же й проїдає. І ось йому уже розпочали платити утримання грішми УНР, а спекулянт уже має гроші УНР, бо він їх уже раніш складав.

Далі він оповідав про те, що не Росія вина в тому, що ми темні некультурні, а ми самі, через недбалство своє до школи і т[ак] д[алі]. На це я теж йому відповів. От такі добродії учителі, п[ан]отці, різні урядовці, сидять собі на тепленьких посадах по селах і роблять свою чорну роботу, займаючись такою «тарабарщиною». Замість того, щоб привить якою б то не було ціною любов до свого чи то мови, Вітчизни, грошей, книжок, вони предательську роботу і не на очах, а що то він проповідує тоді коли він є сам на селі?!

Для того щоб показати свою прихильність до селян він тут же коли обговорювал[ось] питання про те, кому доручити роботу шкільних «парт» закликав селян влаштувати два дні «дні для школи», самі почистити дошки і поробити «парті» в чому і він буде брати участь, «коли ви почистите кождий із вас по одній дошці в день, то я почистю 2–3 й більше, і так ми зробимо це для заново відчиненої школи». (В цім селі школи не було). Це він казав як лисичка лише того, що приїхав сюди, в Головін, учитель, патріот, українець, і просив, використовуючи цей сход селян, аби вони хутче зробили те, чого бракує для того, щоб відчинити школу (селяни помешкання під школу самі обгородували). На сході було не більш як 50 люда, село маленьке. Настрій добрий.

9/IX. В вечері віче в селі Сліпчиці. Село велике і заможне. На віче зібралось майже все село. Після оповідання про минувшину про те як попав до неволі український народ, про те чому на Правобережній Україні панамі поміщиками є поляки, а на Лівобережній – кацапи і німці, про московську й німецьку колонізацію прикордонної полоси

з Московією царями. Що переслідувалось цією колонізацією як рівно і колонізацією українців в Сибіру. Про те чому Україна має залізо-руду, вугілля, і не має промисловості. Про те як добути сіль і гас (вказував) на Галичину, Катеринославщину і Таврію). Про те яку страшну руїну оставили спадщину нам большевики зграбувавши у нас все: заліз[ницю], пошти, заводи і т[ак] і т[ак] д[алі]. І про те, що приход як і відход [Антон] Денікіна крім грабування недограбовано[го], крім руїни недоруйнованого його братами-большовиками, ночна тиш порушилась міцними вигуками: «Слава Батькові [Симону] Петлюрі» і т[ак] д[алі] і т[ак] д[алі], а також погрозами відійшовим большевикам і посувающейся навалі [Антон] Денікіна. «Наша армія повинна помститися на рудих головах кацапів за кривду. До Москви по пограбоване майно!.. Око за око, зуб за зуб! Слава Україні! Хай живе Українська самостійна Республіка. Хай живе дисциплінована залізна армія в обороні нашої Вітчизни! Не треба добровольців! Хто хоче їсти, хто хоче робити на землі, всі повинні бути притягненні до зброї» і т[ак] д[алі].

Село наше – то непочатий край. Воно лише тепер просипається після дев'ятого вала. Треба інтелігенції, і не такої яка живе зараз на селі, ні, треба прислати патріотів, які своєю святою любов'ю до Вітчизни змогли б пробуд[ити] ту любов і у нього.

Настрій у села тепер чудовий, тільки треба використати його уміло, треба ту національну ворожнечу, яка уже просипається на селі, треба конечно поширити національну свідомість, треба уяснити користь від своєї самосійної держави. Для цього треба інтелігентної патріотичної української руки, а не тієї, яка є зараз.

Панотець цього села мабуть кацап або із наших малоросів, був присутнім теж частино на цьому віче, як казали потім вранці на другий день селяни. Але він прийшов видно не того щоб почути живе слово, нове слово і зрозуміти його, він прийшов зовсім з іншим. Замість того, щоб хоть слухати коли не більше, так він тут же на віче все що казав промовець силкувався здискредитувати, хвастаючи [Антон] Денікіна за його демократичність, тверду владу, той спокій і лад, ту дешевизну і «“обилие плодов земных” яка є в тих місцевостях, де пройшов [Антон] Денікін». А коли я торкнувся п[ан]отців-кацапів та малоросів, які повинні бути для українського народу, а не на послугу московської реакції, коли я наповним селу, яка була українська церква, що зробила для народу, як вона непохитно служила народу українському в часи його найгіршого життя, то пану отцю цьому як видно не <...> це прийшлося і він пішов додому.

На тему хто краще для нас чи українська влада чи [Антон] Денікін між панотцем та Онекейчуком Іваном селян[ином] із того села, молод[им] семінарист[ом] Коростишівської учит[ельської] сем[інарії], провадяться часто, все п[ан]отець силкується переконати цього парубка в тім, що [Антон] Денікін, то право, лад, спокій. Всі ці балачки, оповідає цей семінарист, скінчуються лайкою.

В цьому селі є могили, де поховані повстанці цього села, зараз закладається просвіта. Треба зараз же послати свідомих патріотів на села, хай вони розкажуть правду і цим вони напевне припинять усилля чорносотенної агітації, яка все чим раз то більшої сили набирає. Віче скінчилось по 11 год[ині] ночі.

Примітка.

а) На вічі в Черняхіві заявила, що Черняхів як і села його волості мобілізованим дадуть зброю, набой, чоботи, а у кого їх немає, то громада їм суне;

Підстава. Мій доклад: держава розграбована частиною селянами і решта большевиками і тому ми, посылаючи до мобілізації, повинні подбати, щоб не було босих, голих і т[ак] д[алі];

в) земельне питання село Плехів селяни бажають викупити у правительства землю, не дивлячись на те, чи вона її конфіска[ує] чи викупе в поміщика. Вони хочуть, щоб держава, даючи землю, взяла з селян що-небудь і на їх розпочала заводити взірцеву господарку;

г) Ведеться на селах шалена агітація приходячими по хліб горожанами за [Антон] Денікіна, або як на селах приходилось чути «Мінікіна», і за царя і неделімую. Мовляв, що то буде з бідної України як вона відділиться, яка не має свої ні вугольних, ані ситцевих, ані інших заводів;

д) неувіренність і же відсутність такої влади, яку б селянин відчував і бачив, зставляє селян думати «що то буде далі і коли зайдем до хати і рядом з образами Божими побачим царя і запитавши на що висе у Ваші хаті цар, одповідь сплеш і рядом таке: «Кажуть, що йде Мінікін... отже ми не знаєм що буде далі, хай вже він не мішає нікому»;

е) проїжджаючи селами приходилось чути багато ріжних новинок як ставили в тупік, коли думав відкіля такі інформації. Ось, наприклад, Директорію заарештована в Кам'янці, Отамана [Симона] Петлюру заарештував [Антон] Денікін, в Житомирі денікінці і т[аке] і[нше];

ж) трапляються ще й такі братчики-кацапи, притворюючись щирими українцями, патріотами та до селян і козаків-галичан кажуть: «Чим ми можемо творити Укра[їнську] Держ[аву] та ще самост[ійну]. Ось дивіться, **люди які іменовані міністрами – самі страшні п'яниці**. Люди не фахові, оголив голову, запустив оселедця на ній – да вже на Україні вони міністрами. Це п'яниця, через них порядку немає, да ні толку ніякого, от якби прийшов [Антон] Денікін! Хто його не знає? Це сучасна людина, котрий знає правити державою, тай за ним увесь світ, а за [Симоном] Петлюрою хто – його ніхто не признає! У [Антон] Денікіна страшні сили, його ніхто не подолає. Було у нього 250 000 чол[овік] та із Франції прийшло 300 000 та й ще прийдуть. Ваш [Симон] Петлюра веде балачки з поляками коштом Галичини, йому не треба вірити. А ось [Антон] Денікін так той прямо дає Галичині самостійність і багато іншого».

С[івер] Ільченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 61–63, 60, 64. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА СІВЕРА ІЛЬЧЕНКА, 15 ВЕРЕСНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ УНР

м[істо] Житомир, 15 вересня 1919 року

Представника М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при 4 бригаді II-го гал[ицького] корпусу С[івера] Ільченка

Звіт

12/IX. Віче в селі Гоголівка. Село невелике на віче зійшлося не більш як 50–60 люд[у] раз[них] чоловік та жінок. Видно, що оповідання про старі часи на Україні найшли відголоски і в їх темних головах. Добре зустріли заклик до мобілізації. Настр[іи] добрий.

12/IX. Вечером віче в селі Песчанка. Село трохи більше від попереднього. Промову вислухали мовчки, наприкінці спитали чи скоро буде сіль та гас, на що я їм указав на Галичину та Катеринославщину. Вони з моїми доводами погодились. Настрій прихильний. Дуже цікавились хто такий [Антон] Денікін і яка у нього програма.

13/IX. Віче в селі Станишевка. Село пригород[не], помітна течія большевицька. Дуже цікавились хто такий [Антон] Денікін. Після промови як видно zostались задоволені. Питали як і коли [Симон] Петлюра буде роздавати землю, на що я відповів, як і раніш, що землі у Батька [Симона] Петлюри немає власної. А щодо панської, то її можна буде взяти через свій парламент, і то лише тоді як самостійність нашої держави буде забезпечена оружою рукою і коли паном буде ніхто інший як український селянин.

14/IX. Віче в пригород[ному] селі Крошня. Настрій добрий. Жадають солі і спокою, але вказівка на те, що це можна добути лише зброєю видно що найшла хоть не повне, але ж все таки, співчуття.

14/IX. Віче серед козаків-подолян школи-вишколу. Козаків на віче 320 люда. Оповідання про минуле українського народу козаччини слухали як видно з захопленням. Крім цього їм було розповіджено про необхідність дисципліни, про послух своїх старшин, про надання українською владою права на землю, влада поруч з цим і дала право на захист цієї землі зброєю, про те що армія є аполітична і що кожний козак якого будуть товкати темні сили до політики або непослуху повинен, як це робили запорожці, віддавати до старшини, який передає до суду, про чесне ім'я козака, яке не повинно бути заплямоване ані грабунком, ані погромом.

Примітка. Дуже бажало, щоб у сих вишколах щонедільно, як не можна частіше, читалися лекції про козаччину, про видних ватажків гетьманів і про історію народу. А також добре було б давати їм такі історичні оповідання як [Адріана] Кащенко, яких треба випустити сотками тисяч, і крім козаків дати для сільських просвіт, також і для шкільних бібліотек в село. Я бачив з яким захопленням слухали чоловік 40 одного, який чита історичну повість [Адріана] Кащенко «У запалі боротьби».

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 59. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЛУКИ КИЗИМИ, 9 СЕРПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

с[ело] Бахматівці, 9 серпня 1919 р[оку]

Маю за честь докласть, що я сьогодні відвідав Бахматовецьку волосну народну управу Летичівського повіту.

Волосна управа приступила до праці 30 липня. Майно управи більшовиками не було взято. В районі волості причинено багато шкоди, але ж на яку суму і що іменно взято, ще не в'яsnено. Багато книжок і ріжних паперів знищено. Діла земельної управи всі знищені. Ні земські збори, ні збори представників від сел до сього часу не відбулися. На завтра, 10 серпня, призначені збори нових сільських комісарів обраних згідно останній інструкції, а також представників від сел.

Міліція не організована; вживаються заходи до організації. Волосного інструктора немає. Є люди, котрі можуть бути закликані до сеї роботи. Земельна управа не

відновлена, позаяк членів старої управи немає, а нова управа лише завтра може бути утворена на зборах.

Жнива провадяться успішно. Хліб, засіяний поміщиками, збирається селянами без всяких вказівок від земельної управи.

Настрій населення антибільшовицький. Як до правительства так і до військ чи то наших чи то галицьких відношення дуже гарне.

В с[елі] Бахматівцях було улаштовано збір продуктів для галицьких козаків. Селяни давали дуже охоче хто що міг. Був сход де промовляли галицькі агітатори, вражіння на селян зробили дуже гарні. Треба зауважить, що тут галичани себе поводять якнайкраще. Мобілізація ще не проведена, бо в Летичівському повіті вона об'явлена на 20–24 серпня. Продовольчого відділу при управі немає, бо не було розпоряджень від повітової управи. Так само неорганізовано і попечительство по допомозі родинам вояків призваних до війська в сучасну війну по тій же причині.

Що ж торкається земельної реформи, то селяни її гаразд не розуміють, але нарікань на земельний закон дуже мало.

З приводу урожаю помітно в деяких селах незадоволення, що для держав беруть озимину і ярвину. Вони кажуть, що «озимину, то можна дати, бо вона паном засіяна, а ярвину, то ми ж самі сіяли». Мотивів, звичайно, вони не мають ніяких, а просто небажання давати.

Що ж торкається грошового становища, то останнє дуже скрутне. Управа не має своїх грошей ні копійки. Утримується на кошти, котрі оказались зайвими при видачі допомоги родинам полонених і безвісті пропавших.

Волосна управа за допомогою поки що нікуди не зверталася. З повітом жодного зв'язку немає. Ніякі інструкції, ніякі розпорядження ні відкіль управою одержані не були. Особливо бракує в цей час розпоряджень в вол[осній] управі по збору урожаю і взагалі по земельному питанню.

Література нізвідки привезена не була. Волосній управі мною дані належні вказівки і інформації, а також і інструкції по справам земельним, по збору урожаю і по продовольчим, яких управа до сього часу не одержала від відповідних інституцій.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав при Запорізькій групі]

Л[ука] Кизима

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 223–224. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЛУКИ КИЗИМИ, 10 СЕРПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істечко] Меджибіж, 10 серпня 1919 р[оку]

Маю за честь повідомити, що сьогодні я відвідав меджибізьку волосну народну управу Летичівського повіту. Меджибіж звільнений від більшовиків 1 серпня. Волосна управа приступила до виконання своїх обов'язків 3 серпня в складі голови і одного члена управи. Того ж дня відбулися волосні збори із представників сел: по 10 чоловік з села і сільських старост. На тих зборах і обрана нова управа. Волосний комісар повітовим комісаром ще не затверджений. Сама волосна управа матеріально від

большовиків нічого не потерпіла. В волості причинено багато шкоди, але ще не вияснено на яку суму. Волосна управа ніякого зв'язку з повітовою управою, а також і комісаром, не мала. Грошей в управі немає ні копійки. За допомогою управа ще нікуди не зверталася, розпорядження про вибір сільських комісарів зроблено, але ж не скрізь обрані. Відношення населення до влади прихильне; це помітно було на волосному сході.

Міліція формується. Начальником міліції в Меджибіжі тимчасово призначений повітовим начальником міліції д[обродій] Комар, котрий набрав собі міліціонерів душ 20. По заяві членів волосної управи, і секретаря земельної управи, і ще деяких осіб, то ні Комар, ні ті міліціонери не відповідають своєму призначенню. Про це мною дано знати повіткому і повітовому начальнику міліції.

Самоохорони в селах, згідно наказу ніде немає, є лише невеликі обходи. Уже після приходу наших військ був випадок убивства. В с[елі] Русановці невідомими людьми збита ціла родина – 4 душі, і розграбовано все майно. Злочинці не знайдені. Крім цього випадку ніяких злочинств до сього часу не помічалось.

Мобілізація ще не проводилася.

Антидержавної агітації ще не помічається, але ж по селах є багато червоноармійців, котрі повтікали додому від більшовиків, які тепер сидять тихо, через деякий час, коли не будуть вжиті належні заходи, то вони розпочнуть свою роботу. Є такі села як, наприклад, село Шрубково, де налічується таких осіб до 40 чоловік.

Помічається незадоволення селян на жидів за спекуляцію, хоч правду сказати, то деякі селяни вже й самі добре спекулюють.

Інспектора волосного поки що немає. Література до сього часу нізвідки не одержувалася.

Земельна управа відновлена не в повному складі. До праці приступив один головою, а член-агроном заарештований нашими військами. В скорому часі управа буде поповнена. Відношення селян до земельної реформи прихильне. Жнива йдуть успішно. Хліб селяни жнуть, але ж вони й до сього часу за браком інструкцій Міністерства земельних справ не знали про здачу частини хліба державі. Продовольчого відділу при управі немає. Народна управа все ж таки допомагає діставати військовим частинам потрібні речі. Розпорядження про утворення попечительства по допомозі родинам мобілізованих нізвідки не поступають.

Взагалі треба сказати, що волосні управи не мають майже ніяких розпоряджень і вказівок, особливо по Міністерству земельних та господарчих справ. Доводиться переписувати в волості копії інструкцій, котрі я сам з трудом дістав у тих міністерствах. А на місця чомусь ті потрібні дуже в цей час інструкції не розсилаються.

В районі волості епідемія тифу. Є випадки хвороби віспи, але дуже мало. Земельна лікарня зачинена за браком медикаментів, а також грошей.

Ветеринарної допомоги немає жодної, багато коней хворіє коростою і інш[ими] хворобами.

Волосній народній управі, а також земельній управі, мною дані належні інформації, вказівки і передані інструкції та організації влади і по збору урожаю.

Селяни страшенно скучили за судом.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при Запорізькій групі]

Л[ука] Кизима

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЛУКИ КИЗИМИ, 15 ВЕРЕСНЯ 1919 [1]

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істечко] Білилівці на Київщині, 15 вересня 1919 року

Маю честь повідомити, що в Білилівській волості з хлібом робиться щось неможливе. Хліб, котрий зведений в економії, розбирається безвідповідальними старшинами та козаками, не звертаючись ні до земельної управи, ні до місцевої адміністрації. В економіях порозбиран не тільки хліб, а навіть породистих коров з телятами, коні, лоша та і інше майно, якого навіть не чіпали большевики.

Як хліб так і інше майно в більшості забрано без жодних документів, не залишивши навіть записки хто взяв і для яких потреб. Ті документи, котрі маються на руках у завідуючих економіями, вони не оформлені, не говорячи уже про печатки, а навіть не мають належної підписи. Коли завідуючі економіями не давали збіжжя по таким документам, то їм погрожували пістолями, і вони корилися силі грабіжників.

Коли старшині-галичанину (прізвище якого не відомо) завідуючий Голубівською економією нагадав про заборону самочинних реквізицій і про наказ Отамана [Симона] Петлюри за Ч[астиною] 57, то він скомандував «5 кроків вперед» і сказав, що «той наказ не для нього» і звичайно набрав хліба скільки хотів.

Державний хліб даремно розходується безвідповідальними злочинними особами, котрі годують пшеницею коней, продають по 200 карб[ованців] 5 пудів пшениці, міняють на різні речі, сонливо на самогонку. В тих селах, де економії немає, то се робиться з селянським хлібом. Були випадки, коли хліб розкрадався ночью у бідних селян. При реквізиціях старшини далеко гірш себе поводять ніж козаки.

Волосна земельна управа не в силі боротися з такими грабіжниками, не маючи ніякої допомоги ні з боку повітової земельної управи, ні з боку повіт[ового] комісара. Кілько раз звертався я в цій справі до державної інспектури Запорізької групи, але й інспектура оказалась в данім випадку безсильною.

13 числа я звертався до командуючого групою отамана [Володимира] Сальського, котрий і видав негайно наказа дивізіям про заборону таких безчинств і про виставлення в економіях належної варті, але ж вартя до вчорашнього дня була виставлена лише в одній економії, а в чотирьох економіях не було і немає й зараз. Хліб продовжують розбирати самочинно. Із-за такого поведження військових між населенням виникає незадоволення.

Докладуючи про вищезазначене мушу зауважити, що коли тільки не будуть вжиті рішучі міри вищим командуванням до припинення серед війська грабіжництва, то наслідки будуть плачевні. Населення, яке зараз вітає з хлібом, з сіллю, буде вітати як вітало в останній час большевиків. Державний хліб, коли буде марнуватись так і надалі, то голод почнеться раніш, чим цього можна сподіватись.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав при Запорізькій групі]

Л[ука] Кизима

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 70–71. Рукопис. Оригінал.

**ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЛУКИ КИЗИМИ,
15 ВЕРЕСНЯ 1919 [2]**

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істечко] Білилівка на Київщині, 15 вересня 1919 р[оку]

Маю честь повідомити, що вчора 14 вересня в Білилівській волості відбулось земське зібрання вкупі з представниками від сільських управлінь. На цих зборах я подав повні інформації, що торкаються сучасного моменту і також належні вказівки як волосній так сільській адміністрації. Відношення зборів дуже прихильне до влади, незадоволення лише невелике поведженням військових.

Волосна управа працює без грошей. Земельна управа також. Праця земельної управи мало помітно. Повітова земельна управа не має жодного зв'язку з волосною управою, і через це гальмується справа.

При народній управі є начальник волосної міліції призначений бердичівським повітовим начальником міліції, котрий має вже до 30 душ міліціонерів, але ж міліціонери ці не відповідають своєму призначенню. Набрані вони більше з місцевих людей. Є волосний інструктор-інформатор, котрий зараз об'їжджає села.

Антидержавної агітації поки що не помічається, за виїмком того вчинку, котрий зробив помічник бредичівськ[ого] повіт[ового] начальника міліції Чечель, про що мною донесено 13 вересня за Ч[астиною] 18.

Грабунків, крім тих котрі чинять військові, немає. В м[істечку] Білилівці не проходить майже й одної ночі без грабунків.

Лікарні не мають ні грошей, ні медикаментів. Хворих багато тифом. Ветеринарний лікар є, але ж немає чого лікувати.

Школи не мають потрібних підручників, живаються заходи до придбання. Недостатку в учителях немає. В Білилівці є т[овариство] «Просвіта», але ж воно й до сього часу ніякої роботи не провадило, стоїть як і скрізь.

Взагалі настрої населення в цій місцевості гарний. Всі настроєні проти денікінських золотопогонників.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при Запорізькій групі]

Л[ука] Кизима

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 68–69. Рукопис. Оригінал.

**ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЛУКИ КИЗИМИ,
9 ЖОВТНЯ 1919**

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істечко] Тульчин, 9 жовтня 1919 року

Брацлавський повіт[овий] комісар Шевченко та начальник міліції м[істечка] Тульчина Кошовий заявили мені, що командир резерву власного курія пана Головного Отамана – Гришко, втручається в справи адміністративних інституцій. Наказав начальнику міліції Кошовому здати район внов призначеному ним, не маючи на це права, начальнику міліції Мошляковському, котрий був співробітником брацлавської чрезвычайки і воєнруком міста Тростянци. Проти цього обурилось місцеве населення

і не погодилось на це повітова влада. Робляться незаконні труси, під час котрих забираються крім скарбових річей і приватні. Вивішує на стовпах накази, в котрих він висловлює виговори представникам інституцій, чим дискредитує владу і порушує порядок. Накладаються штрафи на населення за нечистоту і ті гроші поступають в курінь, нібито на хорих козаків. Заарештований карно-розшукний відділ і припинена праця цього відділу. Арешт цих осіб провадився без відома міліції і комісара. По словам начальника міліції Кошового пан Гришко поведе себе так, нібито він є верховна влада м[істечка] Тульчина і ні з ким не хоче рахуватися і нікого не визнає.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав при Запорізькій групі]

Л[ука] Кизима

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 65. Рукопис. Оригінал.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 66. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЛУКИ КИЗИМИ, 16 ЖОВТНЯ 1919

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 16 жовтня 1919 року

Маю честь повідомити, що в Запорізькій групі військ є велика потреба в медичному персоналі, а також в противно-тифозній прививці.

Багато козаків не одітих як слід і не взутих. Постачання для війська не дає абсолютно нічого, це явище можна назвати або форменим саботажем, або цілковитим злочинном людєй, які стоять у того діла. Козаки харчуються лише тим, що дістануть самі.

Настрій в останні часи серед війська надзвичайно хороший. Помітно більш дисципліни ніж було раніш, особливо в VI-й дивізії, котрою керує отаман [Олекса] Ліневський, де старі козаки такі як, наприклад, гайдамацький полк під час денного відпочинку повторює муштру. Всі рвуться в бій на [Антон] Денікіна. Козаки зроблять своє діло, треба їм лише допомогти в медичному відношенню, харчами, одежою та чобітьми.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав при Запорізькій групі]

Л[ука] Кизима

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 75. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ЯКОВА КУДИ, 17 ЖОВТНЯ 1919

17 жовтня 1919 року

Доклад про становище місцевих самоврядувань на території України, що звільнена від большевиків

Департамент місцевих самоврядувань Міністерства внутрішніх справ доручив мені об'їхати всю територію України, що звільнена від большевиків для ознайомлення з становищем місцевих самоврядувань Але зважаючи на те, на мій погляд, жажливе

становище, в якому пробувають в цей час народні волосні, повітові та міські самоврядування, а також, зважаючи на одноманітність причин такого становища я, в порозумінні з іншими членами комісії, знайшов конче потрібним обмежитись частиною території, щоб якнайскорше повідомити про становище самоврядувань уряд, аби були вжиті відповідні заходи, чого вимагають інтереси держави. Я побував в повітах: Проскурівському, Староконстантинівському, Летичівському, Літинському, Вінницькому, Могилевському та Ушицькому. Постілько дозволила мені таке поверхове ознайомлення справи самоврядувань зазначених повітів пробувають в такому стані.

Проскурівський повіт

Господарство самоврядування цілком зруйноване комуністами: забрана племінна худоба з злучних пунктів, коні та вози з поштових станцій, зруйновані школи, зіпсовано цілком телефонна сітка, пограбовані лікарні, а також пасіка. Загального підрахунку збитків ще не зроблено, але по поверховому підрахунку їх буде не менш як на 600 000 гривень.

Становище шкіл дуже скрутне. Будинки стоять без вікон, а в багатьох місцях забруднені військовими частинами і потребують великого ремонту. Обмаль палива. Бракує зовсім паперу. Коштів нема навіть на біжучі господарські справи і, аби не припинялась праця, навчителі примушені були витратити власні кошти, яких управа не має змоги тепер повернути їм.

Лікарні не мають медикаментів та білізни. Потрібний також коштовний ремонт. Для поліпшення становища управа примушена була перейти на платне лікування: за стаціонарних хворих встановлена платня по 60 гривень на добу, а за прийом в амбулаторії по 6 грив[ень]. Зараз управа знайшла за краще скасувати платню за амбулаторні прийоми, а підняти платню на медикаменти, які відпускаються лише на 20% нижче спекулятивної.

Загальне матеріальне становище настільки скрутне, що управа за вересень уже не могла видати платні співробітникам. Податки майже не вносяться зовсім; за цей рік внесено лише біля 60 000 грив[ень] тоді як кошторис біля 16 000 000 гривень. До сього часу самоврядування існувало лише на допомоги уряду та на ріжні випадкові кошти, які надходили до каси, як, наприклад, продовольчі кошти виручені з продажу майна продовольчих управ і т[аке] і[нше].

Склад управи справляє вражіння досить працездатний. Технічний апарат налагоджений досить добре за виїмком продовольчого відділу та земельної управи. Що ж до продовольчого відділу, то там панує повне безладдя. Штат співробітників дуже великий, але крім псування паперу праці не видно ніякої. Праця відділу сплутується з працею земельної управи, де панує якась вакханалія грабіжництва та спекуляції. На чолі земельної управи стоїть згідно закону повітовий агроном, людина цілком реакційна. Він зовсім не рахується з іншими членами управи і зовсім ігнорує волосні управи. В цей час земельна управа працює лише біля реалізації врожаю і праця провадиться виключно через своїх агентів, здебільшого агрономів-поляків. На завідуючих маєтків призначається часто управителі тих самих маєтків. Вони мають безпосередній зв'язок з власниками маєтків, що живуть по той бік нейтральної зони. Завдяки цьому власники добре поінформовані про все, що робиться в маєтку і надсилають озброєні загони, які вивозять з маєтків все включно до машин.

В маєтках догляду за хлібом нема ніякого, завдяки чому селяни також страшно зловживають, вони обрізують колоски в снопах, дають замість снопів в'язанки бур'яну, а також привозять майже зовсім вимолочені снопи. Завдяки цьому копа видає не

більше одного пуда, а то і 30 фун[тів]. Як звичайне явище спостерігається, що коли відпускається зерно землевласникові згідно закону про 15 десят[ин], то видається з обрахунку по 4 ½ – 5 пуд[ів], а для держави в той же час копа видає 30 фун[тів].

З боку агентів також дуже багато зловживань. Так, наприклад, маються такі документи. По Чорноостровській вол[ості] по відомостям управи зібрано жита 612 кіп, і пшениці 1 380 кіп, з них для держави зараховано жита 204 копи, а пшениці 460 кіп. А по відомостям агента по тій самій волості числиться жита 323 копи і пшениці 480 кіп, з яких на користь держави зараховано жита 107 кіп і пшениці 260 кіп. В селі Вовче Шарівської волості по заяві агента копа видавала 1 ½ пуд[ів], але при провірці, незважаючи на те, що машиніст відпустив барабана у машини (про що свідчать селяни) і хліб був напіввимолочений, все таки копа давала 2 п[уди] 30 ф[унтів]. Під час вимолоту хліб розкрадається робітниками, які одверто носять додому пудами. Ці приклади помічені при поверховому огляді, через те нема чого й казати, що при ревізії їх можна знайти безліч. А вже звезений і змолочений при таких умовах хліб безпосередньо з-під машин забирають військові частини, причім часто замість вимог вони дають аркушки паперу, списані олівцем. Завдяки такому хазяйнуванню в повіті залишилось уже хліба дуже мало, тоді як в баз гамазеї ще не дано ні одного пуда, і не виконуються зовсім наряди Мінаргоса. Хліб здебільшого попадає до рук спекулянтів.

Щодо волостних самоврядвань, то вони майже не існують. За браком коштів співробітники не одержують платні місяців по 3–4 і через те примушені залишати платню і шукать іншого заробітку. Повітова управа завдяки своїй реакційності ставиться скептично до волостних самоврядвань і нічим їм не допомагає. Після звільнення повіту ще ні разу не скликалась нарада голов волостних управ. Під час моєї розмови з колегією управи, члени її називали волостні самоврядування завчасно народженою дитиною, і висловлювалися, що корисніше було б замінити їх призначеними особами вроді бувших старшин. На нараді волостних голов, яка була скликана повітовим комісаром, вони скаржились на повітову управу, що вона зовсім усює їх від всякої праці, а також і на те, що вони обтяжені працею завдяки тому, що їм доводиться виконувать обов'язки голов і разом з тим волостних комісарів. Платні вони не одержують зовсім і примушені на роз'їзди та інші потреби витратити власні кошти, здобуті приватною працею.

Староконстантинівський повіт

Незважаючи на те, що Староконстантинівський повіт лежить, порівнюючи, недалеко від столиці, він справляє вражіння забутого Богом і людьми кутка. Окрім загальної руїни, яку поніс цей повіт нарівні з іншими частинами України, тут мається безліч своїх специфічних хиб.

Тут нема і не було зовсім за весь час революції повітової народної ради і всі справи розв'язує сама управа ще революційного часу в складі 3-х осіб, з яких не всі навіть відповідають своєму призначенню. Управа сама складає кошторис, який затверджується лише губерніяльним комісаром. Завдяки цьому відповідно стоїть і справа в повіті.

Курсів для навчителів ще ні разу не було. До сього часу систематично українізація шкіл не проводилась і навчання велось переважно по російських підручниках. Починаючи з серпня платня видається лише співробітникам канцелярії управи, а решта співробітників не одержує платні зовсім і навчителі здобувають кошти працюючи по ріжних установах або за сніп по маєтках. Через те нема нічого дивного, що багато з учителів, як кажуть місцеві громадські діячі, бажають большевиків, бо вони одержували тоді по 1 600 карбованців і навіть збираються страйкувать.

Школи зруйновані і не відомо чи почнеться навчання. Лише завдяки енергії недавно призначеного комісара освіти д[обродія] Барановича приймаються заходи до організації справ освіти на повіті.

Лікарні всі на повіті зачинені, відбуваються лише амбулаторні прийоми. Причём завдяки тому, що управа не має коштів на утримання лікарів, вона дала дозвіл їм брати платню за прийоми. Коней лікарі не мають і через те виїздять тоді тільки, коли за ними хто прийде.

Самі члени управи на повіті ніколи не бувають, а провадять працю виключно в місці. Розуміється, що така управа не може користуватися довір'ям населення. Податки не платяться зовсім і управа використовує на загальні потреби різні спеціальні кошти, які трапляються до її рук. Так, напр[иклад], з 200 000 гривень, що відпущено Міністерством здоров'я на боротьбу з пошестями, 100 000 гривень роздано лікарям, а решта витрачена на загальні потреби. Також з коштів, які належать вчителям витрачено 183 609 карбованців, причём декому з них ще не виплачена платня за 1918 рік. Технічний апарат також слабкий. Відчит мається лише за 1916 рік.

Щодо продовольчих справ так в повіті панує шалена спекуляція. Зловживань та крадіжок дуже багато. Є скільки випадків, що агенти поляки, взявши аванс, втекли до Польщі.

Трохи краще стоїть справа з земельною управою завдяки тому, що на чолі її стоїть певна людина, яка користується великою популярністю між населення. Управа складена не по закону, завдяки тому що між агрономами нема певного елемента, їх до керування земельними справами не допускають, а використовують як технічну силу.

Врожай на повіті дуже добрий, але ж він завжди худий, де справа торкається держави. Селяни ввозять замість хліба будяки, або маленькі снопи з обрізаними колосками. Завдяки цьому копа видає по одному пуді хліба, на користь держави поступає дуже мало. Спостерігаються випадки, що землевласники, які мають по кілька маєтків збирають в кожному хліб з 15 десятин.

Дуже гальмують справу різні військові частини самочинними захватами хліба.

Волосні самоврядування нічого спільного з повітовими не мають і зовсім не виявляють ніяких ознак життя. По деяких волостях, де маються свідомі та енергійні люди, проводяться перевибори радників волосними сходами і волосні самоврядування організовуються наново.

Летичівський повіт

Господарство самоврядування уявляє з себе цілковиту руїну. В багатьох місцях школи та лікарні розбиті під час боїв. Зв'язків з повітом нема зовсім, бо в багатьох місцях зірваний телефонний дріт і вивезені більшовиками апарати.

Школи не ремонтуються. Нема книжок, паперу. Апарат освіти зовсім не налагоджений. Платні учителі одержують лише державних 300 карбованців і то несвоєчасно.

Лікарні зачинені. Провадиться лише амбулаторний прийом. Лікарі платні не одержують, а живуть лише з приватної практики.

Не одержують платні також і інші співробітники. За весь час після звільнення повіту видан одноразовий аванс в розмірі місячної платні.

Налагодити справу нема кому. Недавно відбулись збори повітової ради. Але по заяві повітового комісара збори відбувались при самих ненормальних умовах. Голова зборів був п'яний й комісаром було запропоновано йому залишити збори. Обрана

управа, яка цілком не відповідає своєму призначенню. Голова – людина зовсім малограмотна. Другого вибирати було нікого. Самі збори не відповідають своїм обов'язкам.

Продовольчий відділ працює абияк. Зв'язку з маєтками нема ніякого і там кожний робить як хоче. Більшість хліба попадає до рук спекулянтів.

Багато безладдя вносять військові частини. Кожна незначна частина ставить грубі і рішучі вимоги, і намагається взяти якнайбільше, заявляючи, що робить запас на весь рік. Маються вказівки, що інтенданти з'являються до маєтків вкупі з бувшими землевласниками і працюють спільно з ними. Населення дуже хвилюється тим, що, як воно каже, хліб іде не до війська, а поза військом. Апарат земельної управи також не налагоджений. Багато всяких зловживаній, завдяки чому комісаром уже було зроблено кілька арештів.

Волосні самоврядування не відповідають своєму призначенню і майже не існують. Були випадки, що повітовий комісар за бездіяльність та п'янство заарештував волосних голів і давав їм шомполів. В деяких волостях по домаганням населення волосними комісарами зроблені перевибори радників.

Літинський повіт

Господарство самоврядування зруйновано цілком. Виконавчий апарат також розвалився. Управи складені не по вибору, а якимось шляхом самочинної кооптації. Технічний апарат також непридатний. Бухгалтера нема зовсім, завдяки чому запущена дуже відчютність. Шкільним відділом керує один член управи, не зорганізована шкільна рада та управа. Комісара освіти також нема. Підручників мається лише по 2–3 на групу. Бракує також паперу та іншого приладдя. Навчителі отримують лише по 300 карбованців державних коштів, дуже бідують і примушені працювати по різних установах, а то жати ходять по маєтках.

Не краще становище інших відділів, фінансове становище дуже зле. Податки не поступають зовсім. На чолі продовольчого відділу стоїть, здається, досить розуміюча справу людина, але загальний стан повіту не дає можливості налагодити справу. Повну дезорганізацію в продовольчу справу вносять військові частини, які не рахуються зовсім ні з розпорядженнями продвідділів, ні Мінаргопа, а забирають весь хліб і навіть худобу.

На чолі земельної управи стоїть голова народної управи. Агрономічний персонал використовується лише як технічна сила. В праці помітне розуміння справи широка ініціатива, але відсутність твердої влади і безладдя в адміністративному апараті повіту, що викликається боротьбою осіб в складі комісаріяту, цілком гальмує справу. Крім зловживань та грабунків, які маються в попередніх повітах тут були навіть озброєні напади на маєтки і пограбовані злочинцями хліб. Волосні самоврядування не виявляють зовсім діяльності. З боку повітового самоврядування не приймається ніяких заходів для поліпшення їх праці.

Вінницький повіт

Незважаючи на загальне зруйнування господарства комуністами, які не тільки пограбували худобу, інвентар, склад білизни, а навіть знищили немало документів, завдяки працездатному складу управи та доброму технічному апаратові праця самоврядування відживає.

Порівнюючи гаразд мається справа відділів освіти та медичного. Школи забезпечені на перший час підручниками та паперами. Але зовсім бракує палива.

Продуктивно витрачаються кошти, що асигновані на медичні потреби маються, спеціальні агенти, які достають медикаменти з Румунії. Але відчувається велика потреба в білизні.

Загальне фінансове становище дуже скрутне. Податки не вносяться зовсім, навіть за 1918 рік мається недобру до 60 % особливо в цьому відношенні дуже перешкоджають господарства бувших землевласників, які зараз в розпорядженні Міністерства земельних справ. З них належить самоврядуванню до 5 000 000 карбованців. До сього часу самоврядування утримувались на кошти, що давав в позику уряд. Але продовольчий відділ дуже в хаотичному стані. Співробітників дуже багато, але праці зовсім непомітно. Відділ навіть до сього часу непоінформований, в яких маєтках мається хліб. Реалізація врожаю іде поза продовольчим відділом.

Гарне вражіння справляє повітова земельна управа. На чолі її стоїть член народної управи. Агрономічний персонал не користується довір'ям і через те народна управа не могла додержуватись закону про складанні управи. Агрономічний персонал використовується як технічна сила. Три чоловіка з агрономів уже усунено за злочинства по праці, один навіть заарештований. Але працю дуже гальмує невідповідна теперішній дорожечі платня співробітникам, встановлена Міністерством. Завдяки цьому кращі робітники, які чесно провадять працю, примушені залишати роботу. Це ставить управу в дуже критичне становище. За браком робітників виконати своїх завдань вона не має змоги.

Цілком дезорганізують працю військові частини. Деяких з них не тільки забирають весь хліб, а навіть продають полову та солому. Де в яких маєтках інше руйнується на паливо будівля – клуні, хліви, огради і все що трапляється під руку. Агенти управи, які протестували проти таких зловживань, заарештовувались і навіть катувались.

Також дуже гальмує справу несвоєчасне розпорядження Міністерства та несвоєчасне висилання грошей. Завдяки цьому затягується молотьба хліба, бо селяни не довіряють кредитоздатності земельної управи і щоденно вимагають розплати. Волосні самоврядування існували до сього часу більше на папері, бо завдяки відсутності коштів ніхто там не хотів працювати. З боку повітового самоврядування вживалися деякі заходи до піднесення їх працездатності. Скликалися періодично наради для інструктування голов та секретарів управління. Була навіть утворена посада інструктора, але за відсутністю відповідної людини вона не була заміщена. А на повітовій раді, що відбувалася 28–30 серпня, вирішено звернути особливу увагу на це і для цього утворити окремих відділ в складі завідуючого, інструктора та інструктора-інформатора.

Могилівський повіт

Могилівський повіт це одиниця про який можна сказати, що повітове самоврядування відповідно своєму призначенню і що управа складається з певних людей як з національного так і політичного боку можна сказати, що люди можуть робити і роблять все, що потрібно, поскільки їм дозволяють сучасні умови. Самоврядування з матеріального боку пробуває в скрутному становищі, але ж завдяки працездатності управи справа стоїть краще ніж в інших повітах. Підручниками на перший час школи задоволені. Бракує паперу та палива, але ж є надія, що потреба буде задовольнена. Учителі більш і менш задоволені платнею, вони одержують 600 карб[ованців] від держави і 400 – від самоврядування. Літом земельні управи дали їм землі під городи, а тепер задоволили їх хлібом. Лікарні теж ремонтуються, добуваються медикаменти. Нема тільки коней для лікарень і їм доводиться їздити на селянських підводах навіть волами. Матеріальне становище також змінюється на краще, починають поступати податки.

Але дуже псують справу різні представники військової влади своїм безглуздим часто втручанням в справи самоврядувань. Так, наприк[лад], дуже багато допомагає самоврядуванню каси дрібного кредиту, але помічник начальника залоги реквізував все сукно, яке малось там і цим зовсім підірвав її ресурси. Каса також розпочала готувати одіж та чоботи для війська, але представник Шкіряного департаменту за реквізував всю шкіру і зіпсував всю справу.

Добре зорганізований продовольчий апарат. Це єдиний повіт, де маються волосні продовольчі відділи. До праці притягнена інтелігенція – учителі і навіть священики. Але справа дезорганізується ріжними комендантами, які не визнають ніяких розпоряджень ні провідділів, ні Міністерства і, користуючись озброєною силою, роблять що хочуть: забирають хліб, заарештовують агентів та членів управи. Часто праця цілком паралізується ріжними несподіваними і невлучними розпорядженнями центральних установ, як, наприклад, наряд, що був виданий Хлібним департаментом безпосередньо волостям помимо повітового провідділу, і навіть таких розпоряджень, що суперечать один другому, видається дуже багато.

Праця земельної управи також руйнується дикими випадками комендантів. Один з агентів був побитий за те, що розкрив крадіжку з боку охорони. Комендант йому заявив, що коли він скаже на біле, що воно є чорне, то той повинен слухатись. Постанови земельної управи зовсім ігноруються. Галицькі частини заявляють, що вони мають своє Міністерство постачання, якому підлягаються і через те ніяких управ не визнають.

Надзвичайно шкодить праці те нікчемне утримання, яке вироблено Міністерство для співробітників земельних управ. Співробітники розбігаються; залишаються лише ті, що нездатні знайти кращої посади, або які здатні на крадіжку. Один з членів управи давав слово честі, що він уже другий тиждень не обіда. Відсутність карності сприяє поширенню злочинств, бо скільки актів не складається, вони не мають ні жодних наслідків. Волостні Управи майже не існують як за відсутністю працівників так і за браком коштів. Вони не мають на що купити навіть паперу, щоб зробити розкладку.

Ушицький повіт

Повітова Рада складається з представників лише 10 волостей, а решта 5 волостей зовсім не представлена. Загальна кількість радників 39 чоловік замість 60. Голова управи д[обродій] Шевчук обраний в 1918 році. Під час гетьманщини управа була розпущена, але він ввійшов в склад гетьманської управи яко член. Тепер він оп'ять несе обов'язки голови. Це уже свідчить про політичне обличчя цієї людини. Крім того, що господарство дуже зруйноване, в роботі управи не виявляється зовсім ініціативи. В усьому помітний повний застій. Загальне враження таке, що люди мало здатні до праці і навіть не цікавляться нею. В продовольчому відділі повне безладдя. Непомітно зовсім роботи. Хліб до провідділу зовсім не надходить. Реалізація врожаю іде поза ним. Скрізь хліб забирають безпосередньо військові частини. Маються багато нарікань на зловживання. Праця земельної управи також під великим сумнівом. Мається багато зловживань. По деяких ведеться слідство. Між земельною управою та провідділом постійно суперечки. Справа переважно в руках агрономічного персоналу.

Волосні самоврядування не виявляють діяльності незважаючи на те, що по заяві повітового комісара та народної управи між волосними головами є дуже діяльні та працездатні особи. Головні перешкоди відсутність зв'язку з повітовим самоврядуванням та брак коштів. Великою перешкодою служить низька платня співробітникам, яка призначається волосними радами. Часто управі та секретарям призначається по 100–200 карбованців на місяць.

Загальне становище волосних та повітових самоврядувань

Загальний коротенький огляд самоврядувань дає сумний малюнок повної руїни та дезорганізації.

Народне господарство як школи, лікарні, пошти телефони та різні сільсько-господарські підприємства всюди цілком зруйновані більшовиками. Для упорядкування його потрібно багато чесних досвідчених працівників, необхідні величезні кошти і добра організація. Але в дійсності доводиться бачити цілком протилежне коштів нема, бо населення податків зовсім не платить. Волосні самоврядування майже не існують на всій території. Розпорядження центрального уряду далі повіту не йдуть, і на периферії панує повне безладдя. Повітові органи самоврядування як управи так і народні ради в більшості цілком порозвалювались і не відповідають своєму призначенню по своєму персональному складу. Люди, що стоять у праці здебільшого не користуються довір'ям громадянства, зовсім не з'єднані з ним і позбавлені всякої підтримки. Повітові самоврядування почали трохи жити лише після одержання позики від держави. Але можна з певністю сказати, що при сучасних умовах в теперішньому своєму складі більшість з повітових самоврядувань буде існувати до того часу, поки буде видаватись державна допомога. Без допомоги вони існувати не зможуть, бо зовсім не здатні утворити умови для самостійного існування.

Найбільшу активність до сього часу виявляли продовольчі відділи та поруч з ними земельні управи. Але праця їх зводиться на витрачання тих великих коштів, які відпускає на них держава. Вона полягає в сей час головним чином в реалізацію врожаю. Але ця праця може лише бути яскравим прикладом повної анархії, що панує зараз скрізь на повітах, та деморалізації сучасного громадянства у всіх його верствах, бо біля неї панує шалена крадіжка та спекуляція.

Селяни вживають всяких заходів аби не дати хліба державі. Для цього вони вигадують всякі шахрайські способи: обрізують колоски в тих снопах, котрі призначаються державі, звозять майже вимолочені, в'яжуть спеціальні маленькі снопи, нагромаджують в снопи бур'яну і т[ак] і[нше], а той і забирають все собі. Далі звезений при таких умовах хліб молотиться, але тут розпочинається шалена крадіжка та спекуляція завідуючими маєтками, робітниками, агентами, продовольчих відділів та земельних управ, а то і самими членами її. Майже всюди змолочений хліб забирається безпосередньо військовими частинами. Що вони з ним роблять і куди дівають, це буде вияснено ревізійними комісіями, але всюди спостерігається, що хліб продається спекулянтам, міняється на самогон і т[ак] і[нше]. А завдяки цьому в розпорядженні провідділів хліба нема. В одному лише Могилевському повіті в баз гамазеї звезено біля 7 000 пуд і всі наряди про хліб для вчителів робітників, лікарень, шпиталів та бідного населення існують лише на папері.

І це не випадкові з'явища, і не згущення фарб, а дійсний малюнок реалізації врожаю без виїмку в кожному повіті. І коли не буде вжито негайно рішучих заходів, то хліб буде весь розтягнуто, державні гроші незабаром витрачені без всякої користі для держави і праця припиниться. Доведеться поруч з існуючими, що безкорисно висмоктують кошти держави утворювати нові ліквідаційні продовольчі комісії.

Міські самоврядування

Господарська частина цілком зруйнована більшовиками. Пограбовані лікарні, різні склади. Ні одно місто не має зараз пожежних та асенізаційних валок, бо забрані коні і вози. Податки не платяться зовсім. Здебільшого не складені навіть кошториси. Могилівське самоврядування не має кошторису і за 1918 рік. З фінансового боку

сяк-так викручуються ті з самоврядувань, які мають свої підприємства, як напри[и-клад] вінницьке, що має трамвай та освітлення. Могилевське та ушицьке існують на прибутки з власної землі, а решта живе лише надіями на державну допомогу.

Щодо органів самоврядувань (управ та дум), то міста в цім відношенні знаходяться в кращому стані ніж повітові, але ні про одно я не можу сказати, що воно відповідає інтересам населення, на чолі якого стоїть; а тим більше не відповідають інтересам загальнодержавним. Головні перешкоди в праці самоврядувань, що перешкоджають їм поліпшити своє матеріальне становище це закон про оподаткування: він оджив свій час і зовсім не відповідає сучасним умовам життя; друге – високе оподаткування земським налогам. Цей налог в сучасний мент не відповідає економічному становищу населення і лягає на нього великим тягарем. Особливо на біднійшій частині населення.

Щодо непорозуміннь в відносинах з іншими громадськими та державними установами, можу зауважити арешт літинського міського голови та трус в вінницькому самоврядуванні.

Літинський міський голова д[обродій] Слободянюк-Подольнин був заарештований начальником Кошу охорони, і обвинувачується за співробітництво у большевиків, і образу українського війська та національної честі українського народу. Поскільки я ознайомився з цією справою так я цілком погоджуюсь з поглядом місцевих українських організацій, що д[обродій] Подольнин, яко художник, нічого не розуміє в громадських та політичних справах і зробив все те по «простоті своїй душевній».

Щодо труса в помешканні вінницького самоврядування та приватних помешканнях голови та членів управи зробленого по розпорядженню начальника контррозвідки, то підставі ті не відомі і справа потребує розслідування.

Причина сучасного становища самоврядувань

Причини, що сприяють сучасному стану самоврядувань на мій погляд такі:

1. Повна невідповідність центральних державних органів потребам та вимогам життя. Вони не являються об'єднуючими всю працю та керуючими органами, як цього вимагає справа. Розпорядження їх дуже спізнюються; в праці бракує плановості; розпорядження часто суперечать одні другим. Нема виразного розмежування в обсягу компетенції та функцій різних установ. Завдяки цьому скрізь виникають непорозуміння між представниками військової влади та Міністерства внутрішніх справ. А особливо безнадійна плутанина в справі продовольчій. В цій справі надходять розпорядження від представників військової влади, Мінаргоса, земельних справ; розпорядження, що завжди одно другому суперечить. Це ставить органи місцевих самоврядувань в зовсім неможливе становище; вони не знають кого слухатись, чиї розпорядження виконувати. Крім того, мало звертається уваги на піднесення працездатності місцевих органів. Розпорядження сиплються одно за другим, але мало звертається увага на те, чи здатні вони провести їх в життя. Принаймні таких заходів з боку центральних органів зовсім не помітно.

2. Повна непрацездатність органів місцевого самоврядування як повітових так і міських. Ці органи, яко обрані під час війни при відсутності більшої частини активного та працездатного елемента населення, а також під час найбільш ворожого настрою населення до інтелігенції уже з самого початку мало відповідали своєму призначенню. Але за весь цей бурхливий час революції в їх складі відбулась велика зміна. Багато з кращих членів загинуло, або вибуло з інших причин і їх місце зайняли другорядні члени-кандидати. Склад рад не скрізь повний. Майже завжди не буває кворуму. Розуміється такі органи не можуть задовольняти населення і повернення їх до праці

впливає часто гнітючи населення. Про це свідчать ті самочинні перевибори народних рад, що відбуваються скрізь, а особливо в Староконстянтинівському та Летичівському повітах.

3. Дуже псує справу нікчемна платня, яку призначають волосні ради та сільські громади співробітникам. Завдяки цьому не знаходяться працівники.

4. Матеріальне незабезпечення псує справу багатьох державних інституцій. Особливо гостро це відбувається на праці земельних управ. Завдяки невідповідній платні співробітники розбігаються. Це в великій мірі сприяє тому, що головні скарби держави – хліб іде поза державним апаратом.

5. Цілком руйнує справу проведення земельної реформи, а в сучасний мент реалізація врожаю і компрометує владу закон 18 січня 1919 року про склад земельних управ.

Цим законом найгостріша для України справа проведення земельної реформи віддається до рук випадкового, здебільшого цілком невідповідного реакційного елемента. Наслідки його яскраво виявились в справі реалізації врожаю, особливо в Проскурівському повіті. Цей закон примусив більшість повітів іти всупереч державним законам.

6. Дуже гальмує справу, сприяючи провокації, повна відсутність інформації на місцях.

7. Невідповідність сучасним умовам законів про кару за всякі зловживання сприяє безмежному поширенню злочинств. Так, напр[иклад], за вирубаня лісу присуджується до штрафу на 2 карбованця. Такі присуди викликають тільки сміх і ще більше підштовхують на злочинства.

Заходи до поліпшення стану самоврядування

Зважаючи на критичне фінансове становище нашої держави, а також на те, що державне будівництво в сучасний мент може провадитись лише на ті матеріальні засоби, які дасть наш нарід, а головним чином селянство, треба особливу увагу звернути на організацію тих органів влади, на яких полягає обов'язок брати з населення ці матеріальні засоби – хліб та гроші. Найголовніше значіння в цим відношенню мають повітові та волосні самоврядування.

Особливу увагу треба звернути на волосні самоврядування, бо вони є найбільш занехаяні, і в то же час вони якраз і є ті маленькі коренці, що безпосередньо стикаються з ґрунтом і відтягують сік для годування державного дерева. Через те особливо треба подбати державі, аби ці органи були відповідно авторитетні та відповідно працездатні.

Для того, щоб центральна влада могла здійснити своє завдання щодо народу, а також взяти від народу все необхідне для державного будівництва треба негайно приступити до піднесення на відповідну височінь місцевих органів влади.

А для цього, на мій погляд, треба негайно вжити таких заходів:

1. Піднесення працездатності центральних органів влади до рівня, коли вони могли б стати об'єднуючими та керуючими органами, зв'язати їх тісніше з місцевими органами та усунути ту плутанину, що існує в обсягу компетенції кожного з них установивши певні виразні межі.

2. Підвищення працездатності та авторитетності місцевих органів самоврядування.

Для цього потрібно:

а) перевести негайно перевибори волосних та повітових народних рад та управ, а також міських дум та управ.

Увага 1. Під час об'їзду я особливу увагу звертав на це питання і домагався узнати з приводу цього думку місцевих діячів, повітових управ та комісарів і всі висловлювались за негайні перевибори.

Увага 2. Перевибори зробити до п'яти хвості зараз неможливо, бо вимагає багато часу, по-друге, неможливо технічно, бо для цього не вистачить зараз навіть паперу. Через те, на мою думку, треба зробити тимчасові перевибори до вироблення нового закону і до часу коли можна буде перевести його в життя. І ці перевибори зробити звичайним голосуванням, залишивши старі вибори округи та кількість радників.

Увага 3. Міські думи перевибирати в такій спосіб неможливо, але можна поновити їх склад, збільшивши кількість радників відсотків на 25 % і поповнивши представниками від різних демократичних організацій.

Увага 4. До цього зводились і думки всіх громадських діячів, яких я запитував під час об'їзду.

б) перевести мобілізацію інтелігенції в той спосіб, щоб ніхто не мав права зрікатися від праці, хіба лише по звільненню особливо для цього утвореної комісії.

в) установити контроль над тим, аби співробітникам різних громадських установ, особливо сільські та волосні призначалось відповідне утримання.

г) утворити при Департаменті місцевого самоврядування Інструкторський відділ для інструктування повітових, а особливо волосних самоврядувань, та для підготовки для них потрібних співробітників.

3. Змінити внутрішню фінансову тактику в той спосіб, аби на ріжні заходи, щодо поліпшення державного будівництва кошти видавались без затяжок та затримок під відповідний контроль.

4. Скасувати закон 18 січня 1919 р[оку] про склад земельних управ, залишивши його в попередній редакції, затвердженій Директорією 15 грудня 1918 р[оку].

5. Підняти до відповідної висоти інформацію на місцях.

6. Змінити закон про міське оподаткування.

7. Унормувати оподаткування міського населення земським налогом.

8. Утворити негайні суди і по справах горожанських на взірць військово-польових, для припинення злочинств.

Я[ків] Кудя

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 25–32. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА АНДРІЯ МОЛОДОЖЕНКА, 12 ВЕРЕСНЯ 1919

До pana Міністра внутрішніх справ

12 вересня 1919 року

За час перебування (з 15 липня по 5 вересня) на фронті в напрямку від Гусятина через Н[ово]ушицький, Вінницький, Летичівський, Бердичівський Сквирський і Васильківський повіти.

Доклад

1. Несвоєчасно пробували в повіті і займали посади повітові комісари (крім Васильківського). **Висновок.** Аби постійні комісари призначались завчасно, ще до звільнення повіту від большевиків чи добровольців, а ті які залишались під більшовицькою владою якскорше затверджувались після перевірки їх діяльності за час панування большевиків.

2. Помічається не достаток міліції взагалі. В ряди міліції **попадають на вищі посади** особи, які служили за часів Гетьмана в державній варті (Новоуш[ицький] повіт), що визиває серед населення недовір'я до влади. **Висновок.** На організацію міліції необхідно звернути найбільшу увагу. Через цю інституцію внесеться заспокоєння села. Зразком такої інституції послужила б галицька так звана «жандармерія», в яку покликані самі найсвідоміші сини України. Необхідно організувати із певних наших діячів Інститут інспекторів міліції, які б допомогли організації і перевіряли штати.

3. Несвоєчасно заводиться на місцях судова влада, яка більше всього потрібна в прифронтові полосі, де багато перебуває всяких злочинців і населення хвилюється, що вони не несуть своєчасно відповідної кари. Завдяки чому заводять свої судові розправи.

4. Пізно налагоджується апарат земельних управ, через що запізнюється поділ і оранка б[увших] поміщицьких земель, а також задержується молотьба хліба, пресовка сіна та соломи. Відсутствуют на ці потреби кошти. На чолі повітових зем[ських] управ не рідко становляться люди не поділяючі орієнтації теперішньої влади. **Висновок.** Необхідно перевірять як з національного, так і політичного боку цих осіб.

5. Визиває незадоволення населення цілковите скасування совітських грошей. **Висновок.** Слід би допустити терміново обмін на українську валюту по найнижчій вартості совітські гроші з обмеженням суми виміну.

6. Велике незадоволення і часто навіть обурення викликає шалена дорожнеча. Як приклад укажу на існуючі ціни по ярмарках в різних повітах. За участок слив 10 карб[ованців], груш – 15–18 карб[ованців], за фунт сала 230–250–280 карб[ованців], поросля 2-х місяців захудала 600 карб[ованців], коняка середнього росту 30 000 карб[ованців], корова середня 30 000 карб[ованців]. Ті тверді ціни, які затверджені Директорією 12 липня с[ього] р[оку] занадто високі. **Висновок.** Необхідно або були понижені ціни як на харчові продукти, так і на індустріальні товари для селян. Установити відповідальність за спекуляцію і підвищення цін.

7. Існувавши «комбеди» внесли страшну ворожнечу в село, роз'єднали бідне селянство від «середняків і багатих». Бідне населення немає змоги своїми коштами обробити взятую від поміщика землю, а середняки за те що виорють і заволочать десятину землі – беруть 1 200–2 500 карб[ованців]. **Висновок.** Необхідно аби члени селянської спілки якнайскорше поновили свою діяльність і запобігли дальшої дезорганізації села. Аби Міністерство фінансів пішло на допомогу біднішому населенню позичкою грошей на покупку робочого скоту і реманенту. Переварить забраний від поміщиків живий і мертвий реманент і організувати ідею прокатних станцій.

8. На містах великий брак інформацій про склад і діяльність уряду. **Висновок.** Необхідно аби була налагоджена система пересилки в волості і села законів і розпоряджень уряду. До утворення постійної системи слід би розсилати літературу на всякі роздоріжні станції, відкіль розбирали б урядовці.

9. Серед населення не об'явлен закон про обов'язкове навчання.

10. В Кам'янецькому епідемічному шпиталю (коло двірця в білих касарнях) розвинута зараза дизентерії через відсутність перевареної води. Там же адміністрація шпиталю карала недужих козаків побоями. Кари практикувались над галичанами. Завідуючий шпиталем лікар денікінської орієнтації. Необхідно довести про це до відома п[ана] Міністра здоров'я і опікування.

Представник при Першому Галицькому корпусі А[ндрій] Молодоженко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 8. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ МУЗИЧЕНКА, 8 СЕРПНЯ 1919

П[ану] Міністру внутрішніх справ

8 серпня 1919 р[оку]

Доповідь

По приїзді в Корпус 28-го липня я був призначений п[аном] [Федором] Сумневичем до 9-ї бригади, котра стояла в с[елі] Журжинці. В с[елі] Журжинцях селяни ставилось прихильно до галицьких військ. 30 липня штаб бригади переїхав в м[істечко] Віньковці Осламівської волості. По приїзді в м[істечко] Віньковці в день ярмарку відбувся мітинг, на котрому була роздана селянам література. Селянам приходилось пояснять з якою метою прийшли галицькі війська.

Селянство дуже цікавилось інформаціями, а особливо цікавились справами по уборці урожаю, через те що було зроблено розпорядження повітової земельної управи, що мусить бути тільки 6-й сніп для селян. Отже мені прийшло стати в захисту селян з приводу цього, що врожай не однаковий по деяким маєткам. Було в'яснено, що селяни мусять згодитись на те, що урожай розділено на 3 категорії: низький 4-й сніп, середній 5-й сніп, високий 6-й сніп. Селяни і з цим згодились.

На другий день прибув у м[істечко] Віньковці вол[осний] земський голова по справам здачі садків в оренду по маєткам, од котрого я узнав, що дійсно така пропозиція буде подана голові зем[ельної] управи, що урожай може бути зібраний тільки за 6 сніп, позаяк урожай високий. В інструкції ж було зазначено, що урожай ділиться на 3 категорії. Голова земельної волосної управи підтвердив, що по інших селах селяни Осламівської волості обурені такою постановою справи, що й було вирішено головою земельної управи та членами із представників селянства в кожному маєтку.

Оприділить степень урожаю в котрому і я прийняв участь в'яснилось, що найбільша площа посіву має середній урожай, тільки в однім маєтку дідича Козельського по назві Татаренка урожай вирішен низьким, який мусить убиратись за 4-й сніп. В однім із фільварків Козельського невелика площа оприділена високим урожаєм (десять 70). Коли прийшло бути на кожному фольварку, то виявилось, що там було дуже багато всякого реманенту сільського господарства, але ж були в тому числі парові машини для молотби. Реманент звичайно був частю пограбований, а частю понищений, через те не було своєчасно <...> прогнали комуністів, а селяни налякані прошлогодніми контрибуціями, боялись втручатись в ці справи і вказівок на це ніяких не получали. Строжа, котрі були за большевиків, кинули що не одержували ніякої платні. При огляді парових машин оказалось, що деякі із них требуют ремонту. Про цей ремонт потрібно було належним інституціям потурбуватись своєчасно, коли

були прогнані комуністи. Але виявилось, що голова вол[осної] управи робив доклад в повітову зем[ську] управу, щоб вона вжила заходів щодо переведення ремонту машин. Але на це повітова земельна управа ніякої відповіді своєчасно не давала. В маєтку цього ж Козельського мається 5 молотилок. На деяких машинах розкрадені часті арматурних приборів, котрих на місті зробити ні з чого, матеріалів для ремонту машин добути ніде.

Через те я мусів поїхати в Новоушицьку повіт[ову] зем[ельну] управу, про все це запитав заступника голови управи, що управа предпринімає в цій справі. На це одержав відповідь, що зроблено розпорядження волосній земельній управі, вона все мусить зробити. Я зауважив, що земельна вол[осна] управа не в состоянні за всім придивитись своєчасно і виконать завдання по уборці урожаю, через те що в кожному маєтку нема призначених певних людей з оплатою, і через те по фольваркам нікого довіреного від управи нема, крім тої охорони з галицьких військ, котра стежить на полі за уборкою. Потім я зауважив чи є в управі механік-інструктор по молотілкам, котрий би доглянув за ремонтом молотилок якнайкраще, а также щоб він мав догляд за правильною успішністю молотьби. На це відповідь одержав, що в управі таких людей нема і достать їх ніде, тоді предложив звернутись до відповідних інституцій в цій справі, аби вони допомогли. На те, що потрібен такий інструктор на час молотьби був визнаний необхідним. Для молотилок негайно потрібні такі матеріали: смазка, бабіт для підшипник, напильники полукруглі-дрочові, проволока, залізо листове, каніфолія, соляна кислота, нашатир і інші матеріяли. Зазначений матеріал потрібно негайно роздобуть, без котрого ремонт машин і молотьба проводиться не може. Через все це вищезазначене я примушений був повернутись до уряду, залишив працю при 9-й бригаді, котра виїхала в напрямку на Жмеринку. Крім того приїзд мій до Кам'янця аби зробити своєчасно уряду доклад про становище на місцях.

В[асиль] Музиченко [представник до І-го Галицького корпусу 9-ї бригади]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 179. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ МУЗИЧЕНКА, 2 ВЕРЕСНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

2 вересня [19]19 року

Представника Галицьких військ І-го корпусу 9-ої бригади

Доповідь

В м[істечку] Віньковцях Ославівської волості Новоушинського повіту мною зроблені заходи щодо налагодження молотьби і ремонту машин по фольваркам та здобуття для них смазки. 15-го серпня з одним членом земельної волосної управи побував у Ялтушинськiм цукроварнім заводі завданням достати смазку на заводі. Директор заводу дав таку відповідь, що якби і були у них смазочні матеріяли, то могли б відпустити тільки на тих умовах, щоб за це було заплачено зерном. За матеріялами вислані агенти заводу для покупки смазочних матеріялів, ожидаєм телеграфного повідомлення. Я зауважив пана Директора, що про це мною буде положено кому слід.

Від волосного комісара в Ялтушках довідався про те, що комендант ІІІ-го галицького корпусу, прізвище якого не могли назвать якоби вони не знають, цей пан

комендант по ночам відбирав у селян всяку одержу військового зразку. Селяни дуже обурені таким вчинком. Мною було зауважено волосному комісарові, що цього допускати ні в яким разі неможливо. Все що потрібно для війська мусять військові звертатись через комісара до населення і все що потрібно повинно братись за платню. Деякі із селян, котрі були присутніми при розмові з комісаром також поділяють цю думку: що коли що потрібно для військ, селяни можуть дати те, що вони мають лишне із одержу.

Селянство цілком вороже відноситься до комуни.

Повернувшись з Ялтушкова до м[істечка] Віньковець, запитав повітового комісара чи відомо йому, що зробила повітова земельна управа по придбанню смазочних матеріалів. На це одержав відповідь, що смазка для машин одержана з Кам'янця. Після такої відповіді я залишив м[істечко] Віньковці і виїхав в район перебування військ, проїздом через місто Бар по деяких відомостях там в околицях мало інформацій. Панські прибічники ведуть всякого змісту провокаційну працю. Між Вінницею і Козятином селянство більше прихильно відноситься до загальних справ до визволення.

26-го серпня до Фастова прибув штаб III-го галицького корпусу, населення всього міста Фастова в тім числі і жидівське, зустрічало з хлібом та з сіллю. Особливо жидівське населення запевняло, що всіма силами будуть допомагати будувати самостійну Республіку, аби тільки був спокій. Отаман III-го корпусу відповів, що правительтво Республіки посила війська свої аби дати спокій і лад всім, хто живе на Україні. Послі виступав панотець військовий, з'ясував історичне становище України, після нього давав інформації я населенню, в яких з'ясував про завдання галицьких військ на Великій Україні.

27-го серпня Ковалівській волості волосним секретарем було зазначено, що комісар виїхав до Києва з комуністами, бувший поліцейський. Волосному секретареві пропонувано зівзати схід і вибрати комісара волості, дані вказівки і література щодо керування влади на місцях.

Селянство відносилося вороже до комуністів, сознательно відноситься до визволення. По маєткам уборка хліба закінчена по комуністичним вказівкам майже по всьому Васильківському повіті. Засіяні поля з половини тими селянами, котрі мали чим обробляти землю, з цієї половини кожним селянином дано 10 сніп зу всього збору до комуни і звезено в скирту. Друга половина урожаю зібрана по розподіленню комітета бідноти зо всього зібраного кожним селянином, дано 5-й сніп і звезено в скирту.

В районі Білої Церкви, Фастова в селах Пологи, Устинівка, Мазепинці земля на пар в більшості не зорана, негайна потреба в повітові земельні управі і певних вказівках і налагодження молотби і уцьоту змолоченого урожаю.

Селянство по деяких селам, котре має худобу в хазяйстві, неприхильно відноситься до бідніших селян, котрі взяли половину урожаю, нічого коло землі не робивши. Ціни на продукти великі, на базарі сало 250 карб[ованців], борошно або зерно 1 400 карб[ованців] за пуд, крашанки десяток 45 карб[ованців], огірки 10–20 карб[ованців], молока пляшка 20 карб[ованців].

Предст[авник] В[асиль] Музиченко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 6–7. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ОМЕЛЬЯНЕНКО, 1919

Доклад

Шукаючи І галицький корпус про місто знаходження котрого штаб Дієвої армії не дав відомостей, де він перебуває, ми побували в таких селах: Жердя, Думанів, Нігин і Вербка, про становище котрих вважаємо необхідним подати відомості.

В селі Жердя є комісар доволі діяльний, а сільської охорони нема, бо бояться іти в охорону, завдяки тому що під час відступу наших військ бувших в охороні переслідували і хоті[ли] покарати цих людей. В цьому селі стоїть корпус постачання Волинської групи, котрий поводитьсь з населенням дуже нечемно. Сотник цього постачання п[ан] Гризівський заарештував комісара і погрожував йому ще й батогами за те, що комісар, будучи зайнятий не явився до нього, як він того хотів. Обоз юнацької житомирської школи, котрим керує полковник Грабовський поруйнував магазин для хліба. Комісар скаржився п[ану] Грабовському, але він не звернув уваги. Постачання Волинської групи міститься в гарному будинку на фольварку. Будинок був дуже гарний, але це постачання руйнує його: повиламували двері, вінка і почали здирати підлогу, побили шафи, комоди і інш[е]. Козаки обоза юнацької школи обідрали у п[ан]отця з візка шкіру. **Про це було заявлено** п[ану] Грабовському але уваги не було звернуто.

Через це село великий військовий рух і багато потребується підвод, з приводу цього комісар зробив заяву, аби в цій справі звертались до його, бо підводам ведеться черга. Багато військових не звертають на це уваги, чим обурюють населення. В цьому селі є дука Дінцов, котрий має 200 десятин землі і цю землю ще за часи Центр[альної] Ради поділили селяни. Дінцов ліче, що в цьому вині члени земельного комітету і всякими засобами цим людям мстить. За часи Гетьмана вони сиділи в в'язниці, після перевороту гетьманська міліція не була змінена, і він мстився через міліцію. Зокрема, син цього дуки ограбував полоненого австрійця, котрий повертався додому. Це діло прийняло широку форму; сільський сход присудив грабіжника на смертну кару. Постанова сходу була виконана. За цей вчинок дука мститься всьому селу, і допіру, як проходить яка-небудь частина через село, то він обвинувачує односельчан в большевизмі, і козаки ловлять людей, котрі врешті примушені ховатись. Між іншим це діло розбиралось владою, але, не дивлячись на те, що селян признано невинуватими, дука продовжує свої провокаційні вчинки на перешкоду людяності. Треба звернути на це увагу і припинити злочин.

Село Думанів. Людність до нашої влади відноситься вороже. Комісар обібран навмисне неграмотний, на мобілізацію не пішли. Селяни мають зносини з Волинню, куди їздять селяни за хлібом з метою спекуляції, і староста видає посвідки «До совітського правительства» просить пропустити їх підводи, бо в їх голод і інш[е]. Селяни беруть там хліб по 300 карб[ованців], а продають по 1 000 карб[ованців] пуд. Крім того узнають, що в нас робиться і передають большевикам, мають постійні з ними зносини і готуються виступити проти нас. В селі мається панське жито і пшениця, необхідно послати агентів забрати цей урожай, а то все буде забарно селянами.

Село Нігин. Комісар досить діяльний, охорони нема, але її хочуть організувати. Відносно влади в центрі і на містах поінформовані, також мають певні вказівки про збір врожаю, тому більш прихильно відносяться до влади. Скаржаться лише на самолюбство військ.

Село Вербка. Комісар є, але працювати нема можливості, село настроєно цілком анархічно. Охорони немає, вказівок з волості теж нема, на мобілізація не пішли. Необхідно одмітити гарне поведження з селянством галицького війська, і тому приємне відношення до нього з боку селян. Ми переконались, що селяни бажають твердої влади і її треба негайно заводити. Пора кинути балачки. В ті села, де відносяться до нас прихильно треба негайно послати людей, щоб їх зорганізувати і провести в життя всі розпорядження уряду. Що ж торкається сел, вороже відносящих до нашої справи, то тут треба вжити інших рішучих заходів. Досить зробити в одному селі взірцеву прочуханку, щоб десять покращали. Але треба рішуче, послідовно і неуклінно проводити працю влади, щоб її знали на місцях, а не користувались чутками іноді дуже химерними.

Повітовий комісар на селах не бува, волосні теж. А зараз праця не на паперах в місті, а в селах. Туди треба побільше духа живого, побільш свідомих людей, бо ми боємось, що впустимо мент, село відвернеться від нас, а тоді буде катастрофа.

Василь Омеляненко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 53. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ОМЕЛЬЯНЕНКА, 13 СЕРПНЯ 1919

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істо] Вінниця, 13 серпня 1919 року

Доповідь

Виконуючи розпорядження п[ана] Міністра внутрішніх справ, я виїхав до І галицького корпусу 23 липня. З 23 липня йшов вмісті з Корпусом при 10 бригаді до Вінниці.

В загальних рисах настроїв селян прихильний до УНР і чим ближче посувались ми до Вінниці, тим краще. Селяни Вінницького повіту дуже прихильно ставляться як до влади, а також і до мобілізації, тільки необхідно дати тиждень зо два забрати хліб. Скрізь бажають твердої влади, скаржуться на грабунки і злочинства комуністів, а також і на наших козаків, бо наші козаки деякі не цураються злочинств. Особливо цим визначаються гайдамаки.

Селяни прихильно ставляться до галицьких військ, їм дуже подобається що є дисципліна і організація. Військо 10 бригади, коли є час, допомагають селянам жать, а хто не має худоби, то і з'возять з поля до господарства, це теж має дуже гарні наслідки. На селах дуже відчувається відсутність влади і судів. Селяни звертаються з ріжними скаргами, і вимагають, щоб їх скарги розбирали.

Заводить владу на селі зараз майже немає можливості, через те що селяни зараз у полі всі, приходиться пристосуватися святами, агітацією, приходиться вести вечерами або в полі. Щоб завести владу на селах необхідно як тільки звільняється яке місто повіта, щоб був повітовий комісар, а то, наприклад, Вінниця звільнена 3 дні, а повітового комісара немає. Далі як тільки звільняється більша частина повіту негайно повітовий комісар мусить скликати з'їзд селян по представнику від кожного села і волості для одержання інструкцій.

Комісар мусить дати такі інструкції: влада на місцях, суд, земельний закон, реалізація урожаю, закон за ліси, і їх охорону, за плантації буряків, за скарги, за живий і мертвий реманент поміщиц[ьких] маєтків і наказати цим представникам, щоб згідно інструкції була утворена влада на місцях, дати на це певний срок. Повітовий комісар або його помічник мусить об'їздити свій повіт і на місці контролювати що зроблено з приводу влади і як ця влада працює, а як не зроблено, то зробити. Повітовий комісар мусить в певний срок завести владу і дати відчит, бо скільки ми не проходили, ніде праці повітових комісарів не відчувається. Головна праця комісарів на селах.

Велику увагу необхідно звернути на комендатуру. Необхідно працю коменданта обмежити якоюсь певною інструкцією. Краще було б як тільки фронт посувається наперед, щоб ніяких комендатур не було, бо там де дві вимоги як комендант і комісар, то добра не буде, тим більше що комендантами призначаються люди молоді військові, котрі мало знайомі з громадянською працею і вони мимо своєї волі роблять зле.

Наприклад боротьба зо спекуляцією. Закон такий є, а міри нема до спекуляції, і до її нема. Я певен в тому, що багато комендантів не знають що таке є дійсно спекуляція. При сучасних економічних обставинах спекуляції майже не може бути, бо нічим спекулювати. Боротьба можлива тільки така або закрити вільну торгівлю і мусять торгувати тільки кооперативи. Товарів нема. Також на їх теж нема і кожний окремих комендант веде боротьбу з спекуляцією як він її розуміє, а від такої боротьби виходе тільки зле. Які потрібні товари для війська треба оголосити щоб їх здали в певний срок і по якій ціні, а як не буде це зроблено, то конфіскувати, тоді буде все ясно і не буде ґрунту для зловживань. Краще було б щоб всі товари були таксіровани, починаючи від хліба і кончая пуговицею чи голкою.

Випадки. Комендант Наливайківського полку VII дивізії одібрав в селян Нових Нетечиниць Степана Григоровича Непийвода 1 335 карб[ованців] і дві корови, і Карпа Микитовича 1 700 карб[ованців] і три корови. Це було в Ґречанах 30 липня. Побили цих селян добре в Стодульці. Є свідки. Полковник цього полку п[ан] Зелінський.

В с[елі] Комарівці комендант Бутвін Панас п'є, а як нап'ється робе бешкети.

В с[елі] Курилівці по одним відомостям гайдамаки, а по другим повстанці, пограбували жидів і забили двох молодих жидівок, котрих хотіли насилувати, а вони не дались. Велику увагу треба звернути на повстанців, бо туди примазались багато таких людців, котрі тільки провокують нашу справу як і під час повстання: грабують, роблять погроми і інші зловживання. Хто дійсно це робе установити майже немає можливості, бо селяни бояться затримувати таких добродіїв. За дрібниці пишуть нічого, бо вони є, були, і будуть.

Настрій галицьких козаків 10-ї бригади чим далі йдемо наперед тим краще. Було дуже кепське становище з хлібом і сіллю, тепер трохи поліпшало: хліб молотять панський, а сіль для своєї бригади ми добули у Запороз[ській] січі у Батька [Юхима] Божка. З приводу настрію галицьких козаків: одна команда Голов[ного] Отамана, єдиний уряд, єдині закони для всієї України. Особисто коли приїду в Кам'янець, скажу більше. Побажання: якмого більш проявляють активності повітові і губ[ерніяльні] комісари.

Представник М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] В[асиль] Омеляненко

P[ost] S[criptum]. В Вінниці дуже багато ляхів і по деяким балачкам є організація як полоска так і [Антон] Денікіна. В Вінницю необхідно надіслати людей спеціально. Українців майже немає: є частина мабуть розбіглась, а частина винищили комуністи: є розстріляні учні укр[аїнської] гімназій по 12 років – більше писати з приводу цього нічого.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ОМЕЛЬЯНЕНКА, 4 ВЕРЕСНЯ 1919

До Міністерства внутрішніх справ

4 вересня 1919 року

Представника М[іністерства] в[нутрішніх] справ при І Галицькому корпусі 10 бригади.

Звіт

Подорож з 10-ю бригадою я зробив таку: від Кам'янця до с[ела] Жердя – Думанів – Нігін – Вербки – Кам'янець.

Кам'янець – Дунаєвці – Миньковець – Глібів – с[ело] Нетечинці – Н[ові] Нетечинці – Охримовці – Вільковці – Комарівці – Бар.

Копайгород – Китайгород – Бар – Курилівці – Новоселиця – Людавка – Махновці – Вінниця – Медведівка – Стрижавка – Лавровка – Янів – Хомутиці – Гулівці – Корделівка – Туча – Черепашинці – Вуйна – Махнівка – Жежелів – Бердичів – Б[ольше] Низгірці – Дмитрієвська – Гореничі – Ігнатівка – Червоне – Котовка.

Нехвороща – Гальчин – Андрушівка – Ходорів – Троянів – Лясківка – Зарубинці – Криве – Корнин – Липки – Івасів – Людвинівка – Брусилів – Костовці – с[ело] Містечко – Рожеве – Юрів – Бурова – Васильків – Фастів – Проскурів – Кам'янець.

Посуваючись з військом і охвачував навкруги села скільки можливо, в котрих де була змога робив мітинги, де не було змоги цього зробити то розшукував старосту, комісара або председателя і залишав їм інструкції. При проході військ населення спочатку ставилось вичікуючи, після ж пояснення зараз же настроїв змінявся, лились пісні... Настроїв селян як до влади так і до військ прихильний і чим ближче до Києва, тим краще. На мобілізацію підуть охоче, багато зголошуються до війська без мобілізації. Проти комуністів настроїв селян надзвичайно ворожий.

Проти [Антон] Денікіна настроїв селян ворожий, а як почули що денікінці в золотих погонах, то і зовсім селяни упевнились, то там пани. Настроїв галицького війська і старшин був спочатку дуже пригнічений, цьому сприяло: залишення свого рідного краю.

І відношення населення Поділля (Кам'янець[ький] повіт), а чим далі посувались, населення відносилось краще, а далі зустрічали уже хлібом з сіллю і квітами, настроїв змінився. Багато прийшлося приложити праці, щоб старшини і козаки упевнились, що коли візьмемо Жмеринку, там наша справа піде з гори, бо за повстанцями ми не поспіємо гнати большевиків. Так і вийшло. Врешті старшини висловились: «Чого Вас не прислали як ми тільки перейшли Збруч». Коли я від'їздив з бригади, то настроїв був такий: страшенне обурення, що залишили Київ.

Далі помічено відсутність інформацій не тільки населення а взагалі. Наприклад, часопись з Кам'янця ми зовсім не мали (мав одне число «Україна» усі 13/VIII це за 1 ½ місяця!). Треба налагодити цю справу так, щоб військо мало регулярно часопись і не тільки, котра видається для фронту, бо, наприклад, старшини не знають що відповідать на деякі питання, бо самі непоінформовані.

Необхідно всім представника М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] підібрати такі інструкції чи закони: 1) тимчасова влада на селі; 2) закон за землю; 3) За реалізацію урожаю; 4) користування землею; 5) за реманент; 6) за ліси; 7) за охорону лісів; 8) за суд; 9) за цукроварні; 10) за орг[анізацію] земельних управ і щоб представник мав

змогу залишати ці інструкції на селі під розписку чи комісара ям кого другого з представників з громадянства.

Селяни вимагають твердої влади, себто по їх розумінні: боротьба з грабіжниками, всі розпорядження проводились без ухильно, щоб мобілізовані не вертались до хати, взагалі щоб був лад. Вороже будуть ставиться, коли почнуться арешти, наприклад, за те що був в комбеді. Тоді ніхто не піде <...> в громадські інституції.

Населення вимагає щоб був народ[ний] суд, і в деяких містах, наприклад в Кривому і Корнині, селяни самі до прибуття військ осудили своїх грабіжників і покарали, наприклад, до коднінської охорони злодії других сел пригасили делегацію, щоб їх охорона не чіпала: вони покаються і більше не будуть робить зле. Про організацію судів, а також всіх інших громадянських інституцій необхідно оповістити населення плакатами і іншими засобами.

Необхідно видати обіжника до користування землею на 1920 р[ік] і на яких умовах. Наприклад, я з'ясував їм так: спочатку дайте землю безземельним, потім малоземельним, а потім і решті, обов'язково хто бере землю мусить її обсіяти це селян задовольняло. Відносно цукроварень необхідно зробити так, щоб цукроварні будуть забезпечені хлібом, палим, живим реманентом, а також і засобами для існування реманенту. Селян обов'язати, щоб вони засівали таку-то мінімальну площу буряків. Взагалі багато ще не урегульовано відносини населення з цукроварнями.

Дорожнеча в містах, котрі звільняли від комуністів надзвичайна: масло і сало 25 карб[ованців], яйця 8 карб[ованців], пляшка молока 25 карб[ованців] і т[ак] д[алі], жить, звичайно, на 25 карб[ованців] добових – смішно.

Василь Омеляненко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 15–16. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ХАРИТОНА ПОЛІЩУКА, ВЕРЕСЕНЬ 1919

Сводки денника

представника Міністерства внутрішніх справ при I дивізії Волинської групи

25 серпня. Ст[анція] Проскурів. Мав першу велику розмову зо служачими на залізниці. Розмова була на тему «Україна і большевики комуністи». Служащі запевняли зібравшихся коло них, що большевики були б мати велику піддержку від усіх народів національності, якби вони були здержались від таких грабунків і червоного терору, котрий вони так широко розповсюджували. Були також балачки про правительство УНР багацько із присутніх із присутніх тут особливо зі служачих залізниці балакали, що тепер селянство не може вірити йому, бо боїться щоби знову Директорія не повернула вправо, як то було при Центральній Раді. Но присутні тут багацько згодились зо мною як я запевнив їх, що тепер наше правительство цілком демократичне і воно іде тільки дорогою демократії, що воно ніколи не погодиться тягнути їх управо або як большевикам уліво. Воно стоїть на чолі трудового народу.

26–27 [серпня] ст[анція] Жмеринка. Тут я зустрівся з козаками польової варты Волинської групи, котрі їхали на фронт. Я з ними їхав до ст[анції] Вапнярка. Козаки дуже велику увагу звертали на те, що не усі козаки не ідуть до війська котрим належить. Потім ще за те чого укр[аїнське] пр[авительство] не оголошує війну полякам,

котрі щодень все даліше і даліше подвигалося на Україну. Бо селянство і ми боїмось щоби наша земля не була завойована Польщею, бо мабуть що правительство іде в контакт з поляками.

Багацько мені прийшлося уговарювати їх що обов'язково козаки, котрі не пішли до мобілізації, вони підуть бо самі зобачуть, що українське правительство дійсне є народне і стоїть на чолі його. З поляками воно ніколи не погодиться, бо там усі ті поміщики польські з котрими ми б'ємся. А поки наше правительство ого[ло]шує війни полякам ще задля того тільки щоби зійтись мирним порядком і не ляти кривлі напрасно, бо поляки, рано чи пізно, а нашу територію покинуть. А ще і того не можемо ми битись, бо потрібно для цього сили, котрої у нас дуже мало. Козаки казали мені, що ми би усі геть і наші батьки пішли б у бій з поляками, бо ми признаєм, що немає гірш клятих людей як поляки та жиди.

По дорозі я їм читав маленьку лекцію про древність нашої неньки України, про війни і походи наших великих князів київських. Балакав також, чого нам потрібна самостійність, а не федерація, про нарізку землі селянам і собственисть її, про большевиків комуністів і чого вони добиваються. Козаки дуже zostались задоволені моїми речами

28 [серпня] ст[анція] Вапнярка. Місто зруйноване. Жителів на вулицях дуже мало, бо був великий погром. Населення дуже в тривожному виді, бо думало що з години на годину прийдуть козаки і будуть знову їх грабувати і убивати. Но після моїх убіждей, що більше погрому вже не буде, що нашим командуванням прийняті різні заходи аби такі випадки були припинені, що наше правительство не хоче кривлі і ніколи не посяже на другу національність народів. Населення zostалося дуже вдячним мені і задоволеним.

29 [серпня]. Уночі виїхав на ст[анцію] Бершадь, відкіля направився на містечко Ободівка, де тоді стояв штаб Волинської групи.

2 вересня. Прибув у штаб групи і з'явився представнику М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав], котрий мене не мало по[ін]формував про теперішнє становище, про настрої селян деяких сел і на що я повинен звертати велику увагу, бо там були такі селяни, що українців і не показуй, зовсім настрої большевицький.

3 вересня. Направився в штаб I дивізії, коли вона стояла тоді в селі Попова Гребля в 40 верстах від м[істечка] Ободівки. Того же дня їдучи через села робив зібрання у селі Куренівці, Бритавці і Лугах. Настрій селян дуже гарний, бо дуже гарно перенесли комуну на своїй власні шкури і самі без усякої допомоги вигнали комуністів. Балачки були про тимчасову організацію і владу на місцях, про самостійність, чого ми доби- ваємся, яке у нас правительство. Після сих балачок, пояснив їм інструкцій сільських комісарів, котрих вони ту тоже вибрали і поїхав даліше.

4 [вересня]. Приїхав у село Попова Гребля. Дивізія приїхала в село Івашкове. У селі Попова Гребля мав дуже малі балачки, бо спішив у дивізію 2 години дня у селі Івашкове. З'явився державному інспектору. Балачок не було, бо штаб дивізій виїхав на станцію Кодима, а з Кодими того дня приїхати в м[істо] Балту.

3 5 на 6 вересня наша дивізія вступила в м[істо] Балту. В місті безладдя. Приступив до утворення влади в повіті.

7 [вересня]. Була скликана нараду усіх представників Балтського повіту куда увійшли представники: від міської управи, земської управи, селянської спілки, інформаційного відділу, політичного відділу, від війська повстанців Балтського повіту,

інспекторського відділу і комендатури, де вибрали тимчасову владу. Комісара добродія Маковійчука, його помічниками добродія Варжанського, редактора української часописі, і добродія Ліщенка, котрі і приступили до своїх обов'язків згідно «обіжно» про тимчасову владу.

8 [вересня]. Згідно мого розпорядження комісар м[іста] Балти призначив начальника повіт[ової] міліції і міської особ тих, котрі працювали на цих посадах за время Директорії перед приходом большевиків. Того ж дня обійшов усі учреждения щоби побачити на власні очі як вони існують. Зайшовши у з'єднаний банку побачив, що усе розруйноване, архіви книжок і діла порозкидані. Зробив належне розпорядження повітовому комісару аби усе було зібрано в одну кімнату і замикано на ключ до особого розпорядження.

9 [вересня]. Мав великі балачки з єврейським населенням м[іста] Балти, котре так страшенно взбудоражене, що боялось і виходити на вулиці. З великими трудностями мені прийшлося їх зібрати. На зібранні звернув велику увагу що ми і наше правитель-ство і військо не єсть грабіжники, які-небудь бандити. Ми стоїмо на чолі порядку і спокію. Нами прийняті усі заходи аби грабунків не було. Довго їх запоював, просив їх жити спокійно учинити свої крамниці і торгувати як слід. Зазначував їм що наше правитель-ство не притісняє ніякої національності, бо само хоче щоби його не зачіпав, а дав йому строїти нове життя у своїй хаті і свій закон на своїй землі.

10 [вересня]. Був на нараді в земельній управі Балтовського повіту, котра не одержуючи ніяких вказівок з Міністерства земельних справ не знала як роботу починати. Я зазначив, що ніяких змін про земельну реформу не було і бути не може, що земля є достояніе трудового народа і повинна перейти населенню без усякого викупу. Хліб, котрий засіяла громадяни на бувші поміщицькі землі, повинні його зібрати з таким розщотом: як селянство засіяло своїм насінням, то повинні зібрати до п'яту копу (чотири копи собі і п'яту для Української Держави як-то для армій), а як засіяв поміщик, то люди повинні зібрати за третю копу (дві копи собі, а третю в казну). Потім було мною зазначено щоби посади займали виключно ті, котрі були дійсні працівники при Директорії до прихода большевиків. На усе згодились.

Того ж дня проходя по місті я замітив, що наші об'яви і відозви уночі ким-то зриваються. Зробив заяву повітовому комісару і міліції, аби вони прийняли належні міри, щоби таких осіб виловлювати і притягати до відповідальності і стежити за такими продіями самим активним образом.

11 вересня. Була нарада міської управи, на котрім я приймав участь. Тут до мене звернулася жінка убитого комуністами бувшого діячка Української Ц[ентральної] Р[ади], котрий валявся до сих пор на жидівським смітнику. Вона просила щоби його хоть поховати по-християнські на цвинтарі. Я звернувся до міської управи аби він був похований на счот управи негайно, що і було виконано. Жінка убитого мені заявила, що уже разів з десять зверталась до голови управи і ніхто не звернув на те уваги.

Потім до мене звернувся з заявою власник електричеської станції, котру за панування большевиків обернуто в комунальне господарство і цім усім відала міська управа. На підставі, що усі господарства комунальні касуються, зробив розпорядження аби власник міг приступити до свої власності тимчасово до особого розпорядження.

12 [вересня] в 13 годин виїхав в Ананьєвський повіт, що приблизно в 45 верстах від м[іста] Балти. В селі Жеребкове зостався ночувати. Там зробив зібрання під вечір. Була розмова про тимчасову владу, яке наше правитель-ство і чого воно добивається, що таке Директорія і склад її. Були балачки также відносно підвід, що требують на

стійку і фуража, що потрібно для військ. Населення дуже гарно віднеслось до мене і запитувало мене, що усякі розпорядження, котрі будуть поступати від правительства нами будуть виконуватись. Призначивши сільського комісара, котрий отримав від мене всякі інструкції, касаючихся сільських комісарів згідно «Обіжно» зразка про тимчасову організацію влади на місцях.

13 [вересня]. Теж мав балачки з групою селян.

14 вересня. Приїхав в місто Ананьїв. Тут уже був тимчасового комісара призначеного Міністерством в[нутрішніх] с[прав] добродія [Володимира] Шохіна, котрий уже виконував свої обов'язки. Зайшов в міську управу де помітно в розмові з головою управи і членами, що вони на уряді УНР дивляться дуже гуським оком. Но що [Антон] Денікіна, то як батька чекають, а також і населення, особливо інтелігенція, що уся дихає денікінським духом. По місті дуже багато провокаторів як большевиків, так і денікінців, котрі страшенно підбивали населення против українського правительства. Я заключив, що Ананьївський повіт є одне із самих безнадійних повітів.

15 [вересня]. Вступав в часті розмови з жителями м[іста] Ананьєва, котре дуже неспокійно себе чувствовало, особливо єврейське, котре, як мені донесли, що навіть у власних помешканнях не ночують, а просять на ніч до православних. Відносно цього часто запевняв населення, що грабунків більш не буде і що ні в яким разі уряду УНР не допустити до цього. Но до великого жалю якраз при такі розмові показалися наші козаки п'яні. Населення страшенно взволновалось після чого мені довго прийшлося їх уговорювати. Це були козаки з 1-го полку I-ої дивізії, котрі були там в заставі під командуванням значкового Щасливого. Людність заспокоїлась тим, що я зазначив що не може бути армій без добрих і поганих і вродливих людей, і на такі випадки не слід звертати увагу.

Після обіда склалась комісія від усіх інституцій міста під керуванням повіт[ового] комісара. Пішли вскривать бувші совітські крамниці і склади, де знайшли сіль, кофе, чай, автомобільних шин, но дуже в малі кількості, бо багацько було розграбовано. Все це тайно узято на учёт, звезено і замкнуто в одному магазині, де воно було до прибуття комісії з Волинської групи, котра його і направила по частинам.

16 вересня. Направився поселок міста Ананьєва, що лежить по дорозі на станцію Жеребкове. Тут було невелике зібрання, де багацько чого мені прийшлося балакати про становище теперішнє про уряд наш і тимчасову владу. Населення залишив задоволенним. Під вечір приїхав на ст[анцію] Жеребкове знову, бо вертався до дивізії. Між іншим зазначую, що у буднішній день дуже трудно зібрати людей у селі, бо усі в роботі і приходиться вести балачки з малою кількістю людей, но все таки обов'язково збираю комісара і десяцьких, котрим роз'яснюю посільки можливо.

17 [вересня] в селі Перельотах Ананьєвського повіту мав розмову з селянством про тимчасову організацію влади на місцях, про самостійність України, що таке Директорія. Селянство на усе згоджується і хоче щоби уже кінець положить ті великій бойні. Но як коснувся вопрос про мобілізацію, то не твердо сказати що підем багацько, задержалось в розмові. Треба дуже багацько вести балачок і уговорювати у кожному селі щоби пішли до мобілізації без усяких розмов, бо є чуть не у кожному селі большевики, що повтікали з армії, а тепер тільки вони людей підбивають. Тут же населення просило мене чи не можна зробити так, аби поменше підвід гонили зо села на усі стійки. Но після моїх балачок, що ми просимо требувати у вас коней, бо наша армія страшенно нуждається, позаяк большевики страшенно знищили нашу землю і у нас немає стільки сили, щоби могли обійтись чи купити своїй коней. А задля цього ми

просимо Вас аби ви без балачок пускали підводи як такі потрібні будуть. Населення згодилось за мною, но не усі були такж і такі люди, що ставали на супротив.

18 вересня. У селі Пасицели. Село страшенне озброєне, і усе время було настрою большевицького. З тим був добродій Дячишин, котрий був цілком духу большевицького. Тяжко було балакати з ними, бо дуже багацько упрекали, що правительство українське буржуазне. Но після моїх убіждень вони багацько згодились зо мною, но зазнали, що зброї ні в яким разі не здамо. В тому селі багацько є провокаторів, особливо, що туди як мені донесли люди приїжджали їх отаман Дячишин, за котрим почали стежити щоби його зловити. 5 годин вечера прибув у м[істо] Балту.

19 [вересня]. Їду в Ольгопіль. По путі остановився змінюючи підводу у селі Чернече. Балачки з сільською владою і з невеличкою кількістю людей. Населення настроєно дуже гарно до українського уряду, бо всі громадяни були в повстанському отряді добродія [Семена] Заболотного, котрий довго бився з комунією. Дав немало указівок сільському комісару, котрого тобі ж вибрали і поїхав у село Любомирку. Тут зустрів багато діячів українських, котрі мене не мало помогли балакати з населенням. Були розмови про Галичину і галицьке військо, чого вони прийшли до нас, про наш уряд, що таке Директорія, чого ми добиваємося. Населення дуже задоволене зосталось і дякуючи лише, що я приїхав до них.

При розмові зо селянами мені донесли, що невідомих 3 козаки брали самовільно овес у одного селянина. Тут вони були мною задержані. Потребував у них документи і ордер на право реквізицій фуража. Узнав, що козаки II дивізії 6-го полку Волинської групи без ордера. Назвисько фуражира Кубар. Написав заяву в полк аби його притягнули до відповідальності і щоби такі вчинки більш не виявлялись, бо такі випадки дуже підривають авторитет армій і правительству. Сказав сільському комісарові аби за такими елементами і їх заарештувати і відсилати до повітового комісара, а як які козаки приїжджають за чим би то не було у село, обов'язково потребувати посвідчення і ордер на закупку чи реквізицію.

20 вересня у місті Ольгополі. Мав немало балачок з повітовим комісаром добродієм Безпалком. У повіті адміністративний апарат ще не налагожен. Багацько різних злочинних большевицьких агітацій. Населення міста не дуже довірливо нашому уряду.

12 годин дня у селі Демівці. Великі розмови з волосним комісаром і писаром, а потім зо селянами. Балачки про сучасний мент, про уряд український, чого ми воюєм з большевиками та денікінцями, чого до нас прийшли галичани і хто вони такі, історія України і немало інших було запитань, на котрі я старався пояснити селянству.

5 годин у містечку Піщанка. До великого жалю що селян зібрати не можна було усіх, то я мав розмови з малою кількістю селян і представниками волосної управи. Балачки на тему що таке УНР, про самостійність України, війна против большевиків і комуни і правих імперіялістів денікінців.

21 [вересня]. Село Юзефівка. Зібрання громадян в 11 годин. Вибір тимчасової влади, комісара, помічників його і десяцьких. Селянство зовсім ще не по[ін]формовано про українську влади. Великі розмови про сучасний мент, про мобілізацію, про нарізку землі і затвердження її.

В 3 годині дня у селі Бакша, де в той час стояв штаб I дивізії В[олинської] групи. Розмова з членами волосної управи.

22 [вересня]. Сільське зібрання. Балачки про сучасний мент, вибори волосного і сільських комісарів, їх завдання, самостійність України. Борьба з денікінцями

і більшовиками комуністами, що таке самоопределення народів, про Галичину і галицьке військо, немало других розмов про становище наше.

23 вересня. Село Плоске. Балачки з громадянами про вибори сільського комісара і його обов'язки, про мобілізацію і необхідність їй, про дезертирство козаків і до чого воно може довести нашу незалежність, війна з денікінцями і більшовиками, до чого нас могла довести російська комуна і що це за комуна.

Того ж дня у селі Каєтанівці. Селянство буде взбодорене, що наше військо виступило з міста Ананьєва і чекало, що зо дня на день уже вони будуть під владичеством [Антон] Денікіна. Но яко я коснувся про мобілізацію, то селянство і замовкло, но все таки сказали, що усі підем як будуть нас потребувати. Балачки про денікінські золотопогонники і чого вони воюють з нами, і хто там воює. Що таке Галичина і чого вони прийшли до нас, про уряд український і з кого воно складене.

24 вересня. Село Гольма. Розмови про сучасний мент чого і з ким ми повинні вести війну. Чого більше повстань против советської влади і комуни. Жидівські чрезвычайки. Чого правительство українське оголосило самостійність незалежність України. Хто такий [Антон] Денікін. В кінці розмови пояснив обов'язки селянських комісарів і за чим вони повинні стежити згідно «обіжно» про тимчасову організацію влади на місцях.

Того ж дня у селі Немировським. Козаки не хотіли іти до мобілізацій, за що мав балачки зо селянами про необхідність іти до війська, бо наче нам знову прийдеться тягати чиесь ярмо на шиї як не більшовицьке, то тут є недалеко імперіяліст [Антон] Денікін. Після довгих розмов, селяни згодились піти. Також була розмова хто і які люди сидять у нашому народному правительству. Що таке Україна і немало інших було розмов.

Того ж у селі Бендзари, де теж мені прийшлося вести балачки пошти за те саме. Дав населенню трохи літератури і часописів і виїхав в Балту, де зайшов у політичний відділ, що так гарно існує як ще немає так ні в одному повіті. Політичний відділ дуже гарно веде добродій Варжанський, но комісар, як мені відомо, не дуже береться за свою працю.

25 вересня. Виїхав на станцію Слободку, звідти направився в Міністерство внутрішніх справ. Не заїжджаючи в Кам'янець я направився Костянтинівський повіт на Волині, бо дуже бажав знати як тут люди відносяться до українського уряду і мобілізації. Зазначую, що мобілізація проходить дуже кепсько. Новобранці з великим трудом пішли, є багацько дезертирів. Запасніє зовсім не хотять іти, пішли то порозбігались.

Населення дуже погано по[ін]формовано про український уряд. Багацько мені було питать чого правительствно не оголуше війни полякам, що так довго вже панують на наші землі. Балакають, що як правительство оголосить війну полякам, то ми усі підем до мобілізації і будем би поляків і комуністів, а так ми боїмось щоби Україна не йшла в згоді з польськими поміщиками. Ми лічимо, що в правительству ті ж польські поміщики сидять, бо якби там їх не було, то вже давно була б проголошена війна полякам. Населення дуже недовірливо відноситься до українського правительства.

Дуже багацько різного роду агітацій. Населення взволноване. На повіті немає ні одного представника чи інструктора, котрі б могли строхи по[ін]формувати населення без чого велика повстання може бути. Приходилось мені балакати багацько з населенням і козаками, котрим належить іти до мобілізації. Вони мені і кажуть що ми нічого не знали, що і хто нами править. Ми і слова не казали б, а пішли б усі як один до мобілізацій, а то скільки і ніхто нам нічого не каже як існує наш уряд, чого ми заключили договір з поляками.

Зазначую, що необхідно послати треба людей представників, щоби вони могли по[ін]формувати населення, а то слухи і настрій неможливий.

Представник Міністерства внутрішніх справ Х[аритон] Поліщук

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 71. Арк. 163–168. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ПОПЛАВСЬКОГО, 8 ЧЕРВНЯ 1919

До пана Міністра справ внутрішніх

м[істо] Проскурів, 8 червня 1919 р[оку]

Маю за честь повідомити Вас, пане Міністре, що згідно Вашого наказу я об'їхав частину Волині, вільну від ворога, і частину Поділля, а іменню: Кременецький повіт, частину Староконстантинівського і частину Проскурівського. Цей об'їзд дав мені можливість безпосередньо ознайомитись з настроєм населення і більш-менш вийти в курс справ на місцях, а тому маю можливість констатувати:

1. Населення в звільних від большевиків районах дуже прихильне до нашої влади, всякими засобами допомагає війську.
2. Дуже кепсько поступають до населення інформації.
3. З нетерпінням чекають мобілізації і особливо в слугі близькій до польського фронту. На заклик всі підуть з власною зброєю.
4. Помічається відсутність медичної та санітарної допомоги населенню та війську.
5. Дуже тяжко відбивається відсутність шпиталів.
6. Запорізька група, наша надія, переживає грошову кризу: козаки за 2–3 місяці не діставали ніякої платні.
7. Великий % козаків босих і обдертих.
8. Народні повітові та волосні управи, а також і міські управи переживають грошову кризу, що не дає їм змоги розвернути свою працю.
9. Державні скарбниці ограбовані большевиками, завдяки цьому всі інституції переживають становище літаргії.
10. Продовольчі організації дійшли до повного розкладу.
11. Почувається відсутність певної земельної політики.
12. Населення незадоволено складом, з принципового боку, земельних управ.
13. Зруйнована смуга досі не дістала допомоги на відбудування осель.
14. Германські контрибуції досі населенню не повернені.
15. Поштові урядовці перебувають в дуже кепському становищу: одержують утримання, котре не відповідає дорожнечі.

Обставини вимагають негайно:

1. Дати позичково хоть по 3 000 карб[ованців] на кожную волосну управу.
2. Задовольнити прохання повітових та міських управ про видачу позичок і
3. Випустити значну кількість дрібних грошей.
4. Підкріпити місцеві скарбниці капіталами.

5. Відновити закон про вартість рубля в порівнянні з карбованцем.
6. Улаштувати в тилу шпиталі.
7. Дати хоч по 10 000 карб[ованців] лікарням вишневецькій, білозерській, базалійській для тримання хорих козаків.
8. Відбудувати оселі по зруйнованій смузі.
9. Притягти до справ постачання народні управи та кооперативи.
10. Повернути гетьманські контрибуції.
11. Установити земельні норми, приступити до нарізки, з'ясувати умови посіву.
12. Задовольнити грішми Запорізьку групу.
13. Дати державним інспекторам при війську точні інструкції.
14. Збільшити платню поштовою урядовцям.

* * *

1. Передивитися закон про земельні інституції.

Мною зроблено:

1. В місцевостях звільнених від ворога відновлені республіканські державні та державно-громадські інституції.
2. Особисто побував в інституціях Кременця, Проскурова, Вишгородки, Білозерки, Базалії, Чорного Острова.
3. Організував в Вишгородку постачання для переходячих частин.
4. Улаштував в Вишневецьку шпиталь для хорих козаків.
5. Інформував населення і безпосередньо, і через народні волосні управи про сучасне становище, склад правительства, напрямок політики.
6. Пропонував [Семену] Михайлову по згоді з місцевими самоврядуваннями і військовою владою, видвинуту трудовою радою, виконувати обов'язки комісара Кременецького повіту до розпорядження правительства.
7. Урегулював справу з військовими реквізіціями.
8. Брав участь в нараді при Холмській групі по питанню забезпечення спокою.
9. Доручив кременецькій трудовій раді надрукувати відозви і війшов в згоду з Холмською групою відносно розповсюдження їх та розкидання з аеропланів.
10. В Проскурові брав безпосередню участь в припиненні жидівського погрому.
11. Наказав бувшому до большевиків комісарові Верхолі повернутися до виконання обов'язків комісара.
12. Звернув увагу військової влади на досить безпечну і дуже мляву перевозку по залізниці снарядів та амуніції.

Завдання надалі:

1. Проваджувати працю в тому ж напрямку.
2. Обслідувати кооперативи та жидівські комітети та поставити їх ближче до постачання.
3. Обслідувати просвіти та через них інформувати населення.
4. Організація влади в смузі фронту і тила.

Представник Міністерства справ внутрішніх В[асиль] Поплавський

Про відновлення всіх державних та державно-громадських інституцій в смузі звільненій від ворога мною було доложено пану Головному Отаману С[имону] В[асильовичу] Петлюрі в час його перебування в м[істі] Проскурові. І Головний Отаман просив вжити заходів, аби відновлення державної роботи, налагодження державного життя йшло разом з поширенням нашої території.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 177–178. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ПОПЛАВСЬКОГО, 12 ЧЕРВНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Проскурів, 12 червня 1919 року

Маю за честь повідомити Вас, пане Міністре, що в м[істі] Проскурові за час з 7-го червня зроблено.

1. Відновлені всі республіканські установи та інституції: земська управа, міська управа, земельна управа, комісаріат, комісія постачання, комісаріат праці і інші, які були знищені більшовиками.

2. Організована повітова колегія, об'єднуюча всі інституції повітового значіння.

3. Сформована тимчасова продовольча колегія з метою постачання для армії і населення харчів, улаштування майстерень для пошиття білизни та озуви для армії.

4. Урегульовані взаємини між продовольчою колегією та інтендантством.

5. Організовано повітовий інструкторсько-інформаційний відділ при колегії.

6. Організується філія Червоного хреста аби як найскорше улаштувати в Проскурові тилові шпиталі для хорих та ранених козаків.

7. Відбудовується баня з дезінфекц[ійною] коморою і приладдям для прання білизни.

8. Надруковані і розвозяться відозви: «Оповіщення про утворення колегії» та «Наказ селянам» про налагодження охорони.

9. Упорядковується комендатура.

10. Припинено жидівський погром, котрий викликали темні елементи.

11. Організована міська та повітова міліція.

12. Організовано тимчасовий отряд від трудової інтелігенції для охорони порядку.

13. Установлено повний контакт в роботі по організації тила з військовою інспекцією і командуванням.

14. Організована комісія по виявленню збитків в зв'язку з військовими подіями.

15. Організована комісія для ліквідації комісаріатів та інших інституцій більшовицької влади.

16. Проводиться підготовча робота до видання щоденної газети при інструкторському відділі.

Все це зроблено місцевими громадськими діячами та урядовими особами, які щиро відкликнулись на заклик, працюють не покладаючи рук не за страх, а за совість, виявляють ініціативу і енергію. Майбутній реформі місцевих органів придають велике значіння і ставляться до неї цілком позитивно.

* * *

На ряду з здоровим творчим рухом особисто помітно, що єсть зле і що гальмує коли не псує нашу справу.

1. Шпиталів дуже мало, а які і єсть, сидять без грошей. Завдяки відсутності допомоги, бувають випадки, коли безпорадні хорі наші лицарі-козаки пристрілюють себе, а бувають випадки, коли большевики перерізують залишених в деревнях.

2. Населення терпить від недостачі солі.

3. З грошима робиться щось неможливе, українська гривна обезцінюється.

4. Почувається непевність політики в справі великих підприємств (цукроварні та інше).

5. Історичні замки середніх віків ([Яреми] Вишневецького) з меблюю, портретами, зброєю, екіпажами і т[аке] і[нше] тих старих віків ніким не охороняються, цінності розхищаються.

6. Вчителі як сільські так і міські по 3–4 місяця, а то і більше не діставали платні, перебувають в надзвичайно тяжкому становищі, і завдяки цьому тікають з своїх місць, а ми втрачаємо активних наших працівників.

Загальне вражіння: наш рух, наша платформа цілком відповідають жаданням населення. За час большевизму, диктатури пролетаріату у нашого рядового селянина, у громадянина (не комуніста), у громадського діяча, оддертих від активного громадського, державного життя накопилось багато енергії. Попавши в рідне русло, вони мають простор для праці, ініціативи, творчості, і діло горить...

Те, на що уходили тижні, місяці, проводиться в день. І я цілком певен в тому, що життя по мірі одхода армії, швидко унормується, збудується тил, котрий своєю організованістю буде підпирати військо і сприяти успіху на фронті.

Предст[авник] Мініст[ерства] в[нутрішніх] спр[ав] В[асиль] Поплавський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 175–176. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ПОПЛАВСЬКОГО, 15 ЧЕРВНЯ 1919

м[істо] Проскурів, 15 червня 1919 р[оку]

До пана Міністра внутрішніх справ

Сьогодні я повернувся з фронту «Марківка» (Майдан) VI дивізії. Якраз тут в районі «Деражня» учора був бій і дуже щасливий для нас. Розвідка показала, що большевики скупчують сили і в 1 годину дня 14 червня поведуть наступ в цьому районі. VI дивізія по власній ініціативі, довідавшись про це, такий ловкий зробила рух своїх частин, що серед ворожих сил піднялася страшенна паніка, а завдяки цьому убито з боку ворога до 200 чол[овік], ранено невідомо скільки. В полон захоплено теж до 200 чоловік, багато майна: гарматних набоїв до 9 вагонів, рушничні набої, авто і легкові і броніровані, коней сідла. З нашого ж боку потері: ранено в руку одного козака. Діло було настільки жарке, що наш начальник штаба пішов в атаку. В бою було з нашого боку: 1 полк, 1 курінь і 1 батарея, з боку противника 8 полків і відповідна кількість артилерії. Лихий налет наших зробив те, що в деяких частинах ворога самі розстрілювали своїх командирів, а 2 полки відмовилися битися.

Але в той же час тяжко констатувати нашу безпорадність з боку санітарно-медичного: **в дивізії не найшлось ні санітарно-медичного персоналу, ні приладдя аби дати допомогу раненим** полоненим, а серед них попали в полон і тяжкі.

Відсутність коштів і персоналу не дає змоги поставити цю справу, а громадянство в цьому напрямку нічого не підприймає. Хочу цю ініціативу кинути на підготовлений в Проскуріві ґрунт, аби було, аби було утворено санітарні польові отрядики для першої допомоги раненим та хорим.

Предст[авник] Міністерства В[асиль] Поплавський

В районі групи Запорізької настрої чудовий, козаки рвуться в бій, взаємини з місцевим населенням дуже гарні. Обурює цю частину топтання на місті Холмської та Північних груп, котрі зв'язують ініціативу і не дають розвивати акцій, користуватись успіхом.

В[асиль] Поплавський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 173. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ПОПЛАВСЬКОГО, 15 ЛИПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Могилів-Под[ільський], 15 липня 1919 р[оку]

Маю за честь повідомити Вас, пане Міністре, що в Могилівському повіті на Поділлі республіканська влада відновлена. Існують уже всі інституції, але серед громадянства почувається незапевненість в тому, що наш рух викликається історичною необхідністю, що він має міцний ґрунт. Річ в тому, що в Могиліві ще до нас було декілька переворотів, кажуть кожду суботу якийсь новий переворот, причому кожний раз ще румуни частували їх із гармат так, що нарешті населення – «обиватель» перестало реагувати на зміни і тільки чекає: хто буде після нас... Але це, безумовно, зле відбивається на праці державних та державно-громадських установ. Друге – повна відсутність грошей: большевики захопили все що було, навіть кооперативний банк був примушений уплатити до 300 000 контрибуції. Третє – помічається консерватизм та байдужість більш ніж в інших місцях, що на перший погляд можливо помилково прийняти за саботаж.

Санітарне становище. За 3 тижні (1–21 червня) в 61 населених пунктах (із 200) зареєстровано 1 564 вип[адків] плям[истого] тифу. Т[аким] ч[ином] на повіт треба цю цифру утроїти та ще удвоїти, бо не всі хорі користуються послугами лікарів.

Для боротьби ж з пошестями мається всього 5 постійних бараків губ[ерніяльного] земства кількістю від 4 до 10 ліжок кожний, а всього на 32 ліжках (?) та тимчасових 4 від 15 до 25 ліж[ок], а всього на 80 ліжок. Санітарним відділом намічається до відкриття 4 по 30 ліжок, але це в майбутньому. Крім цього мається військовий шпиталь – 250 ліж[ок], міськ[ий] епід[еміологічний] – 50 ліжок, єврейськ[а] больн[иця] на 6 л[іжок].

Бань немає, дезінфекційних камер немає. Коли до цього додати загальну інертність, то з боку медично-санітарної допомоги повіт в самому безпорадному становищі.

Організувався тут і відділ Червоного хреста, але він не виявляє одержання від держави грошей ніяких визначень життя. Хоча обставини вимагають якнайінтенсивнішої праці: прибуло несподівано 2 000 хорих козаків. Завдяки відсутності організації

всі розтерлися і довго не могли дати толку людям, 27 чоловік з голоду померло... Нарешті скликана нарада ухвалила, що мусить за справу допомоги хорив козакам взятись земство та дума до утворення Червоного хреста, котрому вони повинні допомагати і складена медично-харчова комісія із представників земства, думи, комісаріату та комендатури, якій і пропоновано подбати, аби уможливити побут хорих козаків в Могилеві.

Єврейська община тримає себе лояльно, але стримано, підтримує гарні відношення з місцевими самоврядуваннями.

Професійні союзи нараховують до 4 000 членів. Між іншим профес[ієні] союзи дали по большевицькій мобілізації більш 600 козаків.

На всі речі страшна дорожнеча: обід із 2 страв 35 карб[ованців], тоді як на румунському березі 1,50 ф[унта] хліба. Розмінних дрібних грошей бракує зовсім, що ще збільшує вартість річей. Необхідно випустити якомога більше розмінних знаків.

Харчова справа стоїть кепсько: хліба немає, апарат постачання слабкий і нема надії на те, що хутко налагодиться. Комісія постачання зі своїм апаратом переходе до земства, але і це мало чого в цей час дасть, бо в цілому районі населення давно уже з жита та пшениці для випікання хліба перейшло на мішанку (овес з вікою, дуже гірка страва здіблена цукром.

Земельне питання перебуває теж в малопідготовленому становиську. Наприклад щодо ліквідації урожаю, то маються в земельній управі відомості всього по 8 волостях із 16 і то про поміщицький посів, про селянський же нічого. Зараз розпочалася праця по справам: ведеться підготовка до збору державного хліба, підготовляється ремонт машин. В районі Могилева мається велика наукова, а також економічна цінність: селекційне господарство в Немерчах. Необхідно вжити всіх заходів аби це заховати кільки б це не коштувало.

За браком агрономічного персоналу думають скористати як інструкторів на волості в зем[ельній] управі на ближчий час (це конче потрібно) землемірів, т[ак] я[к] більшість із них пройшли чи нижчу, чи середню господарські школи. Притягнуто мною для допомоги земельній управі досвідом та знанням агронома Вученіч, члена Волинськ[ої] губ[ерніальної] земельн[ої] упр[ави] зараз біженець в Могилеві. Людина з великою енергією і відповідним стажем, охоче йшов на допомогу. Це внесе свіжу струю... В розпорядженні М[іністерства] з[емельних] с[прав] зазначено, що послідній срок доставки державної частини хліба для селян 14 окт[ября], але дехто боїться, що можливість такої далекої одтяжки строку може зменшити і затруднити подачу хліба.

На свекло-цукорн[ий] плант[ації] більш-менш благополучно, але селяни згоджуються працювати виключно за цукор. Ознайомившись для чого їм цукор чи для продажу, чи для самогону, виявив, що та мішанка яку вони зараз вживають настільки гірка, що без здіблення цукром неможливо її їсти.

В районі Могилева залишено ще VIII російською армією велике авто-майно. Значну частину його большевики скористали та вивезли, все ж як в Могилеві так і в повіті мається до 150 авто як легкових, так і грузових. Хоча тут і мається начальство, але видно організації певної немає: все до міста не стягнуто, охорони немає, ремонт не провадиться, видаються машини більш менш випадково. Слід було б поставити в обов'язок комісарам установити, зібрати і зберегти державне майно, залишене большевиками, де б то не було і в чому б воно не виявлялось: машини, коні, хліб, ліки і т[ак] і[нше], і давати відомості по належності.

Старі і нові штати державних установ цілком устаріли і примушують урядовців, міліцію і т[ак]е і[нше] або жити впроголодь, втрачають працездатність, навіть хоріти (факти маються), або шукати ще якої праці для збільшення платні – наслідки ті ж. Крім того помічається відсутність охотників іти в державні установи, особливо порядного елемента, нездібного до хабарів. Необхідно було б в інтересах організації пильно передивитись в першу чергу штати міліції і комісаріатів, і в другу інших інституцій. А порочне питання з дорожнечою не має чого-небудь систематичного, а залежить від цілого ряду питань, котрі або розв'язуються в цей мент, або в найближчий розв'яжуться: ліквідація урожаю, збільшення території, транспорт, наше міжнародне становище і вправності стосунки з Румунією, торговельні зносини, налагодження адміністрації і т[ак]е і[нше]. То це питання в спосіб пильності можливо було б розв'язати так: компенсувати різницю життєвого мінімуму і утримання добовими «на дорожнечу», розмір котрих установити тільки на один місяць.

В зв'язку з військовим станом часто мирне населення несе втрати: залітаючі кулі б'ють коней, корів, снаряди розбивають хати, артилерія та кіннота топче хліб, а кулемети то прям косять і т[ак]е і[нше]. Слід було б видати накази для комісарів для автономності справи про утворення комісій для виявлення збитків. На мою думку, комісії мусять бути в складі: представників від комісаріату, пов[іт]ової земельн[ої] управи, державної інспектури, народн[ої] повіт[ової] упр[ави]. Вони мусять по свіжим слідам констатувати збитки, а також причину їх і вартість і діставлять в Міністерство.

Зайняті місцевості, завдяки браку транспорту, являються цілком відрізними від центру, не мається там жодних інформацій. Люди живуть чутками, а чутки відомо які... На мою думку єдиний з цього єсть вихід: поставити обов'язком У[країнсько-го] т[елеграфного] а[гентства] щоденно пересилати телеграфно все що мається в його розпорядженні і, особливо, звіт військовий до повіт[ових] комісарів. А на місці все це з додатком наказів, відозв, нових законів, місцевої хроніки мусить видаватися як бюлетені комісаріатів і поширюватись серед населення.

Необхідно якомога швидше улаштувати на місцях суд.

* * *

Маю за честь поставити Вас, пане Міністре, в свідомість, що та причина, яка мене затримала в Могилеві і не дала можливості приїхати 9–10 як було потрібно, слідує. 8 червня стало відомо, що поч. Ямпіль, балакали про те, що большевики вирізають там всю інтелігенцію і т[ак]е і[нше], і що большевики повели нестримний наступ на Могилев. Піднялась велика паніка, непевний елемент, а його тут ще скільки вгодно (дві сотні коменданта в складі своїому мають більш 50 % був[ших] красноармійців), почав підіймати голову. По відомостям агента політ[ичного] відд[ілу] підготовляється місцевий вибух. Разом з цим охоронявший місто 9-й полк виступив напередодні на фронт, командування залогою передано було командирі Волинської корд[онної] бригади полк[овнику] Бучинському (150 чол[овік]). Як пішла колотнеча полк[овник] Бучинський несподівано передає командув[ання] залогою повіт[овому] коменд[анту] (большов[ицьким] сотнями, а сам веде переговори з румунами), готується покинути місто зі своїми людьми. Фактично Могилів передається в руки місцевих большевиків, а звідси всі наслідки. Становище трагічне і не тільки для Могилева, але і більш в широкому значенню. Нач[альник] пересув. військ, котрі мене був в Могилеві ведуться балачки з румунами про дозвіл переїхати в Румунію і т[ак]е і[нше], бо Немія та Серебря відступ відрізують.

Мені випадково в цей час довелося здібать чотирьох старшин Запорізького корпусу, які в Жмеринці були відрізані від своїх частин і по наказу коменданта прикривали відступ до Могилева 2 000 хорих козаків. На мою пропозицію організувати пильно на протязі 2–3 годин не тільки охорону місця, а і потивонаступ большевиків із видужуючих козаків та зайвого військового елементу, вони згодились. Пильно були скликані збори представників військової та цивільної влади. В цей час уже з'ясувалось, що старшини-запоріжці підготували отряд в 80 видужавших козаків, 35 кінноти (за другий день цей отряд збільшився до 500 чоловік), роздобули броневика. Найшли зброю та полагодили, з'ясували, що маються отряди залізничників – 50 чол[овік] і т[ак]е і[нше]. Назв[али] свій отряд відділом VI дивізії. Командув[ання] залогою передано командирі відділу VI дивіз[ії] Капленку, але полк[овнику] Бучинському під погрозою арешту було заборонено вивод людей та зброї із Могилева. Словом, на першу саму тривожну ніч було людей уже до 150, і хлопці таку в північ устроїли по місту та в околицях демонстрацію, що на другий день було балачки, що в місто вступило нових 2 000 чол[овік], а може й більше, а цього й треба...

Таким чином, завдяки організаторським способностям та безконечній енергії коміс[ара] [Якіма] Христинча та щирості запорожців Могилів не постигла долі інших наших місць...

Мобілізація провадилась тут більш-менш планомірно військовою управою та військовим начальником з явкою в Могилеві всіх призивних. Наслідки гарні: прибуло до 3 000, прийняли до 1 000, крім того, що безпосередньо попало уже в частину, решта була в Могилеві, а коли склалася колотнеча, то всі розбіглися. Причини цьому, на мою думку, дві: військовий начальник не був переконаний в тому що ми переможемо і боявся розправи большевиків за свою активну працю. Друге – мобілізовані теж боялися розправи большевиків, що пішли в військо [Симона] Петлюри. Більш глибоких причин немає. Справу можливо полагодити.

В цей момент, на превелике нещастя, я перебуваю хорим, вчора з'ясувалось що не тиф, уже покращало, надіюся в короткий час стати до роботи.

Предст[авник] М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] [Василь] Поплавський
Верходніпровський полк пробився до нашого фронту.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 258–260. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ПОПЛАВСЬКОГО, 28 ЛИПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

м[істо] Бар, 28 липня 1919 року

Маю за честь повідомити Вас, пане Міністре, що по Могилевському повіті налагоджено збір державної частини хліба. (По цьому повіту не рахуючи $\frac{1}{3}$ з посіву селян, мусить бути з одного озимого панського посіву до 1 000 000 пудів):

а) відбувся з'їзд голов земельних управ, на якому вирішено було все, щодо збору цього хліба;

б) послано в повіт 16 інструкторів (16 волостей) з завданням: 1) допомагати праці волосних земельних управ; 2) інформувати земельні органи та населення про земельну реформу; 3) хутко зібрати матеріял кілько озимому засіяно поміщиками, селянами

або за спілку, і в якому становищі цей посів; 4) організувати охорону цього посіву, 5) організувати збір хліба і 6) допомагати на місцях в складанні списків Ч[астин] 1 і 2.

2. Відбувся з'їзд голов волосних управ по питанню організації влади на місцях.

3. На наші гривні скрізь, навіть в фронтівій полосі, помічається побільшене вимогання, знаки скарб[у] 50 карб[ованців] майже вільно не ходє.

4. Помічається поширювання серед інституцій та населення меморандума «Громадських діячів». В той же час в Могильові перебувають Булат та Отрадник. В зв'язку з цим на з'їздах голов волосних нар[одних] управ та голов волосн[их] земельних управ, мною було зроблено доклад про склад та організацію нашої центральної влади та напрямок як внутрішньої так і зовнішньої політики.

5. Дуже кепсько відбивається на справі відсутність контакту поміж військовою та цивільною владою:

а) начальник залоги Дідушан затримав видання законів (про грошові знаки);

б) нач[альник] залоги через своїх посланців під загрозою «рознести скарбницю» вимагає приймати від нього совітські гроші;

в) нач[альник] залоги стає на перешкоді в формуванні комісарам міліції (затримує агентів комісара);

г) нач[альник] залоги в момент самої інтенсивної праці виселяє із помешкання земельну управу з метою передачі це помешкання шпиталю в той час коли маються досить гарні готелі і до цього часу не реквізовані.

д) має місце хабарництво: комісаром заарештовано представника нач[альника] залоги при відд[ілі] постач[ання] Гаврильця, який дав хабаря агенту М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] аби звільнити з тюрми заретованого большевицьк[ого] діяча Блюштейна.

6. В Могилеві працює агент політ[ичного] відд[ілу] М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав], але, не дивлячись на всі його домагання він залишається відорваним від свого Департаменту, не одержує жодних вказівок, ні грошової, ні персональної допомоги, хоча Департ[аменту] відомо, що в тому районі і багато праці, і відповідальна праця, а агент залишається т[ак] с[казать] «на підножному корму».

7. В Могилеві, а ще гірше в Ямполі, почувається повна відірваність від правительства і взагалі центра. Зв'язку немає, тим кому це корисно поширюються серед публіки різні чутки: двічі було зроблено державний переворот, правительство заарештовувано і т[ак] і[нше]. Необхідно чого б це не стояло установити поштові зносини по такому маршруту до звільнення лінії Кам'янець – Проскурів – Жмеринка – Могилів; груз[ове] авто: Кам'янець – Н[ова] Ушиця – Котюжани; потяг: Котюжани – Могилів; груз[ове] авто: Могилів – Ямпіль.

8. В Ч[астині] 1 від 24 липня «Над Дністром» мається інтерв'ю з румунським консулом Мовзарено, це інтерв'ю взагалі дуже цікаве, між іншим там визначається роля звичайного консула в нашій міжнародній політиці: «При таких умовах і при піддержці для мене від нашого уряду я зроблю все, щоб Україна була визнана всіма...».

9. Побував я на позиції під Жмеринкою (у мене були представники від прибувшого Верходніпровського полку і закликали) в районі розположення повстанців, іменно IV дивізії. В цій дивізії, між іншим, Верходніпровський та Полтавський полки. Ці полки піднялися і по висланій ініціативі з ворожого лагерьа через ворожий край пішли до «свого уряду». За два місяці прокружлявши по Україні до 2 000 верст з боями

добились до нас. Настрій гарний, повне задоволення і складом правительства і згодою поміж державними партіями і напрямком політики. Одно тільки, боюсь, що більша половина цих людей, котрі зараз страшенно корисні для нас, котрі з такою вірою пробивались і сюди, і мусять обов'язково повернутись в свій край, аби і туди понести своє переконання, поляже від знесилення та хороби. Їм не дано відпочити і призначено їх мало озброєних і примітивно зорганізованих на самі відповідальні участки. Люди не мають зміни, б'ються і вдень, і вночі, харчуються кепсько (раз у день), голі і босі, знесилені до того що під обстрілом засипають...

Тепер вони хтять по взятті Жмеринки, по згоді з головним командування, таким же чином похідним отрядом через ворожий стан двинутись на Катеринославщину та Полтавщину. Збільшити там свої ряди (їх чекають там товариші), та звільнити від ворога ці дві губернії і установити владу Директорії.

Представник Міністерства В[асиль] Поплавський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 137. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВАСИЛЯ ПОПЛАВСЬКОГО, 27 СЕРПНЯ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

27 серпня 1919 року

Згідно наказу М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] від 13 серпня мене було командировано як представника М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] до Київської групи (повстанської). 14-го серпня я і виїхав аби приєднатись до групи і розпочати працю. В цей час група пройшла далеко вперед, завдяки зруйнованому транспорту удалось добитись до ставки тільки 19 серпня. Правда цей проміжок часу не зовсім пройшов марно. Дещо зроблено в дорозі, на останках, на станціях інформувалось населення про політичне становище України. Крім того збирав відомості про становисько на місяцях. Де вимагали обставини, доводилось ті чи інші адміністративні справи. Найбільше справи у мене взяла Умань, яка перед моїх приїздом була звільнена від большевиків. Про справи в цьому районі маю за честь повідомити Вас, пане Міністре.

1. Курс нашої гривні на приватній біржі значно підвищується. Так, розцінка керецького 1 000 карб[ованців] на наші українські за тиждень 10–18 серпня з 1 800 карб[ованців] спустилась до 1 000 карб[ованців]. Серед селянства гривні досить популярні.

2. М[істечко] Вапнярка при наближенні нашого війська була залишена жидами. Майно, весь їх скарб лишилося на одчай Божий. Для «героев тыла» просторе поле діяльності. До улаштування районної міліції організовано в Вапнярці громадську самоохорону – обход.

3. В районі Вапнярки населення ставиться до нас прихильно, но не почувеш: «Наші прийшли»... Місцеві інституції відновлені, працюють... Селяни жнуть хліб, пам'ятаючи, що певну частину мусить взяти держава і цілком з цим згоджується. На місцях анархічних випадків не помічається. Села охороняються обходами.

4. Умань, не дивлячись на те, що майже тиждень, коли не більш, була в сфері республіканського війська, перебувала без нашої влади. Керував там повстанчеський «виконоком». За 5 день всі інституції відновлені і розпочали працю. Народна управа, зі

всіма своїми, правда поширеними і реформованими большевиками відділами, також міська управа, земельна управа, комісія постачання, приєднана до народної управи. Комісаріат відновлено з комісаром (він був і до большевиків) Новаком. Улаштована комісія для ліквідації большевицьких інституцій, повернені до життя професійні організації: больнична каса, бюро професійних союзів і через бюро всі професійні союзи, повітова «Село-Спілка» і через неї всі волосні спілки.

5. В Умані відбулося ряд зборів (в народній управі, міській думі, бюро професійних союзів, ініціативним гуртку по організації повіту і т[ак]е і[нше]). На цих зборах було мною зроблено доклади про організацію центральної влади, напрямом як внутрішньої так і зовнішньої політики, про організацію влади на місцях. Збори висловлювали свою повну солідарність, довір'я до центральної влади і обіцяли на місцях піддержку.

6. Як не дивно, але доводиться констатувати, що большевицьке панування майже не відбулося на економічному стані повіту: всі підприємства місцевих самоврядувань мало що не скасовані, але ще й поширені, фінансовані. Співробітникам видана платня і за серпень місяць. Крім цього в касі земства залишилося до 750 000 карбованців як готівкою так і по рахункам в скарбниці. Необхідно до цього додати, що з повіту не поступали ні земські, ні державні податки. Громада з селян їх збрала, але большевикам не передала. Таким чином, ще мусить поступити до 10 000 000 карбованців. Те, що панування большевиків зле не відбулося на господарстві повіту цілком доводиться віднести енергії місцевих діячів, які не боячись репресій пішли техніку справ і направили роботу так, що напрямом її в принципі залишився старий. Вживали всіх заходів аби побільше було витрачено большевицьких грошей на ті чи інші галузі господарства, а щоб власні з повіту не поступали. Таку значну і таку одностайну вони склали силу, якої большевики, яких повстанці по всяк час з повіту підганяли і не давали сісти, не спромоглися зламати. Щодо піддержування порядку до прибуття представників нашої влади, то місцеве громадянство організувало комітет «охорони порядку», а повстанське селянство – «виконкоми». Ці два органи були досить популярні для людськості міста і повіту і утворили настрій сприяючий організації нашої влади.

7. В Уманському повіті залишилось на цукроварні до 1 ½ мільйонна пудів цукру.

8. В горілчаному складі на іванівському заводі була значна кількість спирту та горілки.

9. Попередня влада випустила для продажу 6 000 пудів цукру і увесь запас спиртових напоїв. Мною було припинено це розпорядження Мін[істерства] фін[ансів] і те і друге і з 6 000 пудів цукру непроданого лишилось 4 000 пудів, горілки лишилось до 100 000 пляшок 1/20, 1/40 і спирту 2 000 відер лишком. Мотив випуску: склад підвергається грабуванню горілки, скарбниця стоїть без грошей, в місто хліб не підвезен. Розпреділялась горілка планомірно по одній пляшці на родини. Ціна пляшки в скарбниці 45 карб[ованців] – 25 карб[ованців] на місцеві потреби (шпиталі, допомога офірам погрому, притулки), чекають розпоряджень.

10. Умань має досить розвинені професійні організації: 1) бюро професійних спілок об'єднує до 20 організацій з 5 000 до 6 000 членів. Також всіх об'єднує больнична каса.

11. По відомостям в Умані зараз досить інтенсивно працюють дві ворожі нам організації: комуністична, денікінська. Поки улаштується на місце міліції та контррозвідка, необхідно негайно як можна швидше командирувати туди агентів Політич[ого] департам[енту] Міністерства внутрішніх справ.

12. В Умані маютьяся приватні банки. Большевиками вони були націоналізовані і злиті в один, зі скасуванням большевицьких заперетів вони відновляють свою працю, але певності немає. Необхідно було би нам цілком з'ясувати наше відношення до петроградських Международных русских для внешней торговли, Русских промышленных банков.

13. Судебне відомство чекає наказу та нового закону для відновлення суду.

14. Селяни хліб майже зібрали. Весь хліб звезено на селянські токи, але вони рахуються з тим, що частина належить державі. Зроблено зразковий умолот копи, віддадуть коли установиться наша влада, апарат. Цукрові плантації в задовольняючому становище, врожай чекається гарний. Цукроварні не підготовлені до роботи, не мають заходів уборки буряків, не мають дров, реманенту.

15. Цей історичний центр мав і темні моменти посліднього часу свого існування: кожне перебування в Умані повстанчеських отрядів Казанова чи Соколова знаменувались жидівським погромами та грабунками. Зараз в земських лікарнях повно офір цих ганебних вчинків як з боку раненій, так і венеричної зарази (жіноцтва). Бували прямо такі кошмарні моменти. Вночі сховався гурток жидів в чийомусь садку. У жидівки розкричалась дитина, вона ще немовлятко спинити не могла і мати-небога, аби не видати перебування гуртка, примушена була дозволити задавити дитину. За 2–3 дні до мого приїзду до Умані ввірвалась блукаюча большевицька банда і заріза в одному шпиталю 39 ранених наших козаків, із котрих чотирьом, не двилячись на кульові та багнетні рани, якимись чудом довелось повернути до життя.

16. Взагалі ж уманський район з боку організованості робить задовольняючи враження: інтелігенції досить, інституції мають досить енергійних, освічених, з досвідом і стажем працюючих. Місцеві самоврядування цілком стоять на ґрунті державності і як між собою працюють так і з міцною досить зною кооперативною організацією в повному контакті. Комісар Новак така людина місцева, відома громадянству як чесний щирий громадянин-українець і гарний адміністратор.

Одно тільки стоїть на перешкоді – це боротьба отаманів. Уманщина в сфері впливу повстанців, а там отаманство также розвинено в блаженній пам'яті нашої армії спочатку. Командує корпусом [Юрій] Тютюнник і його лаври не дають спати [Михайлові] Павловському. [Юрій] Тютюнник наказом свого коменданта на Умань, [Михайло] Павловський (з своїм отрядом в регулярну частину армії не входить) призначає свого – Твердохліба, котрий не передає влади [Юрію] Тютюнниковому коменданту... А цього Твердохліба мені вперше довелось бачити в Проскурові, коли розпочинався погром, він був в натовпу і підбивав робити «трус». І тепер він військовим адміністратором. Єсть відомості, що досить енергійно порядкує він і з кредитами скарбниці. Правда, в Умань вступила нова частина і командир обіцяв звернути увагу на ці моменти. Крім цього дуже потрібно було б і негайно звернути увагу на слідчу військову комісію, нібито призначену Директорією, і в склад котрої входе і той же Твердохліб і старший Горобець. Ця комісія цілком усвоїла метод «чрезвычайки» і боюсь буде компрометувати наш уряд.

Представник МВС [при Київській групі] [Василь] Поплавський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 39. Арк. 4–5. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ПРЕДСТАВНИКА МІНІСТЕРСТВА ВОЛОДИМИРА ШОХІНА, 7 ВЕРЕСНЯ 1919

До Міністерства справ внутрішніх

ст[анція] Бірзула, 7 вересня 1919 року

Звіт за 30 серпня – 6 вересня включно

Район: залізнична лінія Жмеринка – Бірзула, с[ела] Вербова, Марківка, М'ястківка, Джугастра, Гарячківка, Попелюхи (східна частина Ямпільського й західна Ольгопольського повітів).

Загальний настрій селянства антибольшовицький, велике обурення мавшими місце скрізь большевицькими бешкетами й насильствами. Відношення до української влади недовірливе до приходу війська, як вплив роботи «агітпросветів». Запитують чи правда, що слідом за українцями йдуть землевласники, що «Австрія забирає хліб». Після появи війська або представників влади настрої виливаються в ширшу прихильність, нагадуючи часи визволення України від Гетьманщини. Цей настрій понижається через:

а) дуже численні вимоги на підводи (зв'язаний з рухом війська, а також його харчуванням); ці вимоги не завше будучи розподілені меж належною кількістю сел, маючих потрібну кількість підвід, що не завжди й можливо виконувати, інколи зовсім припиняють роботи на степу, де вона й без того припізнена військовими подіями. В деяких селах є ще досі нескошений озимий хліб;

б) через те, що большевики в деяких місцевостях (М'ястківська вол[ость] Ольг[опільський] повіт) об'явили обов'язковою задачу у державу тільки половину урожаю з бувших нетрудових земель (панські посіви). Порівняння з українським законом, вимагаючим задачу $\frac{2}{3}$ у очах населення є не на користь Української Держави. Обов'язково необхідні у подібних випадках постанови повіт[ових] зем[ельних] управ про пониження державної долі;

в) через неправильні події і невідповідне повадження як окремих осіб військових і урядових, так і деяких поодиноких частин, начальство котрих продовжує бачити в населенні тих большевиків березоля, що стріляли в спину козакам, при відступу війська.

Звичайна вимога кількох підвід, виконуемая сільським комісаром з охотою і бажанням «допомогти своїм», супроводжується доволі часто погрозами в[ійськово]-пол[іційним] судом і пр[очим]. Ці погрози ображують населення. Ще більше ображують практикуючийся інколи затримання громадських робітників без достаточних приводів. Ці затримання, кінчаючися звільненням заарештованих, тим не менш проізводять на селян таке ж вражіння як на міщан, напр[иклад], арешт міського голови. (Затримання сел[ського] комісара у Вербовій, голови земельн[ої] управи у М[алій] Кісниці, секретаря нар[одної] управи у М'ястківці).

Запобігти цьому можливо тільки організацією густий сітки представників М[іністерст]ва, котрим становище населення на театрі військових подій більш зрозуміле як військовим. Останнім же через інспектуру слід привить тривко думку про те, що самії удачні військові операції можуть звестися на ніщо при негативним відношенню населення до армії; що у громадської війни стратегія і політика тісно зв'язані.

Адміністраційний апарат у зазначеному районі майже скрізь є, або організується. Органи самоврядування постійні або тимчасові виникають самі собою услід за

звільненням місцевості від большевиків, навіть не очікуючи прихода українського війська. Самоохорони організованої не зустрічав. Перешкоджають польові роботи, йдучи день і ніч. Затримання підозрілих осіб має місто усюди. Затримують окремі селяни й передають владі або війську (як затриманий є військовий). Сходи можливо збирати в свята, у будні для цього потрібна була б сила. Тому наказував комісарам у найближче свято обирати сходи для організації самоохорони. Мобілізація скрізь проходить гладко, навіть з поспіхом, але наблюдається дезертирство мобілізованих з частин, інколи у значній кількості. Потрібний постійний догляд за цим міліцією. Але вживаючи заходів треба не прямо, а через самих же селян (через комісарів, народні управи, сходи), аби запобігти нарікань, а може й обурення на міліцію.

Потрібність у інформації величезна – прямо голод. І не тільки у інформації загальнополітичної, а і спеціально адміністраційної. Відсутність зв'язку з вищими інстанціями залишає без відповіді багацько чисто-технічних запитань, особливо там, де персональний склад робітників відновлений. Потрібна періодична посилка з повітів, губерніяльних міст фаховців з функціями інформаційно-контрольними.

Через посередництво військової влади треба определити становище представників М[іністерст]ва справ внутрішніх при війську. В силу необхідності у посередниках меж військом і населенням, за часи відсутності представників М[іністерст]ва, відповідну працю вела державна інспектура, в деяких частинах вживавшая на це всю свою енергію. Таким чином представнику М[іністерст]ва в першу чергу приходиться входити в порозуміння з інспектурою задля розграничення праці згідно закону про інспектуру з одного боку й інструкцій для представників – з другого. При відсутності такту це може повести до стремлення якої-небудь з сторін «поставити на своє місце» другу – а стало бути до зайвих сварок і треній. На перших порах, коли ще інституція представників не зміцнилася, коли на представників у військових панує погляд як на туристів, або військових кореспондентів (чемно-снисходительний), і представника приходиться покладати багато такту для заняття відповідного місця – потрібна крайня обережність у виборі осіб для призначення в армію.

Я не бачив, але чув від інспектора III дивізії, що він відправив назад до Міністерства якогось представника, з'явившогося до нього й не зумівшого сказати, навіть, з якою метою він приїхав. Навіть мене, той же інспектор зустрів як підлеглого йому урядовця і дещо говорив про зайвість представників у прифронтовій смузі – т[ак] що мені прийшлося негайно познайомити п[ана] інспектора не тільки з моїми обов'язками, але і з його, і зразу умовитися про спільну працю. Треба відмітити, що надаліше ніяких непорозумінь у мене не було не тільки з п[аном] інспектором, а й з ким би не було.

Одночасово з цим доводжу до відома Міністерства, що я, згідно призначення, з огляду на визволення м[іста] Ананьїва, направляюся в означене місце. Військова група отамана [Олександра] Удовиченка, оперіувавши у напрямку на Бірзулу, тепер повернула на Христиновку. Тому в даний час при групі представника Міністерства не мається.

Представник Мініст[ерства] справ вн[утрішніх]
при групі от[амана] [Олександра] Удовиченко В[олодимир] Шохін
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 53–56. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРІВ МІНІСТЕРСТВА ДМИТРА АНТОНЕНКА ТА Т. КАРПЕНКА, 8 СЕРПНЯ 1919

8 серпня 1919 р[оку]

Інформації про настрої селянства

Гаврилецької волості за час перебування з 30 липня по 7-е серпня 1919 р[оку]

За час перебування в с[елі] Гавриливцях з 30 липня по 2 серпня збори селянства скликати не дало жодної можливості по умовам жнив, і по-друге байдужим його відношенням до загальної справи. Апарат адміністративної влади волості хоч і налагоджений, але не виявляє своєї волі: старшина (комісар) волосний Гайда не відповідає своєму призначенню – неграмотний, малосвідомий і взагалі малодіяльний, головне не спочуває в собі влади, а також потрібність проявити її. Подібно цьому маються й старости, правда, це по деякій мірі обґрунтовано незадоволенням всього штата службовців волості й сел платнею в потрібній мірі, а крім того не одержано такої уже на протязі коло 3–5 місяців. Як волосні, сільські й інші внески не провадяться й селянство завдяки відсутності «певної» влади відмовляється такі вносити.

До наказу про мобілізацію населення ставиться невиразно: можна зрозуміти, що свідомо не являються до призиву, а в більшості заявляють, що мобілізація зараз ставить їх в скрутні умови, в зв'язку з часом жнив. Крім того виявляється недовірчивість взагалі якому б не було уряду, позаяк які уряди до цього часу не були, визначались своїм малоіснуванням. При вступі, спочатку, українських республіканських військ на територію Поділля виявилось велике задоволення селянства й було на увазі підтримати цей уряд, про це свідчить факт вступу деяких селян до українського війська, але селянство не було використано своєчасно.

Одверта ворожість селянства до комуністів-большовиків. Малосвідомість населення остільки велика, що воно не лічиться ні з якими державними обставинами і в той час вимагає його задоволення в першу чергу необхідними потребностями: соллю, кромом і т[аке] і[нше] і відсутність цього відноситься, буцім би, то небажанням дати таких населенню урядом.

Повна апатичність до прийому грошових знаків, завдяки відсутності підкреслюючого закону про грошові знаки, наслідком цього селяни не охоче стараються збувати на ринок свої продукти.

Земельне питання на місцях не розрішено. Частина сел ставиться прихильно, а решта – навпаки. Волосний сход по земельному питанню не відбувся. Про реалізацію урожаю селянство хоча й підлягає закону про урожай, але схвильовано обмірковує другорядне питання, тобто чому частина урожаю з земель бувших поміщичих, яку одержало найбідніше селянство, одержує частина держава, останнє населення, яке має більш кількість землі власної, ті ж реалізації не підлягає.

В загальнім же нарисі, можна додати, що кожне село зазначеної волості має частично змінні свої погляди до того чи іншого питання під впливом чи то окремих осіб, чи економічних умов села. Останнє залишає за собою промінь його свідомості, або навпаки.

Інформатори: Т. Карпенко, Д[митро] Антоненко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 27. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРІВ МІНІСТЕРСТВА ГРИЦЬКА АРТЕМЧУКА Й АВРАМА ПОВНИЦІ, 7 СЕРПНЯ 1919

7 серпня 1919 року

Доповідь інформаторів по волостям Балинської та Смотрицької

З посвідченнями Міністерства внутрішніх справ 29/VII ми виїхали з Кам'янця до Балинської і Смотрицької волостей. Виїхавши за околиці міста уже було видно, що час виїзду на села дуже влучний, бо весь той елемент, з яким по даним інформаторам завданням треба мати було обмін думок, весь був на полі. Ця гадка справдилась по прибутті на міста, бо коли в Балині в волосній управі було зроблено запитання чи можна скликати сход селян, або ж хоть значеньку кількість їх, з якими треба обмінятися деякими важної ваги думками, то на се була відповідь, що ці бажання даремні, бо селянству тепер не до важних балачок, коли тепер у їх важна робота. А хоть би не це, то зневірене селянство до громадських обов'язків відноситься байдуже. Коли треба то вирішать справи, приходять люди невідповідальні по своєму моральному розвитку і без почуття до громадських інтересів.

Маючи на увазі принцип, що й одно зернятко уміло покладене в землю дає деякі наслідки, прийшлося вступити в балачки з присутніми і були здивовані, коли на другий день як надійшло більше людності тим, що думки всіх йшли сталим шляхом жадання твердої влади. На запитання як селяни уявляють собі тверду владу, на се давалась відповідь, що тверда влада їми уявляється такою, коли виконавці закону на місцях, себто щоб місцева влада, для селян була авторитетом послуху й поваги як до носителя державних вимог. Попереджаючи думку в відповідь на се, що міць влади зверху при демократичній устрії залежить від організації від громадянства, а в цім разі селянства продовжували: «... Якби село складалось з елементу хоть і темного, які ми в дійсності в більшості і є, але поміркованого, то здавалось би що і влада не потрібна – живи та дбай, і про Бога не забувай. Коли ж воно складається з елементів таких як кулаки, звичайних хозяїв почті земельних, але чесних працюючих і розбещених фронтовиків, між якими багато й кацапів, які зуміли тут, біля фронту бувшої війни, прилаштування на родючому кусочку землі довірливого українця; просто ледачих; найбільше розпущених революцією крикунів і не мало випущених на волю злодіїв та душогубів, то придивлячись до життя кожного елемента і прислухаючись до вимог захисту їх інтересів, що влада вимагається відповідно психологічному розвитку кожної групи зокрема. Кулакам та поміркованому необхідна тверда влада, а решті та, яка не в силі зупинити сваволі».

В яснім розмінні селянина-громадянина тверда влада це та, яка своєю міццю дала б бадьорість виконавцям завдань держави, та влада, яка зуміє по власній тепер ініціативі ізолювати своєю міццю і авторитетом злочинний селянський елемент і приборкати розбещеність, яка втухла тільки на даний мент. І що злочинному елементу при можливому повороті до села були б відрізані шляхи до помсти за таку ізоляцію над виконавцем на місці в селі.

На запитання в якому політичному змісті була б найпевніша тверда влада було відповіддю, що рішучість большевиків була для них приємною стороною щодо влади, бо тут зустрічається з родинністю принципів з монархічними.

Щодо походу [Антон] Денікіна або [Олександр] Колчака, то селянство знає тільки те, що з [Антоном] Денікіним ідуть пани та їх діти офіцери, а про «Купчака» – так

звуть – кажуть, що цей може й справді дасть землю по людській, коли на неї будеш дивитись як на рідню, і що від тебе її ніхто не одбере.

Землею, як це вимагається революцією, селянство уже не так цікавиться – зневірилось, а у кожного на язиці уже сіль, мануфактура, нафта та інший ріжний крам. І коли обивательщина умілою рукою провокатора буде направлена по шляху до думки, що [Антону] Денікіну тепер і найзручніше виконать ці задоволення, буде незручно. Звертаємо увагу тільки на один факт (а їх є багато), коли селяни засіяли землі поміщицькі Купенського тільки з довір'я до слів управління, що навіть як і пан повернеться вони своє получают, а розпорядження повітової земельної управи ігнорували, то з дечим приходиться і рахуватись. І особливо коли поміщик в тій волості засіяв по декілька десятин для власних потреб, без зустрічі зі сторони селянства протестів. Це наша думка що те, що йде поза думкою селянина – не серйозне. Багато на місцях виника дрібних і великих злих вчинків, які за бездіяльністю, чи як вище уже зазначено, стоячи завжди перед помстою, залишаються безкарними і ці вчинки гуртують загальну думку в поміркованім елементі про безсилля держави над робітництвом.

Галичан лічать своїм народом, але кажуть, що мета приходу та ж що і большевиків – хліб. На податки хлібом селянство дивиться несвідомо і багато є таких як від держави візьмуть все, їй же нічого, але се несерйозно, бо при умілості зробити все дуже легко. Так це гадається через те, що коли влада стоїть на певному та твердому шляху, що зразу почулось би на містах, можна людність в кожній суперечці переконати до бажаного для держави. Землеміри, агрономи, ріжні інструктори се на думку декого є витребеньки старого режиму земств. Свідомість, якої на селі, на превеликий жаль, зовсім обмаль, а до того й занукана демагогами-провокаторами дивиться інакше. Є випадки, коли звертається хто з людності до таких інструкцій за нарадою, але складається завше так, що за відсутністю лишаться без поради. Се тепер загальна, можна сказати, хворість на місцях всіх. Відсутність потрібної людини на своєму місці в нужний мент, а індиферентність взагалі. Великий тягар – обіліе на місцях виконавців від влади. Ліса руйнують, користуючись слухним часом.

Поляки успіха не будуть мати. Література здебільшого йде на загадки. Мають літературу розповсюджувати так, аби вони попадали до рук грамотних. На селах повна відсутність інтеліген[ції] української. Провокаторів встрітить можна по декілько. Така картина й на других волостях, хіба тільки й ріжниці що в Смотрицькій волості є зневір'я до братів большевиків, які після себе востанне залишили відчувану пам'ятку.

Інформатор: А [врам] Повниця, [Грицько Артемчук]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 28–29. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА МИКОЛИ ВИШНЕВСЬКОГО, 9 СЕРПНЯ 1919

9 серпня 1919 року

Повернувшись з сел маю за честь Вам доложити, що 5-го серпня прийшов в 2 годні дня в село Серебрєї Могилевського повіту. Ідучи по дорозі я зустрів одного селянина з села Яришів, секретаря земельної управи. В балачках з ним він мені сказав, що збір урожая на поміщицьких полях закінчен, і згідно розпорядження земельної управи селяни мають за роботу 3-ю частину, позаяк засіяно було поміщиком.

І далі я почав його питати як молоді люди чи пішли до війська. Він сказав, що ні один не пішов і не піде, так вони рішили собі на зібранню, що тоді підуть на військову службу як Росія буде одна. І коли у їх були більшовики, то вони своїм судом убивали на смерть тих, котрої хто тільки служив у [Симона] Петлюри. Додав він, що скільки їх не уговорювали розумні люди, котрих дуже мало мається в селі, теж саме і в селі Серебреї до нашої влади – неприхильні з цього села. Розбишак-чабан сгурткував собі якусь банду і з більшовиками був в дружбі, і кого хтів того і грабив. Комісар цього села вибраний при більшовиках назва його Ладаневич.

Далі в балачках з селянами вони сказали, що вони правителство тоді признають, як будуть бачити, що воно побідить всіх прихильників до більшовизму. Як у їх були більшовики, то румуни їх по цілим дням били з гармат так, що вони і місця в селі не могли найти. В селі є церковна школа. Я цим селянам сказав, щоб вони почаще тягнули свого комісара, щоб їм давав з Міністерства літературу і що вони цілком повинні слухати українського правительства, котре їх доведе до всякого порядку, дасть землю без і малоземельним селянам, а не панам.

Наотріз мені з толпи один крикнув, що більшовики їм казали, що в українськом правительстві самі пани, що вони землю од їх заберуть. Я тоді і дав йому книжку земельного закону і начав йому пояснити про нашу владу: що за військом ідуть землеміри, котрі і роблять нарізку землі, наділ селянам. Тоді вони цілком загомоніли на його і сказали дай то Боже, щоб вони то було, бо вже свіжі гості кожний раз надоїли.

Охорону сел несуть по черзі всі, комісар має посвідчення на 7 рушниць, котрих не селі немає. Літературу, котру не роздав, віддав комісарові села Ладаневичу, котрий до цього часу навіть не має української печатки, а стара російська.

6-го серпня я був в селі і волосній управі Кукавська, де голова управи щирій українець з радістю взяв у мене літературу. І дуже гарний порядок скрізь і селяни раді правительством і прихильні, і всі молоді на службу військову пішли і обіцяють всяких харчів як тільки треба. Голова управи Черниш має українську печатку і дуже добра він людина.

7-го серпня я був в селі Вендичани, де застав писаря і заступника голови п'яним, з котрими мало було балачок з селянами. Балакав то до військової служби ніхто не пішов і бояться, бо немає твердої влади. В селі 7-го вечером приїхав галицький комендант комісар повіту і селяни зараз на другий день обіцяли бути в Могилеві як зобачили об'яви. Більш нічого такого не чув.

Інформатор: Микола Вишневський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 38–39. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРІВ МІНІСТЕРСТВА ЛАРІОНА ГАВРИЛЕНКА ТА ТИМОФІЯ НЕЇЗЖАЛОГО, 4 СЕРПНЯ 1919

4 серпня [19]19 року

Доклад

28 липня ми вийшли в указані нам волості: Довжецьку, Рихтецьку і Орининську.

Довжецька волость як найближча до м[іста] Кам'янця має літературу, щоденно одержують з міста в селах же цієї волості до <...> прихода ніяких інформацій не

провадилось. Нами роздана література з додатком живого слова. По селах дорослих людей зовсім немає, всі працюють на полях, залишаються одні діти. Зібрати громаду неможливо, а приходиться з окремо балакати чоловік по 5 або 10. Селяни дуже цікавляться літературою. В деяких селах селяни не давали на мобілізацію своїх синів ні большевикам, ні українській владі, а в деяких пішли на наш прозив. Взагалі Довжецька волость <...> знайома з політичним становищем в сучасний мент.

Рихтецька волость знайома менш з загальним становищем, де нам прийшлося більш працювати. Селянам скрізь роздана література з додатком живого слова. Селяни скаржаться, що їм невідомо було що зараз робить вища українська влада. Після широкого поінформування селяни згоджуються підтримувати теперішню владу. Відносно большевиків-комуністів в селяни вороже відносяться за винятком деяких сел, наприклад, Слобідська <...> Рихтецької волості село большевицького настрою, ні жодного чоловіка не дали на прозив УНР. До галичан вороже відносяться Вітківці і <...> теж наполовину большевцького настрою. До влади УНР – недовірливо. В цих селах особливо прийшлося більш працювати, після балачок селяни задовольняються і прохають почаще і ширше їх інформувати.

Орининська волость. Література в деяких селах роздана з додатком живого слова, доросле селянство все в полі, на селах одні діти, щоб використати мент празника на неділю призначений з'їзд Орининської волості з усіх сел представників, де ми повинні були виступати живим словом і широко їх поінформувати, але цього не удалось зробити.

В суботу 2 серпня ранком появилася польська розвідка, з краю села залишилось чоловік 10, не пропускаючи нікого в село, а решта 15 чоловік прийшла і заарештувала місцевого коменданта тила і забрала з собою. Селянство дуже схвильоване, волосна управа залишена, ні одного чоловіка не зосталось, місцева міліція покинула зброю і познімала кокарди і <...> з углів вичікує. Одержали відомості від селян, що за <...> польська розвідка чаще і дальше від кордона <...> селяни кажуть, що польська розвідка була в селах <...>, Вітківцях, Заваллі, Кудринцях, Мілівцях, Чернокозинцях, Шустівцях і Орининської волості: Оринин, Фридрівці, Привороття, Красноставці, Підфиліп'є, Пукляки, Залуч'є і [Добро]воля.

Єсть такі села, де позалишались польські комісари сел, раніш обібрані селянами і зараз продовжують свою працю. Не дивлячись на це, ми залишились у Оринині до неділі, щоб на зібранні поінформувати селян живим словом, але польська розвідка і в неділю 3/VIII появилася і ми примушені були залишити свою працю і повернутись на Кам'янець. В балачках з селянами на прикордонних селах скаржаться, що поляки забирають скот, кури, яйця і таке інше і платять не хочуть. Багато галичан дезертирують до поляків від нас.

Грошова наша валюта зовсім понизилася (за 1 карбованець миколаєвський дають 8 українських). В селах за наші гроші ніхто не хоче продати ніяких харчових продуктів. З великою трудностю приходиться випрашувати стакан молока, або головку часнику, а хліба зовсім не дають. І заявляють, що самі не бачать хліба зовсім, а живуть картоплею та мамалигою. По селах багато хорих селян на тиф і цингу. Урожай на полях надзвичайно гарний, особливо пшениця і жито, ячмінь і овес гарні, єсть багато трави. Гречка дуже гарна. В селах і під селами городні овочі дуже гарні.

В усіх селах зазначених вище волостей вивіски на сільських збираннях позалишались старі російські на російській мові. А також і таблиці в усіх селах, котрі стоять спочатку сел і на виході, в котрих зазначена назва села, скільки дворів і куди веде яка

дорога. Це все теж позалишало на старій російській мові. Письмоводство по волостях здебільшого теж провадиться російській мові.

В селі Оринин існує «просвіта», в котрій працює місцева інтелігенція здебільшого, учні мають читальню, котра по заяві учня зруйнована якоюсь непевною українською військовою частиною. Проводять вистави на користь гуртка і т[аке] і[нше]. Голови всіх зазначених вище волосних управ скаржаться, що селяни не платять мирських зборів, і в ближчому майбутньому волосні управи припинять свою працю, не маючи гроші коштів.

Інформатори: [Тимофій] Неїзжалий і Л[аріон] Гавриленко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 34. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА ІВАНА ГОНЯНОГО, 10 СЕРПНЯ 1919

10 серпня [1919 року]

Доклад

Згідно пропозиції Вашої я 2/VIII одержав посвідчення і 1 000 гривнений аванс, і 3/VIII виїхав потягом до ст[анції] Дунаєвці, звідкіль пішим порядком мандрував до села Куяви, куди прийшов 5/VIII ранком. Моя подорож зі станції Дунаєвці до села Томашівки, Терновка, де я ночував, далі Фрампіль і Куява всього верстов 12.

По дорозі в Томашівці відпочивав і балакав з селянином Михайлом Рогалем, його батьком і молодим сином (привинного зрiсту). Михайло Рогаль казав, що бракує гарної влади на місцях, бо ніхто нікого з місцевих адміністраторів не хоче слухати. Шляхи в селі і поза селом попорчені, з містків позривані дошки, коло містків страшенні вибої від ½ арш[ина] до 1 арш[ина] завглибшки. Нема відповідного органа, котрий би на місцях піклувався про добробут шляхів, містків, пожежних шоп і т[аке] і[нше]. Крім того М[ихайло] Рогаль каже, що його сина будь-то 4/VIII призивали до війська, а вчором відмінили цей призив – вражіння погане, виходить, що як будь-то з селянами церемоняться.

В Тернові селянин (прізвища не помню), казав мені, що бракує по твердіше влади, з'ясовував ті ж недостатки у селянської влади як і [Михайло] Рогаль, і дійсно шлях через село поганий, ще гірше як у Томашівці як хочеш проїхати через місток, а згори ідуть підводи назустріч, то на містку не розминешся, бо проїхати можна тільки серединою містка, а по краям зірвані доски і розтаскали невідомо ким.

В місті Франполі настрої після большевицького панування до української республіканської влади прихильний, всі мешканці містечка чекають підвоза хліба і солі, зменшення ціни на м'ясо, сало і мило.

Ціна фунта хліба у жидівських крамницях 5/VIII – 30 карб[ованців], яйце варене – 2 карбованців штука, фунт м'яса яловичого – 15 карб[ованців], телячого – 14 карб[ованців]. А в базарний день 6/VIII (в середу) ціни були такі: хліб житній буханок до 4 фунтів – 40 карбованців, 4½ фун[та] – 50 карб[ованців], 5 фунт[ів] – 55 карб[ованців] це у селян. Пара цеплят – 50 карб[ованців], півень – 60–70 карб[ованців], качка – 50 карб[ованців], фунт сала – 35 карб[ованців], сіль – 100 карб[ованців] фунт, мило – 50 карб[ованців] фунт.

Село Куява. 5/VIII явився до управи потребували посвідчення, тут як будь-то адміністративний центр (волосна управа звичайно) відносяться строжіше до прибуваючих з округи. В той мент голова розбирав скаргу селянки с[ела] Пісочне Прокопцевої на одно[го] селянина Мельника за землю. Справа така: між Пропокцевою від'їжджаючи в 1913 році до Америки про[дала] Мельнику 1 моргу поля за 150 карб[ованців]. І в сільські розписці зробив виправку, що якщо він або родина не зроблять з Мельником купчої (нотаріальний порядок) і хто-небудь з родини або він захочуть приступити до володіння землею, то повинен повернуть Мельникові гроші в двойні, себто 300 карб[ованців]. Тепер дружина емігранта чоловіка, що в Америці, хоче йому, Мельнику, повернути 300 карб[ованців] грошей і приступити до володіння землею. Голова управи Куций каже до істиці: «Ви же продасте 3 цілих хліби і візьмете 300 карб[ованців], а Мельник щоби добути Вашого чоловіка землю запродав в 1913 році свою моргу. Якщо хочете, то поверніть йому гроші, взявши на увагу дороговизну життя ну хоть би 1 500 карб[ованців]».

Сторони не погодились, бо жінка емігранта 1 500 карб[ованців], ні в якому разі не може дати Мельникові, да і Мельник не був охоч до грошей. Голова управи присоглашав помиритись з емігранткою на ½ врожаю, бо емігрантка має троє дітей і людина дуже бідно жие. Працює щороку на цукроварної фабриці в с[елі] Левада, що в 5 верстах від її села і щоденно вона тудя ходить. Це її дуже морить. Мельник на це не погодився, тоді голова управи посовітував жалуватись мировому судді в Самгородок, і наказав своєму секретарові слати прохання до нього, щоби відсудити землю назад. Голова грозив Мельника відіслати до коменданта у Франполь, але Мельника це не дуже турбувало. Взагалі в волості треба мати якийсь судовий орган, котрий би мирив селян на місцях.

Ні в жодному селі не довелось мені зібрати збори, щоби дати їм належні інформації через те, що зараз жнива. Балакав з окремими селянами, котрі уже спізнали, що большевиків вигнали завдяки братам-наддністрянцям, до котрих старі люди відносять з повагою. Молодь в цьому питанні безразлична. Мені один галичанин на ст[анції] Дунаївці казав, що декотрі молодики-наддніпрянці йому казали: «Що ви прийшли, щоби і вам дати землю», а самі то її боронити, небойсь, не хотять добровольно. Безумовно, що це робота провокаторів.

Селянин с[ела] Куяви, закупщик до товариської лавки с[ела] Токар[івка], казав, що їм бракує солі, дьогтю, шмаровидла, сірників, мила, тютюну і др[угих] продук[тив] домашнього обіхода. Ціна 1 пуда дьогтю 1 000 карб[ованців], сірників 1 ящ[ика] – 4 500 карб[ованців], і то з трудом насилу дістали в перші половині липня, а зараз ніде дістати і за ці гроші. Відносно дьогтю, то на ст[анції] Кам'янець єсть 3 вагони дьогтю. Бочки порозсохлись і течуть, дьоготь на рейки і витік не на одну тисячу, а на десятки, а село в ньому має остру нужду, нема у нас коли цим товаром розпорядитись. Я про це Вам писав два рази.

Жителі с[ела] Пісочне коло Левадського і Купинського лісу як передавав мені помічник лісничого випасли звище 7 моргів буряків. В Куяві і ½ засіяної площі буряками як слід не оброблена, буряк поріс по коліна. Нема кому дивитись за державним майном.

[Іван] Гоняний

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 30. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА ЙОСИПА МОВЧАНА, 6 СЕРПНЯ 1919

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], 6 серпня 1919 року

Інформація

Вийшовши із Кам'янця-Подільського по наказу Центрального бюро для зустрічі галицької армії я вечором 17/VII прибув до міста Жванчик (на Дністрі), причому ні в самому місті, ні по дорозі ніяких галицьких стройових частин не зустрів. Як по дорозі так і в Жванчику зустрічались тільки автомашини навантажені ріжним майном.

18/VII по дорозі від с[ела] Рихта на Кам'янець зустрічались частини і обози I-го, III-го і V-го галицьких корпусів.

Зустрічним частинам і обозу роздавалась література. Галичани дуже цікавляться нашою агітаційною літературою, охоче її читають і прочитавши передають селянству. Галицьке військове старшинство більше цікавилось часописами, причому був випадок, що старшина не взяв часописі «Подольский край», зі словами: «Кацапської не читаю; не раджу і Вам її розповсюджувати». Пограничне селянство, в подавляючій більшості, зустріло галичан байдужо, одиночні особи – прихильно і вороже. На пояснення інформаторів задля чого пришли галичани, деякі із селян казали: «Треба ж кудись людям дітись, коли їх гонять поляки».

З 19/VII по 23/VII йшов за частинами і обозом III-го корпусу в напрямку Нова Ушиця, часами покидаючи прямиий тракт і завертаючи в ближчі села.

23-го залишивши III-й корпус перед Новою Ушицею для переформування я через Нову Ушицю і Копайгород добрався до Могилева з метою поповнити запаси літератури. Але ж літератури в Могилеві не найшов і через Бар, Ялтушків, Заміхів, Нову Ушицю і Дунаєвці і Шатаву 4/VIII вечором повернувся до Кам'янця.

Дорогою і на ночівках, приходилось балакати тільки з поодинокими особами, позаяк селянство зараз на полі і зробити зібрання не маєтья можливості. За час подорожі мною, між іншим, звернута увага на такі речі:

1. В губернії мало, як не сказати більше, зроблено для того, щоб українізувати зовнішній вигляд сел: всі державні вивіски як то назви сел, волостей, шкіл, доріг і т[аке] і[нше] залишились на російській мові.

2. Де в яких містах (Нова Ушиця) не малося міліції через те, що на існуючу платню, котрої до того ж ніхто не одержував, ніхто не йде. По другім містах (Бар) міліція тікає до війська, де кращі матеріальні обставини.

3. Неможливо сформувати повітові охоронні сотні, завдяки відсутності казенних коней. Купити коня пригодного для верхової їзди чи стражі не має змоги через високі ціни 20 000–30 000 за коня. Заможні люди в стражу не йдуть.

4. Інформація по селах, особливо подальше від Кам'янця, поставлена зле.

5. Від Збруча по березі Дністра до Могилева не тільки бідне, а й середне селянство не має хліба і солі.

6. Майже скрізь селянство скаржиться на безладдя і безнаказанність, і бажає твердої влади (котру кожен розуміє по своєму), кажучи, що при царю було краще, бо був лад, а тепер у власній хаті спати страшно. Майже скрізь бояться повороту панів, на чому уже і провокують, а ще більше бояться приходу поляків. Цікавляться арміями [Антон] Денікіна і [Олександр] Колчака і тими наслідками, яке дасть для

селянства їх продвиження. Попадаються села, де селянство не хоче признавати ніякої влади (друга станція від Могилева).

7. Несправедливе обвинувачення жидів в прихильності до большевизму. Жидівське населення всіх тих міст, де приходилось бути – антибольшевицьке, да інакше й бути не може, бо всі вони комерсанти (робітників по перекислених містах не маєтсья) і по моїм доглядам скоріше прихильні до [Антон] Денікіна, завдяки чуткам, що [Антон] Денікін утворює тверду владу і порядок. І там де проходить його армія не буває погромів і мародорства.

8. Взаємовідносинами армій УНР і [Антон] Денікіна дуже цікавляться галичани, особливо їх старшина. Чутні голоси, що з [Антоном] Денікіном нам не справиться, завдяки тому що там чудова організація як армії так і тилу, чого у нас зовсім не маєтсья.

9. Кепське вражіння на галичан робить те, що на тротуарах міста і улицях сел не має змоги протиснутись за молоддю, котра по мобілізації не пошла в армію, а сидять дома.

10. На місцях не маєтсья средств (грошових) організувати місцеві органи влади. На повітові, місцеві і волосні комісаріати до сього часу не відпущені кредити.

11. Назріла потреба змінити старий склад гласних місцевих самоврядувань, який в більшості є байдужий щодо української справи. Закон про нові вибори тим більше потрібний, що термін уповноважень для старих гласних проходить.

12. На селах і в містах помітна шалена агітація на користь миколаївських грошей і керенок. Навкруги Могилева, Бару, Ялтушків і Новій Ушиці зовсім не беруться українські гроші.

13. На провінції зовсім нема у праці на користь держави інтелігенції. Зараз не приймає участі в ділі відбудови держави даже та активна українська інтелігенція, котра раніш вела в цьому перед. Причини тому такі:

Перша – провінціальна інтелігенція як то учительство і чиновники уже 4 місяці не одержувало платні і зараз вимирає з голоду. Інтелігенція примушена йти до селянства у найми. Так учительство Барської комерційної школи і їх родина жнуть селянам за 10-й сніп, рвуть за 6-е відро вишні, сапають за цукер заводські буряки і т[ак]е і[нше].

Друга в тому, що завдяки браку поважних, серйозних і досвідчених людей на чолі військової влади на місцях, справа налагодження порядку, права і законності, а разом і відбудова Української Держави страшенно псуєтсья. Ці люди не знаючи своїх прав і обов'язків, не вмюючи серйозно відноситись до такого першорядного діла як налагодження порядку в тилу, своїми нетактовними, як не сказати більше, вчинками (комендант міста Бара) дискредитують всяку владу і остаточно деморалізують тил. Такі легковажні люди не вмюють наладити відносин не то що з населенням, а даже з такими органами як повітовий комісаріат і місцеве самоврядування. На населення ж наводять прямо паніку своїми безпідставними арештами і вимогами з додатком погроз. Були випадки арештів міліціонерів яко большевиків і по місті ходять чутки, що такі арешти роблятсья не з безкорисною метою, і багато іншого.

Третя – чи в самому нашому війську чи може прикриваючись його формою, на фронті маєтсья багато мародорів, які роблять нечувані звірства з беззахитним жидівським населенням. Вся дорога наших війська від Кам'янця до Жмеринки полита жидівською кров'ю. Міста: Китайгород, Копайгород, Жванець, Нова Ушиця, Ялтушків, Бар і др[угі] розграфлені; скрізь торжество сваволі, розбою, анархії і горя.

Завдяки цим причинам інтелігенція не має моральних підстав казати людям про право і правду в той час коли вони бачили, бачать і самі переживають неправду і сваволю. Взагалі невдачі призначень гублять справу і вона на провінції в страшній загрозі.

Перелічивши все вищезгадане лічу своїм обов'язком додати, що ім'я спасення країни конче необхідно звернути найпильнішу увагу на призначення осіб військової влади на місцях і дати туди людей поважних, розумних, тактовних і з адміністративними здібностями, бо від умілого керівництва справами залежить відбудова держави. Позаяк державу будує уряд в Кам'янці, армія на фронті, і поодинокі адміністративні особи на місцях, все ж маса населення зовсім байдуже щодо такої будови.

Напруженої праці правительство дальше 5–10 верст від Кам'янця зовсім не видно. Її не баче ні селянство, котра каже інформаторам: «Балакають і пишуть про нові порядки гарно, а на ділі нічого нового ні гарного, опріч безладдя, ми не бачимо – ні провінційна інтелігенція, ні мешканці міст і містечок».

Во ім'я тієї ж само мети також конче необхідно утворити судово-карний інститут, щоб населення бачило і знало, що неможливо безнаказанно топтати право і робити злочини, що зараз уже неможлива сваволя темних і невідповідальних елементів. Необхідно показати населенню, що правительство не тільки уміє наказувати і декретувати, а й в силі настояти на виконанню своїх наказів.

Я твердо запевен, що як тільки не будуть вжиті самі рішучі і негайні засоби, то справа визволення українського народу відсунеться на багато років назад.

Інформатор: Йос[ип] Мовчан

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 191–192. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 57. Арк. 193–194. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРІВ МІНІСТЕРСТВА А. ПАНАСЕНКА ТА М. ФІЛОНЕНКА, 15 СЕРПНЯ 1919

15 серпня [1919 року]

Доклад

Згідно Вашого наказу ми 5/VIII ц[ього] р[оку] від'їхали на села в напрямку Могилева з метою інформації і роздачі літератури, що і було виконано.

В Бронницьку волость ми прибули 10/VIII в 8 годині вечера, де нікого в волості не застали, крім міліціонера та сторожа. Залишивши літературу, а самі пішли розшукувати помешкання, де можна було переночувати. Знайшли квартиру в одного поміщицького службовця, котрий залишився при економії яко доглядач, і переночувавши в нього.

Ранком в 9 годині ми відправились в волость, де уже був голова волосної земельної управи, секретарі волосні, декілька селян і попи галицьких жовнірів. Це було 11-го в неділю. Нас зараз же секретар запитав хто ми, відкіля і по якій справі, ми їм відповіли, що ми єсть інформатори Міністерства внутрішніх справ, притому показали їм свої посвідки і зараз же приступили з міст до балачок. В першу чергу ми запитали чи можна бачити комісара, то нам сказали його зараз нема в селі, а десь поїхав по селах з приводу виборів представників на повітовий з'їзд скликавший (селом – містом), котрий повинен відбутися 17/VIII ц[ього] р[оку] в м[істі] Могилеві. Хотіли було скликати сход, але була негарна погода, йшов весь час дощ, так що прийшлося їх інформувати самих в присутності тих самих селян і жовнірів, котрі були по своїм власним справам.

Інформували їх о сучаснім станов[ищі] на Україні, про мету і завдання теперішнього уряду, о міжнарод[не] політ[ичне] становище і дещо о коєчим за що і були дуже вдячні нам. З свого боку вони так нас поінформували як стоїть справа в волості. Справа обстоїть в волості дуже гарно. Селянство прихильно ставиться до влади, навіть раді, що прийшли українці. Відносно закону розприділу урожаю суперечок немає, були раніш суперечки, але коли зібрали сход і <...> і для чого береться ця частина урожая, то селяни самі сказали, що це дуже добре: «Бо раніш ми думали, що це забирають для панів».

Урожай гарний по всій окрузі і через тиждень буде весь вбратий. Мається 3 парових машини. Так що молотить буде самі. При волості мається 12 чоловік охорони, із них 9 чоловік галичан. Волость має 10 сел, скрізь тихо, спокійно, злочинних випадків не помічається, як було це при большевиках-комуністах.

На 15/VIII призначена мобілізація, і треба сподівати гарних наслідків. Податки внесли пока в селі, а решта Карпівка, Сказинці, Пилипи, Садківці ще, а сказали внесемо разом в цім році.

До галичан відносяться дуже прихильно, бо знають хто вони такі і чого прийшли. По селах мають скрізь комісари, а також земельні управи. Але земельні управи працюють дуже в скрутному становищі, завдяки тому що немає коштів як заплатити служачим, а також ні за що купити канцелярських приладів.

Були в селі Карповці, де тоже ночували і мали балачки з селянами і роздавали ріжну літературу, крім того селяни запитували нас чи скоро буде сіль, шкіра, мануфактури і т[аке] і[нше]. Ми їм відповідали на це так, коли виженемо ми большевиків-комуністів, то тоді буде все. А для того щоб вигнати большев[иків]-комуніст[ів], треба йти всім в військо. Щоб якомога скоріше вигнати з Одеси, бо крам іде з Америки, але немає шляху куди і яким шляхом діставати нам. Вони цілком згоджуються.

Були в Озаринецькій волості, де справа обстоїть також саме як і в Бронницькій волості. Були на полях, де тож роздавали літературу і мали балачки. Взагалі селянство прихильне, і каже що тепер тільки воно вірить [Симону] Петлюрі, котрий бажає добра, як вони кажуть, і вірить більш нікому не станем. Але все ж таки треба почаще їх інформувати як живим словом также і літературою, бо воно дуже цікавиться де що робиться і як обстоїть справа. Пробули всього днів 5/VIII по 14/VIII.

Інформатори: А. Панасенко, [М.] Філоненко
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 33. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА «ПОВСТАНЦЯ», 21 ЧЕРВНЯ 1919

м[ісце] постою, 21 червня 1919 року

Доклад

8-го червня с[ього] р[оку] я начав працю з 7 чоловік людей в Сквирськ[ому], Бердич[івському] і Житомирським повітах для подняття повстання проти большевиків. Із них 3 яко агітатори, а 4 яко організатори з задачею: (копія в додатку). Працю начав з селі: Кодня, Котельня і Волиця. З начала праця ішла дуже гарно, прихильників із селян отам[ану] [Симону] Петлюрі знаходилось багато і із гарних людей, з допомогою яких сформували 3 партиз[анські] отряди в силі 170 люда, якими робили ночні напади на большевицьку варту на ст[анції] Кодня, і рвали залізницю, і лісами коло Івниці

добирались до м[іста] Житомира, де ночами обстрілювали потяги з червоноар[мійця-ми]. Крім того робити і роблять напади на жидівські комісаріати в містечках: Івниця, Котельня, Коростишів і др[угі]. Часами наші отряди доходили силою до 600 чолов[ік], но поївши хліба, який мали з собою, вертались додому і нам зіставалось постійне число 170 чол[овік]. В дану хвилину в повстанцях багато легше, бо у них тепер тверда надія в те, що не сьогодні – завтра з'єднаються з нашим фронтовим військом, на що раніш та надія була потеряна, через що і організація повстанців ішла не дуже гарно.

Хто із повстанців забреде часом в село і назве себе петлюрівцем, то його зустрічають в слізах від радості і надають йому хліба, сала, сорочок, аби він доніс тим, інакше його не називають як «ти спаситель наш від нехриста» (жидів і комуни). Через що і ледачих із большев[ицьких] дезертирів і ріжної наволочі розвелось по селах, які звать себе петлюрівцями і що вони приїхали від самого [Симона] Петлюри робити повстання за що їх годують задарма, одягають і гроші складчиною дають на повстання. А вони їдять, лежать як пани і нічого не роблять. Повстанці, щоб скоринити тих ледачих, приймають міри.

В кінці червня в лісі кого Івниці нашли зв'язок з отрядом [Дмитра] Соколовського, як вони себе називали, в чолов[ік] 70, комендантом його був старшина Борейко. Він казав, що мабуть прийдеться пробиратись до [Никифора] Григор'єва, або розійтись по домам. Через те, що нам не хочуть допомагати грішми. Ми уже два рази посилали людей по гроші і нам відказували зовсім то ні. Говорили прийдете в другий раз і крім того нема законної підстави вам давати гроші, а тих труднощів вони мабуть не знають, які приход[иться] чолов[іку] переносити подавши через фронт лишній раз.

Вражіння повстанців

Коли наші фронтом дійдуть: Вінниця, Житомир – Бердичів, то війська буде хоч відбавляй, аби рушниці і набої були, бо рушниць і набоїв в тим напрямку замало.

Інформації з сел очищен[их] від большевиків

Переходивше села очищені від большевиків в районі Деражня – Проскурів, де селяни не дуже то вкусили большевицької комуни і не бачивши в селах ні одної нашої газети, ні відозви, ані агітатора, крім мобілізаційного листка-наказу, неначе дурні всі. Отамана [Олександра] Осецького переробили в графа [Станіслава] Потоцького, який кажуть для нас добра не прияє, а тільки хоче силою кровлею виручити свої маєтки (економ[іи]) і багато др[угих] дурниць балакають.

В Проскурові я бачив як якійсь інформатор років 18 носився під пахвою з газетами примірн[иків] 100, шукав якого-небудь дядька з села подальше від Проскур[ова], дати газети для роздачі по селам. Наскільки я знаю таких селян, що ті газети які ним передають для роздачі по селах, ніколи він їх не роздасть, а віддасть свої старі, щоб сховала на жнива, коли буде іти в поле, то заверне сало.

Коли селян хоче трохи не поінформуім в де чім збільшого і не постараїмось вигнати їм із голови ті дурниці, хоть їм ще і тепер приносять большевики-агітатори (їх є по селах очищен[их] від больш[овиків] більше чим наших), то мобіліз[ація] пройде погано, мобіліз[аційні] накази для селян без всякої агітації є наче грім з неба.

Вони збирають по селах ріжні сходки, балакають ріжних дурниць, і під кінець виносять постанову: «Ми нейтральні, всі будем сидіти поки що дома, а після побачимо». Вони в більшості нічогісінько не знають, що із себе уявляє Велика Україна і Галичина (окремо), вони не знать ріжниці, що бути вмісті з Росією, що в федерації, а що окремо. Хто такий отаман [Симон] Петлюра, хто його правительство, із кого воно складається, з буржуїв, чи таких робітників як вони самі, за що б'ється і чого добивається – селяни

теж не знають. А як хоч і знають що-небудь, то все навиворіт як їх інформувала жидова в дні свого панування.

Селяни в дану хвилину всіма нашими справами дуже цікавляться, но ніхто їм нічого не каже, бо казати нікому. Хіба жид скаже не мало дурниць отими комуніст[ичними] листами, які ще і тепер в місцевості очищені від большо[виків], вночі розкидає по дорозі і селянам попід вікна. Або той дядько, котрий приїде з містечка з ярмарку додому, і якого обступлять цілим сходом і просять сказати, де він був і що чув. Або козак-дезертир забравшись в село, от і наговорять дурниць. І із-за цього помеж селянами ходять ріжні толки, а привести всіх їх до чого-небудь одного нікому.

Отже ж ми якнайскорше повинні зорганізувати літучий агітаційний отряд, мета якого не брати авансів, розуміється, і сидіти во френчах, манжети, галіфе і американських черевичках в яким-небудь городі в кафе-ресторані з гарною і гарно убраною панночкою і доставляти тільки ті інформації в інформаційне бюро, які принесе молочниця з села. З такими інформац[іями] і з такою агітацією селян не в чім не поінформуємо, життя їх не узнаємо і України не збудуємо, а дні біжать...

Для такої головної справи люди повинні бути, перше всього з почуттям українця, чесні, справедливі не ледачі, не те що люблять виїжджати на другого спині, а бути підготовленими до сієї праці і прихильними їй, тоді літучий агітаційний отряд – друга фронтова сила – він тоді іскоренить все зло, яке тільки може бути по селах і мобілізація буде проходити не так як тепер.

Такий літучий отряд повинен складатись:

1 комендант отряду (гарний оратор і знакомий із цим і життям селян);

1 помічник к[омендан]та (яко контроль над працею агітаторів, які повинні їздити по селам, де перебували агітатори показати себе теж агітатором і питати селян, хто у їх бував, що казав і що селяни кажуть після того);

1 писар к[омендан]та отряду;

від 20–26 агітаторів (яких завдання вести агітацію і збирати інформації по сел[ах] по районно-фронтом);

7 звиклих козаків (з них 4 кінних розвозити агітатор[ів], агітац[ійні] листки, газети, розпорядження від к[омендан]та отр[яду] і збирати інфомрац[ію] від агітатор[ів], 2 возити канц[елярію] і підвози та агітаційні брошури і газети із головн[ого] агітац[ійного] бюро, 1 запасовий);

2 вози парокон[ей], 9 коней (з них 5 верхових, 4 козаками, 1 к[омендан]ту чи його пом[ічни]ку для їзди контролів працю агітаторів і 4 під 2 вози).

Агітатори розсіявши зерно просвіти поміж селами на всі площі звільнені від большевиків, повинні своїм агітац[ійним] фронтом посоватись поближче бойового. Де застій бойового фронту, то не сидіти без діла на одному місці, а вертатись в глибокий тил і знов агітувати, то не лишне. І не старатись попасти в те саме село, що був і до тієї баби, де гарно спав і добрих вареників багато наївся, а селами мінятись, то буде більше користі. Комендант літучого агітац[ійного] отряду повинен підлягати яких-небудь одній інституції, тоді буде більше порядку і користі, інформації повинен присилати 2–3 рази на тиждень, а що важне, то негайно. Які б інформації не представляв, повинні бути військові. Всеї штат людей отряду повинен бути військово-обов'язаний, всі повинні каратись військовим судом. Агітатори повинні користуватись правом: зрадників наших, який би він не був і хто він не був, заарештовувати, в чім їм повинні допомагати містна влада і передавати їх до суду.

Примітка. Агітатори в яким би селі не перебували, повинні перше всього бути не в попа, де гарні дочки, питльовані вареники і чистий покій, а в голови села, де записатись: хто він, чого прийшов, коли прийшов і коли відійшов, агітувати можна під другою фамілією, но ту фамілію ком[ендан]т ото ряду повинен знати.

Повстанець

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 4–5. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРІВ МІНІСТЕРСТВА П. РОКОСА І М. ФІЛОНЕНКА, 1919

Доклад про загальне становище

в Маківській і Циковській волостях Кам'янецького повіту Подільської губернії

За весь час панування на території Маківській і Циковській волостях большевиків ніякі змагання провести комуну, чи то мобілізувати хоча б яку кількість населення в Червону армію, чи провести в життя загальне оподаткування селян зерном, ні до яких наслідків не привело. Безумовно, чекаючи большевиків, під час перебування української влади все селянство по приході їх після самого короткого часу почало ставитись до них спочатку з повною байдужістю, потім вороже.

Таке відношення селян пояснюється тим, що надії селян не справдилися, а власне, що большевики не привезли з собою ані солі, ані мануфактури, ані всього того що в даний мент селянам найбільш потрібно в домашньому ужитку. З цього боку і на цьому, власне, базують всі думки селян щодо відношення до тієї чи іншої влади. Відношення до сучасної влади через зазначене в масі селянства байдуже, але й не вороже.

На селах повний брак солі, цукру. Сіль, наприклад, купують у різних спекулянтів на українські гроші 100 карб[ованців] ф[унт], на «миколаєвські» 25 карб[ованців]. Врожай всюди гарний (середній – вище середній) і селянами всюди приступлено до збірки. Щодо встановленого урядом порядку про збір врожаю з бувших поміщицьких земель 3–4–5 сніп, то селяни його дадуть, але, безумовно, без військової сили в кількості на волость 40–50 чоловік, ця частина врожаю більшістю селянами буде не дана, а як і буде дана, то не 3-й 4 сніп, а 10-й. В цьому відношенні конче потрібно в державних інтересах:

- 1) в розпорядження волосних земельних управ дати військову силу;
- 2) призначити представників від Міністерства земельних справ по реалізації врожаю;
- 3) припинити реквізицію хліба переходячими через села військовими частинами;
- 4) налагодити відповідний державний апарат для негайної прийомки зазначеного хліба.

Через безтактовні кроки деяких військових частин серед селян починає появлятися незадоволення, але потрібно зазначити, що вони цілком співчувають голодній армії, але засобів для допомоги не мають. І говорять про те, що коли потрібно коням мішанина, чи що інше, військові повинні звертатися до представника місцевої влади, який і буде по згоді з селянами давати їм, але щоби тільки не самовільно. Так і з хлібом нового врожаю.

Необхідно зазначити щодо земельного питання, що серед селян різними темними елементами розпускаються такі провокаційні чутки, спростувати які досить важко,

а також деякими власниками і зараз ведеться провокація. Наприклад, в с[елі] Безніс-ківцях Маківської волості власником, який має до 600 десятин землі окрім тієї що в Новоушицькому повіті (заява голови волосної земельної управи) п[аном] Демцовим, штабс-капітаном російської служби, ведеться увесь час агітація в напрямках: невизнання українського уряду, «хто такий [Симон] Петлюра» і т[ак] і[нше]. Непідлеглість земельній управі, що збило також і селян які в недумку балачки з селянами, що: «Ми, пани, кожного дня засідаємо і знаємо, що ще недовго так буде, і що земля все одно залишиться нашою». Земельною управою вживаються заходи, але в цьому відношенні вона безсила, необхідно таємно забрати цю людину з села і цим тільки припинити його руйнуючу роботу.

Толоку в Циковській волості майже всю забрали і орють, але ж боязню, щоби не сталося так як за гетьманщини. В Маківській волості ще не роздавали її. Селянами досить часто задається таке питання: «Чи входе в них 15 десятин землі, які є на сем'ю максимум по закону». Земля усадебна. Усадебної землі у декого є до десятин 10–12, а то й 30 – приходиться відповідати що безумовно, входить. Недостача хліба торішнього врожаю дала наслідком те, що праця на полі за гроші абсолютно не має місця, а лише за якусь частину хліба і приходилося не раз чути: «Чи правда що на тих землях, де засіяв сам пан, будуть збирати хліб полонені, що таких на нашій території нема». Відповідь: «Не правда».

Багато селян висловлювалося в тому напрямку, що коли державі для армії потрібен хліб, то чому збирають частину тільки в тих, хто одержав шматок панської землі, а не накладуть т[ак] з[ваний] зерновий податок на всю землю, про що у них колись був такий закон, що з одної десятини селянин мусить дати 20 ф[унтів] хліба і т[ак] д[алі]. Голови земельних управ скаржаться на те, що повітова земельна управа не дає відповідного штату для завідування економіями. І що після 3-х годин дня в повітовій земельній управі навіть не залишається вартового у телефона, якому можна було би з волості передати те чи інше. Також всі селянські земельні управи працювати не можуть і відмовляються, через те що вже більш 6-ти місяців не одержують платні, в той час коли зараз роботи в управі надзвичайно багато, а дома вся робота стоїть.

Що торкається до адміністративного органу – волосної народної управи, то такі майже не функціонують, а власне через те, що:

- 1) вже коло року не одержують з волосної управи ніхто грошей;
- 2) вся робота по веденню справ збору податків не ведеться, бо селяни таких внести не бажають;
- 3) повна відсутність культурних інтелігентних робітників, які б при теперішніх умовах проявляли ту чи іншу ініціативу;
- 4) населення байдуже ставиться до того чи буде існувати управа чи ні, але коли потрібно йому, звертається до неї.

Деякі листування в межах волості, різні повістки пишуться на російській мові, а волосні писарі і інший елемент, який в балачках з селянами багато шкодить нашому ділу. Напр[иклад] в Маківській волості. Печатки такі ж всі на російській мові.

Шкільне діло стоїть погано: вчителі голодують і скаржаться на те, що селяни не дають дітей до школи (заява вчителя с[ела] Маків). В с[елі] Чечельник абсолютно не працездатна і не на місці вчителька – селяни просили дати другу.

Літературу селяни беруть охоче, але бувають випадки коли чуєш: «Все це обіцянки просто якась зневір'я».

Наддністрянське військо селянами зустрів прихильно. Селяни всіма цима подіями на цій території втомлені всюди балакають про необхідність твердої влади, порядку.

Час для роздачі літератури не слухний, все здорове селянство на полі, в селі тільки діти. На полі провадити цю роботу неможливо і не корисно.

[П.] Рокос і [М.] Філоненко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 25–26. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА К. СЛЮСАРЕНКА, 9 СЕРПНЯ 1919

Кам'янець-Под[ільський], 9 серпня 1919 р[оку]

Інформація

Віїхавши 24/VII з інформацією в околиці міста Бар і Копайгороді 25/VII прибув село Комарівці. При балачках з селянством виявилось, що більшовики зараз агітують між селянством проти української влади тим, що кажуть, що [Симон] Петлюра забирає половину всього врожаю. Цей склад і напрямок правительства не поінформов[аний]. Щодо відношення до більшовиків, то у селян сталих поглядів не мається. Теж саме балакають і в такому стані знаходяться відносини як правительства так і до більшовиків в селах Старий і Новий Лучинець. Причому селянство усіх сел задоволено розстрілом козакам, кравших на полі снопи. І взагалі помітна тяга до порядку, бо при запитанні чого у вас не мається сільської охорони, селянство відповіло: не має приказу зверху, а як буде такий приказ і ще тому строгий, то буде виконаний. Також і мобілізація буде зроблена тільки тоді як буде проявлена рішучість. Домагаються, щоб усі розпорядження були надіслані з усіма формальностями щодо підписей і печатей. Селянство до галицького війська відноситься приблизно, бувають випадки, що селянство годує галицьких козаків без всякої платні.

Повернувся до Кам'янця 4/VIII.

Інформатор: [К.] Слюсаренко

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 24. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА «ЧОРНОДУМА», 4 ВЕРЕСНЯ 1919

м[істо] Кам'янець-Подільський, 4 вересня 1919 року

На селах Подільської та Волинської губернії.

Спостереження і враження свідомого галицького селянина-організатора при Мін[істерстві] гал[ицьких] справ

П'ять літ великих міждержавних і міжнародних потрясінь, які принесла з собою світова війна, а опісля революція в важкій мірі змінили душу чорноробочого народу на селі. Державний в глибокій темності цілими віками, битий недолею, гнетений кривдою і поневірком, попав в круговорот великої війни мов під велетенськими жорновий камінь.

Ледве ж інстинктивно відчуваючи своє положення суспільно, деморалізований національно, обкрадений із всякого почуття до свого рідного – нараз обхоплює помінь революції соціальної і боротьби за національне визволення.

Революція щоразу захопила і оп'янила мільйонні маси великими ідеями і запалюючи огненними кличами настраждану душу тих мас – подавила надії на великі переміни в людському життю. Піврваний непереможною стихійною силою революції а не уміючи в ній і пійти по тій лінії, яка найближче підходила би до його суспільних класових інтересів, і які б найлегше було здійснити – давався позривати найдалш ідучим, які сам небаром уважав за нездійсненими, і проти насильного їх, йому накидування, мусів стати до збройної оборони.

Опущені і лишені на свій власний розум мужицькі маси, об яких ум б'ються ще дальше напрасними хвилями ріжнорідні течії революційні, а які ще понадто перехрешуються кривавою боротьбою на 3 фронти за визволення національне, стали безраді і стратили вихідну думку із такого положення.

Не могутчи оволодіти і збагнути своїм умом складних питань, а що вже понад їх голови перейшло чи мало всякого лиха, і дошкульно відбилось на їх матеріальному добробутові, то прикрість такого стану життя зробила їх хмурими, замкнутими в собі, а то в великій мірі сердитими і злобними. Кінця сим прикростям, ані не видати; і ся безнадійність на спокій, тихомірне хазяйське життя в близькій будучині, їх ще в більшій мірі денервує і сердить.

Понадто они багнуть вже якогось законного порядку, бажають власті, яка боронила би їх безпечності життя, майна і т[ак] д[алі]. Вже надто надокучило їм своєвільство солдатське, безпошадні і нахабні вчинки воєнного часу. У всіх на устах одно погійне питання: «Коли се вже раз скінчиться».

Рабовані вояками, стали самі скупі не лише на кусок хліба, але скупі в на слова і на людську привітність. Своєвільство солдатське їх обурює і в самій річі воно мусить обурювати. Єслі на них серед ночі спадають солдатські евакуації і забирають їм наготовлене зерно та хліб (якого по торішнім неврожаю і німецько-австрійських реквізіціях у нікого нема). Вони звезене збіжжя із клунь викидають коням на пашу, або перетрушують в скринях і забирають їм послідну одежу (то що як се случилось в с[елі] Гниловодах Кам'янецького уїзду). Але на селах і між самими мужиками єсть велике число таких, що не дуже то соромляться покрасти коли з нив одні другим, або з панських ланів пай других.

Багнуть твердої власті, але для когось такого, що його нема, або щоб та власть їх не сягала, або щоб карали лише того, що йому прикрість заподіяв, але не чіпала його, єслі він комусь таке вчинив. Пр[иміром] проголошено мобілізацію, дуже небагато таких, що послушали і ставились де слід. Ті, що не пішли, дуже ображуються, що їх не кличуть воювати. А борони Боже їм сказати, що вони повинні були послухати приказу, або що їх силою примусять слухати. Вони вже досить воювали, а тепер вже не мають за що. За панів, що [Симон] Петлюра їх назад на панські маетки вертає, воювати не підуть. В агітації такій, особливо піднесений тон несуть «шкаплірники»-католики, що живуть тішком на селах. Вони прилюдно кричать, що проти України всі, і через те шкода іти життя теряти. Вони тайно в душі багнуть, щоб ляхи прийшли, та завоювали українську землю.

«Дай Боже, щоб вже прийшли поляки, – доводилось нам чути на Волині від жінок католичок, – тай щоб пани назад по містах сіли, бо перше за панів дістати можна було, чи легшу службу в економії, чи заробити скорє хліба за сніп». Може бути, що просьба

до Бога за поляків сих жінок має оправдання в тім, що доводилось нам чути, або і власними очима бачити як на лани пшеницю жати повиїздили соки возів з челядію багатших мужиків, і позаймали кращі загони пшениці, а бідшнійші збирали де були гірші. «От бачите, – казав нам такий зарібняк, – показуючи рукою на мужицьку ниву, – на своїй ниві накрвав до ста кіп, а на лан вигнав зі всією челяддю і рве як найголодніший бідняк».

«Тепер на світі не жити, босяки тепер усю власть в свої руки взяли, – говорили нам мужики на селах, – от ми вторік озими посіяли своїм зерном лан, а тепер бувші панські наймити кажуть, що весь той хліб їм належиться, і погрожують нам, щоб ми і не важились до нього рук простягати». В одному селі на Волині нарікали люди, що з сусіднього села богатирі мужики у їхнього пана закупили всю землю, а у них своєї дуже мало, і погрожували, що не пустять тамтих мужиків на ті ниви, хоть вже ними куплені хліба збирати, а що з голоду не гинуть, то самі пожнуть і заберуть собі той хліб.

А з сусіднього села мужики, що вже 18 літ, як ту землю купили, тужили за паном та його законами і стражниками, бо тоді на таке своєвільство не пішли б ті голі мужики-сусіди, що не могли купити землі, а тепер, що ті днем нажнуть, то там ті ночью заберуть, а то ще й підпалами грозять.

Доводилось нам подекуди з мужиками ставати до роботи на їх нивах, то з серпами, то з косами, і коли вони бачили, що ми такі ж чорнороби як і вони, тоді вони щиріше відповідали свої задушевні гадки. Але лише становище вони занимали супроти нас, як ми прибули у село і скликували їх на сход. Тоді вони недовірливо дивилися на нас, дуже мало їх сходилось, а і ми що прийшли всей час відходили – лишалися, такі що або надихані большевизмом, або що багнуть царя, або католики, що хочуть почути що говорити мається про поляків. Таких, що бажають свобідної Української Держави дуже небагато приходило.

І починається розмова з якої найчастіше чується таке: «Не знати кого слухати і кому віри йняти, яке багато разів приїздили до нас всякі делегати. Всі гарно говорили і все перших, другі брехунами називали. І як перші казали вибирати яких комітетів, то другі казали їх касувати, або арештували їх та й мучили».

Або прийде якийсь дядько, мабуть наймудрійший в селі і, подивившись з-під лоба, кине: «Такі як ви приїхали ту раз делегати, тай веліли нам розоружити сторожа лісового. Наші хлопці послухали, пійшли, хтось сторожа свого пізніше убив, а хлопці наші в тюрму попали». Сказавши се сам той дядько демонстраційно виходить, а за ним кількох інших. Бо мабуть підозренність того «розумного» до нас і тих переконала.

Говорите ви промову, доводите всім, по вашому, найрозумнішим і найприступнішими доказами потребу своєї власної держави, за яку бореться народ укр[аїнський] під проводом [Симона] Петлюри. Ви скінчали свою річ і гадаєте, що дібралися їм до розуму і серця, а ту вам з-за плечей озивається опонент і коротко, але як сокирою, рубне: «Кажете, що [Симон] Петлюра не є за панами, а щось то тепер дуже багато панів шляється шляхами і крутиться в селах. За большевиків десь-то не видно їх було». І всі йому майже в один голос притакують: «Да, верно».

Або ще коротше, по-філософські відповідь вам ломаною напів московською мовою інший, звичайно з бакенбардами, мабуть з старших висулужених солдатів: «Нам вже тепер нікого і нічого слухати не треба, через нас вже всі перейшли і ми всіх вже чули – ніхто нам не добре не дає, лише що в нас собі бере».

«Вже се те важко болючо надійло, – немов скаржитися чоловік субтильної натури, – язиками та прокламаціями всі обіцяють нам і землю, і волю, і всяке добро, а на ділі, та воля і добро єсть уділом тюрмаків, їх грабіжництва, ніхто не пригнуздує, ані не спиняє».

От таке клубиться в душі більшості населення села, такі дисонанси в життю його приходиться нас зустрічати та чути, де іно ви лише завернете. По місточках жиди з затаєною думкою виглядають поляків і французів, як вони кажуть, бо ті не дадуть їх ні большевикам, ані петлюрцям громити. Та буде можна торгувати і якось жити. По селах батюшки в більшості лише до Бога вздыхають та [Антон] Денікіна з строгим царським режимом, з поліцейськими і чиновниками вижидають. А мужики скуйовджені душою і умом самі не знають куди своє бажання спрямувати.

Національна справа для них в більшості не ясна, не близька, а щось як звук далекої пісні. Одним одна бабуся на Волині в селі Караїні запитувала нас, яка би то була Велика Україна, якби всю землю і всьої укр[аїнський] народ до купи злучити. Більше таких цікавих не случалось нам стрічати. А навпаки, на одних зборах говорив мужик таке: «Що вам за якусь Україну воювати, нема ні оружія, ні що їсти, от ждїть що Бог, дасть те і буде».

Але як сумно не єсть, все таки є селі знайдуться мов в Содомі Лот, кількох чоловіків, що бодай послухають до кінця, і своє прихильне слово скажуть. Єсть помітна в селі ворожа, тайна робота против української національно-державної ідеї. В селах, де живе чисто українське, православне населення, ся ворожість менша, хоть би там і большевицький ґрунт був податнійший. Але в селах, де живе більша чи менша частина католиків, там ся ворожість далеко в більшій мірі помітніша. Зате антагонізм класовий на селі, підсуваний весь час революційною боротьбою, а якому ще большевизм надав яркої остроти, тормозить судорожно нутрам села і дише великою і глибокою непримиренністю одної категорії против другій.

А ворог наш і соціальний і національний іде, суне як та чорна хмара і, мабуть, ще над Україною проґриміти великому громові.

Чорнодум

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 19–20. Машинопис. Ориґінал.

ДОПОВІДЬ ІНФОРМАТОРА МІНІСТЕРСТВА, 31 СЕРПНЯ 1919

В Міністерство внутрішніх справ

м[істо] Кам[’янець]-Подільськ[ий], 31 серпня 1919 р[оку]

Доклад

16 серпня цього року я із Жмеринки виїхав із літературою для населення, а також з інформацій його, літератури я мав около 4 пуд[ів]. Переїздить мені прийшлося через села Браїлов, Гнівань, Ільківка, Бохонікі, Черленкове, Бискунка, Широка Гребля, Юзвін і Медвеже Ушко. Передано літератури добр[одієм] головою браїловської нар[одної] упр[ави] для тиврівської нар[одної] упр[ави] і добр[одієм] учителем для кооператива і просвіти села Гуменне, Єленівка, Жабелівка і Михайлівка.

Настрій селян такий. Відносно правительства УНР дуже гарний. Влади на місцях в той час майже не було, я роздав обіжники про тимчасову владу на містах. Відносно панських маєтків, то появились управителі, наприклад в селах Медвеже Ушко і Юзвін,

котрі заявили аби збіжжя селяни збирали тільки поміщику. Після чого між селянами получився розкол: одні за те, аби пану дати хліб, другі навпаки, і коли я з'ясував, що ніяких панських земель нема, а єсть державні тільки і держава ця єсть правитель-ство, котре опирається на селян і що повинні вони тільки державі дати хліб. А также мною були вжиті заходи перед п[аном] головою вінницької повітової земельної упра-ви 22 серпня аби якнайскорше були надіслані інструктори в ці маєтки.

Тепер же повний брак інформацій на що я прохав селян аби вони самі звертались у Вінниці до земельної управи або до повіткомісара за літературою. Запитують чого довго не проводиться мобілізація? Чи буде сіль і мануфактура? І які правитель-ство вживає заходи?

Помітно тяженіє за порядком, на що я їм з'ясував, що порядок належить от їх самих. В містах Вінниця і Козятин помітна погромна агітація на жидів, повний брак відозв і об'яв проти погромів на що мною було заявлено в друкарні «Укр[аїнський] козак» аби декілька раз помістить такі відозви в часописі.

Інф[орматор]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 17. Рукопис. Оригінал.

КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА

ДОПОВІДЬ ТОВАРИША МІНІСТРА ГОРДІЯ НЯНЧУРА, 15 ЧЕРВНЯ 1919

Пану Міністру внутрішніх справ

15 червня 1919 року

Доклад Товариша Міністра внутрішніх справ [Гордія] Нянчура про поїздку по волостям Староконстантинівського повіту на Волині

Для інформування населення звільнених від большевиків місцевостей про діяльність і завдання нового соціалістичного правительства, а також для ознайомлення з положенням на місцях і настроєм селянства, мною були призначені волосні сходи представників селянських громад майже всіх волостей Староконстантинівського повіту. Заздалегідь були розіслані накази про день волосних сходів, на які мав прибути я або представник Міністерства внутрішніх справ [Петро] Тенянка. Для себе я призначив волості: Волочиську, Авратинську, Теофіпольську, Базалійську і Корчівську, а п[ану] [Петрові] Тенянкові предоставив: Маначинську, Купельську, Чернелівецьку і Красилівську. На жаль, урядовець [Петро] Тенянка не виконав свого завдання і одвідав лише дві волості: Маначинську та Купельську. Волосні сходи в Чернелівецькій і Красилівській волостях (дуже важних) розуміється були зібрані і мусили розійтися, не діждавшись представника Міністерства. Очевидна річ, що це тільки збаламутило населення і підірвало авторитет нового правительства.

В тих волостях, які були одвідані, становище в грубих рисах таке.

I. Настрій населення

За винятком Волочиської волості, населення большевизму на собі не відчуло. Були правда окремі випадки персональної помсти і вбивства невинних людей, грабунки і реквізиції ріжних харчових продуктів та майна, але це не носило характеру системи, а уявлялося як відсутність ладу і порядку. Селянство збаламучене, озлоблене і морально розбите. Панує місцями підозри і недовір'я до всіх і всього, найперше до політичних партій і політичної ворожнечі. Нема єдності думки, хоч є велике бажання самим боронити власні інтереси. Помітна місцями ворожнеча національна до жидів, москалів і поляків, але вона скрізь базується на ріжниці соціальних інтересів. До большевиків відносяться співчуваюче ще й досі, ненавидять лише «комуні» та комісарів. До міського населення і робітництва відносяться теж вороже за його стремління до диктатури над селянством та за несправедливість виборчого права до повітових і губерніяльних совдепів (робітництво вибирало депутатів від кількості населення в 5 раз меншої ніж селянство). Єдине у всіх бажання, це – спокою і ладу, бо життя стає неможливим. Хоча й одверто про це не говориться, але видно, що цей лад може бути

вимінаний за всяку ціну. До українського війська відносяться майже скрізь довірливо і з надією, бо помічають в ньому лад і прихильне до себе відношення. В цім вбачають якусь зміну в самому війську і це робить надзвичайно гарний вплив на населення. Єврейське населення також помічає цю зміну в смислі дисциплінованості війська і відноситься до нього довірливо і прихильно. Коли в Теофіполі була оголошена мобілізація за 10 років, то єврейське населення звернулося до штабу Вільного козацтва з проханням поширити цю мобілізацію і на єврейське населення.

II. Свідомість та інформація

Національна і соціальна свідомість селянства значно зростає. Селяни розуміють, що інтереси їх класові, яко селянства, тісно зв'язані з інтересами національними. Вони знають, що ці інтереси оборонити мусять самі селяни і коли висловлюються іноді за сполучення з Росією, то лише тому, що не надіються на свої сили. В кожній волості є кілька свідомих національно людей, але бурхливі часи, розпорошення селянства, повна відсутність всяких інформацій, не дозволяють їм вести широку організаційну роботу. Відсутність інформацій з нашого боку повна. Населення нічого не знає про життя держави і діяльність правительства. З большевицьких інформацій знають лише про те скільки і куди правительством вивезено цукру, різних продуктів і майна, скільки на що витрачено грошей, скільки одержують козаки платні і т[ак] і [нше]. Нічого не знають про Оскілівську авантюру і партійну боротьбу з правими елементами. Як наслідок попередньої агітації наших партій і відсутність нової агітації, селянство залишилося на старих поглядах щодо державного устрою. Так, наприклад, до сього часу популярними являються установчі збори і федерація. Галичина до сього часу уявляється як чужа держава і чужий нарід.

III. [Симон] Петлюра

Головний Отаман [Симон] Петлюра користується скрізь великою популярністю. Українське військо без різниці фаху і зброї інакше не називається як «петлюрцями». Всякі думки та ідеї в області незалежності українського народу, його економічних і класових інтересів обов'язково зв'язуються з іменем [Симона] Петлюри. Кажуть, що [Симон] Петлюра наказав взяти всі економії на учот, аби забезпечити хлібом бідне населення, а прийшли большевики знищили економії і тепер населення сидить без хліба. Відносно кооперації, до якої селянство прагне зі стихійною силою, кажуть, що [Симон] Петлюра, коли скинув Гетьмана, хотів завести скрізь кооперативи, але прийшли большевики і придушили навіть ті кооперативи, які вже існували, і тепер через це селянство залишилося без мануфактури, солі і гасу. Думають, що [Симон] Петлюра, безумовно, чесний і добрий чоловік, але він не знає як підійти до народу («не знає хитрості народної»). [Симон] Петлюра також не винен, кажуть, що козаки грабували селян і стріляли по селам, бо нічого про це не знав. Тепер очевидно він про це довідався і вже військо петлюровське не грабує і не палить. Бувають випадки, що і лають [Симона] Петлюру, але кажуть, що коли він захоче, то може зробити для народу багато, бо має велику владу.

IV. Влада

По питанням політичного моменту балакати довго не люблять, як це було з початку революції. Про форму влади думка скрізь одна – вся повнота влади самому народові через губерніяльні, повітові та волосні ради. Але крім цих рад, на думку селян, повинно бути твердого курсу центральне правительство, яке наказувало б згори, щодо порядку і спокою в державі, бо без таких наказів ми, кажуть, один другого не послухаємо. До влади допустити лише трудове селянство, робітництво і трудову інтелігенцію. Система

виборів і конструкція рад повинні бути ясні і зрозумілі зі строгим додержанням пропорційності, на що звертається селянством особлива увага. Вибори повинні проводитись таємним голосуванням. Делегати повинні вибиратися на строк не менше одного року з тим, що за виборцями залишається право перевиборів, коли для того мотиви будуть, одного чи навіть усіх депутатів до строку. Міліція повинна підлягати радам. Для продуктивності рад, вони мають бути по можливості невеликого складу і робити лише діло, а не займатися політикою. Із цих заяв, побажань можна винести враження, що селянство відноситься до нових органів влади обережно та помірковано і пошле справді туди кращих представників, здатних до розумної творчої праці.

V. Продовольче питання

Коли наше військо відступало перед більшовиками, то населення відносилось до нього дуже вороже за ті реквізиції і навіть просто грабунки, які в той час робилися по селах. Те саме творили і більшовики і за короткий час обурили проти себе населення. Військо, яке зараз повертається назад із Галичини, грабунки і реквізиції не робить, але воно може загубити організованість і робити іноді реквізиції, коли справу з постачанням війська всім необхідним не поставити як слід. Селянство вірить новому правительству і хоче його армію бачити дисциплінованою, тому селянство буде допомагати армії всіма своїми останніми запасами. Для того утворити продовольчі відділи при сільських і волосних радах, надавши їм право реквізиції, а від уряду одержати аванси для закупки продуктів за розрахунки готівкою.

Крім того всі волосні сходи винесли такі постанови: 1) ніхто не має права продавати харчових продуктів у приватні руки; 2) на випадок необхідності реквізиції така може бути переведена за відома і за згодою місцевої влади; 3) із запасів хліба на місцях задовольняти бідне населення по дешевим цінам; 4) ціни на хліб не повинні підніматися; 5) без згоди місцевої влади ніхто не має права продавати свої продукти і худобу навіть представникам військових частин; 6) прохати правительству і Головного Отамана, аби про цей порядок і про ці постанови селянства було відомо всім військовим частинам, а також, щоби військо зі всякими вимогами не зверталось безпосередньо до селян, а до місцевої влади. Всякі вимоги і замовлення повинні даватися до місцевої влади заздалегідь, а при всякого роду повинностях (підводами тощо) дотримувалась по можливості черга й справедливість.

VI. Мобілізація

Самим серйозним на селі питанням зараз лишається мобілізація. Селянство бачить, що оборонити народні права і завести в країні лад може лише добре організована і єдина по духові народна армія. Партійна боротьба розбила селян на де кілька ворожих таборів і спричинилося до повного безладдя на селі. Немало є випадків, коли один брат служить в армії більшовицькій, а другий – в українській. Армія повинна складатися не шляхом добровольчого найму, а шляхом мобілізації, рівної для всіх. Мобілізація повинна провадитись на таких умовах: 1) мобілізація провадиться центральним правительством; 2) для мобілізованих не повинно бути ніяких льгот, ні винятків; 3) козаки не одержують платні; 4) повинна бути організована допомога сім'ям мобілізованих; 5) добровольчий принцип в армії має бути скасований; 6) селяни мусять наказати своїм синам бути дисциплінованими. Такі думки є постанови всіх селян одвіданих мною волостей. Не виразна лише постанова селян Корчівської волості, де провадяться бої з більшовиками. Там селяни кажуть, що не можна битися на два фронти і проти поляків, і проти більшовиків, а треба з'єднатися з більшовиками та спільними силами бити поляків. Взагалі обурення проти поляків дуже велике. Кажуть,

що битися з ними підуть старі й малі. Не знають лише, яка сила в поляків і чи її переможуть. Але надіються, що коли армія буде добре організована, то боятися нема чого. Оповідання втікачів із Почаївської і Вишгородецької волостей Кременецького повіту зайнятих поляками про насильства та знущання поляків над населенням, заставляють селян об'єднатися перед спільним і жорстоким ворогом. Втікачі розповідають, що в рядах польської армії справді ідуть бувші гетьманці та поміщики.

VII. Земельна справа

Ніякої земельної реформи згори більшовики не провадили. Хоч на з'їздах селян робились ріжні постанови, земельне питання на місцях вирішувалося самими селянами. Звичайно, в наслідок цього багато непорозумінь несправедливості і ворожнечі між селянами, і навіть селами і волостями. Під час мого приїзду до Теофіполя в Теофіпольській волості селяни двох сусідніх сіл воювали зі зброєю в руках за бувшу поміщицьку землю. Ще до війни і революції поміщик малого села (назви не пам'ятаю) продавав свою землю селянам. Мале село як бідне купити не змогло і землю купило село велике (Гаврилівка) на кооперативних началах. Тепер, коли прийшлося ділити землю, то селяни малого села, не маючи інших запасів, заявили права на землю свого поміщика.

По селах землю поміщицьку засіяв той хто мав силу, худобу, реманент і насіння, але місцями земля залишилася незасіяною, бо більшовики забрали все насіння. Найбільше, через те, засіяно землю гречкою. Ніде не було випадку, щоби селяни засівали панську землю спільно, а всюди земля поділена селянами на окремі шматки. Не розділені лише озимі посіви, які селяни думають збирати спільно, а ділитися зерном і соломою. Реманент і вся худоба із економій забрана селянами. Місцями навіть розібрано економічні будинки, кінські заводи, місцями залишилися при економіях (Терешки Корчівської волості) і доглядаються громадою. Але видимо це обтягчає селян і як буде з цими заводами надалі – невідомо, головне тому, що селяни не хочуть для випасу цих коней залишати якусь площу панської землі. Взагалі через жадність на землю всяка культура відсовується на задній план. Бурякові плантації засіяні на виготовленій в економії землі окремими селянами, але в невістаючій для заводів кількості. Становище цих плантацій зараз дуже скрутне через відсутність на обробку їх авансів. Заводами в свій час були відпущені на засів невеликі аванси і насіння, а тепер аванси не відпускаються і плантації можуть загинути, або в значній мірі потерпіти.

Селянство дуже незадоволене земельним законом Директорії по двом причинам. Одна – це пункт про землю громадян закордонних держав, по якому майже всі поміщицькі землі на Волині були підведені під цей пункт, а друга причина – це додаткове наділення козаків землею. Кажуть селяни, що коли власності на землю немає, то і розподіляти землю треба рівно і справедливо, а козаки ішли не за Україну, а за гроші, і часто із села вступали до армії не кращі, а гірші люди. Про це мною була надіслана телеграма до пана Головного Отамана, копію якої при цьому прикладаю.

VIII. Додаток (заяви селян)

Селяни скрізь задоволені більшою дисциплінованістю нашої армії ніж то було раніш. Але трапляються знов непорозуміння і несправедливості з боку нашого війська, і це швидко може вселити в селян нове недовір'я і ворожість як до армії так і правителства.

В с[елі] Коростовій Волочеської волості заарештовано селянина Івана Шклярука за те, що більшовики склали в його хаті конфісковане майно і амуніцію. При арешті у [Івана] Шклярука забрано одне пальто, хустку і костюм. Арешт переведено якоюсь «другою розвідкою» 6-го червня вечором.

В д[еревні] Фридрихівці тої ж волості взято у селянина пару коней з возом і не повернуто назад, а селянинові козаки загрозили і заплатили 26 карбованців. По словам селян, про це знає контррозвідка і якийсь полковник Башмаків.

В с[елі] Вочківцях тої ж волості реквізовано у селян двоє коней, без відома і згоди як власників так і селянської влади і нароблено козаками бешкету, за коней грошей не заплачено, і навіть не видано квитанції. Начальника залоги п[ана] Капкана я прохав вжити рішучих заходів аби коні були повернуті, чи в крайньому разі заплачені гроші по згоді з власниками. Про свої заходи прохав повідомити мене для доклада п[ану] Головному Отаманові, позаяк цьому інцидентові волосний сход надаває велике значення. Відповіді від п[ана] Капкана я не одержав ніякої.

На всі ці заяви і прохання я мусив відповідати, що то є просто непорозуміння, про яке вище начальство не знає. Коли забрані у кого коні чи якийсь інше майно, то воно буде повернуто назад, або за нього будуть правительством виплачені гроші. Для того необхідно аби волость посвідчила, що майно дійсно забрано частиною нашої армії.

Був також випадок в одному селі Волочиської волості, що в поле до селянської череди з'явилися січовики і хотіли реквізувати кілька штук худоби на м'ясо. Це зробило великий переполох і обурення серед селян, котрі нічого проти реквізиції не мають, але реквізиції більш розумної і законної.

В с[елі] Шибена Авратинської волості був такий випадок. Їхали з фронту кудись по справам служби двоє старшин і три козаки. До них по дорозі пристало ще двоє людей на конях без сідла. Вони заявили, що вони теж козаки, а сідла у них покрали селяни. Не провіривши документів цих двох людей старшини прийняли їх до себе. Скоро виявилось, що то приєдналися не козаки, а просто злодії, які покрали коней у селян в м[істечку] Ланівцях. Счинився великий заколот серед місцевих селян, які обвинувачували, що петлюрівці самі злодії або покривають злодіїв. За свою необачність мало не потерпіли справжні козаки і старшини, а головне в селян поселяється знов недовір'я до нашої армії. Необхідна би в цьому відношенню більша дисциплінованість і більша розторопність наших старшин і козаків.

Товариш Міністра внутрішніх справ [Гордій] Нянчур

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 11. Арк. 160–163. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ТОВАРИША МІНІСТРА ГОРДІЯ НЯНЧУРА, СЕРПНЯ 1919

До Пана Головного Отамана військ Української Народньої Республіки

м[істо] Кам'янець-Под[ільський], серпень 1919 р[оку]

Згідно Вашої депеші від 1 серпня б[іжучого] р[оку] Міністерство внутрішніх справ при цьому надсилає для відома один примірник «Інструкції про тимчасову організацію влади на місцях» та додаток до неї.

Крім того, докладується, що справа в сучасний мент по відновленню влади на місцях та по інформації населення, не рахуючи того, що в цім напрямку робиться Управлінням преси та інформації, губерніяльними та повітовими комісарами) в Міністерстві внутрішніх справ налагоджена так:

1. По Староконстантиновському повіту на Волині Міністерство має своїх волосних інструкторів, обраних волосними сходами, в таких волостях: у Волочиській –

Харитон Поліщук, у Маначинській – Василь Атаманчук, в Базилійській – Іван Шатуловський. Всі названі інструктори роблять добре вражіння, добре грамотні національно і соціально свідомі і користуються, безперечно, довір'ям місцевого населення.

2. Представниками М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при частинах Галицької армії послані такі особи: до штабів корпусів: I корпусу – губкомісар Волині – [Федір] Сумневич, II корпусу – [Яків] Винник (член залізничної спілки) і III корпусу – повіт-комісар Вінницького повіту Тиравський; до штабів бригад послано членів залізничної спілки до 4-х бригад **Першого** корпусу Молодоженко Андрій, Устоянович Осип, Омеляненко Василь і Музиченко Василь; до 4-х бригад **другого** корпусу: Бакуменко Кость, Дубина Грицько, Мудрак Прохор і Ільченко Сівер; до 4-х бригад **третього** корпусу: Веребей Петро, Казнодій Максим, Бабич Сергій і Оліфер.

3. Крім того послано для агітації на села ще 35 чоловік залізничників по одному на волость Кам'янецького і Ушицького повітів, а решта на повіти: Могилівський і Проскурівський.

За Міністра [Гордій] Нянчур

Директор Департаменту [Михайло] Матвієвський

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 54. Арк. 203. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ ТОВАРИША МІНІСТРА ГОРДІЯ НЯНЧУРА, ВЕРЕСЕНЬ 1919

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад

З Вашого доручення 1-го сього вересня я приступив до безпосереднього керування Політичним департаментом. Після короткого ознайомлення зі станом справ і діяльністю цього Департаменту я виніс дуже сумне вражіння. Не дивлячись на 8-місячне існування Департаменту і витрачені ним великі гроші, політична інформація до сього часу майже зовсім не налажена. Крім звичайних базарних чуток Департамент немає ніяких відомостей про політичне життя в цілому краю, не кажучи вже про закордонні держави.

Штат служачих Департаменту занадто великий, порівнюючи з цією працею, яка в Департаменті ведеться. Платню одержують урядовці Департаменту в двойному розмірі, не зважаючи на те, що 29 липня Радою Міністра під моїм головуванням була винесена постанова, аби 1-го серпня платня цим урядовцям була прирівняна до платні урядовцям Адміністраційного департаменту. Крім того по касовій книзі Департаменту списані досить великі суми за позачергову вечерню працю урядовцям з ... по 28 червня.

За той саме час, коли урядовці перебували у вагонах і не вели не тільки позачергової, а навіть звичайної праці. Ця виплата не була виправдана таким наказом чи розпорядженням п[ана] Міністра, зазначалось лише що ця виплата зроблена на підставі наказу Директора Департаменту, в якому наказі були розписані лише години звичайної урядової праці, кілька годин до обіда і кілька годин після обіда.

Грошева справа Департаменту поставлена дуже зле. Видаються ріжним особам аванси в той час, коли ще не виправдані аванси попередні, що цілком перечить касовим правилам. Крім того директор перебрав собі право розпоряджатися кредитами Департаменту, яке право належить лише Міністрові. Так ним видавались урядовцям

Департаменту грошові допомоги і затверджувались всі таємні видатки, яких налічується в Департаменті на велику суму. Ні один документ на таємні видатки до цього часу не затверджений Міністром.

Такий стан річей в Департаменті являється недопустимим. Всі зазначені вище упущення і свавільства в Департаменті я рахую службовим злочином і тому в спішному порядку запитав в[иконуючого] о[бов'язки] директора Департаменту п[ана] [Семена] Михайлова дати мені вичерпуючі пояснення по всім цим питанням. Такі пояснення були дані, але вони мене не задовольняють, позаяк вони лише підтверджують легковажні, а то і просто злочинне відношення п[ана] [Семена] Михайлова до надзвичайно серйозної справи, йому дорученої. Зазначені пояснення і копію мого припису при цьому прикладаю.

Докладую про все вищенаведене до Вашого відома.

Тов[ариш] Міністра [Гордій Нячур]
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 4. Спр. 38. Арк. 516. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА КАНЦЕЛЯРІЇ ОЛЕКСАНДРА ЗЕЛЕНЕЦЬКОГО, 31 ТРАВНЯ 1920

м[істо] Вінниця, 31 травня 1920 року

Звіт з діяльності Канцелярії Міністра за травень 1920 р[оку]

Канцелярія Міністра, як найближчий виконавчий і розпорядчий орган пана Міністра:

- 1) виконувала особисті розпорядження так пана Міністра як і його Товаришів;
- 2) розглядала всі службові папери, які надходили до Міністерства і на ім'я пана Міністра та розпреділяла їх до виконання по окремим Департаментам;
- 3) провадила справи, які по своїй суті не відносилися до інших Департаментів;
- 4) видавала обіжні розпорядження пана Міністра загального характеру до поодиноких Департаментів.

Загалом полагодила Канцелярія Міністра в місяці травні 1920 року 98 справ при канцелярійнім персоналі, якій складався одного начальника відділу, одного помічника, діловода і одного урядовця II-ї р[анги].

За Директора Канцелярії Начальник відділу [Олександр Зеленецький]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 336. Арк. 1. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ МІНІСТРА ОЛЕКСАНДРА САЛКОВСЬКОГО, 22 ЧЕРВНЯ 1920

До Ради Народних Міністрів

22 червня 1920 року

Звіт про діяльність Міністерства

Після прошлогодньої осінньої руйнації майже всього центрального апарата Міністерства внутрішніх справ, Міністерство як адміністративний центральний апарат

поновилося лише в перших числах травня б[іжучого] р[оку]. Причому в кінці травні технічний апарат його складався з 42 співробітників, але ж працю свою Міністерство розпочало з березня дня 20 б[іжучого] р[оку] ще як референтура Головноуповноваженого уряду УНР. Після приведення в порядок лишків тих справ, які залишились від зазначеної вище руйнації, праця Міністерства за цей час, головним чином, полягала в підготовленню всього того матеріалу, законопроектів, положень, інструкцій, наказів, обіжників та інш[ого], який би допоміг як самому Міністерству так само і його місцевим органам найскоршому та найліпшому організуванню, а також найвідповіднішому та найдоцільнішому провадженню праці.

Для нормального провадження праці в самому Міністерстві вироблено:

- а) наказ урядовцям Міністерства внутрішніх справ з зазначенням їх службових обов'язків,
- б) інструкція про впровадженню діловодства та грошової відчитності в Міністерстві.

Одначе найголовнішу увагу в цей підготовчий час Міністерство звернуло на підготовку всього того, що сприяло би найскоршому налагодженню міцних і відповідаючих переживаємою нашою державою менту адміністраційних апаратів по місцях та органів місцевих самоврядувань.

Прагнуче до цього Міністерство, по-перше, виготовило законопроект та відповідні матеріали про утворення при Міністерстві курсів з семінаріями для підготовки кандидатів на повітових комісарів, начальників міліції та їх помічників. Необхідність цих курсів стверджується тим, що, як показав попередній досвід Міністерства, одною з найголовнішою причиною не налагодження місцевого адміністративного апарату в минувшому були: цілковита непідготовленість і майже повна несвідомість щодо адміністраційного урядування більшої частини тих осіб, які були висунуті тими чи іншими чинниками на посади до місцевої адміністрацій. По-друге:

- 1) переглянуто та виправлено відповідно теперішнім умовам вироблене в минувшому році «Положення про губ[ерніяльних] та повіт[ових] комісарів»;
- 2) вироблено інструкції для губ[ерніяльних] та повіт[ових] комісарів (положення і інструкції ще не затверджені і потребують перегляду і доповнення);
- 3) інструкцію по провадженню діловодства та грошової відчотності підлеглих М[іністер]ству місцевих установ;
- 4) інструкцію щодо українізації зовнішнього вигляду місцевих інституцій (ще не затверджені);
- 5) інструкція губкомісарам для керування народною міліцією;
- 6) інструкція співробітникам народної міліції та карно-розшукууючих відділів.

Міністерство, зважаючи що поновлення нашої армії є одно із найбільших чинників будови нашої держави в цілях найуспішнішого переведення мобілізації, виробило для місцевих своїх мобілізаційних органів: губерніяльних, повітових, волосних та сільських) вичерпуючі правила та інструкції.

Маючи далі на увазі, що, як свідчить попередній досвід М[іністер]ства, повна руйнація перевозочного апарату та засобів комунікації на місцях була не останньою причиною неналагодження місцевого адміністративного апарату, М[іністер]ство виробило і розіслало губкомісарам для переведення в життя інструкцію-правила про пересилку на місцях урядової пошти та пересування урядових осіб по справам урядування.

Дбаючи й про те, щоб злочинний елемент не попадав з-за кордону на Україну, М[іністер]ство виробило правила до регулюванню в'їзду на Україну.

Маючи також на увазі, що особистий склад органів місцевих самоврядувань як обраних в [1]917 р[оці] в розпал революції виборцями в більшості своїй не зв'язаними з даною місцевістю, є відірваними від місцевого населення та чужий його інтересам, в цілях утворення працездатних органів місцевого самоврядування, вироблено законопроект, положення та інструкцію про перевибори до цих органів.

Прийнявши, нарешті, на увагу, що авторитет, як верховної влади так і правительства Республіки зміцниться в очах населення, тоді лише, коли буде функціонувати законодавчий орган Республіки, Міністерство склало законопроект про Державну народну раду (предпарламент), який і ліг в основу законопроекту розробленого потім громадськими організаціями.

Всю цю працю Міністерство перевело через свої департаменти: а) Загальних справ, Адміністраційний, Місцевого самоврядування, Політичної інформації та Головну управу по військовій повинності. Всі департаменти, крім Д[епартамен]та політичної інформації, майже організовані уже лише Департамент політичної інформації знаходиться в стадії організації. На цій справі зараз зосереджується особлива увага Міністерства, причому підготовча праця в цім напрямку переводиться під безпосереднім керуванням Тов[ариша] Міністра [Генріка] Юзефського.

Міністр [Олександр Саліковський]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 1–2. Машинопис. Примірник.
ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 30–31. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА КАНЦЕЛЯРІЯ ОЛЕКСАНДРА ЗЕЛЕНЕЦЬКОГО, ЧЕРВЕНЬ 1920

До пана Міністра внутрішніх справ

Доклад

На підставі існуючих, скорочених штатів Канцелярія Міністра складається з 12 персон: Директора, Віцедиректора, 2-х начальників відділу і урядовців. Завдання Канцелярії Міністра надзвичайно важне. Канцелярія Міністра є найближчий виконавчий та розпорядчий орган п[ана] Міністра. Вона виконує особисті розпорядження п[ана] Міністра, розглядає всі службові папери, що надходять на імення Міністерства внутрішніх справ і розподіляє їх для виконання по окремим департаментам; видає розпорядження, обіжні та прикази пана Міністра загального характеру і інші...

При ознайомленню мною зі справами Канцелярії вияснилось, що фактично ніякої Канцелярії не існує, а є лише один завідуючий відділом пан [Олександр] Зеленецький, та й то невідомо яким саме відділом. Персональне зведення Канцелярії Міністра до нуля, як оказується сталося через те, що приказом Міністра внутрішніх справ паном [Ісааком] Мазепою Канцелярія була прилучена до Загального департаменту і, натурально, про неї ніхто не дбав і всі справи загалом виконувались Загальним департаментом.

Між іншим Ви самі, шановний пане Міністре, переконались наскільки необхідна власна Канцелярія для окремих завдань, коли потребувалось дати доручення підготувати матеріали для Законодавчої комісії та інші різні завдання. Доходило до смішного, хотя, властиво, трагічного, коли з боєм прийшлося одвойовувати друкарницю

і машинку для роботи. Так справа обстоїть і далі. Зараз, наприклад, невідомо яким чином розділяються папери по департаментам і де вони загально контролюються. До цього необхідно мати на увазі, що з поширенням території побільшиться робота, а, натурально, і персонально Міністерство; всякий директор, теж цілком натурально, буде дбати аби зорганізувати свою Канцелярію і одна Канцелярія Міністра може опинитися на положенні пасинка.

Аби уникнути цього я беру на себе сміливість доложити Вам, пане Міністре, про все вищезазначене і додати, що коли б Ви погодились з моєю думкою про возстановлення Канцелярії Міністра, то на перший раз можна було б обмежитись директором, журналістом, і друкарницею.

В[иконуючий] о[бов'язки] начальника відділу [Олександр Зеленецький]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 44. Арк. 13. Машинопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ КЕРУЮЧОГО МІНІСТЕРСТВОМ МИКОЛИ ЛІТВИЦЬКОГО, СЕРПЕНЬ 1920

До Ради Народних Міністрів УНР

Доклад про діяльність

Департаменту політичної інформації М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав]

З кошторису Міністерства внутрішніх справ по Департаменту політичної інформації за травень – серпень видно, що витрати робились тільки на утримання персонального складу і на таємну агентуру. Причём в губерніяльних і повітових відділах Д[епартаменту] політичної інформації асигнування і дійсні витрати на утримання персонального складу рівняються майже сумі решти видатків. Крім того дається зауважити, що суми призначені на утримання губерніяльних і повітових відділів Д[епартаменту] лишилися непочатими. Витрати зроблено опять-таки тільки на утримання персонального складу.

Це все свідчить про те, що:

1. Завдання Д[епартаменту] політичної інформації зужувались тільки до шпіонажу.
2. Організація місцевих відділів Д[епартаменту] була занадто бюрократичною і
3. Діяльність губерніяльних і повітових відділів мала провадитись тільки на звільненій від большевиків території України в спокійній обстановці.

Такий погляд на завдання і умови діяльності Д[епартаменту] політичної інформації є помилковим. Завдання Департаменту політичної інформації звичайно є значно ширші, а діяльність мусить провадитись незалежно від величини території, на якій існує українська влада.

На мій погляд Департамент політичної інформації повинен провадити таку працю:

1. Слідити за тим аби цілий державний апарат обслуговувався людьми відповідними і для Української Держави не шкідливими;
2. Слідити за діяльністю політичних партій, організацій, видатних політичних і громадських діячів – взагалі знати настрої і бажання провідників громадської думки і більшості громадянства;

3. Інформувати населення про дійсний стан річей, підтримувати дух і настрої громадянства, і боротись з впливами большевицької агітації і провокації;

4. Пильнувати політичне життя національних меншостей і відповідно на нього впливати;

5. Провадити і підтримувати шкідливу для ворогів України контр-діяльність (зміцнювати національний український рух, підтримувати антибольшевицькі партійні організації, повстання і т[ому] п[одібне]);

6. Провадити відповідну діяльність там, де не можна з яких-будь причин провадити роботу нашій дипломатії ([Петро] Врангель, Дон, Кубань, [Нестор] Махно і т[ому] п[одібне]).

7. Попереджати всякі політичні злочинства;

8. Боротися з політичними злочинцями, а в даний мент робити уцьот їх.

Діяльність для переведення в життя сих завдань є пекуче потрібного навіть в сей мент, коли уряд УНР знаходиться на чужій території. Треба тримати по змозі тісніший зв'язок з окупованою ворогом Україною, єднати там громадську думку і готуватись до дальнішої боротьби за самостійність України, пам'ятаючи, що кінець боротьби ще далеко.

Для практичного здійснення своїх завдань Департамент політичної інформації мусить притягти до співробітництва людей політично широко розвинутих, патріотів, людей, для яких мета здобувати вільність України виправдувала б засоби, які пішли б свідомо до праці в Департаменті політичної інформації, не соромлячись, і не за гроші виключно.

Технічна організація діяльності Д[епартамен]ту політ[ичної] інфор[мації] має бути переведена так. Всім керує Департамент. Він має відповідну кількість кур'єрів і підтримує зв'язок з поставленими (мається на меті поставити не менше одного в повіті) на місцях провідниками політичної акції. Ці останні послуговуються ідейно-українськими співробітниками переважно з місцевого населення. Крім таких осідлих співробітників мають бути співробітники, яким буде доручатись слідкувати який-небудь рух, партію чи особу (добровольці, Дон, Кубань, боротьбисти, [Нестор] Махно і т[ому] п[одібне]), відповідно на них впливати і використовувати в інтересах Української Держави.

Завданням Департаменту політичної інформації є також заведення реєстрації особистої (справ-бюро) і слідкування за пресою (прес-бюро).

Для переведення в життя наміченої організації і праці потрібні кошти в більшому розмірі як се передбачалось кошторисом раніш. Проект нового кошторису може бути складеним, коли більш буде з'ясована економічно-фінансова сторона життя по той бік фронту. Тепер же необхідно дати згоду на повне користування для праці по Департаменту політичної інформації коштами асигнованими як Д[епартамен]ту політ[ичної] інформ[ації], так і на губерніяльні та повітові відділи, позаяк намічена організація праці Д[епартамен]ту охоплює і ту діяльність, яку мали переводити згадані відділи.

Кер[уючий] Мін[істерством] в[нутрішніх] с[прав] [Микола Літвицький]

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 722. Арк. 13–14. Рукопис. Оригінал.

ДОПОВІДЬ НАЧАЛЬНИКА КАНЦЕЛЯРІЇ ОЛЕКСАНДРА ЗЕЛЕНЕЦЬКОГО, 11 ВЕРЕСНЯ 1920

м[істо] Тарнів, 11 вересня 1920 року

Звіт діяльності Канцелярії Міністра внутрішніх справ від дня 22 червня по 10 вересня 1920 р[оку]

Під час евакуації центральних установ з міста Вінниці, Проскурова і Кам'янця до міста Тарнова, Канцелярія Міністра, входяча яко відділ в склад Департаменту загальних справ як найближчий виконавчий і розпорядчий орган пана Міністра відповідно своєї компетенції, виконувала слідуєчі завдання:

- 1) виконувала особисті розпорядження так пана Міністра як і його товаришів;
- 2) розглядала всі службові папери, які надходили до Міністерства, і на ім'я пана Міністра та розподіляла їх до виконання по окремим департаментам;
- 3) провадила справи, які по своїй суті не відносились до інших департаментів;
- 4) видавала обіжні розпорядження пана Міністра загального характеру до поодиноких департаментів;

Наказом по Міністерству з 17 серпня 1920 р[оку] Ч[астини] 30 Канцелярія Міністра виділена зі складу Загального департаменту в осібний Департамент.

Яко осібний Департамент Канцелярія Міністра почала організаційну працю самого Департаменту і майбутньої діяльності на території Української Народної Республіки.

З причин відкомандирування всіх співробітників Департаменту політичної інформації на фронт Канцелярія міністра, прийнявши справи цього Департаменту, завідувала всіма справами належачими до його компетенції.

Віцедиректор Л[евко] Науменко

Начальник відділу [Олександр] Зеленецький

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 336. Арк. 2. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 336. Арк. 5. Машинопис. Примірник.

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 371. Арк. 34. Машинопис. Примірник.

ДОПОВІДЬ КЕРУЮЧОГО МІНІСТЕРСТВОМ ВСЕВОЛОДА ГИНЕНКО-САВІЙСЬКОГО, 10 СІЧНЯ 1922

Тарнів, 10 січня 1922 року

Звіт про діяльність Міністерства внутрішніх справ за 1921 рік

За 1921 рік діяльність Міністерства внутрішніх справ, крім біжучої адміністративної праці в зв'язку з розташуванням на теренах Польщі численної української еміграції, виявилась в організаційній роботі, яка провадилась під знаком повороту на Україну і обняття її теренів. Робота ця фіксувалась в ряді законовнесків, інструкцій, планів і т[аке] і[нше], а також у фактичним підготовленню адміністративного і поліційного персоналу зі складу евакуйованих в Польщу урядовців для праці на Україні. Для роботи характеру законодавчого Міністерство було поділено на комісії, які і виконували кожна своє завдання, об'єднуючись при потребі для вирішення спільних

моментів в роботі під головуванням Міністра. В такий спосіб на протязі 1921 року в Міністерстві були випрацьовані нижченаведені законопроекти, інструкції та правила.

1. Загальний Статут Міністерства затверджений 4 грудня 1921 року, який окреслив загальну організацію міністерств УНР і окремих їх частин.

2. Закон 9 січня 1921 року про Раду Республіки.

3. Закон 15 листопаду 1921 року про громадянство. Закон цей відрізняється від аналогічного гетьманського закону 2 липня 1918 року більш органічним окресленням кола осіб, що мають право на українське громадянство, стосовно до найновших аналогічних законодавчих актів інших нових держав: зафіксуванням історичної дати 9/22 січня 1918 року – дня проголошення самостійності УНР і встановленням іншого процесуального порядку, більш еластичного й природного, що його прийнято в цілім світі.

4. Статут Міністерства внутрішніх справ, який окреслює компетенцію Міністерства і окремих його частин (на розгляді Ради Народних Міністрів).

5. Адміністраційний статут. Адміністраційний Статут є проект організаційного закону щодо адміністрації на місцях, який механічно підходить до майбутньої органічної реформи нового адміністраційного поділу території України (земля, повіт, громада), наближуючи зараз же владу до населення. По проекту на терені губернії встановлюється уряд генерального старости яко представника цілої центральної влади на місці. Губерніяльні ж функції переносяться нижче, до земель, які утворюються в кількості 3–4 на губернію через механічне з'єднання 4–5 повітів. Той же процес переводиться і з повітом через перенесення повітових функцій до районів, утворених з декількох волостей. Адміністраційні ж функції волості цілком переносяться на громади. Уряди генерального старости і сьгоднішнього начальника повіту зберігаються, поки всі офіції не перебудують свої установи стосовно до нового адміністраційного поділу, а після цього скасуються автоматично. Цілий статут взагалі збудовано на принципі «єдності влади на місцях».

6. Складено проект штатів окремих установ Міністерства стосовно до проектів Статута Міністерства внутрішніх справ та Адміністраційного статута (мають бути внесені до Ради Народних Міністрів зараз же по затвердженню Статута Міністерства внутрішніх справ).

7. Закон про Корпус жандармерії, затверджений 28 вересня 1921 року, який окреслив організацію єдиного державного органу безпечності. Цей орган підпорядковується адміністраційній владі лише до виконання своїх завдань – охорона безпечності, що ж до внутрішньої своєї організації є від неї незалежний.

8. Загальна інструкція для жандармерії (затверджена Міністром внутрішніх справ).

9. Законовнесок про обсяг прав та обов'язків службовців Корпусу жандармерії разом з формою присяги (Підстава: §§ 2 і 4 Статуту Корпусу жандармерії), який має своїм завданням встановити внутрішні взаємовідношення службовців Корпусу жандармерії, їх права та обов'язки стосовно до прав та обов'язків військових взаємовідносини між службовцями Корпусу жандармерії і адміністраційною, судовою та прокураторською владою; порядок призначення та звільнення і т[ак] і[нше] (вноситься на розгляд Ради Народних Міністрів).

10. Штати Головного управління жандармерії, управлінь губерніяльної, повітової та районної жандармерії; штати запасових частин Жандармерії (затверджені Міністром внутрішніх справ згідно зі Статутом корпусу жандармерії).

11. Накреслено організацію кордонної та залізничної жандармерії.

12. Вироблено уніформу для жандармерії.

13. Законовнесок «Про тимчасові правила про вибори до волосних, повітових та губерніяльних народних рад», а також «Про вибори до міських та містечкових народних рад» (внесено на розгляд Ради Народних Міністрів). Наведені вище «правила» мають своїм завданням встановити такий порядок виборів, за допомогою якого можна було би швидко й просто поновити персональний склад місцевих народних рад, забезпечивши при цьому можливість виявлення правдивої волі населення. Порядок виборів має характер виборів ступневих, себто: громада вибирає до волості, волость до повітових органів самоврядування, повітові – до губерніяльних самоврядувань. В зв'язку з військовими обставинами, зазначене поновлення персонального складу народних рад передбачається переводити не механічно, а в міру потреби, розпорядженням Міністра внутрішніх справ щодо призначення виборів на тих чи інших місцевостях.

14. Проект Статуту громадського (загальні основи, віче громадське, рада громадська, обсяг ділання громади і віча, ради та управи). Разом з тим складено проект правил про громадський бюджет.

15. Законовнесок про надання Міністрові внутрішніх справ права приєднувати до міст сумежні з ними осади і оселі (внесено до Ради Народних Міністрів).

16. Законовнесок про надання народним радам права визначати спосіб одбувати земських одбутків (внесено до Ради Народних Міністрів).

17. Законовнесок про порядок відпуску кредитів на видачу позик органам народних самоврядувань.

18. Закон про поліпшення пенсійного забезпечення козаків-інвалідів та їх родин (ухвалений Радою Республіки і затверджений 2 липня 1921 року).

19. Законовнесок про заклик військових на дійсну службу та перевірочне освідкування білобілетників (спільно з Військовим міністерством; в цей мент є на розгляді Ради Народних Міністрів).

20. Законовнесок про грошові допомоги родинам вояків, що перебувають в Дієвій армії.

21. Законовнесок про постачання до армії коней, возів, самоходів та упряжі (виготовлений спільно з Військовим міністерством; вноситься на розгляд Ради Народних Міністрів Військовим міністерством).

22. Законовнесок про поширення закону про пенсійне забезпечення на козаків та родин, що брали участь в боротьбі за українську державність, починаючи з дня видання III Універсалу.

23. Закон 27 листопада 1921 року про вшанування повстанців та надання їм особливих прав та привілеїв.

Крім наведеної вище праці законодавчого характеру, Міністерство внутрішніх справ в 1921 році провадило ще слідуючу працю:

1. Перекладено на українську мову ріжні закони, інструкції і т[аке] [інше]. Між іншим було перекладено:

а) Статут губерніяльних та повітових народних самоврядувань (і разом з тим скодифіковано);

б) Статут волосного народного самоврядування;

- в) правила про волосне оподаткування, волосні кошториси і розкладки та волосного збірщика;
- г) про земські грошові повинності;
- д) статут міський («Городовое положение»);
- е) закон від 25 червня 1912 року про пенсійне забезпечення козаків-інвалідів та їх родин;
- ж) «Устав о предупрежд[ении] та пресеч[ении] преступлений»;
- з) «Інструкція прокурора Одеської судової палати службовцям міліції»;
- і) ряд законів та інструкцій меншого значіння.

2. Восени 1921 року Міністерство внутрішніх справ розпочало і закінчило виданням «Підручник для адміністрації». Не дивлячись на надзвичайні перешкоди, особливо з боку грошового, видання цього підручника було закінчено до потрібного, по обставинах, моменту і «підручник» зужитковувався вже на теренах України. «Підручник для адміністрації» містить в собі органічні норми, якими мусить керуватись місцева адміністрація. Випущений в світ під редакцією Міністерства внутрішніх справ в наслідок праці досвідчених адміністраторів, він є першою подібною книжкою за весь час відродженої української державності. Виданням його Міністерство дало певний критерій адміністраторові в його діяльності і твердий ґрунт законності.

3. Переведено в чинність закон про підготовку чинників адміністрації та поліції. З цією метою було улаштовано п'ятитижневі курси для інструкторів адміністрації та поліції. Прослухало курс 200 службовців, з котрих 50, на їх бажання, тримало іспит в окремій комісії. Іспит витримало 15 осіб.

4. Надруковано ряд законів та різних потрібних видань. З цією метою в м[істі] Тарнові з початку 1921 року розпочала чинність друкарня Міністерства внутрішніх справ, яка, не дивлячись на багато перешкод як з боку технічного, так і з боку матеріального, виконала цілий ряд важних замовлень (друк «Вістника державних законів», видань «Автокефальної церкви», різних агітаційних відозв і т[ак]е) і[нше]).

5. Провадилась справа опікування. Зі скасуванням Міністерства народного здоров'я й опікування більшість функцій його переходить до Міністерства внутрішніх справ, в складі якого має бути заснований Медичний департамент. Але ж саме життя примусило Міністерство не чекати заснування цього Департаменту, відразу ж почати повнення деяких функцій скасованого Міністерства здоров'я й опікування. Так, з жовтня місяця при Міністерстві внутрішніх справ працює окрема Медична комісія, яка переводить огляд хорих, ранених й т[ому] п[одібне] з метою віднесення їх по стану здоров'я до тої або іншої категорії. Одночасно з тим, переводиться реєстрація інвалідів і видача інвалідних карт.

В біжучому році розпочата праця має продовжитись, при цьому головна увага буде звертатись вже на моменти органічні, поскільки з організаційними справа вже майже закінчена. Разом з тим буде провадитись фактичне формування і підготовка кадрів жандармерії.

Керуючий Міністерством [Всеволод] Гиненко-Савійський

Директор [Загального] департаменту [Дмитро] Кузьмич

ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 431. Арк. 33–35. Машинопис. Оригінал.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Авратин 325, 329
Аккерман 249
Ананьїв 287–288, 290, 304
Бабине 252
Баглаї 252
Багринівці 245–246
Базалія 292, 325
Балин 306
Балта 286–287, 289–290
Бар 50, 280, 284, 298, 312–313, 320
Бахматівці 261, 262
Бахмач 56, 171, 174
Бежів 257–258
Безнісківці 319
Бендзари 290
Бердичів 55, 129, 160, 210, 240, 276, 284, 315, 316
Бережани 74
Бершадь 286
Біла Церква 38–39, 44, 280
Білилівка 264–265
Білощицька Слобода 22
Білозерка 292
Бірзула 129, 249, 303–304
Біскунка 323
Бобринськ 38, 129, 174
Боброво 53
Борзна 52
Борків 245–246
Бохоники 323
Браїлів 323
Брацлав 265
Бритавка 286
Бровари 64
Бронниця 314–315
Брянськ 174
Бугаз 249
Бучки 60
Валуйки 167
Вапнярка 285–286, 300
Васильків 39, 276, 280, 284
Вацків 253
Вендичани 50, 308
Вербка 281–282, 284
Вербова 303
Вереси 253, 256
Верхньодніпровськ 298–299
Вінниця 41, 65, 67, 74–75, 79, 89, 128–130, 132–133, 136, 138–141, 143–144, 173, 189, 204, 210, 220–221, 225, 228–229, 234, 236, 245, 267, 270, 276, 280, 282–284, 316, 324, 330, 331, 336
Вишгородок 292, 328
Вишнівець 292
Віньковці 278–280, 284
Вітківці 309
Вовче 268
Вознесенськ 38
Волиця 315
Волиця-Керекешина 254
Волочиськ 325, 328–329
Вонячин 245–246
Ворожба 174
Вороніж 29
Воронок 60
Вочківці 329
Вуйна 284
Гаврилівка 237, 328
Гаврилівці 305
Гадяч 30
Галац 249
Гарячківка 303

- Глібів 284
Глухів 58–59
Гниловка 53
Гниловоди 321
Гнівась 323
Гоголівка 260
Гольма 290
Гомель 159, 166, 171
Гореничі 284
Городок 164
Градиськ 164
Гребінка 56, 174
Гречани 135–136, 242, 283
Гринівці 239
Гринівці Лісові 254
Гулівці 284
Гуменне 323
Гусятин 132, 136, 276
Демівка 289
Дем'янки 60
Дениші 254
Деражня 252, 294, 316
Джугастра 303
Дівочки 257
Доброволя 309
Добруджа 250
Довжик 308–309
Дроздовка 53
Дубно 175
Думанів 281, 284
Дунаївці 237, 246, 254, 284, 310–312
Катеринослав 37–38, 56, 62, 158, 171, 174, 259, 261, 300
Скатуринодар 167
Єленівка 323
Єлисаветград 55
Жабелівка 323
Жванець 237, 313
Жванчик 312
Жежелів 284
Жердя 281, 284
Жеребкове 287–288
Житомир 55–56, 67, 129, 204, 238, 240–245, 252–254, 256–258, 260, 315–316
Жмеринка 50, 56, 171, 279, 284–285, 298–300, 303, 313, 323
Журжинці 278
Завалля 309
Залуччя 309
Заміхів 312
Западинці 239, 254
Зарубинці 284
Заруцьке 58–59
Звенигородка 28, 45, 55
Здолбунів 103, 105–106
Знам'янка 38, 56, 174
Івашків 286
Івниця 315–316, 341
Івча 245–246
Ігнатівка 284
Ільківка 323
Каєтанівці 290
Калинівка 253
Калинковичі 166
Калюш 149, 290
Кам'янець-Подільський 68, 74, 79–80, 84, 96–100, 129, 132–133, 135–137, 143–145, 147–149, 153, 177, 187–188, 203–204, 209–212, 223, 237–239, 243, 247–248, 251, 254, 260, 266, 278–280, 283–284, 290, 299, 306, 308, 309, 311–314, 318, 320–321, 329–330, 336, 341
Караїна 323
Карпівка 315
Київ 16–22, 24, 26, 28–42, 44–67, 69–70, 87, 105–106, 129–130, 134, 139, 141, 144, 154, 161, 163, 165–168, 170, 171, 173–174, 178, 204, 210, 248, 264–265, 280, 284
Киселівка 257
Китайгород 284, 313
Кісниця Мала 303
Клетище 256
Кобил'є 254–255
Ковалівка 280
Ковель 162, 174
Кодима 286
Кодня 253, 315

- Козара 254
Козятин 56, 174, 280, 324
Комарівці 283–284, 320
Копайгород 284, 312–313, 320
Корделівка 284
Кореньово 39–40, 165
Корець 224
Корнин 284–285
Коростень 129
Коростишів 259, 316
Коростива 328
Корчак 254
Корчівка 325, 327–328
Котельня 315–316
Котовка 284
Котюжани 299
Красилів 239, 325
Красносілка 244
Красноставці 309
Кременець 291–292, 328
Кременчук 52
Криве 284
Кролевець 59
Крошня 261
Кудринці 309
Кузьминці 254
Кукавка 50, 308
Купин 311
Купель 325
Куренівка 286
Курськ 32, 174
Куява 310–311
Лавровка 284
Ланівці 329
Ланцут 136
Левада 311
Левків 244, 253
Летичів 261–262, 267, 269, 275–276
Літин 74, 80, 245–246, 267, 270, 274
Лозова 174
Луганськ 61
Лути 286
Лунинець 166, 174
Луцьк 103, 164, 174, 221
Лучинець Новий 320
Лучинець Старий 50, 320
Львів 103, 174
Любар 244–245
Люблін 32
Любомирка 289
Людавка 284
Лянцкорунь 187
М'ястківка 303
Мазепинці 280
Маків 318–319
Маначин 325, 330
Марківка 298, 303
Махновка 284
Медведівка 284
Медвеже Ушко 323
Меджибіж 262–263
Мелець 86, 230
Мерефа 43
Миколаєвка 245
Миколаїв 49–50, 56, 87, 141, 158
Микулинці 245
Миньківці 284
Миропіль 252
Михайлівка 323
Михайлівці 254
Мілівці 309
Могилів-Подільський 50–51, 148–149, 188, 210, 267, 271, 273–274, 295–299, 307–308, 312–314, 330
Москва 32, 39–40, 45, 256–257, 259
Немерче 296
Немія 297
Немирівське 290
Нетечинці Нові 283–284
Нефедівці 237
Низгірці Великі 284
Нігин 281, 284
Ніжин 53
Нова Ушиця 276, 279, 319
Новгород-Сіверськ 60

- Новоград-Волинський 242, 244
Новоросійськ 249–251
Новоселиця 245–246, 284
Ободівка
Овідіопіль 61, 249
Огіївці 252
Одеса 36–37, 40–41, 44–46, 56, 61, 87, 130, 141, 154, 158–161, 174, 243, 248–249, 315, 339
Озаринці 315
Олександрія 46
Ольгопіль 289, 303
Ольшаниця 23
Оринин 187, 308–310
Оріхівка 254
Осламів 278–279
Осолинка 245
Остер 52
Острог 104
Охрімівці 284
П'ятка 240–241
Париж 17, 251
Пасицели 289
Пашковці 239, 254
Перельоти 288
Перелюб 22
Петербург (Петроград) 17, 113, 122, 159–160, 171
Пилипи 315
Підфілип'є 309
Пісочне 311
Піщанка 289
Плехів 260
Плоске 290
Поличинці 39
Пологи 280
Полонне 240, 252
Полтава 43, 47, 52, 56, 158, 174, 299–300
Попелюхи 303
Попова Гребля 286
Почаїв 328
Привороття 309
Проскурів 67–68, 74, 129, 135–136, 142, 206, 209–210, 230, 238–239, 267, 284–285, 291–295, 299, 302, 316, 336
Радомка 22
Рахнівка 237–238
Ревель 52
Решнівка 254
Рильськ 53, 165
Рихта 187, 237, 308–309, 312
Рівне 70–71, 103–106, 129–130, 132, 147, 155, 162, 164, 171, 174–176, 223, 244
Романів 240, 252
Ромодан 46, 174
Ружична 254
Садківці 315
Сарни 104, 129, 174
Седлець 50
Серебря 297, 307
Сімферополь 167
Сінгури 254
Сказинці 315
Сквира 56, 276, 315
Славута 105
Сліпчинці 258
Смотрич 306–307
Солотвин 253
Сосни 245–246
Сосниця 22
Станишевка 261
Станіславів 94
Стародуб 52, 60
Старокопчанів 74, 244, 267, 268, 275, 291, 325, 329
Стодутьці 283
Стрижавка 284
Студинок 53
Судилків 240
Тальне 58
Тараща 23–24, 28, 55
Тарнів 81, 84, 86–87, 89–90, 94–99, 148, 152–153, 190, 206–208, 217–218, 230, 232–233, 336, 339
Тарнопіль 100, 104, 106, 213

- Татаринівка 253
Татарка 41
Теофіполь 325–326, 328
Терешки 328
Терновка 310
Тираспіль 46
Токарівка 311
Томашівка 310
Торнео 17
Треповський Майдан 245–246
Троковичі 253
Тростянець 265
Троянів 240–241, 244, 253–254, 284
Тульча 249–250
Тульчин 265–266
Туча 284
Умань 58, 154, 300–302
Устинівка 38–39, 44, 280
Фастів 38–39, 56, 129, 174, 280, 284
Феодосія 29, 52
Фесарка 254
Фрампіль 310
Фридрівка 309
Харків 41–42, 56, 113, 123, 154, 167, 171, 174
Херсон 43, 46, 50, 56, 61, 159, 161, 174
Хмільник 80, 246
Холм 14, 161–162, 174–175
Холми 23
Хомутинці 284
Хролин 254
Цикова 318–319
Ченстохів 98–100, 216–217, 219
Червоне 284
Черепашинці 284
Черленкове 323
Чернелівка 325
Чернече 289
Чернігів 22, 47, 52–53, 58–60, 64
Чечельник 319
Чорний Острів 268, 292
Чорнокозинці 309
Чуднів 240–241, 244–245
Шарівка 268
Шатава 237, 312
Шепетівка 174, 240
Шибена 329
Широка Гребля 323
Шрубків 263
Шустківці 309
Юзвін 323
Юзефівка 289
Ялтушків 279–280, 312–313
Ямпіль 50, 297, 299, 303
Янів 284
Яришів 50, 307
Ярмолинці 132

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Азбукін Є. 31
Аккерман П. 19–24, 26, 28–42, 44–47, 49–54, 57–64
Алексеєнко М. 46
Андрюшин Ф. 49
Антоненко Д. 11
Антонов 63
Артемчук Г. 307
Астаф'єв І. 38
Атаманчук В. 330
Бабич О. 330
Бабич С. 237–238, 330
Бакуменко К. 330
Балицький 23
Баранович 269
Барцев Я. 258
Батюк К. 13
Башмаків 329
Безпалко 289
Бек 58–59
Белевцов 50
Белкін В. 148–149
Білінський М. 97
Блювштейн Є. 49
Блюштейн 299
Бовтач М. 29, 52–53, 55
Богаєвський М. 99, 117
Богацький 67, 69, 71
Божок Ю. 283
Борейко 316
Братіано І. 251
Бриліант В. 49
Булат 299
Бутвін П. 283
Буханець О. 13
Бучинський 297–298
Бюлов фон Б. 110
Вагін 39–40
Вакар 174
Варун С. 165
Веребей П. 330
Вербицький 39–40
Верхола 292
Видибіда П. 99, 242–243
Винник Я. 238, 245, 257, 330
Винниченко В. 70
Вишнева О. 13
Вишневецький Я. 294
Вишневський М. 307–308
Вітте фон О. 32–33
Власенко 245–248
Волик О. 13
Волинець А. 245
Волк О. 41
Волкова Л. 13
Волкова Н. 13
Вольф А. 243
Воронович М. 31, 52
Врангель П. 335
Вученіч 296
Гавриленко Л. 308, 310
Гаврилець 299
Гаєвський Ю. 30–31, 95, 99
Гайда 305
Гасенко Ю. 249–250
Гершкович Л. 49
Гиненко-Савійський В. (Дмитрієв В.) 99, 101, 333, 339
Гладиревський 173, 174
Гладлин 37

- Глібовський Г. 249
Говенко 67
Говорун 95
Голубович В. 132
Голущинський 249
Гоняний І. 310, 311
Горбатовский А. 46
Горемика-Крупчинський І. 217
Горкунов 174
Горняк 18
Горобець 302
Горшков 33
Грабовський 281
Григор'єв Н. 316
Григорчук Н. 13
Гризівський 281
Гришко 265
Гусар 80
Галаган П. 48
Гартман 58
Гартнерт 53
Гендріхов 166
Гінебург 18
Гольденберг О. 149
Гранат 103
Данченко 244
Демцов 319
Денисеевський 50
Денікін А. 242, 247, 250, 253–254, 256, 259–261, 266, 283, 284, 288, 290, 306–307, 512–513, 323
Дерда М. 13
Деркач М. 248, 251
Дідушан 299
Дінцов 281
Дітченко 69
Дмитрієв В. див. Гиненко-Савійський В.
Добрий А. 30–31
Дубина Г. 240, 252–254, 330
Дячишин 289
Ейнзайфт 18
Єропкін 167
Єфремова О. 13
Жуковський 165, 174
Заболотний С. 289
Завдулевич 50
Закса 32
Зарецький П. 31
Зеленецький О. 331, 333–334, 336
Зелінський 283
Землянов І. 46
Зендлер 40
Зіберт Я. 50
Зінкевич 249
Зінченко Г. 45
Іванов О. 31
Івінська Е. 16–18
Івінський Б. 17–18
Ільченко С. 240, 254–256, 260, 330
Імерглік 80–81
Індишевський Л. 68, 70
Казимиров 249
Казнодій М. 330
Калинич 95
Каменев Г. 32–33, 55
Канаржевська 36
Капкан 329
Капленко 298
Карбовський 152–153
Каро 204
Карпенко Т. 305
Карф 238
Кашченко А. 261
Кизима Л. 261–266
Киркиченко Ю. 75–79, 81, 84–87, 89–91, 94–99, 101–103, 106, 108, 219
Кістяківський І. 70–71
Книш 135
Кноль 35
Ковалевський 62–63
Ковалевський М. 23
Козачок А. 58–59
Козельський 278–279
Козловський Н. 158
Козоріз 135

- Колчак О. 250–251, 306, 312
Команда Й. 135
Комар 263
Коновалець Є. 175
Корлевський В. 162
Коробов 38
Корсунь 240
Котляренко М. 137, 177, 180, 184, 186–190
Кошовий 265–266
Красковський І. 168
Кривда–Соколенко П. 192
Кривицький Я. 76, 87, 94–95, 98, 101, 118–119
Кривохиж 37
Кривошеев 32
Кубар 289
Куда Я. 266–278
Кузик С. 69
Кузнецова О. 13
Кузьмич Д. 66, 80, 110, 119, 121, 232, 236, 339
Кульчицький 127–128, 130–133
Купенський 307
Куриленко С. 67, 95, 101, 108, 116, 121, 126
Курило 172
Куций 311
Ладаневич 308
Лазаревський М. 112
Леве 19
Левинський 174
Левицький Д. 172
Левицький М. 69
Легендзевич 36
Лещенко А. 69
Липківський В. 154
Литвин Є. 219
Ліневський О. 266
Літвицький М. 97, 100, 266, 334–335
Ліщенко 287
Луценко І. 45
Мадіна Ю. 13
Мазепа Ів. 132
Мазепа Іс. 94, 114–115, 135, 333
Мазуркевич П. 46
Маковійчук 287
Маковська Н. 13
Малиновський М. 45
Марченко 17
Марченко І. 136
Медведенко 36
Мельник 311
Мельников 30
Мендель 18
Мень Х. 49
Михайлів С. 331
Михайлова 36
Мицюк О. 131, 172
Мишковський Є. 137
Місюкевич О. 13
Мовзаренко 299
Молодоженко А. 276, 278, 330
Моргуліс З. 229
Мороз М. 154
Мошляковський 265
Мудрак П. 330
Музиченко В. 278–280, 330
Мустафін В. 161
Наливайко С. 283
Науменко Л. 96, 336
Негруль 17
Неїзжалий Т. 308, 310
Некрасов І. 46
Непийвода К. 283
Непийвода С. 283
Нетребенко М. 149
Нещеретний 79
Нітц М. 56
Новак 301–302
Новіков 100
Нянчур Г. 135, 325, 329–331
Обжелян А. 13
Оже-де-Ранкур Ф. 31
Омельяненко В. 281–285, 330
Онекейчук І. 259
Орел-Глібовицький 149
Осецький О. 316

- Осипенко 62
Оскілько В. 129, 326
Отрадник 299
Павлов П. 49
Павловський 45
Павловський М. 243, 302
Панасенко А. 314–315
Паньковецький І. 245
Пащевський І. 64–70
Петлюра С. 105, 240, 246, 255, 257, 259–261, 264, 293, 298, 308, 315–316, 319–322, 326
Петришин 149
Петровський Г. 46
Пивовар М. 49
Пирлавка 94
Підлісна А. 13
Платонова Т. 13
Повниця А. 306–307
Подбельський В. 39
Поліщук Х. 285, 291
Полницький 173
Полонський 62
Пономаренко З. 13
Пономарьов Л. 16, 23–24, 28–29, 33, 37, 40–42, 45–47, 50–51, 53–54, 58
Поплавський 291–295, 298, 300, 302
Потоцький С. 316
Прокопцева 311
Пшеничний М. 49
Пшонек 45
Раковський Х. 14, 39–40
Редько О. 13
Ріпець 18
Рогаль 310
Рогізний М. 136
Рогульський І. 129
Рокос П. 318, 320
Романенко 176
Романова О. 41
Романова Т. 156, 169
Руденко І. 202, 204
Рудська Т. 149
Русс Т. 13
Савицька О. 13
Савченко Н. 13
Савченко Ю. 13
Салай О.
Саліковський О. 145, 147, 152, 331, 333
Салтиков-Щедрін М. 115
Сальський В. 264
Самойліс В. 152–153
Самохвалов 62–63
Саранча 245
Сенгер 19
Сидорова 13
Симонова А. 13
Симонович 173–174
Сільвестров 174
Сіомашко 50
Сірко «Біляш» 78, 244
Скоропадський П. 69
Скоропис-Йолтуховський О. 175
Слободянюк-Подолянин 274
Слосберг 18
Слюсаренко К. 320
Смульська Л. 13
Сокало-Поповський 19
Сокира-Яхінтів В. 249, 244
Соколовський Д. 244, 316
Соломатін Є. 13
Солонін 173–174
Сосновський 19
Старицький Ю. 156, 158–177
Старовойтенко-Блінов 168
Стельмахов 162
Степа 18
Стефановська К. 49
Стрижевський А. 45
Сумневич Ф. 278, 330
Сушко Р. 129
Сщасливий 288
Танашевич 100
Твердохліб 302
Тенянюк П. 190–195, 199–201, 325
Терент'єв Л. 46

- Терлецький М. 96
Тимановський М. 249
Тиравський 330
Тищенко 80
Ткаченко Н. 13
Тремпович П. 19–20
Трестер Х. 46
Тронько 96
Троцький Л. 32, 55
Трухлий 172
Тютюнник Ю. 302
Ус А. 30
Устоянович О. 330
Феодорович 175
Філоненко М. 314–315, 318, 320
Хайман С. 49
Хейфец 18
Хмельницький Б. 256–257
Хмельницький І. 56–57
Хоменко В. 13
Христич Я. 70, 298
Христюк П. 144
Хроленко А. 23
Хроленко С. 23
Хроленко У. 23
Цеценевський В. 167
Чебнобильський Й. 49
Чеботарів М. 135
Чежевська М. 49
Чемеринський 18
Черниш 308
Чечель 265
Чижевський Г. 172
Чмола І. 129
Чудновський 16
Чухманенко 19
Шаповал О. 129, 249
Шапошніков В. 41–42
Шатуловський І. 330
Шахотін П. (Шахота) 49–50
Швець Ф. 68
Шевченко 265
Шевченко І. 202, 204–210, 212–218
Шевчук 272
Шемет С. 155
Шепель Я. 245
Шкляр В. 135–150
Шкляревський Ю. 16, 18, 54
Шклярук І. 328
Шлема Т. 13
Шмельов 38
Шохін В. 288, 303–304
Шумський В. 95
Щербачов Д. 250
Юзефський Г. 333
Якубський Б. 49
Ямпольська Л. 13
Ямпольська Т. 13
Ямпольський 70
Яшниченко 50

Упорядником опубліковані збірники:

Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921), Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016, 796 с.

Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Справоздання губерніяльних старост і комісарів (1918 – 1920), Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017, 336 с.

Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Звіти Департаментів державної варті та політичної інформації (1918–1922), Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2018, 612 с.

Упорядкував
КАВУННИК Валентин Леонідович

АРХІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОПОВІДІ ДИРЕКТОРІВ ДЕПАРТАМЕНТІВ ТА АГЕНТІВ
(ЧЕРВЕНЬ 1918 – СІЧЕНЬ 1922)

Літературна редакція: Валентин Кавунник
Макет та дизайн обкладинки: В'ячеслав Горшков

Тираж виготовлено з оригінал-макету замовника

Підписано до друку 28.12.2019. Формат 70x100 1/16.
Гарн. Minion Pro Умов. друк. арк. 20,5. Обл. вид. арк. 19,5.
Тираж 65 прим. Зам. 1794.

Друк «Видавець ПП Лисенко М. М.»
вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської області
тел. +38(04631)90995; (067)4412124
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.